

Бојана Милосављевић

ОГОВАРАЊЕ КАО ГОВОРНИ ЖАНР
СВАКОДНЕВНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ
Монографија 11

Бојана Милосављевић

ОГОВАРАЊЕ
КАО ГОВОРНИ ЖАНР
СВАКОДНЕВНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

БЕОГРАД
2014

ISBN

Уредник серије:

Академик Александар Лома

Рецензенти:

Проф. др Душка Кликовац, редовни професор

Др Стана Ристић, научни саветник

Др Рада Стијовић, виши научни сарадник

Тираж: 500

Издавање ове књиге финансијски је помогло Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

Издаје: Институт за српски језик САНУ

Ликовно решење корица: Colorgrafx, Београд

Припрема и штампа: Colorgrafx, Београд

Својим најмилијима

САДРЖАЈ

I. УВОД	11
II. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР	23
1. Опште напомене	23
2. Основне поставке теорије говорних жанрова.....	24
3. Мартинова теорија евалуације у језику.....	36
III. ПОЈМОВНО ЗНАЧЕЊЕ ОГОВАРАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	53
1. Значење лексеме оговарати у српским дескриптивним речницима	53
2. Оговарање, трач и гласина.....	58
3. Оговарање као ружна навика	61
IV. ОДЛИКЕ ОГОВАРАЊА	65
1. Са комуникацијског аспекта.....	66
2. Са прагматичког аспекта.....	69
3. Са лексичко-граматичког аспекта	74
4. Са семиотичког аспекта	76
5. Са социјалнопсихолошког аспекта	77
V. КЛАСИФИКАЦИЈЕ ОГОВАРАЊА	87
VI. ОГОВАРАЊЕ КАО ГОВОРНИ ЖАНР	91
1. Параметри текстуалности.....	91
2. Дискурсна структура.....	98
3. Жанровско одређење	102
VII. ОГОВАРАЊЕ У УСМЕНОЈ КОМУНИКАЦИЈИ	105
1. Дискурсна структура.....	105
1.1. Фокусирање на особу	105
1.2. Девијантно понашање	110
1.3. Пејоративна евалуација	123
2. Улога и значај саговорника.....	135
3. Жанровске форме	159

3.1. Наративна форма	159
3.2. Дескриптивна форма	165
3.3. Анегдота.....	169
3.4. Егземплум.....	172
3.5. Вест	176
3.6. Извештај	178
3.7. Упозорење.....	182
3.8. Прекор.....	185
3.9. Алузија.....	188
3.10. Коментар.....	190
VIII. ОГОВАРАЊЕ У ЖУТОЈ ШТАМПИ	193
1. Дискурсна структура.....	193
1.1. Фокусирање на особу	193
1.2. Девијантно понашање	203
1.3. Пејоративна евалуација.....	216
2. Жанровске форме	262
2.1. Вест	262
2.2. Извештај	267
2.3. Чланак	272
2.3.1. Тест са питањима и понуђеним одговорима	285
2.3.2. Игра „пронађи(те) разлике“	287
2.3.3. Стиховани текст	287
2.3.4. Песма.....	288
2.3.5. Модна критика	289
2.3.6. Стриповани текст	291
2.4. Интервју.....	292
IX. ЗАКЉУЧАК	317
X. SUMMARY	329
XI. ЛИТЕРАТУРА.....	339
XII. РЕГИСТАР ПОЈМОВА	347
XIII. РЕГИСТАР АУТОРА.....	349
XIV. О АУТОРУ	351

Ова књига је настала из рукописа докторске дисертације *Оговарање као говорни жанр свакодневне комуникације*, која је одбрањена 14. новембра 2011. године на Филолошком факултету у Београду. У комисији за одбрану били су проф. др Душка Кликовац (ментор), проф. др Твртко Прћић и проф. др Весна Половина. Захваљујем се ментору, члановима комисије и рецензентима на пажљивом читању и корисним примедбама.

Посебну захвалност дугујем својим информаторима (пријатељима, колегама, рођацима, познаницима) јер без њихове помоћи не би се могло спровести овакво истраживање, а самим тим не би могла ни настати ова књига.

Монографија *Оговарање као говорни жанр свакодневне комуникације* припремљена је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

I. УВОД

1. Оговарање као предмет научних истраживања

Разговорни језик последњих деценија 20. века постао је важна тема лингвистичког проучавања. Као основне особине разговорног језика истичу се његова комплексност, динамичност, варијабилност и спонтаност. У разговорима у свакодневној вербалној комуникацији учествују најмање два саговорника, а врло често и више њих, који се обично преклапају у разговору, међусобно прекидају, одступају од централне теме разговора, мењају свој начин говора у зависности од ситуације, а пошто углавном нису ни припремљени за разговор, у њему има доста пауза, исправљања, самоисправљања и др. Све то утиче на организацију исказа и на избор језичких средстава, па је такав вид језичке манифестације врло тежак за лингвистичка проучавања. Такође се дуго сматрало да разговорни језик није ни тематски ни жанровски издиференциран. Међутим, ако се узму у обзир ванјезички фактори, као што су трајање разговора, затим ко су саговорници, о чему разговарају и сл., могу се разликовати дужи и краћи разговори, мушки разговори, женски разговори, дечји разговори, ђачки разговори, старачки разговори, случајни разговори, љубавни разговори, шаљиви разговори, љубазни разговори, досадни разговори, разговори као лек души, разговори између лекара и пацијента, разговори између одраслих и деце, разговори у полицији, на радију и телевизији и др. Неки од ових разговора су већ били предмет истраживања како у свету тако и код нас (Боксер и Кортес-Конде 1997; Васић 1983; Гофман 1981; Ејнсворт-Вон 2008; Јовичић 2008; Кликовац 2009; Коутс 1996; Коутс и Камерон 1998; Кук-Гамперц 1979; Савић и Митро 1998; Флајшман 2008; Хасан 1984 и др.), али многи разговори се засад само помињу и издвајају као посебне врсте (Егинс и Слејд 2006: 265; Половина и Савић 1989: 1–6).

Посебна врста разговора у свакодневној комуникацији јесте и оговарање. На њега као на феномен вредан научне пажње међу првима су указали социолози и психолози (Бергман 1993; Фајн 1978; Фостер 2004; Дубин 1992 и др.). Под утицајем ових истраживања оговарање се касније изучавало и у другим друштвеним и хуманистичким наукама – антропологији, етнологији, етнографији, анализи конверзације и ана-

лизи дискурса (Егинс и Слејд 2006; Јерковић 1977; Крејдлин и Самохин 2003; Осетрова 2003; Пејн 1967; Рамшак 2006; Салс 1977; Фајн 1985; Коутс 1989; Почепцов 1990). Ипак, водећа истраживања о оговарању данас су и даље социјално-психолошка истраживања (Фостер 2004: 80).

У нашој средини оговарање као феномен свакодневног живота није систематски изучавано у оквиру друштвених и хуманистичких наука, па ни у лингвистици. Постоје истраживања мањег обима о феноменима блиским оговарању – трачу и гласинама, и то у домену етике јавне речи и медија уопште (Валић-Недељковић 2009; Миливојевић С. 2007; Рогановић 2004), у педагошкој психологији, где се о трачу и оговарању говори као о социјалнопатолошким понашањима (Станић 2009), и у науци о књижевности, где се говори о поетизацији трача, тј. о трачу као извору настанка књижевних дела (Вукићевић 2005).

2. Схватање и дефинисање оговарања у досадашњој литератури

2.1. Како показују истраживања, лаичко схватање оговарања у већини култура везује се за лоше говорење, ружну навику, понашање које треба осудити и сл., јер нарушава приватност. Међутим, неки од истраживача сматрају да оговарање има и позитивне стране и да не представља нарушавање приватности, него да представља заштитну друштвену норму, јер се њиме умањује директан и јавни конфликт са другима. Салс сматра да оговарање има позитивне стране, јер представља један од начина друштвеног поређења (Салс 1977). По Фестингеровој теорији друштвеног поређења, свако има потребу да се самовреднује, а за то му је потребан неки физички или објективни стандард (Фестингер 1954). Такав стандард поређења није увек могуће изнаћи. Али, поређење са другим људима је лако, и то са онима који су нама најсличнији. Зато се оговарање сматра најбезболнијим начином поређења са другима и најбезболнијим начином самопотврђивања своје вредности (Салс 1977: 166–167). Вероватно је то и разлог зашто људи један део свог времена проводе оговарајући друге. Према једном истраживању, 14% времена на послу проведе се у оговарању (Егинс и Слејд 2006: 265).

Оговарање само по себи не може да има просту формулаичку дефиницију или јединствено објашњење. Сви интуитивно знамо шта је оговарање, али дефинисање оговарања, његово идентификовање комплексан је подухват за практично истраживање. Научно испитивање овог феномена укључује и свакодневно разумевање оговарања, али то свакако није довољно за научни опис оговарања.

2.2. У досадашњим истраживањима о оговарању говори се на следећи начин. Бергман за оговарање каже да су то вести о личним стварима других.¹ Један антрополог у оговарању види размењивање информација о личним стварима другог, при чему један од учесника увек жели да прими више информација него што их он сам пружа.² Д. Танен оговарање везује за причање тајни (Танен 1997: 78–80). Фајн каже да је то говорење о особинама и понашању других, које може бити засновано на гласинама.³ За С. Јерковић оговарање је вид друштвене интеракције у којој није толико значајан садржај разговора колико начин вођења разговора, односно стратегије којима говорник саопштава одређену информацију тако што морално карактерише другог.⁴ У једном пак истраживању оговарање се изједначава са женским разговорима. Успостављањем етимологије речи *оговарање* дошло се до закључка да таква етимологија упућује на жену. Наиме, показано је да енгл. *gossip* (у преводу: оговарање, оговарати) води порекло од староенглеске речи која је значила 'мушки кум', затим је та реч значила 'кум' без ознаке пола, а касније је указивала само на женски пол (Рајсман 1977).⁵

2.2.1. Фостер у својој прегледној студији, на основу истраживања других аутора, настоји да издвоји психолошке, социолошке, комуникативне и друге карактеристике релевантне само за оговарање. Према овом истраживачу, важна обележја оговарања су следећа: 1) особа која се оговара физички није присутна, 2) оговарање је углавном лоше говорење о одсутној особи, 3) а да би дошло до оговарања, потребно је да се задовоље одређени ситуациони фактори и 4) оно има одређене друштвене функције.

¹ „[A gossip is] news about the personal affairs of others“ (Бергман 1993: 45).

² „A working definition of gossip would include 1. talk of personalities *and* their involvement in events of the community, and 2. talk that draws out other persons to talk in this way. For a gossipier usually endeavours to receive more than he gives. He has 'long ears' and part of his arts lies in arranging a constant flow of information to himself“ (Пејн 1967: 283).

³ „Gossip is a topical assertion about personal qualities or behavior, usually but not necessarily formulated on the basis of hearsay, that is deemed trivial or nonessential within the immediate social context“ (Фајн и Росноу 1978: 161).

⁴ „Gossiping is a form of sociable interaction, which depends on the strategic management of information through the creation of others as 'moral characters' in talk. Because it is a sociable process, the content of the talk is not as important as the interaction which the talking supports“ (Јерковић 1977: 192).

⁵ Уп. срп. *кум* са значењем 'онај који утиче да до нечега дође, који суделује у нечему (залажући се за нешто, подстицати на нешто и сл.)', односно *кумовати* (нечему) са значењем 'утицати да дође до нечега, суделовати у нечему (залажући се за нешто, подстичући на нешто и сл.)' (Речник САНУ).

Погледајмо сада шта Фостер каже у вези са сваким од ових обележја оговарања.

Треће лице није присутно. Углавном се сви истраживачи слажу са тим да је минималан услов за реализовање оговарања чињеница да је особа о којој се говори физички одсутна. Особа која се оговара може бити и физички присутна, али да не учествује у разговору, а њено изопштавање постиже се окретањем леђа, шапутањем и сл. Међутим, физичко одсуствовање особе о којој се говори није и довољан услов да се сваки такав разговор о трећој особи назове оговарањем. Једна информација о одсутној особи може бити оговарање, али и не мора. То, пре свега, зависи од тога ко казује и преноси ту информацију, коме и пред ким. На пример, када социјални радници коментаришу понашање неког детета, то није оговарање. Али, када исто понашање коментаришу комшије, то је већ оговарање (Фајн и Росноу 1978: 162). Тако, Бергман наводи да је, поред одсуствовања особе у фокусу, потребно још и то да они који оговарају познају ту особу и да причају о њеној приватности и о ономе што се њих не тиче (Бергман 1993).

Неки истраживачи наводе случајеве оговарања у којима особа која се оговара не мора бити одсутна, али то су ипак ситуације особене природе (Фостер 2004: 81):

а) деца често оговарају у присуству те особе;

б) на неким радним местима, под специфичним условима може се симулирати ситуација одсуствовања особе која се оговара;

в) у оговарањима која представљају специфичне културне догађаје, нпр. у Шпанији у време карневалских дана, дозвољено је јавно клеветање и вређање других (тзв. ритуализована оговарања када се људи колективно растеређују нечега).

Евалуативни садржај разговора. Досадашња истраживања оговарања показују да двоумљења међу истраживачима има око тога да ли се под оговарањем подразумева само лоше говорење о некоме или може да се подразумева и позитивно, нпр. када се говори о нечијем успеху, лепом изгледу и сл. Али, у сваком позитивном говорењу о некоме има и мале дозе завидности и злурадости. Истраживања су показала да адолесценти, када оговарају, износе и позитивне и негативне вредносне судове о тој особи, а деца млађег узраста углавном само негативне. То научници објашњавају као последицу незрелости млађих да се према оговарању и говорењу о другоме односе суптилно и лукаво (Фостер 2004: 82).

Неки пак сматрају да је оговарање и оно говорење о одсутној особи које није ни позитивно ни негативно. Фостер се са тим не слаже, јер сматра да конверзација без поларизовања на позитивну и негативну представља у суштини ширење вести, нпр. о томе ко се запослио, ко је добио дете, ко је добио награду и сл. Ако се тако схвати оговарање, онда је оговарање вид конверзације који није опасан по међуљудске односе. Дебора Танен управо у том смислу истиче као важан елемент оговарања репродуковање и понављање информације о одсутној особи која се тиче њеног свакодневног живота (Танен 1990: 90). И тим поводом ова ауторка разликује *говор о другоме* и *говор против другога*.

Фостер своје мишљење о томе да у оговарању ширење информација о одсутној особи не може бити неутрално и експресивно необележено образлаже на следећи начин. Као прво, народско, лаичко схватање оговарања јасно показује да се под оговарањем разуме лоше говорење. Као друго, чињеница је да сви разговори о нечијим личним стварима носе са собом и неку имплицитну евалуацију, која може бити и заједничко знање саговорника, а може бити и ствар историје, културних норми, конвенције и сл.⁶ Овај аутор истиче и то да, ако евалуативне компоненте не би било у оговарању као говорном жанру, не би било ни неких његових друштвених функција. Оговарање само на први поглед изгледа као обична, празна прича или тривијални разговор; оно је функционално мотивисана друштвена и психолошка активност.

Ситуациони фактори или фактори околности. Оговарање се од других сличних видова комуникације не разликује само по негативном евалуативном садржају. Разликује се и по околностима под којима се одвија.

Да би до оговарања дошло, потребно је да постоји фамилијарни однос међу саговорницима и да је ситуација пријатна или на неки други начин прикладна, да онај ко оговара има осећај сигурности и уверености да неко трећи неће чути разговор и сл. (Јерковић 1977). Према овој ауторки, да би могли да оговарају, саговорници морају да се познају, јер међусобно познанство уклања друштвене дистанце међу њима. Тамо где није уклоњена дистанца међу саговорницима, саговорници морају добро да познају биографије једни других и да деле заједничка знања. Уколико то није тако, оговарање може бити ризично – да се саговорник нпр. не слаже са говорником или да прекине оговарање и сл. Фактор адресата,

⁶ „Nevertheless, for fruitful research purposes, limiting the definition of gossip to mere news dissemination is unsatisfactory for two reasons. First, popular understanding of gossip clearly includes a negative evaluative component that, in part, forms the basis for the social sanctions against its practice. Second, most exchanges of personal news carry with them some evaluative meaning implicit in the shared tacit knowledge“ (Фостер 2004: 82).

као што је познато, за комуникацију је од великог значаја, што примећује и ова ауторка. Она примећује и то да саговорници у оговарању могу бити или активни или пасивни, што зависи од тога да ли су заинтересовани за оговарање и какав став имају према ономе о коме говорник говори, али и од тога како говорник уме да саопшти оно што је чуо о некоме. Постоје и саговорници који ометају оговарање, а то могу чинити несвесно или свесно, дајући коментаре или постављајући неприкладна питања.

Гледано с наративне, приповедачке стране, нису ни све теме подједнако погодне да буду теме оговарања. Неке теме могу бити 'причљивије', али не свим особама или не у свим приликама, јер би то могло некога повредити или узрујати. Колико год да су нам драге пикантне приче о другим људима, толико су нам мрске приче које говоре о нама и о нама блиским особама. Не само да такве приче изазивају нелагод у нама, већ смо склони да их пре слушања отклонимо са „молим те, само не о томе“ и сл. (Крамарић 1989: 14, 37).

Друштвене функције оговарања. Аутори су различито гледали на друштвене функције оговарања. Али, све оне могу се свести на четири главне функције (Фостер 2004: 83–89):

- а) пружање информација;
- б) забава, разонода;
- в) успостављање пријатељства и осећаја интимности међу саговорницима и
- г) социјализација личности и колектива.

Пружање информација. Оговарање, као механизам размене информација, обично се описује као ефикасно и у исто време ексклузивно средство сакупљања и ширења информација о другим људима. Садржај оговарања се у психологији сматра као информација која је вредна, право-времена, корисна и несвакидашња. Да би новодобијена информација представљала оговарање, потребно је да пружа и извесно узбуђење, да изазива заинтересованост оних који слушају, односно примају такву информацију. Такво узбуђење пружају обично информације о познатим и блиским људима (комшијама, сарадницима, општепознатим јавним личностима и сл.). Д. Танен истиче велику моћ детаља у причању о другоме и каже да управо они пружају задовољство саговорницима (Танен 1997: 90).

Међутим, информације које се добијају путем оговарања нису подједнаке вредности. Да би њихова вредност била велика, потребно је да онај који износи такве информације има добру репутацију код својих саговорника, слушалаца, јер их треба уверити да поседује посебна знања о друштвеним нормама и стандардима. Идеалан пример за то су

професионални колумнисти који пишу о приватним животима познатих и чије информације читаоци примају са великом дозом уверености да је то баш тако (Бергман 1993: 67).

Забава, разонода. Оговарањем људи задовољавају своју потребу за разонодом и за забавом. Задовољство које пружа оговарање истраживачи упоређују са задовољством које пружа читање добре књиге, гледање утакмице, играње игара на срећу и сл. (Фостер 2004: 85).

Успостављање пријатељства и осећаја интимности међу саговорницима. Оговарање утемељује пријатељство тако што се међу онима који учествују у оговарању успостављају заједничке норме друштвеног понашања. На тај начин се успоставља и разлика међу онима који су истог погледа на свет и припадају једној групи и оних који се у том погледу разликују, па самим тим су изван те групе, односно припадају другој групи. Повезаност чланова једне такве групе заснива се и на међусобном поверењу, блискости, интимности, на заједничким тајнама. Причање тајни учвршћује пријатељство. Чим тајне престану да постоје, тј. када нема тајни, однос блискости се нарушава (Танен 1997: 78–80). Када у тренутку оговарања учесници дођу у контакт са онима који не припадају њиховој групи, тзв. аутсајдерима, учесници се труде да различитим језичким механизмима повећају степен тајновитости свог разговора, па тако они који не учествују у оговарању често не могу ни да разумеју о чему је реч.

Социјализација личности и колектива. Циљ оговарања може да буде и обележавање, жигосање оних који се оглушују о друштвена и морална начела једне заједнице. Тако се на један неформалан начин успостављају ред и контрола у заједници. Чланови те заједнице на примерима туђих престапа, грешака уче како треба да се понашају, шта је у једном колективу дозвољено, друштвено прихваћено, а шта не. Гледано на тај начин, може се рећи да се оговарањем профилише једна култура и социјализују и личности и сам колектив. Или, како би то Д. Танен објаснила, ми обично меримо властито понашање на основу потенцијала за оговарање – увек се питамо „Шта ће рећи људи?“ (Танен 1997: 87).

3. Оговарање као предмет лингвистичких истраживања

Оговарање је, како видимо, углавном било истраживано у оквиру социологије и психологије. И када је било предмет интересовања других наука, рецимо анализе конверзације, било је под видним утицајем тих првих социјално-психолошких анализа. Међутим, та истраживања могу бити врло подстицајна за садашња лингвистичка истраживања ого-

варања. Рецимо, у настојању С. Јерковић да уочи одлике оговарања које га чине посебном врстом разговора и да га тиме разликује од осталих сличних видова разговора, нпр. од жаљења мајке на сина, жаљења деце на родитеље и сл., као и у настојању да уочи ко су учесници у оговарању, на који начин дају свој допринос комуникацији, под којим ситуационим условима се оговарање одвија итд., налазимо комуникативно-прагматичке елементе на којима су засноване многе савремене лингвистичке теорије, као што је теорија говорних жанрова и теорија говорних чинова, али и друге теорије, нпр. у оквиру социолингвистике, анализе дискурса и др. (Јерковић 1977). Сличне теоријске импликације налазимо и у оним радовима који се баве анализом оговарања и гласина, и то тако што се уочавају сличности и разлике међу њима као блиским видовима усменог преношења информација (Фајн 1985; Дубин 1992; Крејдлин и Самохин 2003; Осетрова 2003; Почепцов 1990). Ту се, међутим, могу изнаћи и елементи из теорије информација и семиотике. Етимолошки заснована анализа енглеске речи *gossip*, *gossiping* и довођење у семантичку везу појма 'оговарање' и појма 'жена' (Рајсман 1977) свој одраз имају у савременим когнитивносемантичким и концептуалним истраживањима језика. А у истраживању новинских колумни које садрже оговарања налазимо трагове критичке анализе дискурса (Левин и Кимел 1977).

Ово нам показује да су многа питања у вези са оговарањем већ добила свој теоријски облик, наравно не на метајезику лингвистике, али не ни на неком лингвистици потпуно непознатом језику. Свој теоријски облик у лингвистичком смислу, тачније у смислу анализе конверзације, оговарање је добило тек са истраживањима С. Егинс и Д. Слејд (Егинс и Слејд 2006, посебно у седмом поглављу). Ове ауторке о оговарању говоре као о говорном жанру свакодневне комуникације, који има и своју специфичну дискурсну структуру.⁷ Додуше, дискурсна структура оговарања у тесној је вези са оним социјално-психолошким елементима оговарања на које су многи истраживачи већ указивали као на његове важне конститутивне елементе. Тако, у обавезне дискурсне елементе оговарања спадају: 1) фокусирање на одсутну особу, 2) девијантно понашање одсутне особе у најопштијем смислу и 3) пејоративна евалуација таквог понашања. У необавезне дискурсне елементе оговарања спадају продубљивање, проширивање пејоративне евалуације о особи у фокусу и поткрепљивање таквог мишљења о њој и другим догађајима, саговорникове реплике, питања, тражење детаља и разни коментари (Егинс и Слејд 2006: 284–305).

⁷ „The fact that we can designate something as gossip in our everyday experience, and that we can recognize certain sorts of conversation as gossip, suggests that it does have a distinctive and characteristic linguistic structure and, that like narratives and other storytelling texts, it is a genre in its own right“ (Егинс и Слејд 2006: 274).

Лингвистичка анализа показује да сваки од ових дискурских елемената оговарања има специфичне прагматичке и језичке особености. Под тим особеностима се подразумевају пре свега граматичка, синтаксичка, семантичка обележја и њихова функција у организовању дискурса. Дакле, сва језичка средства су у функцији организовања специфичног дискурса, тако да се на основу дискурсне и језичке анализе може описати граматика причања трача, односно оговарања.

4. Циљеви, методологија и корпус нашег истраживања оговарања

4.1. Подстакнути запажањима ових ауторки, а и запажањима других истраживача (социолога, психолога, антрополога итд.), ми смо одлучили да оговарању као језичком феномену студиозније приступимо. А циљеви нашег истраживања јесу следећи:

- 1) утврдити појмовно значење оговарања у српском језику;
- 2) утврдити његове одлике са комуникацијског, семиотичког, прагматичког, лексичко-граматичког и социјалнопсихолошког аспекта;
- 3) утврдити обележја оговарања као говорног жанра свакодневне комуникације и утврдити његову инваријантну структуру како за усмена оговарања тако и за писана у жутој штампи;
- 4) дати могуће класификације у оквиру оговарања (жанровске, тематске, мотивационе, по степену емоционалности, по степену сложености и др.);
- 5) с аспекта граматике, семантике и прагматике анализирати језичка средства која се реализују у оговарању, тј. представити језичка средства и језичке поступке помоћу којих једна општа информација прераста у трач, оговарање.

Са овако формулисаним циљевима нашег истраживања значај испитивања ове теме видимо пре свега у дефинисању оговарања као посебног говорног жанра свакодневне комуникације, јер је несумњиво да оговарање као говорни жанр постоји, а није довољно испитано ни у свету ни код нас. Ово истраживање заправо представља први покушај да се овај говорни жанр осветли са језичке тачке гледишта. Тиме смо, надамо се, допринели опису савременог српског језика, јер ови резултати могу бити примењиви у лингвистици, а могу имати и шири значај. С обзиром на то да је оговарање карактеристично за свакодневну комуникацију, овим истраживањем проширили смо и знање о разговорном језику.

4.2. Што се тиче методологије истраживања, применили смо интердисциплинарни приступ, јер се оговарање може анализирати, и што је важније – разумети, тек онда ако се узме у обзир и социјални и психолошки и културни и језички контекст. Због тога смо у дефинисању оговарања као комуникативног понашања узели у обзир досадашња психолошка, социолошка, антрополошка истраживања и друга истраживања из домена друштвених и хуманистичких наука, а за језичку анализу она истраживања која су релевантна за комуникацију уопште. То су, дакле, теорија говорних жанрова, анализа конверзације, критичка анализа дискурса, семантичка истраживања језика, прагматика са теоријом говорних чинова, социолингвистичка истраживања, као и функционална граматика, пре свега синтакса.

4.3. Корпус за ово истраживање чине разноврсне ситуације говорног језика, које смо сами снимили и забележили од 2007. до 2010. године⁸, као и трачеви, оговарања, забележени у то време у жутој штампи, чиме смо желели да укажемо на разлике између усменог оговарања и писаног оговарања које се јавља у таблоидним новинама. За корпус смо узели и разговоре из већ постојећег новосадског корпуса разговорног српског језика објављеног 1989. године (Савић и Половина 1989).

Наш аудио-корпус обухвата око педесет сати разговора, с тим што није сав звучни материјал транскрибован, већ су транскрибовани само они разговори који су садржали оговарање. Њих је било сто четрдесет и осам. Овом корпусу придружили смо и разговоре које смо забележили записивањем (у целини или деловима) онда када аудио-снимање није било могуће, нпр. у градском превозу и на другим јавним местима. Истичемо да су ти разговори у књизи углавном измењени. Наиме, ради очувања приватности појединих особа, изменили смо имена оних који се оговарају, имена учесника у разговору, као и неке кључне речи у вези са њима.

Корпус таблоидне штампе састоји се од тридесет и шест недељника и четрдесет и два дневна листа.

Но, с обзиром на то да се у теорији новинарства, поред појма *таблоидна штампа*, среће и појам *таблоидизирана штампа*, осећамо потребу да их и ми овде делимично разграничимо, посебно зато што је то утицало на избор новина које су ушле у наш корпус.

⁸ Фостер наводи да се оговарање досада истраживало на основу аудио и видео снимака разговора, на основу запажања аутора борављењем у одређеним заједницама, колективу, организацији и сл., затим на основу упитника, а и прислушкивањем (Фостер 2004: 89–92).

4.3.1. Жута штампа (таблоидна штампа, таблоиди, булеварска штампа) општи је назив за новинарство (штампано, телевизијско и радијско) које на прво место ставља сензацију, скандал, непроверене информације, трач и гласине, па тако за њима подједнако трага и на естрада, и у шоу-бизнису, забави, и у политици, али и у животима појединаца. За ово новинарство каже се да је „без душе“ (Ђурић 2003), јер жртвује туђу приватност зарад забаве масе и не штеди ни онога о коме пише ни онога за кога пише. Под паролом да брине о друштву и појединцу, да штити права обичног човека, да разбија табуе о забрањеним темама и о познатим и јавним личностима, она се фокусира на неважне и застрашујуће детаље, на непроверене информације и нагађања, изазивајући код читалаца јаке емоције, пре свега ужасавање и згражање (Миливојевић С. 2007). Жута штампа се, дакле, препознаје и по томе о чему говори и по томе на који начин говори. Тако, у први (често и једини) план избија ауторова субјективност, ауторово виђење ствари, које уме да буде и хумористично и иронично, али много чешће негативно, мрачно и песимистичко. Зато се и језик жутих мас-медиа одликује изразито експресивно обојеним језичким средствима, нпр. узвичним реченицама са вулгарном, ласцивном и опсценом лексиком. И наслови у штампима се визуелно прилагођавају тој сврси. А фотографије, најчешће намештене, лажне, монтиране, чине основни доказни, чињенични материјал на основу којег настаје ексклузивна прича.

Према изворној замисли, требало би да жута штампа забавља широке народне масе, да монотонију свакодневице учини лакшом и подношљивијом. И они који се баве теоријом новинарства сматрају да жута штампа није опасна по друштво ако јој конкурише озбиљна, критичарска штампа. Међутим, зарад већих тиража, веће добити, али и политичке превласти, „пожутела“ је и тзв. озбиљна штампа (Валић-Недељковић 2009; Миливојевић С. 2007). Озбиљна штампа постала је таблоидна – таблоидизирала се. Све више посвећује пажњу приватним животима јавних личности (садржи посебне рубрике посвећене тим темама), а озбиљне теме из политике, друштва и економије третира на таблоидни начин – некритички и у складу са политичким и економским циљевима одређене друштвене групе. А политичари и други „моћници“ се политички дисквалификују тако што им се завирује у приватност и тако што се јавно вређају и клеветају. На феномен *таблоидизације штампе* као на озбиљан друштвени проблем упозоравају многи критичари новинарства. Указују на недовољно развијену свест о етици у новинарству и на то да слобода медија не значи и ослобађање од одговорности за оно што се пише (Валић-Недељковић 2009: 24).

Подстакнути тиме, и ми смо феномен таблоидизације имали у виду када смо одређивали корпус за наше истраживање. С обзиром на то да је наша тема оговарање у ужем смислу, а не клеветање, јавне увреде и сл., одлучили смо да у наш корпус уђу само оне новине које се баве животима познатих из шоу бизниса, забаве и естраде. Једино у текстовима посвећеним њима налазимо трач и оговарање у оном смислу како га ми овде посматрамо и за њих можемо рећи да се пишу ради забављања читалаца, али и ради профилисања оних друштвених вредности којима се идеализују кич и шунд. Текстови у којима су на мети политичари и личности из других сфера јавног живота политички су обојени и на првом месту су им неки други, „виши“ циљеви, утилитарни и прагматички, а не „примитивни“, какви су, рецимо, забављање, разбијање монотоније и сл. У нашем корпусу су два-три таква текста, а узели смо их у разматрање јер се током анализе показало да су за потребе нашег рада, из одређених разлога, сврсисходни.

У наш корпус тако улазе насумично изабрана издања неких недељника и дневних листова који имају посебне рубрике са темама из „сет-сет света“, а који су излазили од 2007. до 2010. године. Од недељника, ту су *Свет* и *Скандал*, као истакнути представници жуте штампе код нас, затим магацини *Хело* (Hello!) и *Пулс* (Puls, život bez šminke). Од дневних листова, узели смо *Ало!* (Alo!, рубрика „V.I.P.“), *Блиц* (Blic, рубрика „Zabava“), *Вечерње новости* (рубрика „Спектакл“), *24 сата* (24 sata, рубрика „Vesti i trač dana“), *Курир* (Kurir, рубрика „Stars“), *Прес* (Press, рубрика „Džet set svet“) и *Правду* (рубрика „Булевар“).

II. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

С обзиром на то да је оговарање комплексан друштвени и језички феномен, за његово истраживање у нашем раду одлучили смо се, како смо и најавили у уводном делу, за интердисциплинарни приступ. Он подразумева еклектички спој метода различитих лингвистичких и других, нелингвистичких приступа. Но, и у том склопу неки од метода и приступа се ипак издвајају као доминантни.

Теоријски приступи који доминирају у нашем истраживању јесу они приступи који се заснивају на досадашњим најрелевантнијим теоријама о говору, односно о комуникацији. То су Јакобсонова теорија комуникације, Остинова и Серлова теорија говорних чинова, Бахтинова теорија говорних жанрова, као и савремене теорије критичке анализе дискурса. Будући да наше истраживање полази од тога да је оговарање говорни жанр, јасно је да је теорија говорних жанрова у том смислу овде најзначајнија. И не само због тога. Она је, како показује развој лингвистичке и филозофске мисли, велики утицај имала на језичка и књижевнотеоријска истраживања. Била је подстицајна како за сагледавање језичке форме тако и за сагледавање језичког значења. Многи савремени приступи језику темеље се на бахтиновском виђењу језика. Посебно значајан за лингвистику јесте Бахтинов постулат да апсолутно неутралан исказ не постоји, па самим тим и сам говорни жанр није неутралан, већ оцењивачки.

Због тога, проблем оцене, евалуације (експресивности, емотивности, емоционалности, афективности) у језику постао је предмет многих истраживања. Временом се о оцени, евалуацији говорило и као о важној језичкој категорији, нарочито осамдесетих и деведесетих година 20. века (нпр. Арутјунова, Апресјан, Вјежбицка, Волф, Љапон, Телија и др.). Данас постоје многа значајна запажања у вези с оценом и евалуацијом у језику и солидна теоријска заснованост најважнијих питања у вези са тим.

У досадашњим истраживањима коришћени су различити методолошки поступци и приступи. Оцена се изучавала на свим језичким нивоима: фонетско-фонолошком, интонационом, морфолошком, творбеном, семантичком, синтаксичком, текстуалном, као и различитим приступима језичким појавама: традиционално-структурним, општелингвистичким, социолингвистичким, психолингвистичким, функционалностилским, прагматичким, комуникативним и др.

Сва истраживања у области исказивања оцене у језику дала су значајан допринос изучавању феномена евалуације у језику и на теоријском плану и на плану примењеног приступа евалуативним јединицама у појединим језицима, тако да се ти резултати са великом извесношћу могу примењивати и у даљим истраживањима. Међутим, мало је било настојања да се предложи јединствен и конзистентан теоријско-методолошки приступ, поред осталог и зато што досадашња истраживања нису била предметно одређена само феноменом евалуације него и другим језичким феноменима⁹.

Приступ сврсисходан за наше истраживање евалуације и оцене у говорном чину оговарања јесте приступ Џејмса Мартина, који се заснива на већ споменутом Бахтиновом постулату да апсолутно неутралан исказ не постоји, а самим тим и сам говорни жанр није неутралан, већ оцењивачки. То је приступ који објашњава на који начин говор постаје одраз говорниковог, субјективног става, јер говорник, експлицитно или имплицитно, свесно или несвесно, свему даје своје лично виђење.

Из тог разлога најпре ћемо изложити основне поставке Бахтинове теорије говорних жанрова и проблема говорних жанрова уопште, а потом и Мартиново схватање евалуације у језику, у оној мери у којој су оба ова теоријска оквира утицала на сагледавање феномена оговарања и на обликовање стратегије нашег истраживања. О другим теоријским приступима важним за наше истраживање биће речи на другим местима у овом раду.

2. ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ ТЕОРИЈЕ ГОВОРНИХ ЖАНРОВА

Бахтинова теорија говора. Појам говорних жанрова у науку о језику увео је шездесетих година 20. века Михаил Бахтин, руски филозоф и филолог. Његова књига *Марксизам и филозофија језика* представља прву руску пролегомену за модерну семиотику, односно дијалектичку теорију језика (Матијашевић Р. 1980: XV). Иако у наслову носи

⁹ У србистици значајан допринос у истраживању експресивности (емоционалности) на плану лексике дала је С. Ристић (в. Ристић 2004).

реч *марксизам*, ова књига се не бележи у библиографији марксистичке литературе, јер се заснивала на темељима Фојербахове књиге *Принципи филозофије будућности* и претила да оспори дотадашње Марово тврђење да је „језик феномен друштвено-економске надградње са јасно испољеним класним карактером“ (Ивић 2001а: 142).

Према Бахтиновом схватању језика, изложеном у целокупном његовом раду, истинска дијалектика језика јесте дијалогска интеракција између ЈА и ТИ у процесу говора.¹⁰ За разлику од структуралне лингвистике, која је заступала формализам и на језик гледала као на систем апстрахован од употребе, који представља индивидуални говорни акт, Бахтин заступа идеју да је језик одраз опште људске делатности и да језик није индивидуални акт, већ говорна интеракција одређена друштвеном праксом. Дакле, за М. Бахтина језик је друштвени догађај говорне интеракције који се реализује исказивањем и исказима у дијалогу. Истицањем дијалога у први план, Бахтин се супротставља дотадашњем схватању да је језик изоловани монолошки исказ, јер монолошки исказ је само исказ извађен из дијалога у коме он настаје и у коме једино може да живи. Усредсређивањем на монолошки исказ, како сматра Бахтин, структуралисти су лингвистички максимум досегли у сложеној реченици. Зато он појму сложене реченице супротставља појам исказа. Он сматра да се исказ као говорни производ не може описати и одредити помоћу термина и метода лингвистике, па ни семиотике. Зато својим промишљањима о језику изложеним у оквиру теорије говорних жанрова жели да успостави нов приступ изучавању језика.

Исказ – јединица говорног општења. Кључни појам Бахтинове теорије говора, тј. теорије говорних жанрова, јесте појам исказа. Према његовом разумевању говора, исказ као јединица говорног општења настаје у самом говорном процесу. Он добија своје право значење само у интеракцији говорника и саговорника, јер „примајући и разумевајући (језичко) значење говора, онај који слуша истовремено заузима према њему активан узвратни став: слаже се или се не слаже с њим (потпуно или делимично), допуњује га, прилагођава, спрема се да га изврши и сл.; [...] онај који слуша постаје онај који говори“ (Бахтин 1980: 241). С друге стране, и сам говорник организује свој језички израз према свом саговорнику и очекује од њега одговор, сагласност, саосећање, противљење и сл., па је сваки исказ, како то Бахтин метафорички каже, карика у веома сложено организованом ланцу других исказа (Исто: 242). Према њему, сваки исказ је одређен својом комуни-

¹⁰ На овакво Бахтиново гледање на језик највише је утицао један од Фојербахових принципа дијалектичке филозофије који гласи: Истинска дијалектика није монолошко усамљеног мислиоца, она је дијалог између „ја“ и „ти“ (Матијашевић Р. 1980: XVIII).

кативном функцијом, што је кључно за разумевање говора, односно за основне принципе постојања говора и комуникације. Својим претходницима (Хумболту, Фослеру и Де Сосиру) Бахтин не одриче настојања да укажу на комуникативну функцију језика, али сматра да је она ипак потцењена и занемарена, јер је занемарена активна улога другог у процесу говорне комуникације. Саговорник, наводи Бахтин, не само да прима поруку пошиљаоца већ у односу на њу заузима и одређени став (Матијашевић Р. 1980: XXV).

У датим оквирима треба разликовати реченицу од исказа. Реченица се, за разлику од исказа, не јавља у комуникацији, тј. приликом смењивања говорних субјеката у дијалогу, и зато нема непосредан контакт са стварношћу. Та разликовна обележја реченице од исказа уједно чине и конститутивне особености исказа. Тако Бахтин као основну особеност исказа истиче његову *оријентисаност на одговор другог*, што значи да га уоквирује смењивање говорних субјеката. До смењивања говорних субјеката долази тек онда када саговорник препозна да је онај који је говорио у датом тренутку рекао све што је имао, па је *специфична завршеност исказа* његова друга важна особеност. Завршеност реплике одређује се могућношћу да се одговори на њу, затим да је предметно и смисаоно исцрпљена и да постоји говорна замисао или говорна воља онога који говори, а која одређује цео исказ. Говорна воља онога који говори остварује се пре свега у избору одређеног говорног жанра. На основу говорникове воље саговорник од почетка говора осећа целину исказа и може препознати шта говорник жели да каже, тј. каква му је намера. Говорна воља онога који говори, са свом његовом индивидуалношћу и субјективношћу, примењује се и прилагођава изабраном жанру, формира се и развија у одређеном жанровском облику. Тако је и *типски композиционо-жанровски облик завршетка* показатељ постојања исказа.

Поред наведених конститутивних обележја, исказ се одликује и специфичним *стилом*, који се препознаје у усклађеном избору језичких средстава са контекстом у коме се појављује и са емоционалним ставом говорника према предметно-смисаоном садржају свог исказа.

Дакле, за постојање исказа важна су три елемента – *тематски садржај, стил и композиција*.

Треба напоменути још и то да је за Бахтина исказ и кратка реплика свакодневног дијалога од једне речи, нпр. „Хвала!“ као форма захваљивања, али и већи говорни сегменти, као што су свакодневне приче или, рецимо, роман у књижевности.

Појам говорног жанра. С обзиром на то да сваки исказ има одређену комуникативну функцију у језику и да свака сфера употребе језика ствара релативно стабилне типове исказа, Бахтин уводи у своју теорију говора појам *говорног жанра*. Тим термином он покрива сваки облик вербалне делатности за који се може проценити да има препознатљиву особену структуру употребе. Тај облик вербалне делатности може се састојати из једног исказа или више њих, па тако исказ у односу на говорни жанр представља његову основну јединицу анализе.

Према Бахтиновом виђењу, говор није аморфни језички израз, већ јасно уређен говорни ток, тако да „чак и у најслободнијем и најнеусиљенијем разговору ми одливамо наш говор у одређене жанровске облике, понекад стереотипне и шаблонске, понекад еластичније, пластичније и стваралачкије“ (Бахтин 1980: 250). Говор се, дакле, остварује путем говорних жанрова. Ми, како каже овај аутор, говоримо разноврсним жанровима и не слутећи да они постоје. Усвајајући матерњи језик, ми усвајамо устаљене типове исказа и овладавамо употребом говорних жанрова у складу са комуникативним ситуацијама. Бахтин комуникативне ситуације назива областима људске делатности, што нам казује да основна поставка од које Бахтин полази у разрађивању теорије говорних жанрова јесте управо марксистичко виђење језика, а то је да је језик одраз људске делатности.

Проблем типологије говорних жанрова. С обзиром на разнолику употребу језика у комуникацији, Бахтин сматра да је немогуће одредити број говорних жанрова. Према ономе како он говори о разноврсности жанрова у говору, можемо наслутити да је сваки покушај издвајања посебних говорних жанрова и успостављање типологије значајан за науку, али, како и Бахтин на свом примеру показује, понекад је тешко утврдити јасан критеријум поделе, а нарочито при издвајању усмених говорних жанрова (Бахтин 1980: 252). Зато су од свих говорних жанрова највише изучавани књижевни жанрови. Почевши од антике па до данашњих дана, изучавани су са књижевноуметничког становишта, а не са општелингвистичког, које подразумева изучавање типова исказа који имају заједничку вербалну (језичку) природу (усмереност на слушаоца, специфичну вербалну завршеност и др.).

Бахтин све говорне жанрове дели на *примарне (једноставне)* и *секундарне (сложене)*, и то у зависности од тога какав однос имају према стварности и према реалним туђим исказима. Тако, примарни (једноставни) жанрови имају непосредан однос према стварности и у те говорне жанрове спадају најпре реплике из свакодневног дијалога и писма као специфичан вид тог непосредног односа. Секундарни (сло-

жени) говорни жанрови (романи, драме, разна научна истраживања, велики публицистички жанрови и сл.) при настајању упијају у себе и прерађују разне примарне (једноставне) жанрове, формиране у условима непосредног говорног општења, па због тога изграђују посредан однос према стварности. Секундарни (сложени) говорни жанрови настају у условима сложенијег и релативно високо развијеног и организованог културног општења, првенствено писменог. Примарни (једноставни) жанрови који улазе у састав сложених трансформишу се у њих и стичу посебан карактер: губе непосредан однос према стварности и према реалним туђим исказима. На пример, реплике свакодневног дијалога или писма у роману задржавају значење, али губе непосредан однос према реалности, они остварују тај однос посредно преко романа у целини, као догађаји књижевноуметничког живота.

У зависности од тога у којој сфери људске делатности се јављају, говорни жанрови се могу класификовати и према функционалном стилу коме припадају. Тако Бахтин разликује жанрове уметничке књижевности, разговорно-дијалогске, затим научне, техничке, публицистичке, пословне, свакодневне итд. Бахтин такође напомиње да у оквиру сваког стила постоје разни жанрови. Они пружају различите могућности за изражавање индивидуалности у језику. Најпријемчивији за то јесу књижевноуметнички жанрови, а најмање пријемчиви су жанрови пословне преписке, јер захтевају стандардни облик. С обзиром на функционални стил у којем се јављају, говорни жанрови су многобројни и разноврсни.

Типологија говорних жанрова може се заснивати и на критеријумима важним за комуникацију уопште, као што су друштвени положај оних који учествују у комуникацији и њихов међусобни, лични однос. Тако Бахтин издваја високе, званичне облике говорних жанрова, који су пуни уважавања, и фамилијарне облике жанрова, који се међу собом могу разликовати према степену испољавања фамилијарности и интимности. С друге стране, званични облици су у погледу структуре стабилнији, а фамилијарни жанрови слободнији и стваралачкији. У слободне и стваралачке усмене жанрове Бахтин сврстава салонске разговоре о различитим темама, разговоре за столом, интимно-пријатељске разговоре, интимно-породичне разговоре итд.

Бахтин истиче и важност експресивности у говору, јер апсолутно неутралан исказ не постоји, а самим тим и сам говорни жанр није неутралан, већ оцењивачки. У оцењивачке говорне жанрове спадају они жанрови који изражавају похвалу, одобравање, усхићење, покуду, грдњу и сл.

Како показују ове поделе говорних жанрова, типологија говорних жанрова није коначна, а критеријуми за класификацију могу бити разноврсни (модус, структура, функционалностилска припадност, формалност ситуације итд.), а врло често се и укрштају.

Препознавање, описивање и класификовање говорних жанрова за Бахтина има далеко шири општелингвистички значај. За њега је то основни захтев који се поставља пред науку о језику. Истраживањем говорних жанрова може се строго одредити и ограничити по значењу сам термин *говор*, јер је *говор* неодређена реч – може означавати и језик и процес говора, говорење и засебан исказ и низ исказа, тј. одређени говорни жанр. Одређење овог термина допринеће правилном схватању и разумевању саме природе језика. За Бахтина први корак у томе јесте изучавање исказа као реалне јединице говорног општења.

Он такође сматра да је за изучавање исказа и говорне комуникације неопходна посебна наука са нарочитом методологијом, јер, према њему, сфером говорне комуникације влада нарочита законитост. Та нова дисциплина у Бахтиновим радовима означена је као *металингвистика*. Садржина појма металингвистика поклапа се са садржином његовог појма марксистичка филозофија језика. Према Бахтину, постојање нове дисциплине подразумева и нови методолошки редослед изучавања језика: изучавати најпре форме и типове говорне интеракције у вези с њеним конкретним условима, потом форме појединих исказа, појединих говорних чинова, жанрове говорних чинова у свакодневном животу, и на крају, ревидирати уобичајене лингвистичке појмове. Овакав редослед изучавања језика поклапа се, како каже Бахтин, са редоследом реалног постајања језика: „постаје социјална комуникација (на основи), у њој постаје говорна комуникација и интеракција, у овој последњој постају форме говорних аката, и то се постајање, најзад, одражава у промени форме језика“ (Бахтин 1980а: 107).

Функционалностилски оквир изучавања говорних жанрова. Оно што Бахтин издваја као примарно и веома значајно када је у питању класификовање говорних жанрова јесте нераскидива веза између жанра и функционалног стила, јер „језички или функционални стилови нису ништа друго него жанровски стилови одређених сфера људске делатности и општења“ (Бахтин 1980: 237). То је тако, јер стил улази као елемент у жанровско јединство исказа; другим речима, стил обликује говорни жанр, утиче на избор лексичких и граматичких средстава, па је и изучавање функционалних стилова и успостављање класификације функционалних стилова у блиској вези са издвајањем и класификовањем говорних жанрова.

На оваквим Бахтиновим темељима, и на истраживачким темељима прашких лингвиста, развила се 60-их и 70-их година 20. века функционална стилистика, која је за предмет изучавања имала управо жанр.

Међутим, појам говорног жанра се у функционалној стилистици изједначава са појмом текста и појмом дискурса. Ови термини се у науци о језику и иначе широко схватају и употребљавају са различитим значењима.

Већина лингвиста сматра да су *текст* и *дискурс* конкретни и индивидуални, а да је *жанр* њихова апстрактна схема, схема издвојена из конкретне употребе, наиндивидуалан. Тачније, за лингвисте прагматичког и когнитивног усмерења (нпр. за Седова и Свејлза), жанр је вербални одраз типичне социјално-комуникативне интеракције (Габидулина 2007: 370). Други аутори напомињу да је разлика између текста и дискурса у томе што је текст надреченична језичка јединица у писаној или усменој форми, посматрана само као порука кодирана у свом аудитивном или визуелном медију, а дискурс је језик у употреби (Катнић-Бакаршић 2001: 267). Текст се не везује само за писану форму језика, а дискурс за усмену, као што се обично сматра. И текст и дискурс могу се јавити и у писаној и у усменој форми. Под дискурсом се подразумева интерактивност, дијалог, постојање одређене друштвене сврхе и прагматичне усмерености.

Дискурс се у критичкој анализи дискурса схвата као начин представљања света, као својеврстан доживљај света, а текст се види као део друштвеног догађаја, као активност.¹¹ Под текстом други аутори подразумевају унутрашњу структуру комуникације, композицију и устројство употребљених језичких јединица (Седов 2004: 69). Ипак, и поред могућих разграничења ових термина, „сваки истраживач“, како сматра В. Половина, „на основу својих засебних когнитивних способности и сазнања, а то је случај у свим наукама, може да прошири, модификује и пружи дефиниције *текста* и *дискурса* и њихових међуодноса“ (Половина 1996: 62–63).

¹¹ „Discourses [are] ways of representing aspects of the world – the processes, relations and structures of the material world, the mental world of thoughts, feelings, beliefs and so forth, and the social world [...] Different discourses are different perspectives on the world, and they are associated with the different relations people have to the world, which in turn depends on their positions in the world, their social and personal identities, and the social relationships in which they stand to other people“ (Ферклаф 2004: 124). „Texts are seen [...] as parts of social events. One way in which people can act and interact in the course of social events is to speak or to write“ (Исто: 21).

Због те флексибилности у поимању и дефинисању, *жанр, текст* и *дискурс* били су предмет истраживања лингвиста различитих усмерења, нарочито прагматичких, етнолингвистичких, лингвокултуролошких, антропололингвистичких и когнитивних. У последње време све је више истраживања која имају за циљ изналажење културолошких и комуникативних специфичности језика на основу којих се може разумети језичка природа уопште.

Истина, и Бахтин је својевремено приметио да је знање говорних жанрова важна компонента језичке компетенције, јер владати језиком значи владати говорним жанровима. За ваљану и успешну комуникацију није довољно знати само граматичка правила и лексички систем језика већ знати изванредно користити његове типске исказе, жанровске облике у складу са сферама људске делатности (Бахтин 1980: 252). Тако се истраживање жанра у новије време везује за истраживања језика са специјалном сврхом (English for Specific Purposes – ESP) (Малмкјер 2004, s.v. genre analysis).

Свејлзова анализа жанра. Међу првима у истраживању језика са специјалном сврхом био је Џон Свејлз, који је испитивао академско писање, пре свега писање научних чланака. Код нас Свејлзову теорију жанра и модел анализе примењивао је И. Лакић. Тумачећи Свејлза, он каже следеће (Лакић 1999: 40–41):

1) Жанр је класа комуникативних догађаја, у којима језик има значајну улогу у извођењу. Активности, догађаји у којима језик не игра важну улогу, нпр. пливање, вожња или утакмица, нису комуникативни догађаји.

2) Скуп комуникативних догађаја може се сматрати жанром уколико имају исту комуникативну намеру или низ заједничких комуникативних намера. Жанр је комуникативно средство за остваривање намера и припадност жанру се заснива управо на томе.

3) Примери жанра варирају према прототипу. Оно што одређује припадност жанру није листа заједничких карактеристика које га дефинишу, већ унутрашњи односи.

4) Основна начела неког жанра образују шематску структуру дискурса намећући ограничења у смислу стила, садржаја форме и сл. На тај начин, представници једног жанра показују сличности у погледу стила, структуре и садржаја, као и публице којој су намењени.

5) Унутар једне дискурсне заједнице једни чланови боље познају конвенције, други мање. Експерти дају жанровска имена класама комуникативних догађаја, а они се потом постепено прихватају.

Свејлз, попут Бахтина, сматра да комуницирамо кроз жанрове. Али свакодневна комуникација, ћаскање није жанр, већ преджанровски облик живота (Свејлз 1990: 59), јер се јавља ван институционалног окружења. Тако Свејлз разликује категорију вишу од жанра и назива је *pregenre* (преджанр). Ферклаф се слаже са тим да се жанрови могу дефинисати по различитим нивоима апстрактности, па Свејлзовом појму преджанра придружује још два појма којима жели да покаже нивое апстрактности у схватању жанра. Он тако користи термин *disembedded genre*, којим жели да означи жанр који је мање апстрактан од преджанра, али који се и даље не може везати за одређену ситуацију. Термином *situated genre* означава жанр који је најмање апстрактан, јер се везује за одређени тип ситуације. Тако би, према Ферклафу, преджанр био наратив, жанр мање апстрактан од наратива био би интервју (тзв. *disembedded genre*), а најмање апстрактан, односно ситуациони жанр (тзв. *situated genre*) етнографски интервју (Ферклаф 2004: 69).

Жанрови, како истиче Свејлз, варирају јер зависе од неколико чинилаца (Свејлз 1990: 62; Лакић 1999: 42):

- 1) од комплексности реторичке намере (нпр. од рецепта до председничког говора);
- 2) од степена припреме (нпр. већи степен припреме захтева писање песме од писања рецепта);
- 3) од медијума (писани, усмени);
- 4) од публике, читалаца којима је тај жанр намењен.

Свејлзово истраживање академског писања може се применити и у другим сферама, нпр. у сфери пословне комуникације. Оваква анализа жанра је подесна и за свакодневну комуникацију управо због тога што Свејлз истиче значај *дискурсне заједнице*.

Дискурсна заједница није исто што и говорна заједница. За разлику од говорне заједнице, дискурсна заједница може обухватати и говорнике који немају исти матерњи језик. Њих, уместо матерњег језика, повезују заједнички функционални циљеви. Тако дискурсна заједница има низ заједничких циљева, има механизме комуникације (састанци, писма), механизме рада, има један или више жанрова који артикулишу активност те заједнице (стручни часописи, билтени), има специфичну лексику, окупља чланство које добро познаје предмет интересовања и дискурс те заједнице, а однос међу њима је однос експерата и нових чланова (Лакић 1999: 38–40).

Стога, даља истраживања и анализа жанра не треба да се баве само класификацијом жанрова већ истраживањем регуларности кому-

никативних сврха, тј. да ли задовољавају комуникативне сврхе и да ли им је, сходно томе, језичка форма одговарајућа. Нека истраживања показују да се жанрови мењају када се промене и потребе заједнице у којој се јављају. Таква је, рецимо, ситуација у медијима. Многи новинарски жанрови су се и суштински и формално изменили, јер су се и потребе друштва измениле. По многим, трећи миленијум је доба владавине медијских хибрида. Као такви, помињу се тзв. инфотејменти (*information* и *entertainment*) и инфомершал (*information* и *commercial*) – хибриди забаве и рекламе, зачињени информативним садржајем (Валић-Недељковић 2009: 21; Тодоровић 2006). Споменућемо и тзв. ријалити програме, ток-шоу емисије, таблоидизирани новински текстови и телевизијске емисије и сл., који представљају нове жанровске форме у медијима.¹² Ту је и комуникација путем интернета – дискусије, разговори на разним форумима и у тзв. ћаскаоницама, електронска писма (имејлови), сајтови (начини представљања појединаца и удружења, фирми преко њих, као и давање, пружање информација, обавештења путем њих) итд., о којима такође можемо говорити као о релативно новим жанровима.

Интегративна концепција жанра. Лингвистичка литература показује да се жанр изучавао са различитих аспеката – од формалног ка функционалном, од функционалног ка комуникативном, од комуникативног ка когнитивном идући тако од онога што је најочигледније до онога што је најмање уочљиво, скривено, а што представља својеврсну језичку експанзију. Сваки пут се стари проблем сагледавао с нових позиција. Из тог разлога се не може рећи да је један приступ успешнији од другог и обрнуто. Сви они заједно допринели су целовитом сагледавању појма жанра. То показује да је у истраживању проблема жанра неопходан комплексан, интегративни приступ (Тиригина 2005: 122). С обзиром на то да је у већини досадашњих приступа проблему жанра полазиште био човек, као друштвено, комуникативно, интелектуално и сазнајно биће, јасно је да је заједнички именоватељ свим тим приступима антропоцентризам.

Представљање жанра у контексту човека, његовог мишљења и духовно-практичне делатности наликује, како каже Тиригина, Карауловљевој концепцији језичке личности (Тиригина 2005: 123). Према Караулову, језичка личност представља семантичку структуру са три нивоа значења: вербално-семантички или структурно-системни (лексикон), лингвокогнитивни или тезаурисни (тезаурис) и мотивациони или прагматички (прагматикон). Лексикон у себе укључује фонд лексичких

¹² У том контексту С. Миливојевић говори о таблоидизацији тзв. озбиљне дневне штампе као о великим негативним променама у новинарству (Миливојевић С. 2007).

и граматичких средстава чинећи тако семантичко-асоцијативну мрежу, која се не може одједном употребити, па је стога хипотетичка, али се може конкретизовати у одређеној ситуацији. Тезаурусни ниво језичке личности представља човеково знање о свету. Прагматикон обухвата мотиве, циљеве, интересе, стремљења, намеру и потребе човека и у вези је са конкретним говорним чином и они представљају комуникативну мрежу.

Тиригина устројство језичке личности препознаје и у устројству жанра. По њеном схватању, имплицитни, неизражени ниво жанра (сврха, циљ, мотив, значење) корелира са комуникативном мрежом језичке личности, а експлицитни, изражени ниво жанра (текстуално устројство), корелира са асоцијативно-семантичком мрежом, с тим што се у одређеном тренутку може реализовати оно устројство, она форма која одговара датој ситуацији. А у сазнању језичке личности жанрови постоје у виду концепата, готових образаца, прототипова (Тиригина 2005: 124).

Интегративни приступ изучавању жанра могао би да представља најобухватнији приступ у истраживању, али који ће приступ бити и најцелисходнији зависи од тога каква је природа језичког феномена који се истражује и који су научни циљеви истраживања.

Говорни жанр и говорни чин. Говорном жанру врло близак појам је и говорни чин. Односом ових двају појмова бавили су се многи лингвисти будући да су и теорија о говорних жанровима и теорија о говорних чинова доста развијане у већини научних средина, а посебно у руској.

Сличности и разлике између теорије говорних жанрова и теорије говорних чинова, према ономе што налазимо у литератури (Дементјев 2002; 2007), јесу следеће.

И теорија говорних жанрова и теорија говорних чинова баве се анализом говора. Јединицом говора сматрају исказ, али је њихово виђење исказа различито.

Теорија говорних чинова исказ посматра на нивоу реченице. Као посебан тип тих исказа издваја перформативне исказе – исказе који се „чини, дејствује“, односно чијим се изрицањем одвија говорни чин преко своје три компоненте: локуционе (казивање, изрицање исказа према граматичким правилима језика), илокуционе (намера која се исказује изрицањем исказа) и перлокуционе (дејство, ефекат изговореног исказа). Перформативни искази садрже перформативне глаголе у предикату, који су експлицитни (лексичко-граматички) показатељи илокуције говорног чина.

У теорији говорних жанрова исказ је, међутим, говорни сегмент који може бити дужине од једне речи па чак до дужине романа. Оно што одређени говорни сегмент чини исказом јесу три важна функционалистичка елемента: тематски садржај, стил и композиција. Говорни жанр је, према Бахтину, сваки облик вербалне делатности који се препознаје по типским исказима. Тако исказ представља конститутивни елемент говорног жанра.

И теорија говорних жанрова и теорија говорних чинова говор виде као интеракцију између говорника и саговорника, која се одвија према Грајсовим принципима кооперативности. Важну улогу у комуникацији има саговорник. У теорији говорних чинова на саговорника као важног фактора у комуникацији указује се перлокутивном компонентом говорног чина – говорни чин делује на саговорника производећи одређени ефекат. У теорији говорних жанрова то показује Бахтиново схватање да је у основи сваког говора дијалог и да је сваки говор усмерен ка саговорнику, стварном или замишљеном. Такође је и по једној и по другој теорији интенционалност говора кључна у разумевању смисла исказаног. Интенционалност говора у теорији говорних чинова обухваћена је илокутивном компонентом говорног чина, а у теорији говорних жанрова појмом говорне воље или говорне замисли.

Будући да је теорија говорних чинова проистекла из филозофије језика и логике, она истиче да у комуникацији важну улогу има говорникова намера. Ова теорија тако на исказ и говор гледа из психолошке перспективе. Теорија говорних жанрова пак своје утемељење има у друштвеним теоријама сматрајући да је језик друштвени догађај говорне интеракције, односно да је говорна интеракција одређена друштвеном праксом. За разлику од теорије говорних чинова, теорија говорних жанрова на исказ и говор гледа из социолошке перспективе.

Неки лингвисти сматрају да се говорни жанр и говорни чин разликују и према структури – говорни жанр је сложенији и састоји се од више говорних чинова (Кожина 1999).

Можемо закључити да су говорни жанр и говорни чин појмови који се умногоме преклапају, а суштинске разлике међу њима испољавају се зависно од угла посматрања говора и комуникације уопште. О њиховој блискости и повезаности говори и чињеница да многа истраживања у области анализе комуникације (укључујући и ово наше) истовремено користе теоријске поставке и једне и друге теорије.

3. МАРТИНОВА ТЕОРИЈА ЕВАЛУАЦИЈЕ У ЈЕЗИКУ

Подстакнут Бахтиновим тврдњама да апсолутно неутралан исказ не постоји, а самим тим да и сам говорни жанр није неутралан, већ оцењивачки и да су наш говор, сви наши искази (убрајајући и стваралачка дела), пуни туђих речи, аустралијски лингвиста Џејмс Мартин је покушао да истражи и опише феномен евалуације у језику и да своја запажања у вези с тим и теоријско-методолошки уобличи. Наиме, Мартин је покушао да опише и објасни на који начин се језиком, имплицитно или експлицитно, оцењују и вреднују други људи, догађаји, појаве, како се исказује субјективност при преношењу туђих речи, при обавештавању и извештавању, како се говорник дистанцира од других, како језиком обликује свој став, суд, осећање, како их преноси, на који начин их може прикрити, на који начин себе и друге представља као доминирајуће, ауторитативне, искусне, као стручњаке, или пак као неискусне, опрезне, помирљиве, резервисане итд.¹³ Његово истраживање је у потпуности критички усмерено, јер испитује начине на које говорник уграђује себе у текст / говор, нарочито у медијима, новинским текстовима, и тако утиче на свог саговорника, адресата, идеолошки или на неки други манипулативни начин.

Овај приступ језику развијао се у задњих петнаест година у радovima истраживача окупљених око Мартина. Следбенике има и у другим лингвистичким центрима, не само у Сиднеју, нпр. у Великој Британији на Универзитету у Бирмингему, тако да његов приступ изучавању евалуације теоријски и методолошки уоквирује многа истраживања, а на нека од њих ћемо и ми указивати у нашем даљем раду.

Погледајмо сада како Мартин образлаже своју теорију.

Према Мартину, субјективност и евалуација у језику могу се препознати на три начина.

1) Препознају се у ставу говорника према некоме или нечему, који може бити позитиван или негативан (*attitudinal positioning*).

¹³ „This set of notes explores the Appraisal framework, a particular approach to exploring, describing and explaining the way language is used to evaluate, to adopt stances, to construct textual personas and to manage interpersonal positionings and relationships. Thus it explores how speakers and writers pass judgements on people generally, other writers/speakers and their utterances, material objects, happenings and states of affairs and thereby form alliances with those who share these views and distance themselves from those who don't. It explores how attitudes, judgements and emotive responses are explicitly presented in texts and how they may be more indirectly implied, presupposed or assumed. As well, it explores how the expression of such attitudes and judgements is, in many instances, carefully managed so as to take into account the ever-present possibility of challenge or contradiction from those who hold differing views“ (Мартин 2004а).

2) Препознају се у ставу говорника према речима других, према ономе што други кажу о некоме или нечему, који може бити такав да показује да ли се говорник слаже са тим или не, да ли то прихвата као истинито, лажно, да ли подржава или не подржава и сл. То се нарочито види онда када наводи, преноси, парафразира или цитира туђе речи. Ова језичка појава у лингвистици се означавала и проучавала као 'директни и индиректни говор', 'слободни директни говор', 'атрибуција', 'интертекстуалност', 'туђи говор', 'хетероглосија' итд. Мартин у овом значењу користи термин *интертекстуалност* (intertextual positioning).

3) И на крају, препознају се и у говорниковом настојању да свој говор, па и онај који је монолошки, дијалошки организује, тј. да изгледа као да има саговорника (dialogistic positioning).

Позитивни / негативни став говорника (attitudinal positioning). Став према некоме или нечему, односно вредновање ентитета и стварности уопште, може бити тројако засновано – на етичким, естетичким и емоционалним нормама. Мартин етичку евалуацију назива СУД (judgement), естетичку ПРОЦЕНА, ОЦЕНА (appreciation), а емоционалну АФЕКТ (affect).¹⁴ Неки аутори су ову трихотомију проширили. Егинс и Слејд су додале још и говорниково настојање да некоме или нечему умањи или увећа значај, важност, интензитет деловања, степен постојања и сл., назвавши такво настојање ИСТИЦАЊЕ, НАГЛАШАВАЊЕ (amplification) (Егинс и Слејд 2006: 133–137).

1) СУД. Суд се, према Мартину, тиче искључиво оцене нечијег понашања и јавља се као просуђивање о томе да ли је понашање морално / неморално, добро / лоше или друштвено прихватљиво / неприхватљиво итд.

У домену морала понашање се може оценити као девијантно понашање или као понашање које је у складу са моралним начелима појединца или одређене групе. Ако је девијантно, оно се оцењује као неморално, непоштено, погрешно, лоше, грешно, злочесто, окрутност, себично, безосећајно, нехајно, похлепно, грамзиво, разудано, раскалашно итд. Ако је морално, онда се оцењује као исправно, добро, морално, поштено, брижљиво, несебично, великодушно, одговорно, послушно, покорно, корисно, скромно, богобојажљиво итд. (Ајдема, према Егинс и Слејд 2006: 131).

¹⁴ Сличну поделу евалуативних исказа налазимо и код других аутора који су се бавили оценом и евалуацијом у језику, нпр. код Волфове, Јакушине, Карамове (Фомина 2007).

У домену друштвене прихватљивости, понашање се оцењује према трима критеријумима. Први критеријум је у вези са моралним начелима и означава се као спремност да се поштују морална начела (морална снага / слабост), па се понашање појединца, у складу са тим, оцењује као храбро, одважно, смело, неустрашиво, односно кукавичко, слабићко и сл. По другом критеријуму – уобичајено / неубичајено – понашање се оцењује као очекивано, типично, пожељно, неочекивано, чудно, луцкасто, неурачунљиво, ексцентрично итд. Трећи критеријум се односи на способност, компетентност личности да нешто уради. По том основу, понашање се оцењује као способно, умешно, компетентно, стручно, виспрено, осмишљено, разумно, односно неспособно, некомпетентно, глупо, непромишљено, импулсивно, неразумно и сл.

На плану језика, суд о нечијем понашању може се исказати експлицитно, употребом одговарајуће лексике како би се квалификовала ситуација, на пример,

- 1) Убили су га гнусно, окрутно и хладнокрвно.
[They murdered him, heinously, callously and in cold-blood.],
- 2) Деца су непристојно разговарала.
[The children were rudely talking.],

где се, у првом случају, ситуација описује прилозима негативне оцене *гнусно*, *окрутно* и *хладнокрвно*, а у другом *непристојно*.

Исти став говорник може исказати и без употребе лексике негативне оцене, дакле, имплицитно, само 'голим', фактографским описом ситуације:

- 1) Наручили су пицу и затим из близине упуцали продавца у главу.
[They ordered a pizza and then shot the deliveryman in the head at point-blank range.]
- 2) Деца су причала док је он држао час.
[The children talked while he was presenting the lesson.]

или

- 3) Иако их је замолио за тишину, деца су наставила да причају.
[Although he asked for quiet, the children kept on talking.]

Мартин разлику између два последња исказа – *Деца су причала док је он држао час* и *Иако их је замолио за тишину, деца су наставила да причају*, види у томе што је први фактографског значења, а други је, због своје синтаксичке организације (допусне конструкције са значењем контрадикторности, тј. са значењем супротног од очекиваног), помало евалуативног значења. Такав имплицитни суд, по Мартину, стоји негде између експлицитног и чисто имплицитног суда јер, иако на плану израза не садржи евалуативне јединице, он код адресата изазива суд.¹⁵ Чисто имплицитни искази, дакле, 'евоцирају' код саговорника говорников став, суд, а тзв. гранични искази, искази на међи, такав суд, став код саговорника изазивају, побуђују, 'провоцирају'.

Разумевање чисто имплицитних исказа као одређеног говорничког става, суда о нечијем понашању одвија се у контексту, али добрим делом зависи и од самог саговорника, од његовог поимања света, од његовог система друштвених вредности, образовања, порекла, друштвеног статуса итд. На пример, исказ

Аустралијски Аборицини су били номади који за 40000 година нису изградили своја насеља.

[The Australian Aborigines were nomads who in 40,000 years left no permanent settlements.]

изван контекста, текста има сасвим неутрално значење. За читаоце са развијеном еколошком свешћу овакав исказ може бити врло позитиван, јер, по њима, Аборицини, као номади, најмање су од свих народа угрожавали природу. Други пак, на основу оваквог исказа, Аборицине могу сматрати нецивилизованим, непросвећеним народом, дивљацима, који за све те године нису били толико самосвесни да оснују своја насеља, да се организују, друштвено уреде итд. Поготову ће овакав став имати они читаоци који су потомци колонизатора Аустралије.

2) АФЕКТ. Говорников став, како смо рекли, може бити и емоционално заснован, а препознаје се у исказима који одражавају емоционално стање говорника или особе о којој се говори. Ти искази, дакле, показују како се одређена особа осећа у неком тренутку, шта осећа према некоме или нечему итд. У исказе емоционалне оцене спадали би, на пример, искази

¹⁵ „Although the utterance contains no values of explicit JUDGEMENT (or of any other type of ATTITUDE), it does employ evaluative language and these wordings act to direct us towards a Judgemental response. Accordingly, we say that in such an utterance, an inference of a JUDGEMENT value is provoked in the reader/writer (as opposed to evoked)“ (Мартин 2004в).

1) Обожавам џез.

[I love jazz.]

2) Овај нови програм владе ме ужасава.

[This new proposal by the government terrifies me.]

Сви они у суштини одговарају на питање 'Како се осећаш у вези са тим?'

Граматички гледано, за исказивање емоционалног стања користе се глаголи са афективним значењем (*волетати / мрзети, уживати, чинити задовољство, плашити се, страховати, (из)лудети* итд.), прилози за начин и околности (*срећно, тужно, задовољно, смешљиво, нервозно* итд.), описни придеви (*срећан, несрећан, јадан, уплашен, изнервиран* итд.) и именице са значењем осећања (*туга, срећа, жалост, љубав, мржња* и сл.).

Говорник, када говори о свом емоционалном стању, употребљава глагол у 1. лицу, а када говори о стању других, употребљава глаголе у 2. и 3. лицу.

У оквиру афекта Егинс и Слејд издвајају три категорије осећања (Егинс и Слејд 2006: 129–130):

а) осећање среће / несреће:

Много сам срећан овде у Аустралији.

[I'm very happy here in Australia].

б) осећање сигурности / несигурности:

Не брини за то!

[Don't worry about it!]

в) осећање задовољства / незадовољства:

Било ми је доста свега!

[I was fed up].

3) ПРОЦЕНА, ОЦЕНА. Вредновање особе, појаве или неког предмета према естетичким нормама и личним афинитетима Мартин, како смо видели, назива *appreciations*, а у нашем преводу то је лична процена или оцена. Постоје три типа оваквих естетичких оцена.

а) Постоје оцене које се тичу композиције, састава, структуре, форме и изгледа посматраног ентитета (особе или предмета), којима се даје одговор на питање како су уклопљени делови у целину, тј. како ти делови одговарају један другоме. Речи које се у ту сврху користе већином су са значењем 'складно, лепо, хармонично, симетрично, уклопљено, одговарајуће, право, односно нескладно, ружно, нехармонично, несиметрично, неуклопљено, неодговарајуће, искривљено, савијено' итд.

б) О томе какав утисак остављају особе, предмети, појаве итд. на околинину, какве реакције изазивају говоре нам оцене типа 'лепо, дивно, божанствено, задивљујуће, занимљиво, очаравајуће, односно ружно, иритирајуће' и сл. Често се овај тип оцена меша са афектом. Мартин у том контексту коментарише следеће реченице (Мартин 2004г):

- 1) Угледали смо узнемирујући призор.
[A depressing sight met our eyes.]
- 2) Ово је једна изузетно досадна зграда.
[It's an extremely boring building.]
- 3) То је била задивљујућа представа.
[It was a captivating performance.]
- 4) Застрашујућа муња се проломила небом.
[A terrifying burst of lightning rent the air.]
- 5) Он пушта веома чудне бркове.
[He's grown a deeply disturbing moustache.]

Он сматра да је у свим овим реченицама у питању оцена, процена, а не афект, иако речи (*узнемирујући, досадан, задивљујући* и др.) указују на афект. Тачно је да те квалификације упућују на емоције, али оне су ослобођене сваког индивидуализма и субјективности и упућују на сталне особине ентитета. Наиме, овакве емоционалне реакције проистичу из говорниковог ранијег сазнања о емоцијама, па се посматраним објектима приписују као стално својство. Када неко каже да му је нека зграда досадна, незанимљива (да у њему изазива осећај досаде и сл.), то представља индивидуализовану евалуацију зграде (АФЕКТ). А индивидуализоване евалуације зависе од говорниковог стања, па тако више говоре о њему самом него о предмету који се оцењује. Али, када се каже за неку зграду да је досадна, јер има, нпр. незанимљиву архитектуру и

сл., говори се о њеној сталној особини, о њеном квалитету и то је онда ПРОЦЕНА, ОЦЕНА.¹⁶

Ради бољег разумевања исказа са значењем афекта, а самим тим и ради бољег раздвајања афекта од оцене, Мартин наводи и ове реченице, као типично афективне исказе (Мартин 2004г):

1) Призор прљавих тањира ме је узнемирио.

[The sight of the all the dirty plates depressed me.]

2) Тај тип архитектуре ми је досадан.

[That type of architecture bores me.]

3) Задивила ме је својом представом.

[She captivated me with her performance.]

4) Блесак ме је уплашио.

[The burst of lightening terrified me.]

5) Узнемирују ме твоји бркови.

[I am disturbed by your moustache.]

в) Оцене као што су 'изазовно, пожељно, провокативно, инспиративно, подстицајно, поучно, надахњујуће, исцељујуће', односно 'неизазовно, незанимљиво, досадно, неинспиративно, неподстицајно, затупљујуће' и сл. говоре о садржинској страни ентитета и о томе какву поруку, значење и смисао носе собом.

Понекад је, како види Мартин, тешко одредити и то да ли је нека евалуација СУД или ОЦЕНА, тј. да ли се вреднује нечије понашање или се естетички одређује ентитет који се јавља као последица, продукт нечијег понашања. За илустрацију наводи следеће (Мартин 2004г):

¹⁶ „Crucial here is the fact that the emotional reaction (depress, bore etc) has been detached from any human experiencer of the emotion and been attached to the evaluated entity as if it were some property which the entity objectively and intrinsically possesses. To say that 'the building bores me' (AFFECT) is to offer an individualised evaluation which depends entirely on my own, singular state of mind or emotional disposition. It says as much about me, the evaluator, as it does about the building. To say that 'the building is boring' (APPRECIATION) is to offer an evaluation of a different order. It is to attribute to the building a property which is represented as being a fixed characteristic of that building, a quality which operates generally and which is not dependent on an individual or variable state of mind or emotional disposition. A connection remains, of course, with the individualised, contingent emotional response. It's just that the emotion has been generalised, objectified and detached from any individual subjecthood“ (Мартин 2004г).

1) Тим дизајнера је изванредно био припремљен за оно што их је чекало.

[The design team prepared brilliantly for what lay ahead.]

2) Они су изванредни планери.

[They are brilliant planners.]

3) Ово је изванредан план.

[It's a brilliant plan.]

4) Ово је изванредан резултат.

[It's a brilliant outcome.]

5) Плакати зграде су изванредни.

[The blue-prints for the building are brilliant.]

Објашњење које даје изгледа овако. Прва и друга реченица су двосмислено судови, јер се њима вреднује способност, стручност извесних особа, тј. вреднује се понашање. Ни пета реченица није проблематична, јер се тиче визуелног ефекта који свакако подлеже естетичким стандардима. Њоме се, дакле, исказује естетичка оцена плаката као слике, а не способност оних који су ту слику направили. Проблематичне су, по Мартину, трећа и четврта реченица јер није јасно шта у њима подлеже вредновању, да ли способност планера или нешто друго. Саме речи *plan* [план] и *outcome* [резултат] додатно доприносе тој двосмислености. И једна и друга су апстрактне, девербативне именице и не означавају конкретан предмет који се може видети или опипати, већ процес, акцију. То доводи у питање и могућност да се одређени ентитет естетички оцењује. Мартин сматра да су овакве евалуације посебни типови и треба их разматрати у контексту.

НАГЛАШАВАЊЕ, ИСТИЦАЊЕ. Наглашавање, истицање, као евалуативну категорију, у Мартинов систем евалуације, како смо већ напоменули, увеле су С. Егинс и Д. Слејд. Ова евалуативна категорија препознаје се у лексичким јединицама којима се говорник служи не би ли истакао, нагласио степен одређеног става који има према другим људима, стварима или догађајима.¹⁷

¹⁷ „Amplification captures the lexical resources speakers can draw on to grade their attitudes towards people, things or events“ (Егинс и Слејд 2006: 133).

Поменуте ауторке у оквиру наглашавања, истицања издвајају три поткатоорије:

1) семантичко наглашавање, обогаћивање (enrichment), које се у говору постиже на два начина – уз помоћ метафоре (уместо *Победио је у таблићу* [He won at cards] може се рећи *Разбио их је у таблићу* [He killed them at cards] и сликовитим поређењем (нпр. Толико је лењ да ништа теже од кашике не диже [He's only getting too lazy to carry his upper lip around]);

2) увеличавање (augmentation), које се у говору постиже на четири начина: прозодијским средствима, понављањем појединих речи или делова исказа, употребом прилога за количину, интензитет, тзв. интензификатора и квантификатора;

3) умањивање, минимизирање (mitigation), које се најчешће остварује употребом прилога квантификаторског значења.

Интертекстуалност. За Бахтина, „наш говор, то јест сви наши искази (убрајајући и стваралачка дела), пун је туђих речи, различитог степена туђости или различитог степена усвојености, различитог степена схваћености и издвојености“ (Бахтин 1980: 260).¹⁸ А свако навођење, цитирање, парафразирање туђих речи, упућивање на њих, позивање на њих и сл. са разлогом се појављује у говору; дакле, мотивисано је говорниковим комуникативним циљем и због тога га је важно разматрати у анализи конверзације.

Туђи говор, улазећи у ауторски говор, постаје његов конструктивни елемент и тако постаје тема ауторског говора. А пошто је тема, говорник се мора активно понашати према њему (туђем исказу) показујући на који начин га перципира, како га разуме и оцењује.

Мартин сматра да према ономе што се наводи као туђи говор, туђе мишљење, говорник може имати: а) неутралан став, б) став којим показује да се саглашава, да подржава туђе речи (endorsement) и в) став којим показује да се не саглашава, да не подржава наведени туђи говор (dis-endorsement) (Мартин 2004д).

У енглеском језику, како Мартин примећује, за неутрално навођење туђих речи најчешће се користе глаголи *say* и *report*, који се у српском језику преводе глаголима *рећи*, *казати*, *говорити*, *саопштити*, *саопштавати*, *извести*, *извештавати* (нпр. *Он каже / саопштио је / известио је* и сл.).

¹⁸ У том смислу, свака употреба језика може се сматрати и цитатом или алузијом на друге текстове, „те постоји само као дио историјског и културолошког процеса произвођења значења“ (Катнић-Бакаршић 2001: 280).

За Мартина глаголи који показују да говорник подржава туђе мишљење (endorsement) јесу глаголи *show* и *demonstrate* – у нашем преводу *показивати*, *потврђивати*, *представити*, *илустровати* (нпр. *Он показује / потврђује / представља* итд.).

Став неподржавања, несаглашавања (dis-endorsement) показује се оним глаголима којима се говорник дистанцира од туђих речи не преузимајући одговорност за њихову тачност, веродостојност, прикладност, одмереност, важност итд. У енглеском језику то су глаголи *to claim* и *allege*, а одговарајући еквиваленти у српском језику били би *истицати*, *тврдити*, *наводити*, *уверавати* (нпр. *Он истиче / тврди / уверава* итд.).

НАВОЂЕЊЕ ИЗВОРА. У вези са ставом који говорник заузима према туђем говору стоји и начин на који он одређује, именује, односно идентификује оне чије речи наводи, тј. како одређује свој извор (source specification). Мартин разликује неколико начина навођења извора (Мартин 2004д).

1) Извор може бити човек, биће, а може бити и неки писани документ, нпр. извештај, студија, експеримент итд. Ако је у питању биће, може се представити као индивидуа, човек (нпр. *премијер*, *министар*), а може и као установа, институција (*Влада*, *Удружење*). Овакав начин навођења извора Мартин назива *персонализовање*.

2) Извор (човек или институција) може бити идентификован (нпр. *господин Петровић*, *Удружење новинара* итд.), а може се и сакрити његов идентитет (нпр. *угледни новинар*, *познати глумац*, *признати научник* и сл.). Може се представити још и анонимно (нпр. *проверени извор каже*, *упућени наводе*) или не истицати да је у питању појединац, већ уопштено говорити (*опште је мишљење*, *многи верују да ...* итд.). Мартин овај начин навођења извора означава као *идентификовање*.

3) Ако се говори уопштено о извору, он се може додатно одредити, спецификовати (нпр. *Запослени у школи мога сина кажу ...*), а и не мора се посебно назначавати (*Наставници кажу ...*). Ову врсту навођења извора Мартин обележава као *спецификовање*.

4) Извор се може и групно представити – као статистички податак (*Анкетирани верују...*), процентуално (*40% Аустралијанаца верује ...*), као колектив, група чланова који имају неко заједничко обележје (*лингвисти*, *Аустралијанци*), или их асоцијативно, на основу одређених критеријума, повезати у групу (*политичари*, *политички и економски аналитичари верују...*).

5) Извор се често одређује и по статусу, ауторитету или моћи у друштву (*директор*, *председник*).

ТЕКСТУАЛНА ИНТЕГРИСАНОСТ ТУЋИХ РЕЧИ. Туђе речи у говору / тексту могу бити јасно назначене (у писаном тексту то су интерпункцијски знаци навода), а могу и да се асимилију са ауторским говором, односно да се не види шта су тачно ауторове речи, а шта туђе, па се јављају као слободан индиректни говор. О преношењу туђих речи у ауторски говор Бахтин је рекао следеће: „Ауторски исказ, који је у свој састав примио други исказ, изграђује синтаксичке, стилистичке и композиционе норме за његову делимичну асимилацију, за његово укључивање у синтаксичко, композиционо и стилистичко јединство ауторског исказа, чувајући у исто време, бар у рудиментарној форми, првобитну самосталност (синтаксичку, композициону, стилистичку) туђег исказа, без чега је његова пуноћа неухватљива“ (Бахтин 1980а: 129). Тако се, према Бахтину, ауторски и туђи говор налазе у односу динамичке узајамности. Туђи говор може задржавати граматичку и композициону компактност и у потпуности се одвајати од ауторског говора и тај однос узајамности Бахтин назива линеарни стил. Супротан њему јесте сликарски стил, а то је када језик изграђује начине да се ауторско реплицирање и коментарисање тананије и еластичније укључи у туђи говор, када ауторски говор разлаже туђи говор.

У писаном језику преношење туђег говора може бити дато по синтаксичком шаблону директног (управног) и индиректног (неуправног) говора. Ти шаблони се разликују од језика до језика. За усмену комуникацију типичнији је индиректни говор и такво преношење туђег говора представља аналитичко преношење, јер „индиректни говор *другачије* ’чује’ туђи исказ, перципира га активно и у преношењу актуализује *друге* моменте и нијансе него што је то случај са другим шаблонима. Стога непосредан, дослован превод исказа из других шаблона у индиректни и није могућ [...] Анализа је душа индиректног говора“ (Бахтин 1980а: 144). Туђе речи се у индиректном говору често онеобичују, и то у оном правцу у коме је то аутору потребно; постварују се, њихова колоритност постаје упечатљивија, из њих избија ауторов став у виду ироније, хумора и др.

Поред директног и индиректног говора, као двеју основних форми преношења туђег говора, постоји и трећа, која се назива неправи управни говор или слободни неуправни говор. Он представља мешавину директног и индиректног говора. Од директног говора та мешовита форма позајмљује тон и ред речи, а од индиректног времена и лица глагола. Као такав, представља посебну стилистичку занимљивост. Бахтин је рекао да је овај вид преношења туђих речи најпогоднији за ауторско оваплоћење љубави, односно мржње према сопственим јунацима (Бахтин 1980а: 175).

Укљученост говорника (engagement) и дијалогизација говора (dialogistic positioning). Термином *engagement* Мартин означава све оне семантичке категорије које су се у лингвистици досад изучавале под окриљем модалности, атрибуције, концесивности, категорије очекиваности, адверзативности итд.¹⁹ Мартин се одлучио за овај термин из разлога што све ове категорије, на овај или онај начин, представљају квалификације које говорно лице даје о свом исказу и/или о ситуацији која је њиме означена и тако се и он сам 'укључује' у значење исказа. А инхерентно својство 'укључености говорника' јесте усмереност на адресата и потенцијална дијалогизација говора.

Мартин 'укљученост говорног лица' препознаје у његовом настојању да оповргне, одрекне садржај означен пропозицијом исказа (*disclaim*), у настојању да прокламује, објави оно што се изриче пропозицијом (*proclaim*), затим у настојању да пропозицију исказа представи као могућ, истинит, вероватан садржај, односно супротно томе (*probabilise*) и у настојању да покаже прихвата ли или не одговорност за фактивност садржаја који наводи, а што се може видети у начину на који квалификује извор информације (*attribution*).

Погледајмо како Мартин објашњава сваки од ових начина говорникове укључености.

1. ОДРИЦАЊЕ, ОПОВРГАВАЊЕ садржаја исказа (*disclaim*) може бити чисто негирајућег значења, као на пример у исказу:

Акција неће нарушити односе између председника и његових телохранитеља

[The action won't damage the trust between the President and his body guards.],

а може бити и такво да се њиме истиче да је оно супротно очекиваном:

Невероватно, али ово је нарушило односе између председника и његових телохранитеља.

[Amazingly/Bizarrely, this damaged the trust between the President and his body guards.]

¹⁹ „The category of Engagement includes values which have been analysed in the literature under headings such as attribution, modality, hearsay, concession, polarity, evidentiality, hedges, boosters and metadiscursives“ (Мартин 2004ђ).

2. ПРОКЛАМОВАЊЕ, ОБЈАВЉИВАЊЕ, ТВРЂЕЊЕ (*proclaim*) може бити такво да се истиче да је у складу са очекивањем:

Акција ће, наравно, нарушити односе између председника и његових телохранитеља.

[The action will, of course, damage the trust between President and body guard.],

или да су чињенице на основу којих се нешто тврди непобитне, неоспорне:

1) Тврдим да ће акција нарушити односе.

[I contend that the action will damage trust.]

2) Чињеница је да је акција нарушила односе између председника и његових телохранитеља.

[The facts of the matter are that the action damaged the trust between President and body guards.]

3. ИСКАЗИВАЊЕ УВЕРЕНОСТИ (*probabilise*). Говорник може сматрати да је садржај који се изриче исказом вероватан, могућ, стваран, истинит на основу неколиких ствари:

а) уверења да је у питању чињенично стање:

1) Изгледа да је ово нарушило односе.

[It seems that this damaged the trust.]

2) Постоји и доказ који показује да је ово нарушило односе.

[There is evidence which indicates that this has damaged the trust.]

б) затим, на основу менталног искуства, логичког следа ствари, реалне ситуације:

1) Ово може нарушити односе.

[This may damage the trust.]

2) Ово је сигурно нарушило односе.

[This probably damaged the trust etc.]

в) и на основу гласина, информације „из друге руке“:

Чујем / Рекли су да је ово нарушило односе.

[I hear that this has damaged the trust. / It's said that this action damaged the trust.]

4. НАВОЂЕЊЕ ИЗВОРА (*attribution*). Начин навођења извора неке информације такође показује говорников однос према исказу који садржи ту информацију. А како је већ споменуто, тај однос може бити однос дистанцираности, резервисаности у прихватању одговорности за фактивност садржаја, при чему се истиче да то каже неко други:

Шеф Клинтоновог обезбеђења каже да ће ово нарушити односе.

[The head of Clinton's security division says this will damage trust.],

или, супротно, однос прихватања одговорности за фактивност садржаја који се наводи, и то истицањем, нпр. великог броја истомишљеника, истицањем њихове ауторитативности, стручности, односно статуса:

Као што је велики број стручњака назначио, ово ће нарушити односе између председника и његових телохранитеља.

[As a number of security experts have indicated, this will damage the trust between President and body guards.]

Наведени начини укључености говорника изазивају код адресата различите реакције и различито утичу на отварање, односно затварање потенцијалног дијалога. Када говорник *оповргава*, *одриче* пропозицију исказа, или када *тврди*, адресат то може прихватити или не прихватити као тачно, с тим што му говорно лице и не оставља простора за укључивање у дијалог. И када истиче да се нешто није догодило упркос томе што се очекивало да ће бити тако, говорник рачуна на то да са адресатом дели исти став, па му и овде оставља врло мало простора за укључивање у дијалог. Али, када показује да је *уверен* у то да је ситуација означена исказом вероватна, могућа, реална итд., говорник очекује од свог адресата да се и он укључи у процењивање вероватноће, валидности доказа и чињеничног стања.

А што се тиче атрибуције, тј. навођења извора информације и дијалогизације говора, можемо рећи следеће. Када говорник истиче статус извора, његов ауторитет, стручност, упућеност итд., адресат има врло мало могућности да на наведено реагује. Може реаговати, али само тако што ће то и прихватити. А и говорник, позивајући се на нечији ау-

торитет, имплицитно показује да прихвата одговорност за истинитост, тачност онога што наводи. Уколико се говорник ограђује од компетентности извора, адресат је у позицији да може слободније да реагује, а говорник се тиме уједно дистанцира и од тачности исказа.

Према свему ономе што је Мартин рекао о укључености говорника, проистиче следећи закључак. Од начина укључености говорника зависи степен његове отворености, спремности, односно затворености за дијалог. Говорник је најзатворенији за дијалог када пориче, оповргава, а најотворенији онда када преноси туђе речи неутрално или када се дистанцира од извора. Различити степени отворености, односно затворености за дијалог јављају се и унутар сваког од наведених начина укључености говорника. Тако, на пример, ако говорник нешто тврди, он то може рећи на више начина. Један од начина је 'Ја тврдим да ...' и 'Могу рећи да'. У првом случају говор је затворен за дијалог, а у другом је тај степен затворености слабији. Исто тако, већи степен затворености за дијалог осећа се у исказу 'Сигуран сам да ...' него у исказу 'Очекујем да ...', иако и једним и другим говорник износи своју увереност у вези с одређеном ситуацијом.

Представљени теоријски модел Ц. Мартина подразумева и одређене процедуре којих се треба придржавати у анализи. Егинс и Слејд их описују на следећи начин. Најпре је потребно идентификовати лексичке и граматичке јединице евалуативног значења, па их класификовати у издвојене евалуативне категорије (суд, процена, афект итд.), потом сумирати, уопштити добијене податке за сваког учесника у комуникацији посебно и, на крају, представити их са извођењем закључака, тј. интерпретирати их (Егинс и Слејд 2006: 138).

Испитивање евалуације у језику по моделу који нуди Мартин може бити и квантитативно и/или квалитативно, што зависи од конкретних циљева истраживача. Иначе, Мартинова теорија и представљени модел највише су се примењивали у анализи медијских текстова, нарочито онда када се желело показати како се текстом исказује и репродукује друштвена моћ,²⁰ али и како се јавља у наративима и говору уопште.²¹

Егинс и Слејд су Мартинову теорију евалуације користиле за истраживање свакодневне комуникације и за указивање на то да се друштвена моћ може исказивати и у врло неформалном говору, ћаскању.

²⁰ О примени Мартиновог теоријског модела у анализи новинских текстова в. Карауза 2007 и Кларк 2007.

²¹ О примени Мартиновог теоријског модела у анализи наратива в. Пејд 2003.

Бавећи се анализом свакодневне комуникације са различитих аспеката, оне истичу да су, поред евалуације, важне значењске компоненте говора и исказивање солидарности, исказивање интимности и употреба хумора (Егинс и Слејд 2006: 116). Детаљном анализом разговора, као и појединачном анализом говора сваког учесника у комуникацији, како ове ауторке сматрају, може се тачно указати на степен исказивања солидарности и на степен испољавања интимности у говору сваког од учесника. Солидарност се огледа у начину учествовања у комуникацији, у односу према другима (да ли се говорник поштује, прекида, да ли се другоме упада у реч и због чега итд.), као и у начину праћења, развијања основног предмета разговора (да ли се показује заинтересованост за предмет разговора, ако се мења тема разговора, у ком правцу се то чини итд.). Интимност у говору показује се у начину обраћања саговорницима, у начину именовања одсутних и упућивања на њих (форме говорне етикеције), у употреби лексике (нпр. да ли се користи вулгарна, жаргонска или стручна лексика), као и у употреби хумора (иронија, шале, анегдоте итд.) (Егинс и Слејд 2006: 143–168).

Основно настојање С. Егинс и Д. Слејд у анализи конверзације јесте настојање да детаљним анализама различитих разговора покажу да постоји парадокс у вези са свакодневном комуникацијом. Парадокс лежи у чињеници да се свакодневна комуникација доживљава као лежеран облик комуникације у којем су саговорници најслободнији и најспонтанији, иако је, како показују научна истраживања, то облик комуникације путем којег учесници у комуникацији пројектују свој критички доживљај друштвене стварности (Егинс и Слејд 2006: 16–18). Дакле, ма колико сматрали свакодневну комуникацију безазленом, доколичарском, она то није.²²

Социолози (нпр. Сакс, Гофман)²³ међу првима су указали да је свакодневна комуникација само привидно тривијална и да она у ствари представља семантичку активност добро структурирану и функционално мотивисану. Они су пошли од чињенице да је човек друштвено биће, које из различитих потреба ступа у контакт (разговор) с другим људима; нпр. разговара са неким да би нешто купио или продао, да би нешто сазнао, да би некога обавестио о нечему, да би заказао састанак, да би добио посао, да би потражио помоћ лекара, да би некога насмејао итд. У свим тим контактима разговор није механичка активност при којој се размењују речи, већ је то семантичка активност, процес у којем

²² Занимљиво је у том смислу погледати критичку анализу говора учесника у ријалити емисији *Велики брат*, која показује да је свакодневна, необавезна комуникација и те како прагматички усмерена (в. Ашић и Станојевић 2007).

²³ в. Гофман 2000.

се стварају одређена значења, тј. процес у којем се саговорници остварују као друштвена бића која задовољавају све своје психофизичке и друштвене потребе. У изучавању конверзације социолози виде један од начина сазнавања организације друштвеног живота, а лингвисти начин сазнавања језичког устројства које саговорницима омогућује да успешно комуницирају. Лингвисти конверзацију сматрају као размену значења, чија је основна улога представљање и потврђивање друштвеног идентитета оних који учествују у конверзацији и представљање и потврђивање њихових међусобних односа (Егинс и Слејд 2006: 6–7).

III. ПОЈМОВНО ЗНАЧЕЊЕ ОГОВАРАЊА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Оговарање је говорно понашање које је искуство свих нас, па се због тога може и интуитивно разумети. Та очигледност његово научно истраживање може да унапреди, али и да му представља неповољну околност. Оно што је нама блиско и познато понекад је тешко научно објаснити и разумети. Позната је мисао Макса Вебера да све што је очигледно тежи да буде последње објашњено. Оговарање је управо таква феномен – свеprisутан, неизбежан део човековог искуства, препознатљив и лако уочљив, који је у исто време и занимљив за истраживање, али и 'опасан', будући да може бити експериментално неухватљив.

Лингвистичко осветљавање овог говорног понашања започињемо истраживањем појмовног значења оговарања у српском језику. У ту сврху најпре ћемо се послужити анализом лексичког значења лексеме *оговарати* и анализом односа ове лексеме са другим лексемама сличног значењског садржаја.

1. Значење лексеме *оговарати* у српским дескриптивним речницима

1.1. У Речнику САНУ лексема *оговарати* дефинише се овако:

'говорити о некоме ко је одсутан ружно, лоше (обично неистине или полуистине, најчешће с намером да се неко прикаже у ружном светлу), кудити, опадати, пањкати.'

Оговарати се овде дефинише као говорни процес који се оцењује негативно, јер се заснива на лажи и полуистинама, а намера онога који у том процесу о некоме на тај начин говори је недобронамерна, лоша. Као синоними речи *оговарати* дати су *кудити*, *пањкати*, *опадати*.

На сличан начин се глагол *оговарати* дефинише и у Речнику МС:

’говорити ружно, лоше о одсутном, кудити, опадати; сплеткарити, с том разликом што овај речник од синонима наводи још и глагол *сплеткарити*.’

Овакво речничко дефинисање лексеме *оговарати* потврђује наше виђење с почетка да оговарање као појам има комплексну структуру и да се у његовом појмовном одређењу наилази на извесне тешкоће, будући да се оно повезује са сродним семантичким компонентама из садржаја глагола *кудити*, *пањкати*, *опадати* и *сплеткарити*.

Ситуација је још сложенија ако се има у виду да се у речницима САНУ и МС *опадати*, *пањкати* и *клеветати* сматрају апсолутним синонимима, наравно у оној мери у којој можемо говорити о апсолутној синонимији:

клеветати ’служећи се лажима злонамерно приписивати некоме какву кривицу, нешто ружно, нечасно, ширити клевете о некоме, опадати, пањкати’ (Речник САНУ);

опадати ’служећи се лажима злонамерно приписивати некоме какву кривицу, нешто ружно, нечасно, ширити клевете о некоме, клеветати, пањкати’ (Речник САНУ);

пањкати ’клеветати, опадати’ (Речник МС),

па се тако посредним путем у синонимни ред *оговарати* – *сплеткарити* – *опадати* – *пањкати* – *кудити* уврстава и лексема *клеветати*.

Међутим, у овај синонимни ред могу се укључити и други глаголи који у свом семантичком садржају значењску компоненту ’ружно, лоше говорити о некоме’ мање-више реализују: *блатити*, *губати*, *дрндати*, *жугати*, *зобити*, *имати зао* (*поган*, *дугачак*) *језик*, *каљати* / *окаљати*, *кевтати*, *лагати* (на кога), *лајати*, *набедити*, *олајавати*, *отрцавати*, *потворити*, *црнити* / *оцрнити*, *ружити* / *наружити*, *разносити на језике* (некога), *смрадати*, *хулити*, (*про*)*чешати језик* (о некога) итд.

Сама чињеница да се поменуте глаголске лексеме могу сматрати синонимима говори да у њиховом значењском садржају, поред заједничких семантичких компоненти, постоје и дистинктивне компоненте. Те разлике међу наведеним синонимним глаголима тичу се сфере употребе језика (неки од њих су покрајинизми, дијалектизми, експресивна лексика итд.) и везују се за прагматички план комуникације, па тако у појединим ситуацијама синоними могу бити и они глаголи који то у

основи нису. Поводом тога, Ј. Матијашевић каже: „Глаголи [...] *оклеветати* – *оцрнити*, *клеветати* – *оговарати*, *срамотити* кога поседују дистинкције и семантичке импликације по којима се не би доводили у синонимске односе, али прагматички план дозвољава и могућност синонимичног понашања. У оваквим случајевима из аспекта оцене ради се о нарастању квалитета у зони минуса, од *оговарати* до *оцрнити*, *осрамотити* и сл.“ (Матијашевић Ј. 1997: 35).

Када говоримо о прагматичком плану употребе ових глагола, треба рећи и то да се ови синонимни глаголи разликују и према томе на коју компоненту говорног чина се односе, да ли на илокутивну (*блатити*, *каљати*, *срамотити*, *црнити*) или на перлокутивну (*окаљати*, *оцрнити*, *осрамотити*), али и према томе да ли се њима указује на говор или се више указује на особу која то чини (*имати зао* (*поган*, *дугачак језик*)).

Све то показује да се у овој групи синонимних глагола, према различитим критеријумима, могу издвајати више других синонимних низова, али у свим тим низовима као доминанте издвајају се два глагола – *оговарати* и *клеветати*, што и потврђује наша лексикографска пракса. Погледајмо, ради илустрације, дефиниције неких од наведених синонимних глагола у нашим речницима:

жугати 2. г. ’говорити против некога, клеветати, оговарати, пањкати’ (Речник САНУ).

облагати I. а. ’изрећи, изнети лаж о некоме, лажно оптужити, обедити, оклеветати’ (Речник САНУ).

окаљати фиг.(уративно) 2. б. ’(некога) пронети рђав, лош глас (о некоме) извргнути клевети, лажи, оклеветати’ (Речник САНУ).

отрцавати 2. погрд.(но) ’оговарати, олајавати’ (Речник МС).

(*про*)*чешати језик* (*о некога*, *о некоме*) ’(по)причати о некоме, нечему, узети, узимати некога за предмет разговора, оговарања и сл., оговарати’ (Речник САНУ, под *језик* изр.).

хулити ’вређати нешто што се сматра светим, ружити, кудити’ (Речник МС).

Како показују дефиниције датих глагола, глагол *кудити* није у толикој мери доминантан као глаголи *оговарати* и *клеветати*, иако се као синоним у Речнику САНУ наводи код глагола *оговарати*, заједно са *клеветати*. Он се, како видимо, јавља као синоним и глаголу *хули-*

ти. Дефиниција глагола *хулити* показује да је овај глагол, за разлику од других глагола овде датих, значењски доста ограничен. Наиме, њиме се, као и другим глаголима, означава говорни процес, с тим што је предмет разговора у том говору само оно што је свето, тј. оно што се, према духовним, верским и етичким начелима једне заједнице, сматра узвишеним, беспорочним, божанским или верским култом. У том смислу су и значење и употреба глагола *кудити* у српском језику ограничени. Он се тако више везује за хришћански морал заједнице, док се глаголи *оговарати* и *клеветати* више везују за лични морал појединца. Због тога глагол *кудити* није у оној мери доминантан као што су то глаголи *оговарати* и *клеветати*, али свакако јесте значајан за нашу анализу, и то нарочито са културолошког аспекта.

1.2. Да бисмо показали значењске разлике између *оговарати*, *клеветати* и *кудити*, као доминантним глаголима у синонимној групи глагола са значењском компонентом 'ружно, лоше говорити о одсутном', послужићемо се елементима компоненцијалне анализе.

Критеријуми за међусобно разликовање ових глагола, како смо већ рекли, више су прагматичке него семантичке природе, па стога о оговарању, клеветању и куђењу морамо говорити на нивоу говорног чина.

Сва три глагола (*оговарати*, *клеветати*, *кудити*) указују на комуникативно понашање, које се на скали 'друштвено прихватљивог понашања' оцењује као негативно. У говору се оно остварује као три различита говорна чина – *оговарање*, *клеветање* и *куђење*. А разлике међу њима тичу се елемената комуникативне ситуације – говорникове намере, говорникове одговорности за оно што говори, затим ко је саговорник, ко је особа која је предмет разговора и начина на који се о томе говори.

Према говорниковој намери, *оговарање*, *клеветање* и *куђење* су, можемо рећи, значењски најближи. У свим случајевима говорник има намеру да другога дискредитује као личност. Управо због тога се у свести говорника српског језика речи којима се означавају ова комуникативна понашања (*оговарати*, *клеветати* и *кудити*) схватају као синоними. Међутим, могуће последице дискредитовања некога као личности разликују се од понашања до понашања. Сматра се да су најбезазленије код чина *оговарања*, да су нешто јаче и озбиљније код *клеветања*, јер се угрожава нечија част, а да су код *куђења* особене природе. Но, и говорникове намере (илокуција) и могуће последице (перлокуција) у овим говорним чиновима у тесној су спрези са другим елементима комуникативне ситуације. Погледајмо и на који начин.

У основи говорног чина *клеветање* стоји понашање 'окривити некога за нешто, бацити кривицу на кога, оптужити, прогласити кривим (често јавним казивањем), обично неоправдано, неосновано, без доказа, а само ради тога да му се учини зло, укаља част и баца љага на његово име'.

И у основи говорног чина *куђење*, како показује Речник САНУ, имамо, у одређеном смислу, каљање нечије части, бацање љаге на нечије име:

кудити ' износити лоше особине некога или нечега, говорити ружно (о некоме или нечему); оговарати, клеветати'.

Али, за разлику од *клеветања*, овде се не приписује кривица, већ се, слично *оговарању*, само говори о некоме као о лошој, рђавој особи. Тако, према начину на који се говори о некоме, *оговарању* је ближе *куђење*. Али, од *оговарања*, *куђење* се разликује по томе што се већином остварује у одређеним друштвеним контекстима – онда када се код младине фамилије оговара момак стасао за женидбу, односно, када се код младожењине фамилије оговара девојка стасала за удају, што показују примери дати у Речнику САНУ код глагола *кудити*:

Какав човек, који мрзи момка, отиде девојачком оцу и прича: како је момак картарош ... Исто тако се куди и девојка. Њој се наводе мане: да је нерадница (Речник САНУ); Немојте ми баш тако ћерку кудити (Речник САНУ).

А ако имамо у виду одговорност коју говорно лице има када рђаво говори о другоме, *куђење* је ипак ближе *клеветању* него *оговарању*. У народу се, према религијском (хришћанском) моралу, *куђење*, нарочито девојке, сматра грехом (Енц. Правосл. 1–3, под *клевета*), а постоји и израз с тим значењем (*по)кварити*, *убити девојачку срећу* (Речник МС, в. изр. под *срећа*). *Клеветање* се у домену закона, тачније кривичног права, сматра прекршајем, па тако, док *куђење* повлачи за собом грех, *клеветање* повлачи законску казну. За разлику од њих, код *оговарања* одговорност говорника се везује само за његов лични морал (осећај кривице, грижа савести, (не)васпитање итд.).

Ова понашања се међу собом разликују и по томе какву улогу у њима има саговорник. Код *оговарања*, у већини случајева, саговорник је врло активан у разговору, заједно са говорником оговара одсутну особу и тако међусобно размењују информације о другоме. Те информације саговорнику могу бити нове, али и не морају бити. Код *клеветања*, саговорник може активно учествовати у разговору, али ипак водећу улогу има говорник. Он је тај који саговорнику пружа информације о другоме,

које саговорник може примити као такве, а може их и допуњавати. Овде су информације саговорнику углавном нове. Код *кућења*, комуникација је ипак једносмерна. Говорник саговорнику саопштава информације о другоме, за које верује да су му непознате и не очекује од њега да активно учествује у разговору, већ да те информације, без сумње у њихову истинитост, прими, прихвати и да у складу са тим и поступа (да не дозволи да се одређени момак ожени одређеном девојком и обратно).

Ова три говорна понашања се врло често поистовећују, јер, ма колико се међу собом разликовала, она у себе укључују и ове друге форме *говора о другоме*. Наиме, свако *кућење* може се сматрати и *клеветањем*, али није свако *клеветање кућење*. Исто тако, свако *клеветање* и *кућење* је уједно и *оговарање*, али није свако *оговарање клеветање* или *кућење*. Истина, у сваком *оговарању*, ако бисмо хтели, могли бисмо пронаћи елементе за *клевету* и врло лако *оговарање* може 'склизнути' у право *клеветање*. Довољна је понекад само једна реч, па да се *оговарање* претвори у *клеветање*.

2. Оговарање, трач и гласина

У говору се *оговарање* врло често изједначава са *трачем* и *гласином*. То јесу блиски појмови, али и ту има извесних разлика. Прво, *оговарање*, као девербативна именица, именује говорни процес, интеракцију, а *трач* и *гласина* именују садржај говорења, тј. информацију која се у том говорном процесу размењује. Та блискост међу њима заснива се на логичкој повезаности (говорног) процеса и онога што њиме настаје, а која се у лексичкој семантици означава као метонимија.

С друге стране, *трач* и *гласина* у значењу 'непроверена, шкакљива, неугодна, деликатна информација, лаж' јесу синоними. Како нам показује језичка пракса²⁴, *трачем* се у српском језику много више називају тврдње које се тичу интимног и породичног живота појединца, које су често срамотне, изазивају јавно, опште узбуђење, згражање, ужас и сл.:

- 1) Љубавна веза је трач, а нови албум истина.
- 2) За њено име везује се трач да је у љубавној вези са једним фудбалером Црвене звезде.
- 3) Он проспе по варошици трач како његов кум Слободан живи тајно са кафанском куварицом.
- 4) Шта је са причом да си уградила силиконе? // То није трач, то је истина. Уградила сам силиконе.

²⁴ Лезичке потврде које наводимо узете су из ЕКСЈ.

- 5) После нешто више од недељу дана процурео је трач о Моники Левински.
- 6) Тренутно смо остављени са мешавином трачева и полуистина, писаних и изговорених о ономе што се у породици дешавало.

Под *гласинама* се подразумевају тврдње које се тичу других сфера човековог живота, а могу да изазову страх, неверицу, мржњу итд. Оне се могу односити како на појединца тако и на групу. Погледајмо то и на самим примерима:

- 1) Пуштена је маштовита гласина о некаквој опакој болести која ме је задесила.
- 2) Могу се чути и гласине да су мере у здравству пооштрене.
- 3) Бујановцем се пронела гласина да су албански екстремисти убили дечака.
- 4) Ужичком се пронела гласина да је један војник убијен.
- 5) Булатовић је одбацио гласине о могућем нападу Војске Југославије на Црну Гору.
- 6) Одбио је да коментарише гласине да ће се Милошевић поново кандидовати за председника.
- 7) Фидел Кастро је демантовао гласине о својој смрти.

Како се из примера види, гласине се могу тицати или једне одређене особе или више њих, групе, или одређених догађаја, остварених или још неостварених. Уколико се тичу појединца, имају за циљ не толико да одређену особу представе у лошем светлу колико да се та особа по својим деловањима издвоји из средине, а само издвајање појединца из колектива који почива на принципима једнообразне хармоније и равнотеже представља, према начелима философије 'паланачког духа', одређени вид његовог кажњавања. „Паланачки дух не дозвољава активност, да не би био изневерен, преображен. Дозвољена је само пасивност. Појединац не сме бити субјект како не би нарушио колективитет. А појединац је *sumum* једног искуства, један став и стил. Паланачки дух је дух једнообразности“ (Константиновић 2004: 7).

Гласине, како запажа један аутор, могу да прерасту у трач, али само онда када се представе као сензационалистичка, скандалозна вест. „Појединци у жељи да буду већи и значајнији но што јесу, да скрену пажњу на себе, на основу неких података које имају и други, *додајући сензационалистичке елементе, увећавајући једне, а избацујући друге,*

праве гласину која, у зависности кога се тиче, прераста у трач, аферу или скандал“ (Рогановић 2004: 198, курзив је наш).

По својој природи, и гласине и трачеви су усмени видови преношења информације, што се у говору често и наглашава *Како сам чуо, Прича се, Прочуло се* и сл. Брзо се шире, распростиру међу људима, што нам показују искази типа *Колају гласине, Круже гласине, Пронеле се гласине, Шире се гласине* итд., па самим тим обухватају и велики број учесника. Заправо, код трачева број учесника је много мањи него код гласина, због тога што је у трачевима обично у фокусу особа која је позната ужег кругу људи. Извор трача је најчешће појединац, а извор гласина група људи, колектив, тако да се не може идентификовати. Трачеви углавном настају спонтано, а гласине циљано, с одређеном намером, сврхом. Истина, може се десити и да трачеви настану с одређеним разлогом, а и да неке гласине спонтано настану (Крејдлин и Самохин 2003). Гласине које спекулишу о могућим неповољним околностима за једну заједницу, о разним опасностима, нпр. о ратовима, побунама и сл., могу настати спонтано, углавном из осећања страха, али, како социолошка истраживања показују, најчешће су намерно смишљене и усмерене као средство специјалног, медијског рата. „Усмерене су обично на веће друштвене групе, или на цела друштва. Оне су тада једно од оружја (средстава), усмерених на слабљење поверења, веза у друштву, срачуната да обесхрабре и умање одбрамбене механизме“ (Рогановић 2004: 195). Гласине се јављају у нестабилним, хаотичним ситуацијама како би се уз помоћ њих објаснили узроци таквог стања, а самим тим и донео ред у том хаосу. Тако се и гласине и трачеви тичу актуелног догађаја. Најчешће су монотемни и одликују се наративношћу и преношењем туђих речи (Крејдлин и Самохин 2003).

Како нам показују искази типа *Је ли то истина или су само трачеви, гласине?*, и трачеви и гласине су непроверене, непоуздане информације, вероватне, делимично истините, али још увек непотврђене. О томе говоре и речи које се често налазе у лексичким спојевима са речима *трач* и *гласина*: *маштовите гласине, произвољне гласине, (не)проверени трач, оповрћи гласине, демантовати гласине* итд. У српском језику постоји и израз *радио Милева* за непоуздане, непроверене гласине.

Трачеви и гласине, изгледа, имају своју историју – почетак, трајање и крај. О њиховој почетној фази сведоче изрази типа *лансирати трач, пласирати гласине, произвести (производити) гласине, пустити трач, просути трач, процурио је трач* и сл. На трајање упућују искази *круже гласине, колају гласине, разносе се гласине / трачеви, препричава се трач, шири се трач* итд. А изрази типа *зауставити трач, одбаци-*

ти трачеве, оповрћи гласине, демантовати гласине, разбити гласине, разобличити гласине, пресећи гласине и др. говоре о њиховој завршној фази постојања. У вези са тим је и начин доживљавања, разумевања гласина и трачева. Они се доживљавају као природне стихије, нпр. као водена стихија:

1) Улице су опустеле због *таласа* гласина о неухватљивом чудовишту.

2) *Процурео је* трач да сте се тајно венчали,

затим као ватра, пожар

1) Покушај убиства *је* додатно *распирио* гласине о његовој вези са владарском кућом.

2) Вероватно *је* овај фото-сешн ту да би додатно *распирио* трачеве.

3) Тајанствено се смеју и наравно тако само *распирују* трачеве о њиховој вези.

4) *Попут иумског пожара* проширила се прича да је Живојиновић убијен,

или као болест, епидемија (Крејдлин и Самохин 2003):

Шири се трач *попут опаке болести*.²⁵

3. Оговарање као ружна навика

Доживљавање трачева и гласина као природних непогода показује да се оговарање у нашој култури, као и у другим културама, оцењује као понашање које наноси штету и зло друштву, па самим тим је и неприхватљив облик друштвеног понашања.

Сама чињеница да се о некоме говори у његовом одсуству јесте непристојно и неучтиво, јер особа о којој се говори не може да оповргне или потврди оно што се о њој говори, па се тако налази у обесправљеном положају у односу на онога који о њој говори, а истинитост онога што је о њој речено остаје под знаком питања. Да су људи свесни да је говорење о некоме у његовом одсуству непристојно, показују нам искази попут *Јуче сам те оговарала код Х* изречени у шали, којима се особа о којој се говорило у њеном одсуству обавештава да је била тема разговора, а притом се обавезно мисли на позитивно говорење о њој. Овакви

²⁵ Сви примери су узети из ЕКСЈ.

искази, иако се тичу позитивног говорења о некоме, указују на то да говорник има потребу да обавести другог да је био предмет разговора, било да избегне могуће сукобе са њим због тога, било да му дâ до знања да се о њему лепо и похвално говори како би се придобила његова наклоност. Без обзира на њихову сврху, овакви искази могу се тумачити као говорникова самосвест о начелима лепог понашања, а то је да не треба о другима у њиховом одсуству (ружно, лоше) говорити.

Пејоративни синоними са појмовним значењем 'оговарати', а које смо већ наводили – *блатити*, *губати*, *дрндати*, *жугати* итд. – такође потврђују да се оговарање сматра лошом, ружном навиком, која се не одобрава и осуђује:

Вазда губа од кад је жив (Речник САНУ, под *губати*); Губа ће стигне (Речник САНУ, под *губати*); [Зла газдарица] језиком их млати ... злоби прид газдом, а овај им изједа душу и срце (Речник САНУ, под *злобити*); Нека их нека кевћу за мном кад немају друга посла (Речник САНУ, под *кевтати*); Лаје свет свашта, свој 'лебац једе, а туђу бригу води (Речник САНУ, под *лајати*); Вели: „Лајао против династије!“ (Речник САНУ, под *лајати*); Селјакуша си ... Мотљаш ме по пијаци ... и олајаваш као бесна керуша (Речник САНУ, под *олајавати*); Ако се завучем у кућу – олајавају ме, ако изађем у свет – олајавају ме (Речник САНУ, под *олајавати*); Не смемо [се] дуго овде задржавати да нас не би приметили и олајали (Речник САНУ, под *олајати*); Велики људи увек су више или мање олајани (Речник САНУ, под *олајати*); Кад већ није могао сам да врати сину жао за срамоту, оцрнио га је код његове покровитељице (Речник МС, под *оцрнити*); Много су те прљали ... Говорили су да си лопов, да си покрао паре и побегао (Речник МС, под *прљати*); А свет је свет. Он хоће да прочеше језик, па ма ошта било (Речник САНУ, под *језик* изр.). Зашто њега нема никада у кухињу да с њима брбља и смрада (Речник МС, под *смрадати*); Псује Швабу и црни га горе него Турчина (Речник МС, под *црнити*); Звонара неврјерник! – црнине би га ... на изласку, оговарале по кућама (Речник МС, под *црнити*). Градске торокуше узалуд о њој чешу језике (Речник РСАНУ, под *језик* изр.).

Са значењем 'оговарати, трачати, проносити гласине' у нашем језику се употребљавају и речи *говоркати*, *зуцати*, *зуцкати*, *проносити глас*, *поговарати* (безлично *поговара се*), *причати* (безлично *прича се*), а које показују да је за њихово идентификовање довољно и то да се нешто као информација више пута понови:

Може се рећи да су и они и други знатнији Србљи о новој побуни говоркали ђешто (Речник САНУ, под *говоркати*); Ето се сваки дан говорка, да ће се наше царство заратити (Речник САНУ, *говоркати*); Говорка се да се тај сликар мало превише задржава код тебе (Речник САНУ, под *говоркати*); Знала је да све девојке говоркају о њеној лудој срећи (Речник САНУ, под *говоркати*); Једно вријеме говоркало се да ће му сина генерала учинити аустриским баруном (Речник САНУ, под *говоркати*); Свет ће сумњати и говоркати, али нико не може ништа да каже, а још мање да докаже (Речник МС, под *говоркати*); Јелица парницу изгубила ... Зуцало се већ о том и у неким познатим круговима (Речник САНУ, под *зуцати*); У последње време је јако занемарио дужност, о њему се зуцало већ свашта (Речник САНУ, под *зуцати*); Као што рекох, по комшилуку почеше већ да зуцкају, причају о нама (Речник САНУ, под *зуцкати*); Угљар Сава ... пронесе глас да то ковач прави машину која „сама од себе лети“ (Речник МС, под *пронети*); Ове зиме се опет почело поговарати како ће ударити Порта (Речник МС, под *поговарати*); Поговарало се да је то само припрема за затварање границе у скором року (Речник МС, под *поговарати*).

У свести говорника српског језика оговарање је у блиској вези и са дугим, прекомерним причањем – *брбљањем, торокањем, преклапањем*:

Милка ... ала та брбља! (Речник МС, под *брбљати*); Мушкарци ... кад се састану ... оговарају и преклапају људе којих међу њима нема (Речник МС, под *преклапати*).

Да се непотребно дуго, прекомерно причање у друштву негативно оцењује, потврђују и погрдни називи за особе које су склоне таквом понашању, као што су *алапача, брбљивац, брбљивица, језичара, преклапало, торокуша, трачара* и др.²⁶

²⁶ Довођење у везу оговарања са прекомерним, дугим причањем стручњаци објашњавају потребом за разонодом, за забављањем, за игром. Особе које из ових побуда прибегавају оговарању осећају досаду, осећање које се у психологији дефинише као „врста фрустрације коју субјект доживљава у оним ситуацијама за које процењује да му не нуде могућност задовољења било које његове жеље“ (Миливојевић З. 2004: 303), а настаје као последица „неструктурисаног времена“, или, другачије речено, као последица „вишка времена“ (Исто: 308). У таквим ситуацијама, како психолози и психотерапеути објашњавају, особа која је обузета осећањем досаде може двојако реаговати: или напустити ситуацију која се доживљава као досадна или утицати на то да ситуација постане занимљива (Исто: 305). Оговарање, дакле, у том смислу представља један од начина осмишљавања настале ситуације, игра свести и маште, у којој се траже они елементи ситуације који, иако ирелевантни за догађање, могу бити занимљиви.

Имајући у виду сва ова запажања, још једном се сусрећемо са чињеницом да о оговарању не можемо једнозначно говорити, већ о њему морамо говорити у ширем и ужем смислу.

Оговарање у ширем смислу значењски покрива сва синонимична понашања и у општем смислу се може одредити као 'лоше говорење о другоме'. *Оговарање у ужем смислу* значењски се сужава на онај тип понашања који је лексикографском дефиницијом у Речнику САНУ и описан, а који смо ми овде, у оквиру одређених прагматичких координата, додатно описали и објаснили у краћим цртама. О прагматичким одликама оговарања опширније ћемо говорити на посебном месту у овој књизи (в. Одлике оговарања са прагматичког аспекта).

IV. ОДЛИКЕ ОГОВАРАЊА

О одликама оговарања може се говорити са неколико аспеката:

1) са комуникацијског аспекта – када се оговарање посматра само као чин вербалног општења, говорни догађај, интеракција у којој пошиљалац шаље (енкодира) одређену поруку примаоцу, коју он, захваљујући истом коду, прима (декодира);

2) са прагматичког аспекта – оговарање, као и комуникација уопште, није само прост чин општења, интеракција, размењивање порука, већ акција у интеракцији, говорни чин који се остварује у одређеној говорној ситуацији;

3) са лексичко-граматичког аспекта – када се има у виду да се оговарање у комуникацији препознаје и по језичком садржају и по језичкој форми, па се о њему може говорити као о врсти разговора, са особеним евалуативним компонентама, исказаним типским језичким формама (жанровима);

4) са семиотичког аспекта – када се има у виду и начин образовања поруке у процесу комуникације, могућност да се језичке поруке могу обликовати различитим кодним системима и да се могу преобликовати из једног кодног типа у други (нпр. из вербалног у визуелни итд.);

5) са социјалнопсихолошког аспекта – када се оговарање посматра као друштвено понашање, које се заснива на психолошким законитостима које владају у односу појединац с другим појединцем и у односу појединац и група, маса.

1. СА КОМУНИКАЦИЈСКОГ АСПЕКТА

1.1. Према комуникацијској схеми Р. Јакобсона, за комуникацију су важни пошиљалац поруке, прималац поруке, порука, референт (предмет, контекст), канал преношења поруке и кôд (Јакобсон 1966: 289–295). Садржина поруке која се оговарањем преноси може се поједностављено представити на следећи начин: 'Особа X је лоша, јер је урадила Y', а обавезно се односи на одсутну особу. Оваква порука се може преносити непосредним путем, комуникацијом лицем у лице, али и на друге посредоване начине, и то онда када су саговорници и/или просторно и/или визуелно и/или акустички и/или временски дистанцирани, на пример, разговор преко телефона, преко интернета, путем телефонских порука, путем новина, тзв. жуте штампе и сл. Дакле, порука у оговарању може се преносити и усмено и писано. Типично усмено оговарање је оно које је у комуникацији лицем у лице. Оно се спонтано појављује у разговору, није унапред осмишљено, одређено и сл. Типично писано оговарање је оно које је у жутој штампи, односи се на познате личности, унапред је осмишљено, одређено и конструисано. Познати се оговарају и у усменој комуникацији, на радију и телевизији, у специјализованим емисијама које прате животна дешавања познатих и јавних личности. Неке од тих телевизијских емисија су и тзв. ток-шоу емисије, у којима често познате и јавне личности, као учесници емисије, подстакнути водитељима, оговарају друге важне личности, најчешће своје колеге итд. Таква оговарања опонашају оговарања лицем у лице, али их не можемо сматрати типичним усменим оговарањима, јер су она, иако делују да су спонтана, у складу са карактером емисије, усмерена, унапред одређена и осмишљена.

Од канала преношења поруке зависиће и слика целокупне комуникацијске схеме оговарања.

1.2. У оговарањима која се остварују у комуникацији лицем у лице улогу пошиљалоца поруке остварује онај комуникатор који има водећу улогу у саопштавању информација о другоме, а улогу примаоца његов саговорник. Слушалац, у оговарању оствареном овим каналом, углавном активно учествује у комуникацији, па због тога говорник и слушалац често мењају говорне улоге, тако да говорник постаје слушалац, тј. прималац поруке, а слушалац говорник, тј. пошиљалац поруке. Пошиљалац поруке у оваквим оговарањима јесте појединац. Прималац поруке може бити појединац, али и мања група људи. Обично су то две-три особе, јер усмено оговарање подразумева и извес-

ну дискрецију, а њу је могуће остварити само у мањим групама. Код оваквих оговарања комуникација је реципрочна. Оговарање је реципрочно и у неким видовима посредоване комуникације, нпр. у разговору преко телефона, путем интернета, телефонских порука, као и у оним оговарањима која опонашају спонтани разговор.

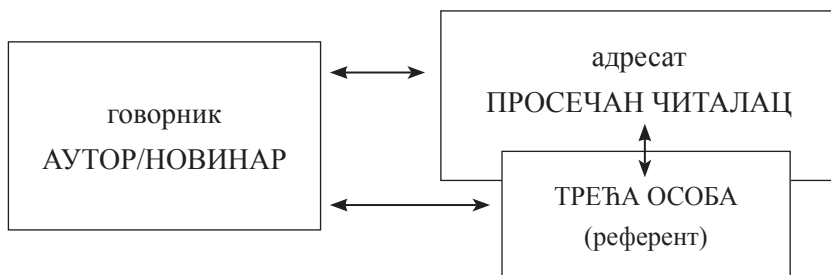
1.3. У оговарањима оствареним путем новина улогу пошљаоца поруке имају саме новине као институција, иза којих стоји анонимни или познати новинар. Прималац поруке у оговарањима оствареним путем новина може бити било ко, сваки читалац тих новина. Овде је конверзациона схема у начелу једносмерна, иако се опонаша дијалогска комуникација.

1.3.1. Опонашање дијалогске комуникације довело је до тога да се оговарачки дискурс у жутој штампи остварује на сличан начин као и у усменој комуникацији, с том разликом што природа медијума подразумева и особен начин комуницирања аутора текста / новинара са читаоцем. Док у усменој комуникацији саговорници имају стваран контакт, у штампаним медијима тог контакта нема. Наиме, читалац је као саговорник само замишљен, фиктиван. Такође, ни аутор текста као говорник није у потпуности стваран; појављује се у име новина за које пише и штити се имунитетом професије којом се бави. Сваки тип новина, а у оквиру њих и сваки новински текст, пише се тако да се има у виду просечан читалац, тј. онај читалац који се занима за одређену тематику, који је упућен, који разуме оно о чему се пише и начин на који се о томе пише. Тако, новинари могу да претпоставе и ког су профила њихови просечни читаоци (које старосне доби, ког степена образовања, друштвеног статуса итд.), па свој текст и језички усклађују са тим.

Према ономе што налазимо у жутој штампи, новинар са својим читаоцем комуницира на начин својствен блиским, недистанцираним саговорницима. На њихов однос, дакле, не утичу ни њихове године, ни пол, ни образовање, ни друштвени статус. А за остваривање оговарања такав однос између учесника у комуникацији је оптималан.

За разлику од говорника у усменом оговарању, који свој говор обликује имајући у виду само свог саговорника, новинар у жутој штампи (и у свим другим штампаним медијима) налази се под утицајем двеју страна: и особе која је предмет разговора (референта) и свог адресата, тј. просечног читаоца за којег пише. А однос између аутора и просечног читаоца укључује и однос између адресата (просечног читаоца) и особе о којој се у тексту говори. То показује да аутор / новинар у штампаним

медијима има вишеструког адресата. Према Бесу, комуникацијски модел у штампаним медијима изгледа овако:

(Бес 2007: 129)

Овај комуникацијски модел показује да новинар, као говорник, свој говор обликује имајући у виду не само просечног читаоца већ и особу о којој говори, будући да и она може бити могући читалац. То се у новинском тексту може осетити. Но, ипак у тексту је најутицајнији онај однос који се успоставља између аутора текста и просечног читаоца.

1.4. У телевизијским и радијским емисијама оговарање може бити једносмерно, онда када је пошиљалац поруке водитељ емисије, а прималац поруке сви они који слушају или гледају емисију. А у контакт-емисијама оговарање је реципрочно, јер и слушаоци и гледаоци имају могућност да учествују у комуникацији. Посебан случај представљају ток-шоу емисије. У њима пошиљалац поруке може бити или водитељ или неко од гостију тих емисија, а примаоци поруке су, поред оних који учествују у емисији, и гледаоци. У односу на учеснике у емисији, комуникација је углавном реципрочна, а у односу на гледаоце она је једносмерна.

1.5. Између канала којим се нека порука преноси, кода и предмета поруке постоји узајамна зависност. Оговарања остварена комуникацијом лицем у лице за предмет разговора имају углавном особу (или више њих) познату саговорнику, односно саговорницима, и обично је то особа из ближег или ширег круга познаника. У медијима предмет оговарања су познате личности из јавног живота, политике и шоу-бизниса. Може се десити да и у усменим оговарањима познате личности из јавног живота буду предмет оговарања. Новинска оговарања могу се јавити како у тзв. жутој штампи, таблоидима – дакле, у новинама специјализованим за ту врсту информисања, тако и у дневним новинама, које имају општеинформативни карактер. Али, тип новина у којима се појављују новинска оговарања утиче на предмет оговарања и дискурсно

организовање самог текста. Тако ће се оговарања личности из политике јавити углавном у дневним новинама општеинформативног карактера, јер се жели нечији политички профил употпунити и детаљима везаним за друге сфере његовог живота које нису доступне широј јавности.

1.6. Сваки од наведених шест чиналаца комуникације, како сматра Јакобсон, одређује и једну посебну функцију језика. Иако се може разликовати шест основних аспеката језика, Јакобсон истиче да је тешко наћи поруку која ће имати само једну функцију (Јакобсон 1966: 290). Тако је и са оговарањем. Оно, према Јакобсоновој класификацији језичких функција, може имати четири функције:

1) емотивну – показује негативан став пошилаоца поруке према садржају поруке и њеном референту, тј. према одсутној особи;

2) конативну – порука исказана оговарањем има за циљ да утиче на њеног примаоца, да га подстакне да размишља о референту поруке на исти начин као и пошљалац поруке, тј. да саговорник заузме према особи која се оговара негативан став, да, попут говорника, и лоше говори и лоше мисли о њој;

3) референцијалну – пошљалац поруке износи чињенице везане за понашање, изглед и уопште живот одсутне особе, саопштава појединости о њој за које прималац поруке или није знао, а ако их је и знао, сада за њих сазнаје на други начин, из друге перспективе и сл.;

4) фатичку – оговарањем се саговорници зближују, повезују, спријатељују и сл.

Једна функција може доминирати над осталим и од ње може зависити структура поруке.

2. СА ПРАГМАТИЧКОГ АСПЕКТА

2.1. За сагледавање оговарања неопходно је разматрати и његове прагматичке компоненте. У комуникацији се порука формира тако што говорник има одређену намеру при упућивању поруке саговорнику, па у складу са ситуацијом организује свој исказ утискујући му жељено значење, које саговорник треба да препозна. У непосредној комуникацији говорниково формирање поруке и саговорниково разумевање њеног значења остварује се истовремено и на истом месту, док у посредној комуникацији то није случај. Типичан случај оговарања везује се ипак за непосредну комуникацију.

2.2. Са становишта прагматике, оговарање можемо одредити, према Серловој класификацији говорних чинова, као асертивни (репрезентативни) говорни чин, којим се констатују, представљају, саопштавају садржаји везани за личност особе која је предмет разговора. Према Остиновој класификацији говорних чинова, оговарање би било говорни чин оцене из групе вердиктивних говорних чинова, којим се процењује особа о којој се говори и дају вредносни судови о њој (Остин 1994: 167–185; Серл 1986: 170–194).

По структури, овај говорни чин је углавном сложен, јер се обично састоји од више других простих говорних чинова (констатација, објашњења, илустрација, слагања, неслагања и сл.), функционално повезаних у један говорни чин, који изражава основну почетну намеру говорника.

2.3. Према овако дефинисаном говорном чину оговарања, могу се издвојити компоненте његове прагматичке структуре, које уједно представљају и Серлова конститутивна правила неопходна за реализацију говорних чинова (Серл 1991: 87). Полазна основа Серловог учења јесте 'говорити неки језик значи изводити чинове у складу са правилима', којом се истиче да се „семантичка структура језика може сматрати конвенционалном реализацијом низа скупова основних конститутивних правила и да су говорни чиновни, чиновни који се одликују тиме што се изводе изрицањем израза у складу са овим скуповима конститутивних правила“ (Серл 1991: 87–88). Тако Серл издваја четири врсте конститутивних правила:

1. *Правило исказног садржаја.* Под овим правилом Серл подразумева референцијалну страну говорног чина, која се у лингвистици означава као пропозиција.

2. *Припремно правило.* У основи сваког говорног чина стоји активност или догађај чије извршење је у вези са говорником или саговорником. Да би се одређена активност или догађај извршили, тј. да би се остварио говорни чин, потребно је да говорник познаје ванјезичку стварност. Под ванјезичком стварношћу подразумевају се саговорникове жеље, склоности, могућности, очекивања, његова претходна искуства, његови ставови, затим подесност места и тренутка за извршење тих активности и догађаја и сл. Припремно правило, дакле, базира се на усклађивању говорникових намера са ванјезичком стварношћу.

3. *Правило искрености.* Ово правило подразумева истинитост и искреност онога што говорник изриче говорним чином. Како је тешко утврдити истинитост и искреност изреченог, Серл уводи појам одговорности као наткатографију.

4. *Суштинско (есенцијално) правило*. Суштинско правило представља синтезу свих претходних правила и своди се на намеру говорника да произведе одређени ефекат у комуникацији. А оно што омогућује препознавање тог ефекта као намеру говорника јесу семантичка (конститутивна) правила.

Серлова прагматичка структура говорних чинова примењена на оговарање могла би се представити на следећи начин.

Пропозициони садржај оговарања исказан као негативна квалификација одсутне особе и њених поступака представљао би *правило исказног садржаја*.

Да би се оговарање остварило у комуникацији, неопходно је да се задовоље следећи услови:

1) Говорник сматра да понашање особе која је предмет разговора није у складу са друштвеним нормама којим се он и/или заједница руководе (*припремно правило 1*).

2) Говорник верује да понашање особе која је предмет разговора није у складу ни са друштвеним нормама којим се руководи саговорник (*припремно правило 2*). Уколико саговорник мисли да особа о којој се говори не нарушава друштвене норме, оговарање се неће у потпуности остварити, јер ће саговорник бранити своје ставове о томе, па ће се говорна активност, која је требало да буде заједничка активност говорника и саговорника, претворити у једнострано оговарање, убеђивање саговорника у супротно, у језички сукоб, свађу и сл., или ће се започета комуникација прекинути.

3) Говорник зна да може лоше говорити о одсутној особи пред саговорником а да се комуникативна равнотежа не наруши (*припремно правило 3*). До оговарања неће доћи ако је саговорник близак особи о којој се лоше говори и ако такав говорников чин сматра ударом не само на личност одсутне особе него и ударом на сопствену личност. На пример, деца неће дозволити да други пред њима лоше говоре о њиховим родитељима, и обрнуто, родитељи неће дозволити да други пред њима оговарају њихову децу. Професори неће дозволити да студенти пред њима оговарају њихове колеге и сл. У вези с овим стоји осећај припадности групи. Групе могу бити засноване на различитим критеријумима: по професији, по статусу, по годинама, по полу, по сродничкој припадности и сл. Чланови једне групе оговарају чланове друге групе или чланови једне групе оговарају једни друге. Групе које се међусобно оговарају заправо се по неком основу супротстављају. Тако професори

оговарају студенте, студенти оговарају професоре, млађе колеге старије, старије колеге млађе, снахе оговарају свекрве, свекрве оговарају снахе, јетрве оговарају заове, заове јетрве, услужни радници муштерије и обрнуто. Уколико међу саговорницима нема осећаја групне припадности, оговарање се неће реализовати. То подразумева и да ће припадник једне групе, када присуствује оговарању које воде припадници друге групе, углавном само присуствовати, тј. неће учествовати. Прагматичкој структури оговарања могли бисмо да додамо још једно припремно правило, које се тиче односа међу саговорницима: 'говорник има поверења у саговорника, јер верује да га његов саговорник неће одати одсутној особи'. То нам показују искази типа: *Немој никоме рећи ово што ћу ти рећи, Ово остаје међу нама* и сл.

3. Говорећи о истинитости информације у асертивима, Људмила Поповић каже: „Ако је основна сврха саопштења да се адресат упозна с нечим што му, како то претпоставља говорно лице, није познато, логично је да се у том циљу преноси истинита информација“ (Поповић Људ. 2005: 1020). Међутим, у оговарању, трачању, као асертивном говорном чину, истинитост онога што се саопштава увек је под знаком питања. Али, без обзира на то, говорник одговорно стоји иза својих речи, јер он верује и узима да је то што говори истинито; често истинитост свог говора и наглашава (нпр. исказима *Веруј ми, Мајке ми, Сто посто је тако, Не измишљам, Немам разлога да те лажем, Тако причају, Тако сам чуо/чула* и сл.). Дешава се и то да говорник зна да то што саопштава није истинито, али њега то не спречава да и то саопштава. Како Љ. Поповић каже, ситуација јесте парадоксална, нелогична, али је могућа. Ако узмемо у обзир да такво саопштавање нема за циљ преношење истините информације, већ да је његова сврха „субјективна идентификација саопштаваног“ (Поповић Људ. 2005: 1020), јасно је да нема разлога да се поставља питање о сврсисходности саопштавања (и преношења) такве информације.

4. Говорник негативно квалификује одсутну особу и њене поступке како би је приказао као особу која се не подвргава друштвеним нормама којих се он и саговорник придржавају (*суштинско правило*). Иако не постоји одговарајући перформативни глагол који би био недвосмислени показатељ илокуције, илокуција оговарања се препознаје на основу његовог пропозиционог дела који чине искази којима се негативно оцењује одсутна особа, али и на основу контекста. Међутим, није свако негативно квалификовање одсутне особе оговарање. О одсутној особи може се лоше говорити и када се жалимо на њу и када је критикујемо. Али, оговарати некога, жалити се на некога и критиковати некога није исто, иако је у свим тим

случајевима у питању лоше говорење о одсутној особи. Разлика је у комуникативном ефекту, илокуцији и перлокуцији. Код оговарања говорник има намеру да особу о којој говори прикаже у ружном светлу и да наведе саговорника да и он тако мисли о њој, а приликом жаљења, притужби на некога говорник има намеру да себе представи као оштећену, угрожену страну, као жртву нечијег лошег поступања. Код критиковања (мислимо на негативну критику) лоше се оцењују, вреднују нечији поступци првенствено с намером да се изнесе сопствено незадовољство поводом тога, а које је углавном засновано на одређеним аргументима. Оговарање је, како смо показали у претходном поглављу, у блиској вези и са клеветањем и са куђењем. Некада је тешко раздвојити једно од другог.

2.4. С обзиром на то да се говорник приликом оговарања често налази у посебном психичком и емотивном стању (оговарањем се психички и емоционално растерећује, исказује бес, љутњу, срџбу према некоме), као асертивни говорни чин, оговарање има и експресивни карактер. По комуникативној функцији сличи експресивима. Сличи им на исти начин као што експресивима сличе и псовке (Савић и Митро 1998: 31). Но, то његову асертивност никако не мења.

Иначе, експресивни карактер оговарања, као и других говорних чинова оцене, утицао је на то да многи аутори сматрају да је потребно ревидирати досадашње класификације говорних чинова, пре свега Остинове и Серлове класификације. Формановска и Волф сматрају да би говорни чин оцене могао да спада у експресивне говорне чинове. А. Вјежбицка овај говорни чин издваја као посебан, самосталан, док Џ. Лич говори о конфликтивима као о новој класи говорних чинова (Салникова 2009).

2.5. Људи се од оговарања могу и уздржавати. У основи уздржавања од оговарања стоје етичка начела појединца и друштвене групе којој припада. На питање да ли оговарају и шта мисле о оговарању, људи ће углавном рећи да не оговарају, али да су пасивно учествовали у оговарању док су слушали друге како оговарају и да је то ружна и лоша навика. Зато многи који започну да износе лоше мишљење о одсутној особи, врло често свесно одричу потребу да одсутну особу оговарају. То обично чине исказима типа *Не желим да оговарам, али...* или се на неки други начин ограђују од оговарања. У исказима *Не желим да оговарам* и сл. нема толико одрицања потребе да се неко „оцрни“ колико говорник има потребу да се оправда пред другима што оговара. Говорник тако сматра да, ако лоше говори о некоме, он заправо лоше говори о себи. Етичка начела говорник ће

посебно наглашавати у оним ситуацијама у којима постоји ризик да ће се неко од тих начела нарушити и да ће на тај начин он, као неко ко се оглушује о етичка начела, и сам постати предмет оговарања. На пример, према принципима хришћанског морала, о мртвима не треба ружно, лоше говорити. У тим ситуацијама често се чује, рецимо, оправдање типа *Не би требало овако да говорим, али...*

2.6. Перлокуторна компонента оговарања препознаје се у саговорничковој реакцији и даљем учешћу у комуникацији. Она се у прототипичним случајевима оговарања своди на саговорничково потврђивање говорничковог мишљења о одсутној особи, као и на саговорничково прихватање учешћа у даљем изграђивању лоше слике о другоме. Саговорник може прихватити да учествује у оговарању из различитих разлога: да удовољи саговорнику солидарисући се с њим, да сазна нешто ново, да подели искуство које има у вези с особом коју оговара, да потврди припадност групи и др. У том смислу, занимљива је саговорничкова реплика на говорничково ограђивање од оговарања:

А: Не желим да оговарам ...

Б: *Не оговарамо. Само делимо мишљење.*

У неким случајевима, како смо и показали, саговорник може одбити да учествује у оговарању исказујући притом своје неслагање са говорничковим мишљењем о одређеној особи, оправдавањем те особе и сл.

Код новинских трачева и оговарања перлокуторни ефекат не може се препознати на основу самих реакција читалаца као саговорника, јер је у питању посредна комуникација. Потврда о томе какав је перлокуторни ефекат тих новинских текстова може бити продаваност тих новина, као и испитивање јавног мњења.

3. СА ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКОГ АСПЕКТА

3.1. По својим функционалистичким обележјима, језик оговарања припада разговорном језику неформалног стила, са видним ознакама фамилијарног језичког израза. Језик оговарања, као једна језичка манифестација разговорног језика, може се приближавати књижевнојезичкој норми, али и не мора. То зависи од дијалекатске основе говорника, од њиховог образовања, али и од конкретне ситуације и од емоционалног стања говорника (Кликовац 2008: 170). Уколико се говорник осећа оштећеним или увређеним понашањем особе коју оговара, користиће лексичко-граматичка средства која су одраз његовог афекти-

вног стања – најчешће, вулгаризме, псовке и остале изразе слободнијег и разузданијег тона.

3.2. Оговарање смо одредили не само као асертив него и као говорни чин оцене – чин у коме је евалуативна компонента у њему веома изражена. Док саопштава одређене чињенице у вези са особом која је предмет разговора, говорник је уједно и вреднује – разуме се, негативно. Негативно оцењује и процењује и њено понашање и целу ситуацију, а истовремено износи и свој став и своја осећања поводом тога. Управо по тој евалуативној компоненти оговарање се и разликује од других асертивних говорних чинова.

У оговарању налазимо евалуације засноване на етичким, емоционалним и естетичким параметрима, управо онако како је и Мартин то назначио у својој теорији о евалуацији. Када се говори о понашању одсутне особе, вредновање се заснива на моралним начелима и друштвеним вредносним системима и исказује се као оцена 'морално / неморално, добро / лоше, прихватљиво / неприхватљиво'. Када говорник изражава своје емоционално стање поводом понашања особе коју оговара, вредновање се заснива на емоционалним параметрима и исказује се у виду оцене 'волим / не волим, прија ми / не прија ми, годи ми / не годи ми' итд. А ако се говори о физичком изгледу одсутне особе, у питању су естетички параметри и исказују се у виду оцене 'свиђа ми се / не свиђа ми се, допада ми се / не допада ми се' и сл.

Наведена евалуативна значења тичу се двеју семантичких категорија у језику. То су категорије квалификативности и квантификације, које су међусобно повезане на различите начине, а највише преко категорије градуелности, која на извештан начин припада и квалификативности и квантификацији (Пипер 2005: 830). И једна и друга семантичка категорија одликују се богатством средстава изражавања. Јасно је стога да се у лексичко-граматичкој анализи оговарања мора ићи смером од значења ка средству изражавања тог значења у одређеном контексту. Контекст је овде од великог значаја, па ће се у складу са њим током анализе утврђивати и описивати лексичко-граматичка средства која су у служби евалуације.

3.3. С друге стране, оговарање се у комуникацији не препознаје само по значењу већ и по стилу, по типичним исказима, који одражавају утврђене жанровске облике. При издвајању и утврђивању жанровских форми оговарања зато треба ићи од самих типских исказа, преко њиховог уопштавања и уобличавања у јединствену форму.

4. СА СЕМИОТИЧКОГ АСПЕКТА

4.1. Када је реч о новинским оговарањима, потребно је указати и на друге комуникационе системе који, као и језик, обликују поруку и утискују јој одређено значење; дакле, треба заћи и у поље семиотике.

4.2. Новински трачеви се јављају у новинама специјализованим за ту сврху, које се код нас популарно називају булеварска штампа, жута штампа, трачерске новине, понекад и женска штампа, или таблоиди. Обично су то недељници. Могу се наћи и у дневним листовима, и то углавном у посебним рубрикама које су насловљене *Трач дана*, *Свет познатих* и сл.

Жута штампа, као штампа која нуди сензационалистичке информације из света познатих, од друге штампе не разликује се само на плану садржине текстова већ и на плану визуелних ефеката. Тако се за штампање жуте штампе не користи било који папир, већ мастан папир у боји, који не мора бити посебног квалитета, али треба да одаје утисак блиставости, сјаја, скупоцености, раскошности. Отуд у жутој штампи много више фотографија у боји него текста. И сама насловна страна таквих новина обилује фотографијама познатих стављених у први план како би одмах привукле читаоце.

И организација простора на унутрашњим странама показује важност фотографије. Обично је текст у средини, а око њега велика фотографија или више мањих фотографија. Са становишта семиотике, на иконичком плану, фотографије, као визуелни знаци, могу имати референцијалну функцију, а на иконографском плану експресивну и естетску (Васић 1995: 28–29). Референцијалну функцију имају оне фотографије на којима се налази личност и догађај везан за њу, а о којем се у тексту говори. Вредност таквих фотографија је информативно-документарна.

Уместо фотографије чија је вредност информативно-документарна, односно репрезентативна, може бити само фотографија личности о којој се говори и такве фотографије немају документарну вредност, већ само идентификациону.

У жутој штампи врло често се јављају и стриповане фотографије, тј. фотографије личности на којима је хумористично-ироничан текст исписан у облаку карактеристичном за стрип. Такве фотографије имају пре свега експресивну функцију у тексту.

С обзиром на код, новинска оговарања се служе углавном комбинацијом вербалног и визуелног кода, ређе само вербалним или само визуелним.

4.3. Што се тиче вербалног кода, он се у новинским оговарањима реализује од краћег текста (у просеку 7–8 реченица средње дужине) до дугих, у форми интервјуа. Важан елемент текста је наслов, који је исписан крупним словима, понекад и другачијом врстом слова, а често бојом другачијом од текста којем претходи.²⁷ И сам текст оговарања може бити исписан комбинацијом различитих врста слова и боја; на пример, имена личности или одређених појмова важних за тему текста могу се издвојити другом врстом слова, другачијом величином или другом бојом. Специфична графичка обрада текста и комбиновање текста различитим бојама, поред тога што треба да привуче пажњу читалаца и олакша перцепцију текста, има и експресивну и естетску функцију.

4.4. Овако гледано, жута штампа се може сврстати у ред мултимедијалних дискурса јер је циљ 'рећи исту ствар на различите начине' и бити што убедљивији у саопштавању (Кремадес 2007: 30–32).

5. СА СОЦИЈАЛНОПСИХОЛОШКОГ АСПЕКТА

5.1. Како смо представили у уводном делу, досадашња истраживања оговарања највише су се бавила управо овим одликама оговарања – социјалнопсихолошким. Представљањем тих истраживања, показали смо и то да она могу бити примењива и у језичким истраживањима оговарања. На ту повезаност језика и других друштвених и хуманистичких наука желимо да укажемо и овде, само из другог угла.

5.2. Ако оговарање посматрамо у домену друштвених појава, могли бисмо рећи да оно представља својеврстан облик пропаганде (Звонаревић 1989: 588). И оговарање је попут пропаганде мање или више смишљено говорење и ширење разноврсних информација о некоме како би се утицало на нечије мишљење и остварили одређени циљеви појединца.²⁸ И оговарање, као и пропаганда, делује на адресата мењајући његове ставове, уверења и мишљење. За разлику од пропаганде, која делује на одређену друштвену групу, оговарање делује на појединца,

²⁷ Наслов као својеврстан тип исказа с посебном функцијом у односу према тексту којем претходи, као исказ који уводи читаоца у вербалну интеракцију, може бити предмет пажње различитих испитивања. У нашој литератури о насловима нарочито се издвајају истраживања И. Грицкат (в. Грицкат 1966).

²⁸ Ова дефиниција оговарања проистекла је из дефиниције пропаганде дате у Енциклопедији Лексикографског завода: „Пропаганда је плански организирано, смишљено ширење разноврсних политичких, религиозних и других идеја у сврху придобивања јавног мишљења за остваривање циљева различитих социјалних организација (државе, политичке партије, трговачких и индустријских институција, цркве и сл.). Служећи се често колективном психологијом, апелира, већ према циљевима које жели постићи, на рационалне, као и ирационалне, несвесне факторе и мотиве психичког живота“ (Енци. Лекс. 1–6).

индивидуу. Иза пропаганде стоји институција, друштвена група, а иза оговарања појединац. Сматрамо, према томе, да је реч о истом или врло блиском облику друштвеног понашања, с том разликом што се оговарање испољава у односу појединца с појединцем, а пропаганда у односу институционализоване друштвене групе са неинституционализованом групом, најчешће јавним мњењем.

Да би деловали на нечије мишљење, и оговарање и пропаганда се служе „рационалним и ирационалним факторима људске свести и подсвести“ (Звонаревић 1989: 588). И у једном и у другом случају примат се ипак даје ирационалним факторима, јер они служе за *мењање ставова*, мишљења и уверења, а рационални за *самостално изграђивање* критичког мишљења, за *стицање* ставова и уверења.

С обзиром на то да се под пропагандом (привредном пропагандом) сматра и *реклама, рекламирање* – поступак којим се нешто истиче, хвали, излаже пажњи како би се популаризовало и што боље продало, можемо онда рећи да је оговарање супротно реклами, *антиреклама* – говорни поступак којим се неко куди, ружи, истиче у рђавом светлу, опањкава, ниподаштава како би му се нарушио углед, достојанство и сл.

Методе и технике којима се сва пропагандна понашања служе углавном су исте. Служе се низом психолошких, социолошких и других сазнања о људима. Разлика је у томе што пропаганда пред собом има читаву друштвену групу, а оговарање појединца, па своје методе и технике прилагођава његовој психологији и његовом друштвеном положају, статусу, интересовању, склоностима, способностима итд.

5.3.1. Да би оговарање било успешно, садржај његове поруке мора да задовољи неколико услова. Поред тога што мора бити *разумљив*, он мора бити и *привлачан, занимљив и уверљив*.

Да би садржај оговарања био запажен, да би се саговорник заинтересовао за њега, и да би се потом препричавао и ширио даље, мора бити привлачан. Према принципима и законитостима психологије пажње, човекову пажњу привлаче *необичност, интензитет и недовршеност* поруке (Звонаревић 1989: 590).

Необичност поруке. Информација да неко воли да се купа у мору, реци или језеру и да ужива на плажи сама по себи није нимало необична, јер се тиче уобичајеног понашања људи и није нимало привлачна ономе коме се таква информација саопштава. Али, ако неко воли да се купа као нудиста, то је већ сасвим друга ствар. Ово понашање одступа од уобичајеног понашања, а самим тим тиче се и индивидуално-пси-

холошких особина и склоности особе која се оговара. Такви садржаји се радо слушају, а и радо саопштавају другоме, препричавају и даље преносе. Тако, за оговарање необичност садржаја не подразумева само оно што одступа од стандарда, нормe и очекиваног већ и оно што је интригантно, што залази у приватност и интиму, у психологију личности.

Интензитет поруке. Ако говоримо о жутој штампи, интензитет боје наслова и текстова је оно што посебно привлачи пажњу читалаца. Ако говоримо о усменом оговарању, интензитет поруке се везује за наглашавање оних делова исказа који су срж информације, а најчешће је то проблемско понашање особе која се оговара. Међутим, наглашавање није само истицање појединих речи и исказа повисивањем тона, већ и снижавањем тона, шапутањем. У оговарању шапутање има посебан значај, јер је његово спољно обележје, па је онима који нечије шапутање гледају са стране, то сигнал да оговарају. Самим тим, шапутање има већу фатичку функцију од других начина наглашавања поруке.

У вези с интензитетом поруке јесте и њено преувеличавање. Што више људи једну исту информацију преноси, то се њен садржај приликом сваког преношења све више богати детаљима, а уједно и преувеличава. Преувеличавање је у складу са индивидуалнопсихолошким карактеристикама особа које преносе информацију. Свако додаје оно што би свесно или несвесно волео да се уистину догађа. Ту пројективну динамику гласина, уједно и оговарања, један аутор сликовито приказује на следећи начин:

1. Гђа А гђи Б: „Где је данас гђа Кинг? Да није болесна?“
2. Гђа Б гђи В: „Гђа А се интересује да гђа Кинг није можда болесна?“
3. Гђа В (која не познаје гђу Кинг) каже гђи Г (која познаје гђу Кинг): „Чула сам да је гђа Кинг болесна. Надам се да није ништа озбиљно!“
4. Гђа Г каже гђи Д: „Гђа В ми је рекла да је гђа Кинг озбиљно болесна. Морам је одмах посетити!“
5. Гђа Д гђи Ђ: „Чини ми се да је гђа Кинг прилично болесна. Гђа Г ју је управо посетила!“
6. Гђа Ђ каже гђи Е: „Кажу да гђа Кинг неће преживети. Позвани су њени рођаци да је посете у постељи!“
7. Гђа Е каже гђи Ж: „Какве су најновије вести о гђи Кинг? Је ли већ умрла?“

8. Гђа Ж каже гђи З: „Кад је умрла гђа Кинг?“
9. Гђа З гђи И: „Хоћете ли ићи на сахрану гђе Кинг? Чула сам да је јуче умрла?“
10. Гђа И гђи Кинг: „Управо сам чула о твојој смрти и сахрани. Колико је то све могао започети?“
11. Гђа Кинг гђи И: „Има их неколико који би били срећни да је то истина!“ (према Звонаревић 1989: 616).

Недовршеност поруке. Особа која жели некога да оговара врло често те важне информације саговорнику саопштава само у фрагментима, нагвештајима; тек толико да му да до знања да ту има нечега „за причање“. Рецимо, често се неко само негативно оквалификује (нпр. *Ма, он ти је стари лисац*), а не образложи се, не објасни се зашто се тако мисли. Саговорник због тога остаје у недоумици и пита се шта је говорника навело да тако мисли, па сваки даљи разговор са њим радо ишчекује не би ли сазнао шта се крије иза тога. Тако говорник себе ставља у позицију супериорнијег, јер зна нешто што други не знају.

5.3.2. Да би оговарање било занимљиво и саговорнику, оно се мора тицати особе коју и он познаје. Догађа се да је садржај оговарања врло привлачан саговорнику (необичан је, интригантан, сензационалистички), али му је ипак досадан, јер је реч о особи коју он не познаје. Он може саслушати говорника, али нерадо ће се даље занимати за то и учествовати у оговарању. Стога, говорник који жели да оговара мора имати у виду и то, јер свима су познате реакције типа *Удавио ме је причајући ми о тамо некоме, кога ја уопште и не познајем*. С друге стране, дешава се и то да саговорник познаје особу која се оговара, али нема исто мишљење о њој као и говорник, па му такво причање нимало није занимљиво; некад га чак и вређа. Према томе, да би оговарање било занимљиво саговорнику, мора се односити на особу коју и он познаје и о којој има исто мишљење као и говорник.

Један од циљева оговарања јесте да се придобије саговорник, да се подстакне да о особи која се оговара мисли исто као и говорник. Да би то постигао, онај који оговара мора бити уверљив и убедљив саговорнику да је то што говори о одсутној особи истинито. У ту сврху говорник користи одређене чињенице, али су оне већином засноване на субјективности и емоционалности, јер се на саговорника жели деловати као на емоционално биће, склоно томе да буде жртва манипулације.

Како примећујемо, о садржају оговарања не може се говорити уколико се немају у виду психо-социјалне особине и особе која оговара

(говорник, пошиљалац поруке) и особе која слуша (саговорник, прима-лац поруке). Стога ћемо у наставку нешто више рећи и о њима.

5.4. Питање које подједнако занима и стручњаке и лаике јесте: Зашто људи оговарају?

Одговор на ово питање није лако дати, јер је врло комплексан. Комплексан је у том смислу што зависи од тога на који начин се посматра човек. Њега можемо посматрати као живо биће, у оном онтолошком смислу, затим као емотивно и интелектуално биће, индивидуу и као друштвено биће. Сваки од ових начина гледања на човека нуди другачије одговоре на питање зашто човек оговара. На то питање ми ћемо покушати да одговоримо ослањајући се на досадашња филозофска, социјалнопсихолошка и друга сазнања о човеку (Звонаревић 1989; Јунг 2003; Салс 1977; Танен 1997; Требјешанин 2001; Фајн у Росноу 1978 и Фајн 1985; Фостер 2004; Шевалије и Гербран 1994 и др.).

Човек као живо биће има одређене животне потребе, које су последица физиолошких процеса у његовом организму. Стога неки филозофи и социолози (нпр. Енгелс) сматрају да људско понашање и деловање треба објашњавати његовим потребама. Те потребе су, како они сматрају, материјалне природе. А у основи таквог њиховог схватања лежи схватање да функционисање човековог организма почива на процесу хомеостазе, тј. на успостављању и сталном обезбеђивању биолошке равнотеже, равнотеже свих физиолошких функција у организму. Но, процес одржавања хомеостазе је дијалектичан и противуречан. Успостављање равнотеже је истовремено и стварање нове неравнотеже, која се опет уравнотежује, па нарушава итд. Биолошка равнотежа јавља се само као тенденција, али се стварна ситуација у организму с њоме никада не поклапа; само је мртви организам у потпуној равнотежи (Звонаревић 1989: 105).

Тако се, рекли бисмо, и оговарање, као комуникативно понашање, јавља из различитих потреба човека као живог бића.

Једна од примарних биолошких потреба човека јесте потреба за елиминацијом, тј. за уклањањем из организма сувишних ствари, чије нагомилавање омета његов нормалан рад (нпр. избацивање мокраће, измета, избацивање вишка хране повраћањем итд.). Те се потребе одражавају као разни нелагодни осећаји који се могу граничити с болом. Избацивањем сувишних ствари из себе организам се растерећује, а човек због тога осећа олакшање.

На изванредан начин се и оговарање јавља из потребе за растерећењем, тачније из потребе за емоционалним растерећењем. Наиме,

људи, за разлику од других живих бића, јесу интелектуална, али и емотивна бића, која се међу собом разликују по сензибилитету и интелектуалној моћи. Те разлике утичу на то како ће се људи међу собом слагати и подносити. Уколико су разлике мање, слагање је извесније, а уколико су веће, извесније је неслагање и нетрпељивост међу њима. Складност у сензибилитетима и интелектуалној моћи представља стање равнотеже, а несклад, несагласност стање неравнотеже. И ову неравнотежу човек осећа као оптерећење, терет којег се треба ослободити. Тако у оговарању људи виде један од начина да се емоционално растерете, да се олакшају, да се уравнотеже и да због тога осете лагодност и задовољство. Да се и оговарање јавља из ове примарне биолошке потребе за елиминацијом сувишних ствари, показују и изрази типа *Мука ми је од њега / ње, Не могу да га / је сварим, Повраћа ми се од њега / ње, Јежим се кад помислим на њега / њу* и сл., којима се психо-емотивно стање узроковано постојањем и понашањем оних који се оговарају описује као физиолошко стање.

Овде ћемо напоменути и то да је оговарање у неким доменима слично псовању, јер се и псовање често јавља из потребе за психичким растерећењем: „У своме функционисању, псовка се може посматрати и као растерећење модерног света од психичке напетости сваке врсте“ (Богдановић 1998: 15).

Особа којој оговарање представља вид емоционалног растерећења често се може налазити и у стању слабије или јаче фрустрираности. О томе говоре и искази *Не могу да га / је гледам, Не могу да га / је видим очима, Не могу да га / је смислим, Не могу да га / је поднесем, Згромио(ла) бих га / је* и сл. Тада оговарање не представља само начин емоционалног растерећења већ и израз вербалне агресије према особи која се оговара. Тако сматрамо да се оговарању, а и псовању и псовки, прибегава када друге форме агресије нису прикладне: „Псовка није намирење правде, већ освета за изазов, вербална агресија која треба да надјача“ (Богдановић 1998: 12). И оговарање, дакле, као и псовање јесте замена физичке агресије у оним случајевима када ова не би имала никаквог смисла (Звонаревић 1989: 187).

Стање равнотеже није оптимално стање само физиологије човековог организма него и његовог ума, психе, спознаје. Тако, нова сазнања могу да наруше човекову когнитивну равнотежу и да изазову у њему одређене потребе за интелектуалним растерећењем. То се најчешће одражава као потреба да то своје сазнање пренесу другима, да и други (са)знају о томе, да се о томе прича, говори итд. Из те потребе настају уметничка, књижевна, грађевинска и друга дела, која су

заправо материјализација нечије спознаје. А материјализовањем свог психичког доживљаја и спознаје људи доживљавају катарзу, психичко растерећење.

И оговарање се јавља из потребе за психичким растерећењем, нарочито онда када се сазнају извесне појединости из живота других људи. То сазнање о другима људе оптерећује и они имају неодрживу потребу да то кажу некоме, да поделе са неким. Иако делује као да је ружна навика, такво понашање је ипак својствено човековој природи и оно је архетипско. Забележено је и у фолклору. Легенда „У цара Тројана (Миде) козје уши“ управо казује то (Почепцов 1990). Берберин се није могао уздржати од тога да не каже да цар Тројан има козје уши. То сазнање о цару Тројану берберина је очигледно психички оптерећивало. Колико велику потребу је имао да ту необичност и занимљивост о цару некоме каже, говори чињеница да је ископао јаму, набио главу у њу и три пута вичући рекао шта је видео. Дакле, јама представља његовог фиктивног саговорника.

У вези са тим је и феномен тајне, тј. чување тајне, јер је тајна извор тескобе и одавање тајне ослобађа душу од тескобе (Шевалије и Гербран 1994). А с друге стране, и изрека *Заклела се земља рају да се све тајне сазнају* говори о томе да је одавање и објављивање тајне психолошка потреба и закон природе.

У односу појединац–појединац причање тајни учвршћује пријатељство. Чим тајне престану да постоје, тј. када нема тајни, однос блискости се нарушава. Тако је и са оговарањем. Оговарањем се постиже блискост са својим саговорницима и оговарањем почињу пријатељства (Танен 1997: 80).

Без обзира на то што нова сазнања психички оптерећују и нарушавају човекову равнотежу, он има потребу да и даље истражује и сазнаје, да стиче нова знања. Та потреба се јавља и као потреба за стицањем апстрактног знања, за откривањем истине, за тражењем детаља. Сазнавање и преношење сазнања и истине даље не могу једно без другог. У томе се одражава динамизам живота и бивствовања, развој и трајање. Тако, оговарање, као истраживање туђег живота, чепркање по туђем животу, распитивање за некога, о некоме има своје психолошке корене управо у тој потреби, у потреби за истраживањем нових простора, појава и проблема. Психолошки корелат те потребе јесте осећај знатније и радозналости. Отуд и ових синонима за оговарање: *копати / чепркати / роварити / њушкати по чијем животу* и сл. Иначе, како каже Д. Танен, када људи причају о детаљима из својих и туђих живота, то је оговарање, а када пишу о

томе, то су кратке приче и новеле (Танен 1997: 78). С друге стране, како запажа ова иста ауторка, причање детаља пружа задовољство укључености, задовољство које се осећа када је неко део нечега (Танен 1997: 90).

У чврстој вези са радозналошћу стоји и потреба за стимулацијом, за узбуђењем (Требјешанин 2001). Многи у оговарању виде управо то – задовољство наслађивањем туђим мукама и проблемима.

А синоними за оговарање *трач партија, разговор уз кафеу, ћаскање, ћеретање* показују да је оговарање и извесно задовољење човекове потребе за друштвом и разонодом.

Оговарање се јавља и као потреба за прагматичним конформизмом, тј. за групном кохезијом (Требјешанин 2001). Учествовањем у оговарању људи се осећају као чланови групе чије јединство почива на силама узајамног афективног привлачења, заједничким интересима, нормама и привржености заједници чланова групе. Чланови групе се идентификују са групом и као група имају колективни доживљај преображаја. Појединац у маси лако постаје жртва властите сугестибилности. Постаје маса, руља. А у маси се не осећа никаква одговорност, па ни страх (Јунг 2003: 131). Стога људи олако пристају да учествују у оговарању, јер као део групе у томе не виде ништа лоше, а и не осећају моралну нити другу кривицу и одговорност.

Човеку као психолошком бићу, индивидуи, оговарање служи и као механизам сазнавања сопственог „ја“, самовредновање. Како показују социјалнопсихолошка истраживања (Салс 1977), појединац не доживљава себе директно, него индиректно, кроз гледишта и ставове других појединаца групе којој припада, кроз уопштена гледишта друштвене групе као целине. О себи сазнаје поређењем са другим људима (тзв. теорија друштвеног поређења). „Као што нам је за уочавање нашег физичког лица потребно некакво физикално огледало, тако нам је и за уочавање нашег психолошког 'лица', нашег 'ја', потребно социјално 'огледало' – средина у којој живимо. То социјално огледало – управо као и физикално огледало – често може бити искривљено, па је и наш доживљај властитог 'ја' неточан; наш доживљај властитог 'ја' може бити бољи или лошији од наших стварних квалитета“ (Звонаревић 1989: 152). Тако гледано, оговарање се може сматрати и механизмом који обезбеђује социјалну контролу над друштвеном заједницом и појединцем као њеним чланом. Регулативни принцип тог механизма испољава се у сталној запитаности појединца: *Шта ће рећи људи?* (Танен 1997: 87).

Уколико је у поређењу са другима доживљај властитог „ја“ такав да се човек осећа инфериорније од других, врло је вероватно да је ого-

варање особе супериорније од њега механизам одбране од доживљаја инфериорности. У тесној вези са тим је и човекова потреба за афирмацијом, за тим да буде „неко“ и „нешто“. А и врло често се од оговарања човек брани управо тиме; сматра да је предмет оговарања само зато што је бољи од других, тј. од оних који га оговарају. А и народна изрека *За добрим коњем прашина се диже* са значењем 'онај који вреди, о њему се и чује' потврђује овај психолошки механизам.

Према овако виђеним социјалнопсихолошким одликама оговарања, које се добрим делом могу објаснити и језичким датостима, могли бисмо да констатујемо да се оговарање, као друштвени и језички феномен, јавља пре свега као човекова потреба – биолошка, психолошка, емоционална и друштвена. Они који поричу да оговарају, да никада нису оговарали, да не воле да оговарају, да су стицајем околности само присуствовали туђем оговарању и сл., вероватно нису свесни суштине човековог бића и не гледају на оговарање на овај начин. Лаичко схватање оговарања у центар пажње ставља само човека као друштвено биће, па оговарање везује само за друштвену свест, за морал, јавно мњење, васпитање и образовање. Лаичко говорење о оговарању тиче се заправо његове друштвене прихватљивости. А то и јесте највећа социјалнопсихолошка недоумица оговарања – до које мере се оговарања толеришу.

5.5. У вези са тим неки аутори напомињу да треба разликовати *говор о другоме* и *говор против другог*, јер не узнемирује прича о некоме или нечему већ прича против некога (Танен 1997: 97). Међутим, танка је линија која раздваја ова два начина говорења. Мало је потребно да се говор о другоме претвори у говор против другог. Довољно је да се дода један сензационални детаљ или испусти истина, па да то више није безазлена прича већ лаж, смицалица, клевета, кажњиво дело, деликт (Станић 2009: 242). Стога можемо рећи да су оговарања друштвено прихватљива само дотле докле представљају израз човкових психосоцијалних потреба у оном онтолошком смислу. У супротном, оговарања постају социјалнопатолошка понашања, насиље којим се угрожавају физички и психички интегритет особе која је предмет оговарања. Онај који оговара тада постаје виновник насиља, учесници у оговарању саучесници, а особа која се оговара жртва, у правом смислу те речи.²⁹ Истина, има и прелазних случајева, тј. оговарања која нагињу да буду усмерена против некога и можемо их окарактерисати као блаже облике насиља. На пример, служе да неког критикују, нанесу штету, наруше углед, или како наводи Станић, протуре до његове супруге вест

²⁹ На трачање и оговарање путем модерне комуникацијске технологије (СМС порука, видео записа на мобилним телефонима и на интернету) међу школском децом, као на нови облик насиља у школи, указује И. Станић (в. Станић 2009).

о измишљеној авантури, па изазову сукоб, свађу, кризу и раздор, а они остану анонимни. Оговарање и трач могу имати и намеру да омаловаже, застраше, увреде, подстакну мржњу и насиље према некоме на темељу етничке, националне, религијске, расне припадности, сексуалног опредељења, хендикепа итд. (Станић 2009: 237–238). Тако се најблажим социјалнопатолошким обликом оговарања сматра злонамерно сплеткарење, које може прерасти у клевету, па у говор мржње, а може да поприми и размере психолошког рата.

V. КЛАСИФИКАЦИЈЕ ОГОВАРАЊА

1. У досадашњој литератури о оговарању, која је углавном нелингвистичка, не спомињу се класификације оговарања, као ни могући критеријуми према којима би се те класификације могле извршити. На оговарање се углавном указује само као на један облик друштвеног понашања који заслужује већу научну пажњу како би се испитале његове друштвене функције. Новија истраживања лингвистичког усмерења указују и на комуникацијски аспект оговарања, али ни ту нема назнака о могућим класификацијама. То нам може говорити о неколиким стварима.

Класификације су изостале управо због чињенице да је потребно још увек истраживати оговарање као феномен, као и због чињенице да је за његово истраживање потребан комплексан и интердисциплинарни приступ. Тако би могуће поделе у већини случајева биле засноване на више принципа, што би подривало њихову универзалност и стабилност.

С друге стране, многи принципи класификације излазили би из оквира терминолошке апаратуре оних области које се баве класификовањем, као и из домена њихових истраживања, што би аутоматски деловало несврхисходно за ту науку.

Свесни свих ових проблема у вези са класификацијом, ипак смо покушали да успоставимо систем поделе оговарања. Према сазнањима којима располажемо о оговарању на основу литературе и на основу нашег истраживања, сматрамо да би требало да критеријуми за класификацију оговарања потичу управо из досадашњих истраживања оговарања. Неки од тих критеријума, на први поглед, могу деловати ирелевантни за лингвистику, али, ако имамо у виду да се кроз језик, као кроз призму, одражава ванјезичка стварност, јасно је да је целокупна човекова делатност у тесној вези са његовом говорном делатношћу. Тако сматрамо да би се као критеријуми за класификацију оговарања могли узети медијум остваривања (комуникацијски код), затим особа која се оговара, ко је она и који аспект њене личности се оговара, ко је саговорник, као и коју дискурсну и друштвену функцију оговарање има итд.

2. И ево тих могућих подела.

I. Према медијуму остваривања, можемо разликовати:

- 1) усмена оговарања и
- 2) писана оговарања (нпр. у жутој штампи).

II. У зависности од тога ко је особа која се оговара, разликујемо:

- 1) оговарања у којима се оговара особа позната и говорнику и саговорнику;
- 2) оговарања у којима се оговара особа позната само говорнику,
- 3) оговарања у којима се оговара јавна личност.

Оговарања јавних личности карактеристична су углавном за писана оговарања, али могу се јавити и у усменом оговарању.

III. Према врсти односа и степену дистанцираности у којем се налазе говорник и особа у фокусу, разликујемо:

- 1) оговарања у којима се оговара особа из породичног окружења (нпр. рођак, пријатељ, комшија и сл.),
- 2) оговарања у којима се оговара особа из окружења ван породице:
 - статусно једнака особа (нпр. колега)
 - статусно неједнака особа (нпр. послодавац, радник, професор, студент и сл.).

IV. У зависности од тога који аспект личности се оговара, разликујемо:

- 1) оговарања у којима се коментарише нечији физички изглед и
- 2) оговарања у којима се коментарише нечије понашање.

V. Од степена активности саговорника, оговарања могу бити:

- 1) двосмерна (интерактивна, потпуно успешна оговарања) – и говорник и саговорник оговарају,
- 2) једносмерна оговарања – говорник активно учествује у оговарању, а саговорник пасивно; само слуша. (У усменим оговарањима то су делимично успешна и/или неуспешна оговарања зависно од тога да ли се саговорник делимично (или потпуно) (не) слаже са говорником. У писаним оговарањима једносмерна оговарања се подразумевају будући

да саговорник као читалац активно не може учествовати у оговарању.)

VI. Ако се говорник услед нечијег понашања на неки начин осећа и оштећеним, оговарања су обично експресивно обојена, тако да можемо разликовати експресивно-емотивна оговарања и она која то нису, а која можемо назвати неутрална оговарања.

VII. Према дискурсној структури, можемо разликовати:

- 1) оговарања сложене структуре, која су уједно и дужа, и
- 2) оговарања простије структуре, која су и краћа.

VIII. Према дискурсној функцији, можемо разликовати:

- 1) оговарања информативног карактера и
- 2) оговарања аналитичког карактера.

IX. Према друштвеној функцији, оговарања могу бити:

- 1) забављачког карактера,
- 2) оговарање / причање о некоме као вид друштвене социјализације и
- 3) оговарање / причање против некога као вид личног задовољења.

X. Оговарања могу међу собом да се разликују и према форми у којој се остварују. Али, с обзиром на то да је то тема нашег истраживања, о томе ће бити више речи на посебном месту у овој књизи.

VI. ОГОВАРАЊЕ КАО ГОВОРНИ ЖАНР

1. ПАРАМЕТРИ ТЕКСТУАЛНОСТИ

1.1. Оговарање се лако препознаје у комуникацији, али га је тешко лингвистички описати. Разлог томе је што се оговарање често јавља као имплицитна говорна активност – уграђена у другу активност, па се илокутивна снага таквих говорних активности може одредити као оговарање тек на основу ширег говорног сегмента и на основу контекста. Али, пошто се оговарање ипак може издвојити и препознати, претпостављамо да има своју форму утемељену у језику, дискурсној структури и одређеном стилу. Стога се као кључно питање намеће следеће – у којој језичкој форми се јавља оговарање и може ли се у том смислу говорити о говорном жанру, као што су то неки истраживачи већ наводили.³⁰

Да бисмо могли да одговоримо на ово питање, неопходно је најпре одредити параметре на основу којих ће се посматрати смисаоно јединство (текстуалност) оговарања, затим издвојити значењске елементе на основу којих се одређени говорни садржаји препознају као оговарање, а затим те садржаје сврстати у одређене категорије сродне по значењу и по форми којој припадају; дакле, потребно је одредити оне елементе оговарања који га издвајају од осталих говорних садржаја и самим тим чине његов суштински, инваријантни део, а потом те говорне садржаје и жанровски одредити. У оваквим настојањима од велике су нам користи досадашња социолошка, антрополошка, психолошка и друга истраживања, јер, полазећи од њих, можемо да сагледамо и спољашњу и унутрашњу природу овог феномена. Овакав интердисциплинарни приступ потврђује чињеницу да су социолошка, психолошка и сл. истраживања дискурса у тесној вези са лингвистичком анализом дискурса и теоријом говорних жанрова.

1.2. У изучавању жанра, како смо већ показали, постоје различити приступи (в. поглавље Основне поставке теорије говорних жанрова). Неки истраживачи сматрају да се досада могу издвојити четири

³⁰ „Gossip is, first, a genre of informal communication“ (Пејн 1967: 278).

приступа: формално-структурални (Жирмунски, Барт), функционални (Бахтин, Прашки лингвистички круг), комуникативни (Ван Дејк, Стернин) и когнитивни (Бајбер, Палтриц, Свејлз), а залажу се и за тзв. интегративни приступ, који би био синтеза свих досадашњих приступа (Тиригина 2005: 117–120).

Ми смо у одређењу оговарања као говорног жанра кренули од функционално-комуникативног аспекта, а полазна тачка нам је била рецептивност оговарања и његове комуникативно-прагматичке функције. Сама чињеница да комуникатори у комуникационом ланцу могу одређену размену порука да препознају као оговарање била нам је довољан доказ да је у питању говорни жанр. А да би се нешто интерпретирало као потпун и повезан вербални ентитет (текст, дискурс, говорни жанр), оно мора да задовољи захтеве кохезивности и кохерентности (да представља смисаону јединицу), као и да задовољи комуникативну намеру (реалну или замишљену) у комуникативној ситуацији (реалној или замишљеној).

Без обзира на то како су поједини истраживачи одређивали текст / дискурс, сви су му као основне одлике истицали јединственост, целовитост и повезаност. Али, пошто целину обликују делови, истицањем ових одлика као проблем се постављао однос између целине и њених делова, односно зависност целине од делова. Исто тако, истраживачи су се питали и шта је основна јединица текста. За неке је то била реченица (Харис), за неке исказ (Бахтин), за неке говорни чин (Остин и Серл). Међутим, сваки дати одговор отварао је нова питања и стварао код истраживача нове недоумице. Сви покушаји одређења најмање јединице текста / дискурса чинили су се неуспелим због чињенице да се свака јединица, сваки део морао посматрати у односу на целину; делови зависе од целине и обратно – целина зависи од својих делова. Решење се назирало у настојању да се у анализу укључи и ванјезички оквир, који се током развоја лингвистичке мисли различито и називао – контекст, ситуациони контекст, контекст ситуације, комуникативна ситуација, друштвени контекст итд. Тек узимањем у обзир контекста у коме настаје текст / дискурс досеже се смисао текста / дискурса, на основу којег се може одредити његова целина, односно његови делови. Но, свака целина представља део друге целине, која је део неке нове целине итд. Оно што се у одређеном контексту чини целином у другом представља само део веће целине. Проистичањем из других текстова и утапањем у друге текстове, текст тако непрестано настаје и нестаје. У теорији дискурса појава да текст свој идентитет гради у интеракцији с другим текстовима означена је као *интертекстуалност*.

Овако гледано, о тексту / дискурсу као о завршеној целини можемо говорити само у начелу. Завршеним и целовитим може га чинити само смисаоно јединство, односно кохерентност у датом тренутку и одређеној ситуацији. А управо тако текст су одредили Халидеј и Хасанова. Према њима, текст се разликује од онога што није текст по томе што има текстуру, одређену кохезивним односима који настају када разумевање једног елемента у тексту зависи од другог елемента. Сам појам кохезије ови аутори одређују као функционални семантички концепт на основу којег се повезују делови исказа или текста на нивоу површинске структуре. Повезивање елемената у текст, како истичу, остварује се граматичким и лексичким средствима, и то тако што се општија значења изражавају кроз граматику, а специфична кроз речник. У граматичка средства спадају *упућивање (референција), елипса, супституција и повезивање*, а у лексичка *понављање лексичких јединица, синоними и сродне речи, хипоними и колокације*. Кохезивним односима повезују се и реченице и јединице веће од реченице (пасуси, параграфи, реплике у дијалогу или неке друге веће тематске јединице), тако да се може говорити о кохезији на нивоу реченице и на нивоу дискурсне структуре. Сем тога, говорник на сличан начин успоставља везу и са комуникативном ситуацијом, друштвеним контекстом, па се, шире узев, може говорити и о комуникативној кохезији (Халидеј и Хасан 1976: 2–13).

1.3. Када је реч о повезивању у перспективи говорног жанра, онда је од много већег значаја посматрање кохезивних односа на нивоу дискурсне структуре него на нивоу реченице, посебно зато што је појам реченице проблематичан. У тексту / дискурсу понекад се могу пронаћи јединице које у неким ситуацијама могу одговарати граматичким представама реченице. Али, у свакодневним разговорима, нпр. у телефонским разговорима, у дечјим причама, у свађама или дискусијама итд., делови од којих се ти текстови састоје ни у структурном ни у граматичком погледу не могу одговарати језичким јединицама које бисмо могли звати реченицама. У већини тих разговора јединицу текста одређује смисао текста. Пажњу зато треба усмеравати на процесе обликовања смисла, а мање на организацијску структуру текста.³¹ За неке истраживаче проблем смисаоног јединства је средишњи теоријски проблем не само лингвистике текста већ и филозофије језика, психолингвистике и теорије нарације (Велчић 1987: 119).

³¹ Сходно томе, В. Половина, испитујући лексичко-семантичке типове кохезивних односа у разговорном језику, говори о натпасусној кохезији, кохезији између пасуса и кохезији унутар пасуса. Натпасусна кохезија подразумева језичка средства успостављања тематског јединства текста / дискурса, кохезија између пасуса начине контактеног везивања пасуса којима се текст / дискурс тематски развија, а кохезија унутар пасуса подразумева лексичко-граматичке јединице које учествују у тематској организацији пасуса, на површинској или дубинској равни (Половина 1987).

Из тог разлога смисаоно јединство (текстуалност) оговарања можемо тражити у оној равни текста у којој се у већој или мањој мери може распознати тип ситуације у којој се оговарање остварује, односно у оној равни текста у којој се распознају сигнали који упућују на то шта је у исказу типско или поновљиво, а по чему мислимо да исказ препознајемо као одређену врсту текста. Ту раван текста М. Велчић назива *метатекстом, оквиром текста*. Метатекст, како она каже, упућује на типичне исказе отпочињања и завршавања, на тему текста, на структуру текста, на медијум текста, на карактер односа између говорника и адресата, као и на друге околности комуникације, а пре свега упућује на разлог таквог комуницирања, односно на говорникову намеру (Велчић 1987: 119–120).

Да бисмо то и показали на примеру оговарања, узећемо за илустрацију следећи разговор:

(Разговор трију колегиница)

t1³² А: (улази у собу) Е, знате шта је урадио Милан?!

t2 Б и В: (гледају збуњено и упитно)

t3 А: Фалсификовао је резултате!

t4 Б: Пф, како?

t5 А: Лепо! Приписао себи туђе резултате!

t6 В: Како је то могуће?!

t7 А: Па, могуће! Њему (наглашено) је могуће!

t8 В: Али, како?

t9 А: Па написао да је он урадио. Знате да су заједно он и Стефан радили онај пројекат. Добро, било је ту и других, али њих двојица као главни

t10 Б: И?

t11 А: Па написао да је он сам урадио колико сви они, и то ставио.

t12 В: Боже! Па што је то урадио?

t13 А: Што је луд, ето што!

t14 Б: Он бре није читав!

t15 В: Чекај, а шта је рекô Стефан?

t16 А: Не знам да л' је видô. Али

t17 Б: Па видеће ако није

t18 А: Па ваљда ће сад да види с ким има посла. Пошто досад није!

t19 Б: Колико га је пута досад зезнуо!

t20 В: Стварно!

³² Малим латиничним словом t у овом транскрипту и у свим другим транскриптима у нашем раду, по узору на С. Стевића, означавамо сваки исказ који се јавља у говорној размени по систему „реч за реч“, а који се у анализи конверзације назива турнус. Број иза слова t означава редослед појављивања турнуса. Турнус је, у најопштијем смилу речено, исказ који следи након исказа претходног говорника а претходи неком другом турнусу (Стевић 1997: 21–31; 222).

t21 А: Е баш волим што се овако десило! Нека, нека види сад! Кад ја кажем Милан је лош, Милан воли да мућка, да штелује ствари, нико ме не слуша. Е, а сад, има да види!

t22 Б: Али, како ти то знаш?

t23 А: Па видела сам. Стоји папир на столу, доле на столу за седнице. Додуше, јесте стајао по страни, али ја сам видела док сам стајала. Не види се баш, али не знам, некако сам случајно видела.

t24 В: Јао, како се те ствари наместе.

t25 Б: Увек! Ја знам и по себи. Кад хоћу нешто да сакријем, нема шансе!

t26 А: Људи, али он од почетка све фалсификује! Ово су још увек ситне ствари! Али, он је спреман на све! Он је муфлуз тешке категорије.

t27 Б: Да, да.

t28 А: И шта ће он још да уради, ја нисам жива!

t29 В: Не, то, то је за полицију!

t30 А: Него срећа његова што су му то одбили и што му није прошло. Иначе (одмахује главом)

t31 В: Страшно!

У овом разговору као метатекст (оквир) оговарања препознајемо следеће исказе. Исказ t1 представља типичан исказ отпочињања оговарања. Он садржи име одсутне особе којим се она уводи у разговор као нова тема разговора и садржи фатички употребљен упитни облик глагола *знати*, којим се скреће пажња саговорника на оно што следи као обавештење, новост у вези са поменутом особом, а то је, у нашем примеру, оно неочекивано и недозвољено што је она урадила. На ову употребу упитних облика глагола *знати* у усменој комуникацији, посебно облика *Знаш шта?*, указала је В. Половина. Они, како каже, служе повезивању делова разговора, кохезији тематске целине, а и развијању пажње саговорника (Половина 1996: 78). Овде ћемо додати и то да се оговарање као нова тема разговора може у комуникацији успоставити, најавити и употребом других фатичких глагола (гл. говорења, перцепције и сазнања). Они се обично јављају у императиву (*слушај*, *погледај*, *гледај*, *види* итд.), у презенту (*да ти испричам (нешто, трач), да чујеш (ово), знаш шта има ново* и сл.), али и у перфекту у конструкцијама типа *Јеси чуо / чула* и сл.

Исказ t1 показује и то да је у питању усмена комуникација неформалног стила (разговор међу блиским, недистанцираним саговорницима). А о томе како учесници у комуникацији препознају говорникову намеру, говори интонација изреченог исказа, праћена узвиком *е*. Такође и заједничко знање говорника и саговорника о томе ко је особа о којој се говори доприноси комуникацији, тј. помаже учесницима да спознају сврху и смисао говора.

Оквир, метатекст оговарања чине и они искази у тексту којима се указује на то шта је особа о којој се говори урадила. У овом случају то су искази t3, t5, t9, t11, t19, t26. Они се нарочито препознају по анафорски употребљеним личним заменицама за треће лице *он / она*, као и њима одговарајућим придевским показним и присвојним заменицама (*овај, ова, тај, та, онај, она, његов, њен*), којима се упућује на особу која је предмет разговора. Препознају се и по употреби глаголских лексема са значењем радње негативне конотације у функцији предиката.

Оквир текста чине и искази који садрже судове, оцене и процене особе и њеног понашања. Препознају се такође по анафорски употребљеним личним заменицама за треће лице *он / она*, односно по анафорски употребљеним показним заменицама у средњем роду, најчешће *то* и *ово*, којима се упућује на дато понашање, као и по лексици негативне конотације којом се квалификује особа, њено понашање и цела ситуација. У овде датом тексту то су искази t7, t13, t14, t21, t26, t31.

Описани оквир, метатекст оговарања изгледао би овако:

Е, знаш шта ради / је урадио X?! Он (је) + глагол са значењем радње негативне конотације Он је + квалификативна лексика негативне конотације То је + квалификативна лексика негативне конотације

Како примећујемо, овај метатекст се не одликује великим бројем кохезивних језичких средстава, али се на основу њега може препознати да је реч о оговарању. Оно што се не може распознати јесте конкретна ситуација у којој се одвило оговарање. Дакле, не може се видети ко су саговорници, ко је особа која се оговара, који тип понашања се негативно оцењује, који су искази говорникови, који саговорникови, како они организују своје исказе, како их повезују, како граде дискурс итд. Овај оквир би се заправо могао испунити садржајем било ког оговарања и могу га испуњавати подједнако и говорник и његов саговорник. Али, и када је врло опширан у формалнојезичком погледу, метатекст никад не открива конкретну ситуацију у којој се одвија комуникација, тако да он није поуздан критеријум у препознавању конкретног контекста. Није поуздан зато што се не читава само на формалнојезичком плану већ и на ванјезичком плану (у контексту). На пример, рецепти, упутства за препрему јела и друге врсте упутстава немају посебно изражену метајезичну раван. Али, и они се препознају иако показују суптилније механизме текстуализације. Они имају специфичну организацију читавог исказа, односно предвидиву организацију садржаја (Велчић 1987: 124–126).

Конкретан контекст у коме се одвија оговарање (као и сви други облици вербалне активности) може се препознати само на основу синтаксичког описа текста – на основу структурног описа језичких средстава, њихове синтаксичке функције у тексту, њиховог појављивања у тексту итд., и на основу семантичког описа текста – указивањем на успостављање смисаоних односа на плану организације текста итд. Која ће се језичка средства употребити у одређеној вербалној активности, како ће се организовати искази, којих ће кохезивних односа бити итд. зависи од контекста, од конкретне ситуације. А оно што се у тексту показује као зависно од контекста, од ситуације, не може се свести на одређени модел, шаблон. Све то показује да је прагматичка димензија текста јача и од синтаксичке и од семантичке, јер се без ње одређене језичке појаве не би могле ни препознати ни описати. Стога ћемо ми о синтаксичко-семантичкој страни оговарања, о лексичко-граматичким кохезивним средствима, о начинима кохезивног повезивања исказа унутар оговарања – како говорникових исказа међу собом тако и говорникових и саговорникових исказа – посебно говорити онда када анализирамо начине обликовања смисла у конкретним оговарањима. Иначе, кохезија представља само један аспект истраживања текстуалности, а текстуалност представља један аспект истраживања кохерентности, који узима у обзир друштвени контекст остваривања текстуалности. Стога је циљ анализе дискурса повезивање текста и друштвеног контекста у коме он настаје (Халидеј и Хасан 1976: 10; Мартин 2008: 35).

1.4. И на крају да одговоримо на питање да ли можемо о оговарању говорити као о говорном жанру. Можемо. Оговарање се препознаје по типским исказима који указују на то да оно има формално-функционалну структуру, односно да представља семантичко-структурни облик дискурса са типичном реализацијом само њему својствених функција. Једино се не остварује увек у истој дужини и језичкој форми. Гледано на тај начин, може се рећи да је оговарање као говорни жанр на семантичком плану инваријантно, а на формалном плану варијабилно. Илокуција оговарања се не експонира искључиво на плану форме, па се не може говорити о јединственој језичкој форми оговарања, већ о различитим формама. Али, и поред свих формалних разлика, сва оговарања имају исту комуникативну и прагматичку функцију и бивају идентификована као тематски јединствени, целовити и завршени облици.

Тако закључујемо да се специфичност оговарања као говорног жанра огледа у томе што је морфолошки нестално (Вукићевић 2005: 37). А то је, чини нам се, и разлог зашто је оговарање било пре свега

предмет оних истраживања у којима се занемаривала форма, а истицао садржај (социологија, психологија, антропологија и сл.). Због тога ми идемо корак даље, па за предмет нашег истраживања имамо и формалну и семантичку страну оговарања.

2. ДИСКУРСНА СТРУКТУРА

2.1. Како се у литератури из анализе конверзације наводи, оговарање као говорни жанр има своју специфичну дискурсну структуру, која се састоји од обавезних и необавезних елемената (Егинс и Слејд 2006: 284–311).

У обавезне дискурсне елементе оговарања спадају:

- 1) фокусирање на трећу особу,
- 2) њено девијантно понашање и
- 3) пејоративно вредновање таквог понашања и особе.

Фокусирање на трећу особу је онај део разговора у којем говорник представља особу која ће бити предмет даљег разговора, тј. уводи је у разговор као нову тему. Често се у овом делу најављује и девијантно понашање, које је обично у супротности са оним што саговорник сматра исправним.³³

Девијантно понашање се препознаје у делу у којем говорник описује одређено понашање као необично, недозвољено, неприкладно и сл. То чини тако што наводи чињенице и детаље којима свој негативни став о томе жели и да докаже.³⁴

Пејоративно вредновање се, као што је Мартин у својој теорији изложио, јавља у виду говорниковог и саговорниковог просуђивања, оцењивања и процењивања особе и њеног понашања, као и у исказивању свог емоционалног, психичког и физичког стања поводом тога, а и саме особе која се оговара (в. поглавље Мартинова теорија евалуације у језику). Пејоративна евалуација прожима целокупни говорни сегмент у коме се реализује оговарање и често је неодвојива од осталих дискурских елемената оговарања. Она се препознаје и у фокусирању на особу и у начину представљања девијантног понашања. Њу је

³³ „Third Person Focus functions to introduce the third person and in most cases to frame the deviant behaviour. It is this stage which establishes the 'we' versus 'they', the 'us' versus 'them'“ (Егинс и Слејд 2006: 285).

³⁴ „Substantiating Behaviour is [...] element where the speaker or speakers provide evidence of information which enables the participants to make a negative evaluation. The speaker describes an event which highlights some departure from normality and this is then used as a hook on which to hang the evaluation“ (Егинс и Слејд 2006: 285).

немогуће апстраховати од дискурсне целине и посматрати је издвојено, као потпуно самостални дискурсни елемент.³⁵

У необавезне дискурсне елементе спадају и други догађаји које наводе говорник и/или саговорник како би потврдили негативно мишљење о одсутној особи, саговорникова потпитања за детаље, које Егинс и Слејд називају *Probe*, и давање објашњења или коментара уопште, које ове ауторке називају *Wrap-up*. Оне сматрају да се блиски пријатељи могу не слагати у погледу тога има ли разлога да се о одсутној особи говори лоше или не, па се тада у дискурсу оговарања јављају и говорни сегменти којима саговорник брани трећу особу (*Defence*), а говорник јој одговора на то (*Response to Defence*). Да не би дошло до свађе међу њима, ниједан од њих ипак није категоричан у свом ставу и не намеће га пошто-пото овом другом, тако да има уступака и усаглашавања (*Concession*). Али, ако саговорници нису блиски, супротстављање мишљења може бити врло ризично за наставак разговора.³⁶

Појављивање ових необавезних елемената у дискурсу оговарања, примећујемо, зависи добрим делом од адресата. Што је адресат заинтересованији за предмет разговора и самим тим активнији у разговору, то је дискурсна структура оговарања сложенија.

2.2. Погледајмо сада како изгледа дискурсна структура једног оговарања.

(На радном месту двоје колега оговарају колеге који су у интимној вези.)

Фокусирање на одсутну особу

t1.1. А: Е, да ти испричам један трач. За Зорана.

Девијантно понашање (1)

t1.2. А: Излазим ја јутрос из зграде, кад ето ти њега улази у зграду, носи кесу, купио хлеб и млеко.

Коментар понашања (1)

t2.1. Б: А, иде код Славице!

t3.1. А: Па, да!

³⁵ „Evaluative meanings occur throughout gossip texts but at each Pejorative Evaluation stage there is a peak of evaluative prominence. It is in these stages that the judgements, which have been fuelled by the Substantiating Behaviours, are made explicit“ (Егинс и Слејд 2006: 300).

³⁶ „Defence, Response to Defence and Concession are unlikely to occur in the conversation of acquaintances because, in these conversations, there needs to be explicit or implicit agreement for gossip to proceed“ (Егинс и Слејд 2006: 298).

Коментар понашања (2)

t3.2. А: Мислим, више нећу да га поздрављам са „Добар дан, шефе“ него „Добар дан, комшија“ (смех).

Пејоративна евалуација (1)

t3.3. А: (смех)

t4.1. Б: (смех)

Девиијантно понашање (2)

t4.2. Б: Па кад су били на Копаонику, на оном семинару, причају да се нису нимало крили, мада је она све оно њему Ви.

Пејоративна евалуација (2)

t5.1. А: Ма, иди!

t5.2. Б: Шта ћеш!

Коментар понашања (3)

t5.3. Б: Ја мислим да га је она угасила са њим!

У дискурсној структури овог оговарања, поред фокусирања на одсутну особу, девијантног понашања које је било повод за разговор и пејоративне евалуације, као обавезних дискурских елемената, налазе се и неки необавезни дискурсни елементи, а то су коментари понашања (1, 2 и 3) и још једно девијантно понашање којим саговорник поткрепљује општи став говорника у вези с одсутном особом. Оговарања са оваквом дискурсном структуром спадала би у оговарања простије дискурсне структуре, а према броју остварених реплика, у краћа оговарања. Оговарања могу да буду далеко сложеније структуре, да се остварују у великом броју реплика и да трају дуго – по сат, а може и дуже.

У оговарању које смо ми овде представили колега је колегиници индиректно саопштио информацију о особама које заједно познају, а која би се могла интерпретирати на следећи начин: ’Зоран и Славица су у вези’. Овај садржај, иако није експлицитно изречен, препознаје се захваљујући одређеним језичким и комуникативним средствима којима се овај садржај актуализује с обзиром на учеснике у комуникацији и комуникативну ситуацију. То је, пре свега, говорникова најава да ће оговарати некога (t1.1). Иначе, употреба саме речи *трач* довољна је да побуди саговорникову пажњу и да га усредреди на оно што следи у говорниковом даљем саопштавању. Као кофункционална средства у томе послужила су и говорникова интонација и мимика лица, заједно са речцом *е*, којом се наговештава да следи садржај занимљив за саговорника, а и за самог говорника. Да би садржај који је наговестио као занимљив говорник заиста и изрекао на занимљив начин, он се користи извесним говорним поступцима, а то су одлагање исказивања суштине говора драматизовањем ситуације, као и употреба хумора. Говорник одлаже исказивање суштине садржаја тако што говорника прво уводи у

причу просторним и временским локализовањем збивања неочекиваног догађаја (t1.2). На неочекиваност, изненадност и драматичност догађаја указано је и тзв. интензификатором изненадности *ето ти*.³⁷ Говорник додатно драматизује ситуацију фокусирањем на извесне детаље, који само на први поглед могу деловати небитни за суштину садржаја (*носи кесу, купио хлеб и млеко*). Навођењем ових детаља говорник такође указује на неочекиваност ситуације али и не само на то; ови детаљи говоре о томе у каквом својству Зоран посећује Славицу – као неко њој врло интиман, близак, јер има ту слободу да јој купује хлеб и млеко, што је типично понашање за оне који воде заједнички живот (муж и жена, љубавник и љубавница, момак и девојка и сл.). Фокусирањем на ове детаље говорник је сугестивно квалификовао ситуацију као проверено, засигурно љубавничку. Опаском датом у исказу t3.2 говорник је целом садржају дао хумористично-ироничну ноту.

Да у оговарању велику улогу има и сâм саговорник, показују и његове реплике.³⁸ У овом разговору саговорник репликом t2.1 показује да је декодирао поруку коју му саговорник шаље, а говорник му одговором t3.1 потврђује да је у праву и да је то оно што је хтео да каже. Они се, можемо рећи, потпуно међусобно разумеју. Међутим, начин изговарања ових реплика, тј. узвична интонација, показује да порука има посебно значење, значење које се само у овом контексту разуме. Оно је имплицитно дато и има карактер вредновања, оцењивања. Тако саговорници дату ситуацију вреднују као ситуацију која не изазива симпатије, благонаклоност, разумевање, већ антипатије, неразумевање, чуђење, осуду и сл. То међусобно разумевање охрабрује и говорника и саговорника да и даље износе своје мишљење о томе, да коментаришу и да вреднују, оцењују, само сада већ отвореније и експлицитније, рецимо, подсмевањем, опаскама итд.

Дакле, сви ови говорни поступци (наговештавање занимљивог садржаја, одлагање исказивања суштине, драматизовање ситуације, квалификација ситуације, особе и хумористично интерпретирање), као и сва наведена комуникативна језичка средства, од великог су значаја за преобликовање одређеног информативног садржаја у трач.

Суштински елемент у дискурсу оговарања јесте пејоративна евалуација, јер представља синтезу свих дискурских елемента и своди се на намеру говорног лица да произведе одређени ефекат у комуникацији.

³⁷ Конструкције типа *ето ти* у наративима Љ. Поповић назива наративним интензификаторима изненадности. Реченицама у којима су ти интензификатори употребљени исказује се изненадна радња или изненадно појављивање неке личности (Поповић Љуб. 1990: 44).

³⁸ Улози и значају адресата у оговарању посветили смо посебно поглавље.

Ако нема пејоративне евалуације, нема ни оговарања. Али, поред говорника, ситуацију пејоративно вреднује и адресат.

2.3. У комуникацији се сваки од дискурсних елемената оговарања (и обавезни и необавезни) језички различито уобличава. Начини језичког уобличавања зависе од говорникове намере, тако да сваки од њих има специфичне прагматичке и лексичко-граматичке особености. Сва језичка средства су тако у функцији организовања специфичног дискурса, а на основу дискурсне и језичке анализе може се описати грамадика причања трача, односно оговарања.

3. ЖАНРОВСКО ОДРЕЂЕЊЕ

3.1. С обзиром на то да Бахтин (1980а) у говорне жанрове сврстава и кратке реплике свакодневног дијалога и сваку причу свакидашњице, оговарање се најопштије може одредити као *свакодневни говорни жанр*. Према Бахтиновој подели жанрова на примарне (једноставне) и секундарне (сложене) говорне жанрове, оговарање би спадало у *примарне говорне жанрове*, јер се формира у условима непосредног говорног општења, због чега задржава свој облик и значење и не губи непосредан однос према реалности. Оговарање би се такође могло одредити и као *разговорно-дијалошки жанр*, јер у њему активно суделује адресат. Оговарање нема устаљену форму појављивања и не подлеже строго одређеним правилима обликовања, па би због тога спадало у *слободне и стваралачкије усмене жанрове*. У оговарању је изузетно приметан оцењивачки однос говорника према предмету свога говора, тако да се оговарање може окарактерисати и као *оцењивачки говорни жанр*. С обзиром на то да се јавља у комуникацији међу блиским саговорницима, оговарање може да се назове и *фамилијарним жанром*.

Као што је Бахтин показао, принципи по којима се могу издвајати говорни жанрови јесу различити, па стога прецизна и потпуна класификација говорних жанрова није могућа. Није могуће једнозначно одредити ни жанровску припадност оговарања. У науци о језику и књижевности издвајању говорних жанрова доста се посвећује пажња. А неки од тих аутора сматрају да су оговарање и трач морфолошки најнесталније форме (Вукићевић 2005: 37). Због тога за прецизно одређење оговарања као говорног жанра, како смо већ и навели, треба узети у обзир и његову прагматичку функцију у комуникацији, однос међу саговорницима, конкретан комуникативни контекст у коме се оговарање остварује, као и језичко-стилске карактеристике дискурса. Међутим, неки од аутора сматрају да се истим лексичко-граматичким карактеристикама не одли-

кују цели дискурси, већ само њихови поједини сегменти, пасуси, па се због тога не може говорити о жанру као језички хомогеној дискурсној структури (Кибрик 2009: 11).

3.2. Када се узму у обзир сви ти параметри, као и новија схватања жанра, пре свега Свејлзова и Ферклафова, која говоре о томе да се жанрови могу дефинисати према нивоима општости, односно апстрактности, произилази следеће наше виђење. Оговарање представља апстрактан говорни жанр, којим се обухватају и тако општим именом означавају све његове конкретне реализације у говору, које представљају тзв. ситуационе жанрове.³⁹ Називају се ситуационим јер се у зависности од ситуације, од контекста прецизније може одредити који жанровски елементи преовлађују и којој жанровској форми конкретно оговарање највише сличи, тј. којој жанровској форми је најближе.

Са становишта жанровске припадности, класификације оговарања су условне, јер конкретна оговарања могу имати само нека типолошка жанровска обележја, али се никад функционално не укључују у дати жанр. На пример, оговарања која ми овде издвајамо као *вест*, *извештај*, *анegdота*, *песма* итд. имају само особине *вести*, *извештаја*, *анегдоте* и *песме*, али никада нису ни *вест*, ни *извештај*, ни *анegdота*, ни *песма*. На исти проблем наишла је и В. Васић када је издвајала текстовне форме рекламних огласа. Она каже да се условност класификација испољава и на термилошкоком плану. По њој, најбоље термилошко решење биле би синтагме *причoлика текстовна форма* и *песмолика текстовна форма*, којима би се означило да је нека форма само налик на причу, односно на песму, али није прича или песма. Али, по том деривационом обрасцу (*причoлик*, *песмолик* итд.) не могу да се изведу придеви од свих именица којима се означавају текстовне форме, тако да нека термилошка решења можда и нису најподеснија (Васић 1995: 97–100).

Суочени са свим овим проблемима, ми смо се ипак одлучили да издвојимо жанровске форме оговарања. Иначе, појам жанровске форме, којим ми овде означавамо облик у коме се у одређеној ситуацији може јавити оговарање, одговара појму ситуационог жанра који срећемо у литератури.

³⁹ О апстрактним и ситуационим жанровима, према Свејлзовом и Ферклафовом схватању појма жанра, говорили смо у оквиру поглавља Основне поставке теорије говорних жанрова.

И погледајмо сада које смо жанровске форме оговарања издвојили из нашег корпуса. Из корпуса усмене комуникације издвојили смо:

- 1) наративну форму,
- 2) дескриптивну форму,
- 3) анегдоту,
- 4) егземплум,
- 5) вест,
- 6) извештај,
- 7) упозорење,
- 8) прекоревање,
- 9) алузију,
- 10) коментар.

Из жуте штампе издвојили смо:

- 1) вест,
- 2) извештај,
- 3) аналитички чланак
 - а) тест са питањима и понуђеним одговорима
 - б) игру „пронађите разлике“,
 - в) стиховани тест,
 - г) песму,
 - д) модну критику,
 - ђ) стрип
- 4) интервју.

И у овим класификацијама, као и у другим класификацијама, препознаје се прототипична форма, она која је најрепрезентативнија. У усменој комуникацији то је наративна форма. За жуту штампу прототипична форма оговарања јесте форма чланка.

VII. ОГОВАРАЊЕ У УСМЕНОЈ КОМУНИКАЦИЈИ

1. ДИСКУРСНА СТРУКТУРА

1.0. У дискурсу оговарања, како смо истакли, могу се издвојити обавезни и необавезни елементи, који оговарање чине врло специфичним у односу на друге сличне форме говора. Анализом једног конкретног оговарања показали смо како се ти дискурсни елементи језички обликују, односно показали смо којим се то говорним поступцима и комуникативним језичким средствима говорник послужио не би ли одређену информацију свом саговорнику саопштио као трач. У којој језичкој форми ће се дискурсни елементи оговарања појавити, зависи од комуникативне ситуације и говорникове намере. Зато се наше даље истраживање тиче управо тога, тако да ћемо сада показати на које се све начине дискурсни елементи оговарања могу остваривати у самој говорној интеракцији.

1.1. ФОКУСИРАЊЕ НА ОСОБУ. И оговарање се, као и свака разговорна делатност, установљује тако што му се даје обличје – почетак, централни део и завршни део. Оно пролази кроз фазу започињања разговора, развијања и завршавања. У анализи конверзације такве фазе структурне организације разговора називају се отварање разговора, предметно говорење и затварање разговора (Стевић 1997: 90). И отварање и затварање разговора имају своју дистинктивну форму, јер су у сегментацији комуникативне интеракције та два дела посебно уочљива. Отварање разговора иначе врло кратко траје и изводи се донекле рутински; форме и начини којима се то чини углавном су ограниченог броја.

У говорној интеракцији означеној као оговарање, отварање разговора, тј. почетна фаза, јесте фаза у којој се говорник фокусира на тзв. трећу особу – особу која није присутна. Због тога тај део разговора садржи исказе којима говорник усмерава саговорникову пажњу на ту особу. Говорник то чини тако што је издваја од других и уводи у разговор као новог актера. Како нам корпус показује, у зависности од комуникативне ситуације, говорник се може фокусирати на трећу особу на неколико начина, које можемо подвести под три уопштена начина: директно, индиректно (околишно, заобилазно) и случајно (узгредно) фокусирање.

Директно фокусирање на одсутну особу. Говорник се директно фокусира на трећу особу када особу коју жели оговарати уводи у разговор без околишања, увијања именујући је или на неки други начин откривајући њен идентитет, и без скривања својих оговарачких намера. Говорникову намеру саговорник препознаје на основу контекста, на основу заједничког знања о одсутној особи, на основу говорникове интонације, мимике или неког другог геста, тако да се комуникација у том смислу успешно одвија.

Увођење особе у жижу разговора самим њеним именовањем, препознајемо у следећем говору.

После краће паузе у разговору међу колегама на послу који се тичао других тема, један од саговорника разговор започиње овако: *Ау, што је Надица данас полудела!*

Ако желимо да посматрамо начине на које је саговорник препознао у почетном исказу говорникову намеру да нешто лоше каже о поменутој особи, то би на формалном плану била пре свега злурада интонација исказа, праћена такође злурадо интонираним узвиком *ау*. На семантичком плану то би свакако било заједничко знање о томе ко је заправо Надица и каква је, према њиховим сазнањима, то особа.

Директно фокусирање на одсутну особу и отворено испољавање намере за оговарањем примећује се и у следећем примеру:

(Разговор пријатеља)

t1 А: [Је л'] ти рекô Петар да сам га видела у мојој згради?

t2 Б: Аха!

t3 В: Па нисам био код Бојана да му видим дете. Откад се оженио.

t4 А: *Како ти се свиђа његова жена?*

У директном фокусирању на трећу особу откривање идентитета те особе не мора увек бити спомињањем њеног имена. Може се то учинити и другачије, али тако да је саговорнику јасно о коме је реч. Међу саговорницима који се добро познају довољно је рећи *он*, *она*, односно *они*.

Јао, мука ми је кад треба да одем тамо *код њих*! Не знам ви, али ја за све ове године, тј. ви за све ове године (обраћа се једној од колегиница), а ја за ово време што радим, али смучили су ми се! Ја се дивим овим људима, Жарку и, нећу да их именујем, што кафенишу *са њима*, али скупа је то цена!

Врло често се дешава да се особа оговара непосредно по одласку, тј. напуштању друштва које ће је потом оговарати. Тада није потребно именовати је, али је потребно указати на онај аспект њеног понашања који јој се приписује као дисквалификација, нпр.

- (1) Јеси ли је чула?! Она говори о пријатељству!
- (2) Јеси видео, молим те?! Какав безобразлук!
- (3) Чу ли ти шта рече он?!
- (4) Боже, ово још нисам видела!
- (5) Боже, како је није срамота да тако каже?!
- (6) Јел он стварно заљубљен у Ану?!
- (7) Е, он је одлепио! Стварно више нећу да радим ово! Нећу!

Пре него што ће се директно фокусирати на одсутну особу, говорник може направити и мањи увод којим ће дати опште информације о контексту у којем ће се појавити оговарана особа (о месту и времену одигравања неког догађаја, о односу између говорника и особе коју оговара и сл.), како би се и саговорник припремио за оно што следи. Ево и примера.

(1) *Значи, ја сам као што знаш радио у Митровици. И сад кад сам имао, овај, у априлу семинар, био сам два дана и тако сам спавао први и једини пут у хотелу, и био је Јанковић. Јанковић, који је, овај, увек од оних још дана, када су они у Београду били, према мени увек имао отпор ...*

(2) t1 А: *Овај, пошто сам сад од првог јануара у пензији, немам ништа, онда се добро осећам*

t2 Б: одмараш

t3 А: *Још не, то је од прекјуче, али видим сад знаш како су, јако су сад, и Данка Јочић, јако је расположена ... кад одлазиш знаш*

t4 Б: Како се јави тад

t5 А: Да, да, онда су, онда су

t6 Б: Љубазни кад ти виде леђа.

(3) t1 А: *Е послао ми бата поруку и као, не знам, лепимо плочице и чекам госте. Ћира и Цица треба да дођу.*

t2 Б: (зачуђено) Што?

Директним фокусирањем на одсутну особу сматрамо и она оговарања која започињу формама типа *Е, да ти испричам један трач, Знаш шта има ново, Јеси ли чуо/чула да ...* и сл.

Питањима којима се говорник интересује за некога нпр. *Шта ради Х?, Како је Х?, Где је Х?* итд. такође се директно усмерава на одсутну особу. Он јој спомиње име, али своју намеру да је оговара ипак прикрива, представљајући је као безазлено, добронамерно занимање за

њен живот, здравље и сл. Говорник који оваква питања упућује саговорнику врло вешто му додељује улогу оговарача, коју он обично прихвати.

Од говорника оговарање може и да се изнуди онда када се у њему препозна потискивана намера за оговарањем. На пример, у фризерском салону фризерка је приметила да јој је колегиницу изнервирала свекрва једне муштерије која је давала сугестије како да јој се фенира снаха, па је пита:

t1 А: Шта је, што се ти нервираш? (тоном и осмехом којим указује да већ зна због чега).

t2 Б: (мало оклева) Мало је ружно што ћу то сад рећи, али, што јој она није средила фризуру, што је довела код фризера?!

Фризерка је због других присутних муштерија потискивала своју намеру да оговара муштерију сматрајући неприкладним да оговара своју муштерију пред другим муштеријама. Да је тако, показује и њен исказ *Мало је ружно што ћу то сад рећи*.

Говорник може и да прикрива своју намеру да оговара. Али, потискивање намере и прикривање намере да се оговара није исто. Потискивање намере је, како смо видели, последица ванјезичких фактора, а прикривање намере је говорна стратегија којом се говорник користи не би ли оговарање ублажио или преобликовао у неки други говорни садржај, не тако препознатљив као што је оговарање.

Индиректно (околишно) фокусирање на одсутну особу. Када говорник прикрива своју намеру да оговара, он онда и околица да уведе у разговор тзв. трећу особу – говори неодређено, уопштено и сл. Ево и примера:

(Разговор колега)

t1 А: Много сте уредни. Ваша ординација је увек сређена. И ова нова сестра је педантна и добра. И слатка.

t2 Б: Јесте, добра је Јасна.

t3 А: Није ни Славица толико лоша ... Њу су други нахушкали били против мене. Анђелка.

t4 Б: Ма није она баш тако наивна да могу други да је нахушкају. Али, ти не треба на то да обраћаш пажњу. То су глупости.

t5 А: Ти знаш како ме је увредила?! Само, лепо сам ја то са њом решила. Лепо смо поразговарале и она је схватила да је била увучена у сплетку против мене.

t6 Б: Како те је увредила?

t7 А: Рекла ми је да сам куплер-мајсторка.

t8 Б: (кроз благи осмех) Ма пусти то! Кад је Славица у питању, то можеш да схватиш и као комплимент. Овде сви знају ко је ко. Не мораш уопште да се узбуђујеш.

Она сплеткари са свима. Нема пријатељицу, али има Миланку, Снежану, Љиљу ... Ма, не размишљај о њој, а ни о другима овде!

t9 А: Знам, знам све. Али, неће она добро проћи ако тако настави. Ти си јој колегиница и добар си човек. Помози јој. Кажу јој. Мени је жао ње. Она је, онако, мало сељанка. И мало је наивна.

t10 Б: Ма, знам.

t11 А: Како су ти деца? Јел' расту?

Детаљнијим рашчитавањем овог сегмента разговора јасно је да је примарна намера говорника да говори о Славици. Али, због дистанцираног односа са саговорником, овај говорник то чини изокола. Најпре говори о уредности ординације, напомињући да су за то заслужни они који у њој раде, дакле, и сам саговорник. Тиме говорник жели да придобије саговорника. Али, поред њега, за уредност је заслужна и нова сестра, јер је, како каже говорник, она педантна. Говорник не жели похвално да говори само о саговорнику, већ у тај контекст уводи и друге особе, најпре нову медицинску сестру. Али, пошто, говорећи о ординацији и запосленима у њој (саговорнику и новој медицинској сестри), није споменут још један њен члан – Славица, говорник је, дакле, „ принуђен“ да и о њој нешто каже. Своју намеру да је оговара говорник је и на почетку и на крају разговора прикрио својим наводно добронамерним ставом, прво похвалом, а потом забринутошћу за њено добро. И тако се у овом разговору говорник заобилазно фокусирао на одсутну особу.

Заобилазно фокусирање на одсутну особу препознаје се и у оговарањима која се изричу на алузиван начин:

t1 А: Је л' зна неко кад ће плата? Остала сам без динара. Нећу више ни на посао да долазим док не добијем плату. Да се шверцујем!

t2 Б: *Зато неки никад ни не долазе, само кад треба паре за превоз да узму!*

Случајно (узгредно) фокусирање на одсутну особу. Током разговора могуће је да се неко од саговорника случајно, говорећи о нечему другом, фокусира на одсутну особу која потом постане предмет оговарања. Код директног и индиректног фокусирања на одсутну особу говорник свесно започиње оговарање, а код случајног фокусирања оговарање се јавља узгред, па се може посматрати као „коллатерална штета“ разговора, јер основна намера говорника није била да оговара. Таква оговарања могу да се сведу на кратак коментар у виду једног иронично интонираног исказа и сл. (пр. 1 и 2), а могу и да поприме ширу форму (пр. 3):

(1) t1 А: (на заједничком столу у канцеларији налази папире) Чији су ово папири? Неке формуле.

t2 Б: (гледа у папире) А, вероватно Сашкини. То је математика.

t3 В: (уопште не гледа у папире) *Да, да! Вероватно њени! Она је научница!* (са иронијом).

(2) t1 А: А како ти? Где си ти сад, где седиш?

t2 Б: Код Миће више нисам, јер као имам сад свог шефа, Илију, али код њега у соби некако, знаш, *он је више онако човек, добар дан, до виђења, стално му долазе неки*, онда код Миме, Снежана тамо, *и ја кад дођем, она као нешто преврће очима*, тако да не знам где сам.

(3) На овој изложби сам била, онда кад сам била код вас. Погледај (показује своје фотографије). У галерији „Перо“. Отварао француски амбасадор и његова жена. (тихим гласом) *Да видите како тај амбасадор изгледа феноменално, а жена му старија*. (гласније) *Њој се суши нога и она хода са штапом*. А они станују преко пута мене. Преко пута мене станују.

Узредна фокусирања на одсутну особу препознају се и по формама типа *Кад спомену X, Кад смо већ код X, Кад рече X, Е сад ме подсети да ти нешто испричам* и сл. Њима се оговарање асоцијативно повезује са претходним говорним сегментима. Иначе, асоцијативно повезивање говора у свакодневним разговорима веома је често, а као последица таквих кохезивних веза, видимо, јављају се и оговарања као новоуспостављене теме у разговору.⁴⁰

За издвајање ова три типа фокусирања на одсутну особу (директно, индиректно и случајно) критеријум је био начин на који говорник испољава намеру да оговара – да ли је испољава експлицитно, да ли имплицитно или се она накнадно јавила као последица претходног разговора.

1.2. ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ. Према истраживањима С. Егинс и Д. Слејд, сва девијантна понашања која су предмет оговарања могу се поделити у три типа:⁴¹

- 1) понашање које је у неком погледу неубичајено, нетипично или неочекивано за говорника;
- 2) понашање које говорник сматра да се испољава као претеривање и

⁴⁰ Асоцијативно повезивање говорних сегмената представља један од лексичко-семантичких кохезивних односа у разговорном језику, на које указује В. Половина (в. Половина 1987).

⁴¹ „Type of deviant behaviour: 1) unusual, uncharacteristic or atypical behaviour, 2) excessive behaviour, 3) unacceptable or inappropriate behaviour“ (Егинс и Слејд 2006: 299).

- 3) понашање које је неприкладно, неприхватљиво за једну друштвену заједницу, а испред које стоји појединац, тј. говорник.

Према нашем корпусу, неуобичајеним, нетипичним и неочекиваним понашањем сматрају се различите вербалне увреде, туђи успеси, туђе незнање, непрофесионалност, глупост, физички изглед, неиспољавање сексуалне жеље, интровертност и др. Као претеривање сматра се испољавање превелике бриге, нежности и фамилијарности које прераста у наметање, притворну, лажну љубазност или испољавање превелике небриге и безобзирности која прераста у безобразлук, затим претерана брига о самом себи која прераста у изразиту себичност, самољубље или хипохондрију, склоност ка дугим посетама, дугом причању која прераста у склоност ка досађивању другоме и др. Под понашањем које је неприкладно, неприхватљиво за једну друштвену заједницу подразумева се понашање које појединца дискредитује као хумано и морално биће, или као верника, а то може бити нпр. склоност ка преварама, сплеткама, браколомству, прељуби, недозвољеним сексуалним везама и сл.

У зависности од тога о ком типу девијантног понашања је реч, разликоваће се и избор језичких средстава (говорне стратегије и лексичко-граматичка средства) у овом делу дискурсне структуре оговарања.

У оговарањима у којима се указује на неуобичајено, неочекивано понашање уводни део се донекле формулаички реализује. Већина оваквих оговарања отпочиње тако да се саговорнику сугерише да је у питању неочекивано понашање, а с том сврхом јављали су се следећи искази:

- 1) Јао, слушај шта ми се десило!
- 2) Јао, морам да ти испричам шта сам чула!
- 3) Но, ћути човече, кад сам чула пре неки дан!
- 4) Ти знаш како ме је Анђелка увредила?!
- 5) Ти знаш да нас двоје више не разговарамо?!
- 6) Чекај да ти испричам ово!
- 7) Е, замисли ово!
- 8) Е, пази ово!

Наравно, има оговарања овога типа која отпочињу и на други начин. Ево и примера.

(Разговарају три рођаке приликом једне кућне посете. Рођака која је гошћа прича о скоријим дешавањима у свом животу и животу својих чланова породице и другим рођацима.)

t1 А: Шта има друго ново?

t2 Б: (говори о својој баки Мили и њеном уређивању куће)

t3 А: Значи, то му је то! Јел' садила Мила нешто?

t4 Б: (одговара на питање и прича о томе како је бака Мила покретна, витална и како је била и на рођендану праунуке)

t5 В: А где славила рођендан Ана?

t6 Б: *Па Мица јој славила рођендан детету!*

t7 В: *Немој да причаш!*

t8 Б: *Па, да! Ма, то су неспособњаковићи! То су ти две незреле особе које праве децу! Озбиљно! Мица, све купила, донела. А они се свађају, њих двоје!*

[...]

t22 Б: *Како се они свађају, њих двоје! Ја не бих могла оно један дан да издржим! А камоли да онако живим! Како човек може да издржи да се свађа нон-стоп уопште ми није јасно!*

t23 В: (нешто неразумљиво)

t24 Б: *То свака ситница, одмах експлодирање! Све што ти смета и терају инат један другоме. Нико неће никоме као неки компромис, нешто да попусти. Не!*

t25 В: Значи, обоје су у пензији, и Мица и Мића.

t26 Б: Јесу, јесу, већ неколико година. (пауза) Јесу, али они шта су направили од своје деце то је стварно мука! То је пример шта човек треба да не уради и шта човек треба да

t27 В: Па какви су они били?

t28 Б: (прича какви су родитељи били Мица и Мића).

Пре него што покажемо на који начин се у овом разговору указује на девијантно понашање, потребно је рећи то да је оговарање подстакнуто питањем саговорника које није имало функцију започињања оговарања (t5), али је говорник, у складу са својим намерама, искористио то питање за отпочињање оговарања. Тако се као одговор на ово комуникативно неутрално питање јавља субјективно обојен исказ (t6), чиме је говорник својим саговорницима упутио поруку 'то није уобичајено, очекивано и ја то осуђујем'. Да је тако, потврђује и саговорникова реплика (t7), којом се показује да је говорникова порука декодирана. Саговорник својом репликом исказује, пре свега, своју изненађеност таквим понашањем, али и чуђење и неодобравање таквог понашања.

У чему се заправо огледа неуобичајеност и неочекиваност у поманутом понашању? За говорника, а и његове саговорнике није уобичајено да неко други (нпр. бабе и деде) уместо родитеља прославља деци рођендан. Уколико се то догоди, сматра се да су родитељи небрижни,

себични, незаинтересовани за децу, неодговорни и сл. О таквом говорниковом ставу говоре искази којима он негативно квалификује такве родитеље (t8) и искази којима он негативно квалификује њихово понашање (t11). Своје чуђење поводом целе ситуације говорник је исказао репликом t9.

Што се тиче језичких средстава којима су се саговорници служили не би ли описали неубичајеност једног понашања и притом дали свој субјективни суд о томе, можемо рећи следеће. За указивање на безобзирно, неодговорно понашање родитеља употребљен је исказ *Па Мица јој славила рођендан детету*, који, синтаксички гледано, представља конструкцију са тзв. посесивним дативом (*joj*). Овај посесивни датив има, поред семантичког значења користи (за Анино добро Мица чини X), које се иначе јавља код посесивног датива, и прагматичко значење које бисмо у овом контексту могли формулисати као 'иако је то Анина обавеза, она се, упркос очекивањима, свесно оглушује о то'. Такво прагматичко значење које се реализује на нивоу целог исказа потврђује конструкција са одричном императивном речцом *немој* у саговорничковој реплици *Немој да причаш*. За негативно квалификовање особа коришћени су, пре свега, искази са лексиком негативне експресивности (*неспособњаковићи, правити децу*). Искази којима се негативно квалификује понашање синтаксички су устројени тако да показују неоправдану учесталост таквог понашања, али и говорникову афективност поводом тога. Стога се у ту сврху користи асиндетско организовање исказа и њихово скраћивање, односно недовршавање (*То свака ситница, одмах експлодирање; Све што ти смета и терају инат један другом*), парцелација (*А они се свађају, њих двоје; Ја не бих могла оно један дан да издржим! А камоли да онако живим!*) и сл. Искази са прилогом, односно везником *како*, којима се изричу разна осећања и ставови (*Како се они свађају, њих двоје! Како човек може да издржи да се свађа нон-стоп уопште ми није јасно!*), као и емфатичке градационе конструкције са везничким спојем *а камоли*, које служе за исказивање говорниковог чуђења и неодобравања таквог понашања.

Дакле, у основи оваквих оговарања јесте супротстављање особе у фокусу и самог говорника, тј. њихових погледа на свет, ставова, размишљања и сл. Некада је такво супротстављање израженије, а некада није, што зависи од циља који говорник жели таквим оговарањем да постигне – да ли да оговарану особу критикује, да ли да само истакне разлику између себе и ње, да ли да истакне разлику између доброг и лошег, очекиваног и неочекиваног, примереног и непримереног, прихватљивог и неприхватљивог, истинитог и лажног и сл.

Погледајмо следећи пример.

(Разговор пријатељица о томе каква је чија свекрва)

t1 А: Мени је горе било. Ја сам била под микроскопом.

t2 Б: Ја то разумем. Влашки крај, магија! (кроз осмех)

t3 А: Ја перем веш, а она сад гледа с прозора како је мој веш модар, а њен бео. Или рецимо, ја намештам кревет, а она улази у собу и све то баца с кревета и поново намешта. И онда је мој муж скочио, кад је видео њу да преправља кревет. „Сад сам те видео да си ушла у собу и никад више. Ми ту спавамо и сад ћеш ти да ми намешташ кревет.“

Основна намера овог говорника је да истакне разлику између себе и свекрве, коју оговара, а коју можемо интерпретирати на следећи начин: 'Ја нисам као она, јер сам ја добра (радим свој посао – перем веш и не обазирем се шта други раде), а она је лоша (јер се интересује за оно шта ја радим и како то радим), злонамерна је (јер жели да ми стави до знања да је она у томе боља), осiona је и дрска (јер себи даје за право да уђе у моју собу и да се понаша на недозвољен начин). Свој став као исправан потврђује реакцијом свога мужа, који увиђа неприкладно понашање своје мајке.

Говорник је, супротстављајући одређене семантичко-прагматичке садржаје, желео само да укаже на разлику у свом понашању и понашању другога.

На језичком плану то је постигнуто коришћењем управо оних синтаксичких и лексичких језичких средстава за исказивање односа супротности. Од синтаксичких језичких средстава, ту је пре свега напоредни однос супротности исказан супротним везником *а* (Ја перем веш, *а* она сад гледа с прозора како је мој веш модар, *а* њен бео. Или рецимо, ја намештам кревет, *а* она улази у собу и све то баца с кревета и поново намешта). Однос супротности препознаје се и у начину на који говорник интерпретира туђе речи – временски прилог *сад* везнички је употребљен са значењем истицања супротности (Ми ту спавамо и *сад* ћеш ти да ми намешташ кревет). Од лексичких средстава, то су антонимски парови, врло често и контекстуално условљени (*ја / она, ми / ти, мој веш / њен веш, модар веш* (у значењу 'лоше опран') / *бео веш* (у значењу 'добро опран', *намештати кревет / бацати с кревета, сад / никад више*).

И у наредном примеру говорник се служи говорним поступком супротстављања, али има другачији циљ – да особу у фокусу одмери према себи. Овде се јасно примећује да оговарање није само говорење о другоме, већ и својеврсно говорење о себи, због чега се оговарање може

сматрати донекле и самооговарањем. Приликом оваквог оговарања говорник даје и извесне информације о себи, о својим потребама, о својим животним ставовима – једном речју, идентификује себе у односу на оговарану особу. Таква самоанализа сопственог идентитета има за циљ пре свега самопотврђивање⁴².

(Разговор познаница, колегиница о томе како им је на послу)

t1 А: Како је водила ова као директорка? Је л она?

t2 Б: *Она је стручна. Али она је радила само оно што је она хтела. Она зна посао, али само њене штити из странке, знаш, само њене штити. Е, сад, пошто сам ја рекла да ћу да је тужим, она сад, није ме дирала, и онда сам ја ћутала. Давала ми да идем за Немачку. Мало, знаш, дана, ал' ајде. И ја сам ћутала.*

t3 А: Па да, не можеш другачије!

t4 Б: *И они мрзе сваког ко не мисли као они. Пуна је мржње, пуна је онако, таква је. Развела се, вратила се код родитеља.*

t5 А: Је л има деце?

t6 Б: *Има једно дете, и оно има 15–16 година. Лепо дете. Али, у ствари оне су биле као, глупо сад то што кажем, али она је као била добар студент. Ја нисам била неки студент, ништа посебно. Али то је моја ствар и да сам најгора, то сам ја, и готово. А оне су биле, и та једна Снежана, оне су пар, њих две су шесет друго годиште, овај, оне су, као биле добри студенти, оне су светску књижевност, односно књижевност и библиотекарство, али то оно старо библиотекарство што нема везе са животом. И сад, овај, хм, овај, оне су. Али јесу интелигентне. Неке ствари капирају, а ја не. И не само то. На неки начин оне су, знаш, промашене. Што се каже, ја нисам удата, али ја сам се остварила у том свом неком послу, ја то волим да радим, радила на терену, ја ћу то да наставим, ја сам нашла себе, ја сам испуњена тиме, идем у цркву, и тако даље. А оне су, ем су бракови, овај још није завршио факултет, студирао па није завршио, дете родила одмах у 19. (неразумљиво). И онда су оне толико несрећне, веруј ми. Сад се ова доватила директорског места, а пре тога, нико ништа не ради само се тавори. А Верка била помоћник директора, али не онај помоћник да има неке ингеренције, да потпише нешто, не, него била вршилац дужности заменика, значи није, али она (наглашено) је беснела. И не сумњам да сад кад причају ко је највише беснео, да је она. Али, она је луда, знаш. Буде два дана добро, а неки дан, што је ово овде прљаво, ниси опрала, ста-*

⁴² Истражујући говорне стратегије којима се у оговарању говори о другоме, Јаворски и Купланд су истакли да се у свим тим стратегијама препознаје говорничково поређење себе и другог, па због тога оговарање добрим делом представља и самооговарање, говорење о себи, самоанализирање (в. Јаворски и Купланд 2005).

вила си ту ташну, кад си ставила ташну померила си јој књиге. Ал није само она таква. Има их још с том дијагнозом. Ни Миладиновић није био нормалан.

t7 A: Он, бре, деловао нормалан.

(следи разговор о Миладиновићу)

На основу овог говорног сегмента може се закључити да је општи говорников став да су њене колегинице несрећне у животу (*На неки начин оне су, знаш, промашене ... И онда су оне толико несрећне, веруј ми*), а да је она срећна и задовољна својим животом (*Што се каже, ја нисам удата, али ја сам се остварила у том свом неком послу, ја то волим да радим, радила на терену, ја ћу то да наставим, ја сам нашла себе, ја сам испуњена тиме, идем у цркву, и тако даље*). Овде се супротстављање одвија на релацији 'особа у фокусу и говорно лице'. Међутим, супротстављање се уочава и на плану представљања саме особе у фокусу. Говорник, поредећи себе и своје колегинице, не бежи од тога да им призна неке њихове предности, квалитете које она нема, нпр. да једна од њих има лепо дете, да су обе биле добре студенткиње, да су интелигентне. Али, то не чини с дивљењем, већ покушава на сваки начин да умањи значај тих квалитета. На пример, када говори о њима као о добрим студентима, обезвређује факултет који су студирале (*као биле добри студенти, оне су светску књижевност, односно књижевност и библиотекарство, али то оно старо библиотекарство што нема везе са животом*), када говори да су интелигентне, истиче да су промашене личности (*Али јесу интелигентне. Неке ствари капирају, а ја не. И не само то. На неки начин оне су, знаш, промашене*). То нам показује да говорник сматра да успешност на појединим животним плановима није довољна за перципирање нечијег живота као потпуно успешног, али, када је сам говорник у питању, аршини за мерење успешности су другачији. У том случају, неуспех на једном животном плану (живот без брачног друга) није индикатор промашеног живота. За говорника је у поимању успешног живота од најважнијег значаја, изгледа, оно што другоме одриче као квалитет а себи као недостатак. Такво 'гласно преслишавање' шта је у животу важно, а шта не, има за циљ да убеди пре свега самога говорника да треба да верује у то што говори, без обзира на то што изгледа као да говорник убеђује свог саговорника да ствари стоје баш тако (*И онда су оне толико несрећне, веруј ми*). У том смислу индикативан је и говорни поступак набрајања својих 'успеха' и туђих 'неуспеха': (1) *Што се каже, ја нисам удата, али ја сам се остварила у том свом неком послу, ја то волим да радим, радила на терену, ја ћу то да наставим, ја сам нашла себе, ја сам испуњена тиме, идем у цркву, и тако даље*, (2) *А оне су, ем*

су бракови, овај још није завршио факултет, студирао па није завршио, дете родила одмах у 19. И онда су оне толико несрећне, веруј ми.

Примером који следи илустроваћемо оговарање у којем се указује на понашање које се испољава као претеривање у нечему.

(Разговор колега)

t1 A: (улази у канцеларију) Ђао, да видим шта радите.

t2 B: Ево мозак ме боли!

t3 A: Што?

t4 B: Па луд, два сата је седео ту, човече!

t5 A: Ко?

t6 B: Па Илић, два сата је седео! Све ме мозак боли! То је невероватно!

t7 A: Па ви му реците следећи пут.

t8 B: Па рекô му Бата.

t9 B: Каже он: „Е па ја сам дошô на одмор“ ... Кад си оно кренула, кад је рекô: „Скувајте ми кафу“, ја стварно сам хтео да кажем немој сад, јеси чула да сам рекô: „Боље у четири да пијемо“.

t10 B: Аха! Каже он: „Где да седим до четири!“ . Седео би!

t11 B: Он није нормалан! Стварно није нормалан!

t12 A: Следећи пут реците му експлицитно.

t13 B: Рекô сам.

t14 B: Рекô му.

t15 B: Да, рекô сам му, малтене, да иде, да оде.

t16 B: Ништа!

t17 B: Ма не! Не знам шта да радим. Невероватно! После ишô даље. Прича шта треба да се ради.

t18 B: Ето шта сам рекла! Шта све нисам доживела за ово кратко време!

t19 B: Е каже, ја сам размишљао о теби, ни њему се не допада, каже баш сам размишљао.

t20 A: А ти кажеш: „Ма баш ме брига шта ти мислиш о мени“.

t21 B: Баш сам размишљао, то је баш не знам шта. Добро реко', ајде. ... Ја не знам како мисли, ја не знам којом, не знам, то једино да нађе неку

t22 B: Нек седи док не попије ту кафу!

t23 B: Ма не, има у бокал да му скувамо!

У овом разговору девијантно понашање је предуго седење, задржавање код колега у време радног времена. Од језичких средстава у овом дискурсном делу обично се јављају језичка средства са значењем квантификације (количине, мере, степена, интензитета, скаларности и сл.), као што је овде синтагма *два сата*. Према синтаксичким истраживањима, језичка средства којима се исказује квантификација су многобројна (Пипер 2005: 870), обухватајући и речи и лексичке изразе који

експлицитно означавају квантификацију и оне лексичке јединице у чију је семантичку структуру уграђен квантификацијски елемент, а који нема посебан формални израз.

И погледајмо сада како се у овом оговарању указује на посету колегама као на досађивање другоме.

У исказу (1) *Ево мозак ме боли; Све ме мозак боли; (2) Шта све нисам доживела за ово кратко време* то се чини хиперболом, где се указује на психо-физичко стање говорника као на последицу прекомерног седења. У исказу (3) *Нек седи док не попије ту кафу* на степен трајања радње указује временски везник *док*, а показна заменица (*ту*) у синтагми *ту кафу* исказује експресивни став говорника поводом целе ситуације, а то је нерасположење, негодовање, неодобравање. На такав говорников став упућује и синтаксичка конструкција исказа *Има у бокал да му скувамо* (са гл. *имати* и конструкцијом *да + презент*), којом се казује 'чинити нешто под извесном принудом, морати', а лексема *бокал* хиперболичног је значења у контексту 'скувати некоме кафу у бокал'.

За указивање на претеривање у понашању користи се и говорни поступак *градирања*. Њега налазимо у следећем разговору.

У говорном сегменту који следи говорник пејоративно вреднује претерану мајчинску заштиту деце и преузимање на себе свих њихових обавеза.

t1 A: Јесу, али они шта су направили од своје деце, то је стварно мука! То је пример шта човек треба да не уради и шта човек треба да

t2 B: Па какви су они били?

t3 A: Знате какви су они били.

1 [t4 >> Мица је била у фазону „Ништа ти немој, све ћу ја. Ти треба да учиш.

t5 B: (кроз смех) Ти треба само да учиш

t6 A: И ништа да не радиш. И ви ништа не можете саме. Ви ништа не знате, ја ћу то све. Ништа ви немојте да дирате, све ћу то ја“.

t7 >> Јер нико није способан да нешто уради као она.

t8 >> Много су деца онако изгубила самопоуздање, и кад оне треба нешто да ураде, оне то не знају, јер, оне то не знају да ураде. Она њима прича како оне то не знају и оне мисле да не знају. И оне ништа не знају осим да уче. То треба да знају и само се то тражи од њих.

t9 >> А Мића је ту био, нормално, као и сваки отац по страни, и није га

то васпитање толико занимало. А она их није онако, како да кажем, није их тукла или нешто малтретирала, али, с друге стране није их пуштала.
 t10 >> Весна, кад је била осми разред, она је била мала, није смела да иде до града. Осми разред, човече! То је велико дете.

t11 >> Деца јој нису смела да иду сама до града, јер су она мала, ко зна шта може да им се деси. И тако, неки! Значи.

2 [t12 >> А Мица је некако много незгодна. Јер ја сад кад видим то њено понашање, њој све смета, она никад није задовољна, она никада не можеш да јој угодиш, она некако, Мица, само нешто изналази да ти нешто каже, да те гњави. Не знам некако, уф!

t13 >> Мића, он је, бољи, ја мислим, али он се није укљичивао. Остајао по страни тако да их је углавном она васпитала.

t14 >> А она је од њих створила две неспособне особе. Оне нити су завршиле факултет, нити су, и ти мужеви – ужас! Ана, ужас! Весна, ова друга, мало је бољи овај њен, изабраник. Мало бољи, па и она ту мало боље пролази.

t15 >> Али обе су оне неспособне, у смислу да оне воде кућу, да оне брину о нечему. Не, бре!

3 [t16 >> Оне не знају ручак да спреме! Њима мајка, Ани шаље торбу за Београд. Има мужа и дете и она њој шаље.

t17 >> Није она студент. То је стварно глупо, крајње! [...]

4 [t18 >> Весна је трудна. И сад Мица мора да дође код Весне, да јој Мица среди стан јер она је трудна (наглашено).

Она лежи, по цео дан. И Мица да дође у тај стан, да јој укључи машину! Па то је срамота, то, то само да убијеш!

У говорном сегменту означеном као (1) говорник се служи говорењем у 1. лицу, како би пренео туђе речи, туђи говор који би, према говорниковој оцени, требало најбоље да покаже како се одређена особа понаша. Интерпретација туђег говора овде је потпомогнута и одговарајућом интонацијом и мимиком лица. Међутим, преношење туђих речи, у овом случају, свакако не одговара реалној ситуацији, већ је то само произвољна говорникова интерпретација којом се илуструје нечије типично понашање – склоност ка претераној брижности. Да је у питању илустративни карактер туђих речи, показује и поменути говорни поступак градирања. Градирањем семантичко-прагматичких пропозиционих садржаја девијантност таквог понашања скаларно се исказује. На тај начин говорник поступно исказује и своје неодобравање таквог понашања.

Исказима *Ништа ти немој, све ћу ја. Ти треба да учиш. И ништа да не радиш* (t4, t5) говорник жели да покаже да особа у фокусу (мајка) сматра да је основна обавеза деце да уче како би били добри ђаци. Из тог разлога она их ослобађа свих других радних обавеза. Међутим, ова мајка се не задржава само на тој тези већ сматра да њена деца нису способна да самостално било, шта добро ураде (можда зато што нису још увек довољно одрасла или из неког другог разлога), па их и даље држи по страни и не дозвољава им да се прихвате неких обавеза, а то говорник експлицира исказом *И ви ништа не можете саме*. Исказом *Ви ништа не знате, ја ћу то све* говорник показује да је пренаглашена заштитничка улога мајке, која се у почетку дала наслутити, прерасла у један облик параноичног понашања родитеља да спутавају своју децу у психо-физичко-емоционалном развоју, јер им извесним својим поступцима обезвређују самосталност и одричу способност прихватања одговорности. Са таквим васпитавањем говорник се не слаже, јер му је јасно куда оно води, што и сам каже: *Она њима прича како оне то не знају и оне мисле да не знају*.

Ради ефектнијег исказивања пејоративне евалуације у виду негодовања и неодобравања, говорник више пута контрастира семантичко-прагматички садржај 'ти ништа (не знаш, не можеш и сл.), а ја ћу све (уместо тебе)', па се одрична именичка заменица *ништа* и лична заменица за 2. лице (*ти* и *ви*) јављају пет пута, општа заменица *све* и лична заменица *ја* три пута. Индикативан је у том смислу и градацијски редослед појављивања глаголских лексема (*немој, не можеш, не знаш, немој да дираш*), којима се показује поступно одрицање постојања потребе да дете прихвата одговорност – од препоруке, савета (*ништа немој*), преко одрицања способности (*не можеш*), одрицања знања (*не знаш*) до забране (*немој да дираш*).

Градацијски се представља и незгодна нарав оговаране особе (сегмент означен као 2). Она је незгодна толико да има потребу друге да угрожава.

И у фрагментима означеним као (3) и (4) градацијски се представљају активности које се означавају као претеривање – 'не знати спремити ручак' и 'не радити ништа у кући за време трудноће, пренемагати се'. Као врхунац таквог пренемагања јесте потреба да неко други укључи веш-машину, што је, с говорникове тачке гледишта, у поспремању стана најлакше учинити. А врхунац неспособности није не знати спремити ручак, већ чекати да га неко други спреми и аутобусом пошаље.

Дакле, можемо рећи да се у оговарањима овога типа јављају многобројна језичка средства која функционишу као експоненти редукова-

не дубинске предикације са значењем 'претерано, прекомерно испољавање одређене активности'.

Девижантно понашање које се перципира као неприкладно илуструје следеће оговарање:

(Разговор двеју комшиница о трећој комшиници)

t1 А: Здраво, Миро!

t2 Б: Е, здраво!

t3 А: Кад си стигла?

t4 Б: Синоћ. Зоран нас довезо, па се јутрос вратио, мора да ради. А ја да искористим још ово лепо време. Ево и грожђе стигло. А ти? [Је] си ишла на пијац?

t5 А: Ма јок! До поште да платим рачуне и ту до продавнице.

t6 Б: Јој и ми треба рачуне да платимо, него нема Рушке, не видим је од јутрос!

t7 А: А није ти она ту! У Београд отишла.

t8 Б: Јес?! Па и прошли пут била тамо! Ни тад нисам узела рачуне од ње!

t9 А: Па ја сам ти рекла, и теби и Милошу, да и ја могу да ти узимам рачуне. Поштар кад дође, ја би му рекла и за вас.

t10 Б: Ма, мени свеједно, него Рушка има кључ. Кад ће се врати, не знаш?

t11 А: Не знам. Она отишла код зета.

t12 Б: Код зета? Тамо седи?!

t13 А: Па тамо. Ја је питам: „Рушка, ка' ће' се вратиш у Бању?“, а она ми одговори: „Ко зна!“, „А шта ћу у Бању, кога имам овде? Нисам ваљда луда да ложим и да чистим снег, то ми је све Дане радио, ја то не могу и нећу“.

t14 Б: Боже!

t15 А: „Не знам“, каже, „ћу да дођем да дам четрес дана Данету и одма ћу назад у Београд, вероватно нећу пре пролећа овамо“.

t16 Б: Целу зиму?!

t17 А: Тако каже. (пауза) Кад јој сестра умрла, спрема се она за Београд, као да обиђе зета и почисти стан. Ја јој онако кроз шалу кажем: „Него, Рушка, твој зет, ете, сад удовац, удовица ја, па могла би ти сад ту нешто, да не идеш ти по Београд да се малтретираш“. А она ми онако, ки са сабљу: „А што тебе да спојим, себе ћу?!“

t18 Б: Хм!

t19 А: У реко' враг однео шалу!

t20 Б: Свашта! Луде ли жене!

t21 А: Ето ти!

t22 Б: Дане и сестра јој мора да се преврћу у гроб!

t23 А: Цела Бања јој се чуди! Ни четрес дана није прошло!

t24 Б: Ма, то је њу Раде послао, да иде да му узме стан, да га овај не да на своји.

t25 А: Ко зна!

t26 Б: Ма, сигурно!

t27 А: Ал' он слабо овде, ретко.

t28 Б: И он ти иде тамо. Залетели се за стан!

t29 А: Одма'!

t30 Б: Док је не истера тај отуда! Ето ње отуд пре но одовуд.

t31 А: Не верујем. Опасна ти је она! Спремни су ти они на све!

t32: Б: Ма?!

(разговор се прекида)

У овом разговору јављају се два неприкладна понашања, с тим што једно доминира. Доминира оно које се тиче удовице, која је убрзо након смрти своје сестре и смрти свога мужа отишла да живи код зета, мужа своје умрле сестре. Њему је подређено понашање које се перципира као 'трка за наслеђем стана' и које је у вези са доминантним понашањем. И једно и друго понашање сматрају се девијантним, јер нарушавају обичајне, моралне норме једног друштва. У првом случају нарушавају се норме које уређују брачне и породичне односе (морал заједнице), а у другом норме којих се појединац придржава по својој савести (лични морал). Када нарушава обичајне и моралне норме заједнице, појединац себе дискредитује као хумано биће и као верника, а када нарушава норме личног морала, себе дискредитује као савесну, моралну особу. Већим преступом сматра се свакако оглушавање о норме заједнице, јер се оно перципира као директно супротстављање целој заједници, друштву, поретку, а друштво то не толерише. Зато је потребно такво понашање жигосати, сузбити и казнити. У улози судија јављају се говорник и његов саговорник. Говорник и саговорник су ти који указују на особу у фокусу као на преступника, у име заједнице је осуђују и кажњавају. Тим редоследом се и гради дискурс оваквих оговарања. На преступничко понашање указују искази t11–t19, t24, t28. Исказима t20, t21, t23 се осуђује, а казна се изриче исказом t30. На преступничко понашање се обично указује описивањем и препричавањем таквог понашања, а ако је говорник био и сведок таквог понашања, врло често се интерпретира цела ситуација и наводе речи особе у фокусу које су у служби факата, доказа да оно што говорник прича проистиче из чињеница (t13, t15, t17). На неприкладно понашање указује се и истицањем последица таквог понашања, које могу бити реалне, али и хипотетичке, као што је у овом случају (t22). Особу у фокусу могу осуђивати сами говорници, као индивидуе (t20, t21), а могу је осуђивати и у име целе заједнице, као њени представници (t23). Казна за неприкладно

понашање обично је хипотетичког карактера. Њу изричу учесници у комуникацији, експлицитно или имплицитно призивајући зло, невољу особи у фокусу, верујући у то да је таква казна божја промисао, промисао правде, више силе и сл. (t30) и да не може бити другачије (t32). Казну за одређено понашање говорници могу да препознају у невољама и недаћама које су већ задесиле особе које оговарају. У свакодневној комуникацији са значењем задобијене или заслужене казне јављају се следећи искази:

- 1) Нека, доживеће и они старост, па ће видети!
- 2) Није за цабе њима кућа растурена!
- 3) Ето, видиш шта су после они доживели! Само плуни у недра!
- 4) Грешна ми душа, али и то дете, видиш, није им баш како треба!
- 5) Бог све види и све чује!
- 6) Доћи ће маца на вратанца!

Можемо рећи да, од свих оговарања, оговарања са указивањем на неприкладно понашање, понашање које нарушава морални поредак једне заједнице има најизраженију функцију прагматичке социјализације личности. Директним повезивањем престапа и казне која неминовно следи имплицитно се обликује свест других и указује на грех и испаштање у онтолошком смислу. Због тога у оваквим оговарањима акценат није на пејоративној евалуацији, која је субјективног карактера и која се заснива на параметрима 'волим / не волим, допада ми се / не допада ми се', већ на аксиолошкој евалуацији која се заснива на оцени 'добро / лоше, исправно / није исправно, прикладно / није прикладно' и сл.

И да напоменемо још и то да девијантно понашање било ког типа може бити конкретно, одређени чин за који се зна време и место одигравања, актери, начин одвијања и сл. Али, може бити и збирно, неодређено понашање, тј. више њих којима се само описује особа у фокусу. Конкретна девијантна понашања карактеристична су за оговарања наративне форме, а збирна понашања за оговарања дескриптивне форме.

1.3. ПЕЈОРАТИВНА ЕВАЛУАЦИЈА. Пејоративна евалуација је општеприсутна у оговарању и, како смо видели, разнаја се и остварује заједно са осталим дискурским елементима (обавезним и необавезним). Нарочито смо о њој говорили онда када смо говорили о конкретним девијантним понашањима – тачније, када смо говорили о језичким средствима која се појављују у говору када говорници одређено понашање представљају као необично, непримерено, неморално, друштвено неприхватљиво, неприкладно, као претеривање и сл. Анализа је показала да су та језичка средства по облику разноврсна и да се не ограничавају

само на један језички ниво, па смо их стога посматрали кроз говорне поступке и стратегије (онеобичавање, супротстављање, градирање), којима су се говорници служили не би ли језички изразили своју комуникативну намеру. У свим случајевима комуникативна намера говорника сводила се на то да се оговарана особа супротстави говорнику, односно да се садржај говора поларизује на 'лоше' и 'добро'. 'Лоше' је све оно што се везује за оговарану особу, а 'добро' све оно што се везује за говорно лице.

Тако, Егинс и Слејд сматрају да се у оговарању јављају две врсте говорних стратегија. Једне су офанзивног, нападачког карактера и усмерене су према особи која се оговара (the offence-oriented strategies), а друге су усмерене према самом говорнику и показују шта поводом те особе и њеног понашања говорник мисли, осећа и сл. (the gossip-oriented strategies) (Егинс и Слејд 2006: 301–302).⁴³

Прва група говорних стратегија (тзв. стратегије напада) обухвата поступке који се јављају 1) у представљању и вредновању одсутне особе (њеног физичког изгледа, карактера) и 2) у представљању и вредновању њеног 'проблематичног' понашања. Према Мартиновој теорији евалуације, у првом случају реч је о говорниковим личним ПРОЦЕНАМА, ОЦЕНАМА, заснованим пре свега на естетичким нормама (appreciations), а у другом о СУДОВИМА, заснованим на етичким нормама (judgements).

Друга група говорних стратегија – оних усмерених према говорнику – обухвата поступке којима говорник описује своје психо-физичко и емоционално стање поводом девијантног понашања оговаране особе. Емоционално засноване евалуације Мартин назива АФЕКТИМА (в. поглавље Мартинова теорија евалуације у језику).

У вези с наведеним категоријама пејоративне евалуације, запажања која произилазе из анализе нашег корпуса јесу следећа.

1.3.1. ПРЕДСТАВЉАЊЕ ОСОБЕ У ФОКУСУ (ПРОЦЕНЕ и ОЦЕНЕ).
У нашем корпусу искази са значењем процене особе у фокусу (њене личности, карактера, изгледа), какви су рецимо,

⁴³ Примећујемо да се критеријум за издвајање ових стратегија у извесном смислу подудара са критеријумом за издвајање говорних стратегија при исказивању језичке учтивости. И у једном и у другом случају имамо критеријум 'усмереност према учесницима у комуникацији'. Тако се при исказивању учтивости издвајају форме које су усмерене према говорнику (тзв. „ја“ форме) и форме усмерене према саговорнику (тзв. „ти“ форме) (Формановска 1987: 27–41). То подударање нам говори да су и оговарање и учтиве форме говора (молба, извињење, захваљивање, честитање итд.) изразито прагматички усмерени.

- 1) Он је тотално чудан!
- 2) Он је такав, све крије!
- 3) Она је несигурна у себе!
- 4) Крвник је велики он!
- 5) Они нису читави!
- 6) Опасна је!
- 7) Што она уме да буде гадна!

имају простију предикатско-аргументску структуру, која се може представити овако:

Особа X је + именичка / придевска јединица са значењем негативних људских особина,

односно,

Особа X није + именичка / придевска јединица са значењем позитивних људских особина.

Ова предикатско-аргументска структура не мора бити увек овако експлицитно дата. Она може бити уграђена и у семантичку структуру исказа; дакле, да се препознаје у његовој дубинској структури. Рецимо, исказ *Направила је такву будалу од себе!* у својој дубинској структури изгледа управо тако *Она је будала*.

Разлика између исказа *Направила је такву будалу од себе* и исказа *Она је будала* јесте у томе што се овим првим исказом дата квалификација истиче, наглашава (*таква будала*), а што овај исказ уједно и експресивизира. Први исказ је, можемо рећи, и информативнији од другог, јер упућује на то да је неко нешто лоше, непромишљено урадио, а што се сматра будаластим, непромишљеним.

Ево још неколико таквих експресивизираних исказа у којима се наведена аргументско-предикатска структура имплицитно разазнаје:

- 1) Марко има проблем у комуникацији са свим људима. → 'X није комуникативан'.
- 2) Где им је била памет?! → 'X нису паметни'.
- 3) Која гомила лудака! → 'X су лудаци'.
- 4) Нада није од оних људи што ће ти рећи хвала, него то је твоја обавеза. → 'X је незахвална'.

С. Егинс и Д. Слејд сматрају да се истицање, наглашавање у говору, а које оне називају амплификација, постиже на неколико начина. Један од њих је употреба метафоре и хиперболе (пр. 2, 3), затим сликовито поређење (пр. 4), употреба тзв. интензификатора (*са свим* људима из пр. 1, *гомила* лудака из пр. 2), али и употреба одговарајућих прозодских средстава (Егинс и Слејд 2006: 133).

Некада говорник не зна како да окарактерише одсутну особу, коју реч да употреби да би исказао оно што мисли о њој, па у недостатку бољих, тачнијих, прецизнијих квалификација користи речи неодређеног, непотпуног квалификативног значења. То може бити последица динамичког и експресивног говора, тј. говорниковог емоционалног стања (узбуђености и сл.). Због тога говорник, уз исказ назначене предикатско-аргументске структуре, користи и додатне коментаре, којима појашњава, прецизира претходно изнету квалификацију, односно процену. Ево и примера:

- 1) Али обе су оне неспособне, у смислу да оне воде кућу, да оне брину о нечему.
- 2) А Мица је некако много незгодна. Њој све смета, она никада није задовољна, она никада, не можеш да јој угодши, она некако, Мица, само нешто изналази да ти нешто каже, да те гњави.
- 3) Мало је онако старински. Онако је мало, није напуштена него неуредна некако. Како да ти кажем, одрљила се нешто.
- 4) Они били бедни, бре, кад умрла Мирјана. Причају није имао шерпу у кући. Него комшинице све донеле.

У примеру (1) изнета квалификација да је неко неспособан изискује и додатно објашњење из два разлога. Прво, сам говорник мисли да је можда био недовољно прецизан у изрицању квалификације (користи модификатор у *смислу*), а друго, синтаксичка природа самог придева (*не*)способан захтева одговарајућу рекцијску допуну (бити (*не*)способан за нешто). Објашњење као допуну захтевају и искази са прилогом *некако* којим се означава извесни, неодређени смисао, неодређеност (пр. 2). С истом функцијом јавља се и прилог *онако* у пр. 3. Да су у питању искази са експликативним значењем, потврђују и текстуални конектори у *смислу*, *како да ти кажем* и *причају* са значењима конкретизације, преформулације, корекције и сл.⁴⁴

⁴⁴ О експликативним значењима координираних конструкција в. Ковачевић 1998, а о текстуалним конекторима и карактеризаторима говорног поступка као што су конструкције *како да ти кажем* и *причају* в. Ристић 2007.

Овим додатним коментарима говорник имплицитно квалификује особу коју оговара. И то чини тако што описује како се она иначе понаша, не би ли тим уобичајеним моделима понашања код саговорника изазвао и призвао то значење пејоративне евалуације, јер, како смо рекли, у том тренутку он није у стању да то искаже 'једном речју'. На пример,

И он стално долази код нас, доноси нам чоколадице, бомбонице, кафу, ми му штампамо, шаљемо пошту, најбољи другари, а о конкурс у ни реч (наглашено). Ето, какав је он човек!

Да говорнику заиста некада недостаје права реч да оквалификује особу, говори нам исказ *Ето какав је то човек*, где придев *какав* значењски уопштава квалификације које проистичу из претходног контекста. Исту ситуацију налазимо и у исказу *Какви су то људи, мени није јасно?!* из следећег оговарања:

(Разговор пријатељица о момку једне од њих)

t1 А: [...] И онда док је он живео још то време у Крушевцу, ми смо се виђали, некада је то било четири пута недељно, некад било двапут, углавном ми проводимо све време заједно, нити да ме пипне нити да ме пољуби. Значи, оно, нон-стоп заједно смо били!

t2 Б: *Какви су то људи мени није јасно!*

t3 А: Ја лежим с њим у кревету, један једини кревет, гледамо филм, он овако (показује како се скупио), ево овако, само да се не додирнемо. Не можеш ти у онај мали кревет да се не додирнеш! Ма да ме не пипне, човече! А јааа, 'оћу да, да ...

Додуше, овде је то саговорникова реплика, али и она одражава ту немоћ у тражењу праве речи за квалификовање неке особе.

Многа усмена оговарања се заснивају на поменутих описима понашања, па, према нашем виђењу, они могу да буду и критеријум у издвајању и дефинисању жанровских форми оговарања. Ми смо оговарања у којима доминирају такви описи понашања назвали оговарањима дескриптивне форме. Издвајајући ову жанровску форму, показали смо и који су њени типски искази, описавши их са лексичко-граматичког и са семантичко-прагматичког аспекта (в. поглавље Дескриптивна форма оговарања). Овде нам је важно да поменемо и то да описима нечијег уобичајеног понашања говорник не жели само да то констатује као чињеницу него и да сугестивно делује на саговорника.

1.3.2. ВРЕДНОВАЊЕ ПОНАШАЊА (СУД). Понашање особе у фокусу обично се квалификује исказима са следећом предикатско-аргументском структуром, имплицитно или експлицитно датом:

То је + именичка / придевска јединица са значењем негативне квалификације,

односно,

То није + именичка / придевска јединица са значењем позитивне квалификације.

Ево таквих исказа:

- 1) Ужас! → То је ужасно!
- 2) Страшно! → То је страшно!
- 3) То је катастрофа!
- 4) Невероватно! → То је невероватно!
- 5) Која зафрканција! → То је зафрканција!
- 6) Да не поверујеш! → То је невероватно!

Но, примећујемо да у говору има много више опширнијих коментара везаних за нечије понашање него судова исказаних кратким исказима и чисто евалуативног значења. Наравно, и ти коментари имају евалуативни карактер, али су дужи, аналитичнији и информативно садржајнији. На основу њих и назначеног контекста закључује се какав став има говорник према понашању које наводи. Коментаре у вези са понашањем одсутне особе могу да дају и говорник и саговорник. Обично су засновани на узрочно-последичној вези створеној на основу понављања ситуације, на основу ранијег искуства, на основу типичног понашања особе, на основу неког ранијег девијантног понашања, на основу неког свог убеђења и сл. Такви коментари се јављају у дискурсу оговарања са различитим комуникативним функцијама; на пример, да се појасни претходно изнета констатација у вези са ситуацијом, да се искаже негодовање, чуђење, неслагање, да се укаже на околности под којима се одиграва девијантно понашање, да се укаже на узроке таквог понашања, на могуће последице и сл. Ево и тих коментара.

а) Коментари са функцијом исказивања неслагања, са функцијом истицања супротности између онога што се догодило и онога што је требало да се догоди, јер је очекивано, прикладно и сл., као и са истицањем супротности између онога што се представља као једно, а у суштини је нешто сасвим друго и сл.:

- 1) За десет година [од матуре] је било супер, али за петнаест- катастрофа! Ја нисам хтела да идем. Али супер, много сам се лепо осећала! Неки ту из мојег одељења. Добро, неки су ту онако. Али једна никад нема времена! [...] И она никад нема времена! Никад ништа! *Може да сврати пет минута у библиотеку, ако нема времена, може у 3 по подне да каже: „Ајмо на пиће на пола сата“.* Али она никад не може.
- 2) Има мужа и дете и она њој шаље. *Није она студент.* То је стварно глупо, крајње!
- 3) Весна кад је била осми разред, она је била мала, није смела да иде до града. *Осми разред, човече! То је велико дете.*
- 4) Он, какав је бахат, нешто зановећа и тако, за доручком сели, да он све време тврди како се он не бави политиком, *а његова је душа у политици, он не може, и онда одмах почне да критикује: „Ови овако, ови овако“.*
- 5) И онда кад дош'о трећи пут, нешто доносио, у пролазу је био, ја стојим испред локала, негде ту испред, он „О, супер, на радном месту си“. *Ти ће ми кажеш!* И после ме зове Филип и каже ... добио сам информацију да ниси био на радном месту ...
- 6) t1 A: А ово јој је свекрва?!
- t2 B: Аха!
- t3 A: *Уф, ала се усрећила!*

б) Коментари који указују на последице таквог понашања (стварне или могуће), а које, са говорникове тачке гледишта, нису повољне, нису оправдане, односно не би требало да то тако буде и сл.:

1) (Разговор познаница)

t1 A: Много ме је изнервирала! Алапача је! Мислила сам најбоља ми је другарица, коме ћу ако не њој да кажем. И ја јој кажем, у поверењу јој кажем, мислим да сам трудна, али немој ником да причаш још. И шта се деси? Ја одем у општину, кад тамо, Јула, она њена комшиница, не знам да л' је знаш, дошла неке изводе да узме, ја на ходнику, причам са тамо неком, више не знам ни ја са ким, и она ме зове и као оно шта радиш, шта има ново, па се нешто смешка, па ми каже: „Јао, јуче ми Весна долазила на кафу, причале смо о теби“. А ја се мислим, није јој ваљда рекла. Јер, жена се нешто смешка, фина, љубазна, бог зна како, а ја с њом оно пре „Здраво – здраво“. Па се сетим, па да, она је мом Неши нека даља рођака, из села. Сто посто јој ова рекла, па ова даље раструбила. *И ето сад прође поред мене, окрене главу, или*

као не види ме. Чула сам да причала како јој уопште није јасно шта се десило, да сам се ја онако из чиста мира наљутила. Лаже! Зна она добро шта је! Прави се луда!

t2 Б: Најлакше да окривиш другога. Него да је срећа да си стварно трудна!

t3 А: Да, него и то дезинформација! (смех)

2) (Разговор колега)

t1 А: Па он, прича се, није имао две благе везе са животом. На то место дошб захваљујући тасту. Знаш ко му је таст?

t2 Б: Како не знам! Сви то знају!

t3 А: Све сами медиокритети! Како то свет наопако насађен?! *И сутрадан ће вама тај да директује јер ће га они хтети.*

в) Коментари који указују на могући узрок девијантног понашања, због чега ова објашњења имају аналитички карактер, али показују и то да се особа која се оговара доживљава као кривац за то:

1) t1 А: Ето, то ти је цела прича.

t2 Б: Па добро, прича је као из филмова.

t3 А: После каже неће. Шта сам све истрпела због њега! Ја кад сам с њим, ја сам супер расположена, чим одем, ја сам као гроги, ја стварно нисам ни за шта. Ја знам да ће он мене да позове, али он је такав, позваће ме за месец-два.

t4 Б: *Хоће да те држи на стендбају.*

t5 А: *Али чим га мало пустим, он ме цимне и мислим да је сад мислио, јер се изненадио, мислио је да сам дигла руке.*

2) (фризеркин коментар који је уследио након лошег поступања једне црвенокосе муштерије)

Е, лепо сам рекла да су црвенокосе, риђе жене право зло! Уф, то су гадне жене! А још сам и ја била црвена!

3) Мирко ми је био добар друг. Виђали смо се сваки дан, а сад се нисмо видели годину и по дана. *Две рибе заредом га држе на ланцу!*

4) Слађа се обукла као Јасна. *Вероватно се претходно добро информисала о томе шта ће Јасна да обуче, па је онда купила исте ствари, можда и у истој продавници. А тако ради и са другима. С њом нешто није у реду!*

г) У коментаре понашања можемо уврстити и хумористично-ироничне констатације, као и вулгарне коментаре који су врло чести у говору блиских саговорника:

1) (Разговор пријатеља о заједничком пријатељу који се оженио женом неуредног изгледа)

t1 A: А Марко се баш овако средио. Ја сам био код њега двехиљадите, пре седам година, како је било и сад како је

t2 B: *Видиш, чим жена уђе у кућу, то је*

t3 A: *Па ма каква*

(смех)

t4 B: *Па ма каква да је, наравно!*

2) (Разговор колегиница)

t1 A: И коначно ја дознам да је он само тамо у радном односу, он код вас нема ништа.

t2 B: Како нема?!

t3 A: Каже: „Немам ја ништа“.

t4 B: Како лаже! Он ради, он је директор продаје овде, главни у Новом Саду и супервизор у Нишу.

t5 A: *Курац му је тамо, једна нога овде* (смех).

Сви наведени коментари говорнику омогућују да девијантно понашање тумачи и објашњава са различитих страна. То свестрано сагледавање туђих поступака његове вредносне судове чини легитимним, оправданим, заснованим на чињеницама, на разуму и природној логици.

1.3.3. АФЕКТИ. О свом психо-физичком и емоционалном стању говорник обично говори као о извесном напору, тегоби, болу, као о осећању гађења, муке, осећању безизлазности, страха, као о емоционалном незадовољству, неразумевању и сл.:

1) t1 A: (улази у собу колега) Ћао, да видим шта радите.

t2 B: *Ево мозак ме боли!*

t3 A: Што?

t4 B: Па луд, два сата је седео ту, човече!

t4 A: Ко?

t5 B: Па Илић, два сата је седео. *Све ме мозак боли!* То је невероватно!

t6 A: Па ви му реците следећи пут.

2) *Мени је то одвратно звучало, и онда се плашим да ће тај код да про- ради и код сина. Јако је лош! Није сад да ме чуди. Ништа ме не чуди.*

3) *Ма не могу више да га јурим. А шта је оно двадесетак страна остало, због двадесетак страна. Ево ја сам месец и по дана већ, радим ја, наравно, имам шта радити, али ... он је рекао: „Имам само двадесетак страна“.*

4) Но, ћути, човече, кад сам чула пре неки дан да дипломирао мој друг Љупче, *мени скочио притисак, ал' ми било лоше ... И ја ти се изнервирам* и још ме зове Срба да ме пита: „Јел' те частио Љупче?“

5) Осми разред, човече! То је велико дете! Деца јој нису смела да иду сама до града, јер су она мала, ко зна шта може да им се деси. И тако неки. *Не знам, некако, уф!*

- 6) Али она не стигне себе да среди. Значи, она је последња на месту. И неко је мом свекру рекао да му је жена лепа, а он је рекао: „Ма имао сам ја и лепших“, па ха, ха. И њему је то духовито! *А ја сам затечена! Не можеш да реагујеш. Не можеш да кажеш: „Ало, сељо!“*
- 7) *Јао, мука ми је* кад треба да одем тамо код њих! Не знам ви, али ја за све ове године, тј. ви за све ове године, а ја за ово време што радим, али смучили су ми се. *Ја се дивим овим људима*, Жарку и, нећу да их именујем, што кафенишу са њима, али скупа је то цена!
- 8) t1 А: *Не знам, мени то није јасно. Право да ти кажем ја то не могу да разумем*
t2 Б: Е, е видиш ти то?!
t3 А: Ја не могу то.
- 9) Такав његов став према свему 'не занима ме ништа'. *Ја то не капирам.*

Говорник често говори и шта би он урадио или шта је радио у сличној или истој ситуацији итд.:

1) (Разговор о васпитавању деце)

Него то хоћу да ти кажем, мора човек ипак да буде према детету и добар, не само строг него да им даје нека, као неке послове, где се они, да им повериш нешто да ураде, где као они нешто раде па стекну самопоуздање. Што да не раде понешто?! Даш им неку обавезу. По кући, што! Јер то је после и за друге ствари, није само за, и да не испадне да то дете ништа не зна и не може да уради.

2) (Разговор мајке и кћерке)

Ма ја их не бих ни звала! Који ћете ми ви!

3) (Разговор пријатељица о својој генерацији и матурској вечери)

За десет година је било супер, али за петнаест - катастрофа! Ја нисам хтела да идем. Али супер, много сам се лепо осећала! Неки ту из мог одељења. Добро, неки су ту онако. Али једна никад нема времена. Мислим да је с неким чичом у вези. Иначе, увек била овако мирна. Никад не би рекô. Пре би, чини ми се, и за саму себе рекла да би можда нешто с неким са парама. Добро, сад не размишљам тако. А не она! (наглашено). Али она изгледа ми ушла у ту воду, пре као преводилац, и она је ушла у то и упознала ваљда неког, јер тај њен 15 година старији од нас. *Ја не бих могла да спавам с њим! Стварно не бих могла да поднесем да ме додирне!* Али, она тако.

Наш закључак који проистиче из описа представљених говорних стратегија јесте следећи. Првом групом говорних стратегија особа која

се оговара директно се напада и представља као неко ко се оглушује о друштвене норме заједнице којој припада. Другом групом стратегија она се напада индиректно, јер се описује у каквом се стању, психичком и емотивном, због ње налази говорник, као непогрешиви, исправни члан те заједнице. Тако, говорне стратегије напада показују шта се у друштву сматра (не)прихватљивим, (не)моралним итд., па имају опште значење 'друштвене контроле', а стратегије усмерене на говорника показују да је говорник прави представник групе којој припада, да се не оглушује о њена начела, да признаје и потврђује све вредности за које се залаже, па је стога њихово опште значење значење 'припадности групи'.

1.3.4. НАВОЂЕЊЕ ТУЋИХ РЕЧИ. Какав став има говорник према особи коју оговара, препознаје се и у начину на који наводи оно што је она рекла. Обично те речи које наводи представљају девијантно понашање због којег се особа и оговара. Мартин каже да говорник може заузети три става према туђим речима (Мартин 2004ђ). Може имати неутралан став, став подржавања (саглашавања) и став неподржавања (несаглашавања). У оговарању говорник увек показује свој негативан однос према садржају тих речи. Представља га као увредљив, срамотан, неистинит, безвредан, празан, незанимљив и сл. Самим тим испољава и негативан став према тој особи. Показује да је не цени, да је не поштује, да је љут на њу и сл.

У оговарању се тежи да преношење туђих речи буде у форми директног говора, мада у усменој комуникацији није увек јасно да ли је у питању дословно преношење речи или индиректно. Често се директни говор само импровизује, опонаша. А ако се истиче да се речи дословно пренесе, тај говорни поступак се и обележава тзв. метајезичким операторима *тим речима*, *баш тако*, *буквално*, *дословно* и сл. С обзиром на то да се тежи директном преношењу туђих речи, али да природа усмене комуникације то не дозвољава увек, често се само један део исказа дословно наводи, цитира, и то онај који чини срж, суштину оговарања. Тако се у говору који следи посебно наглашавају, и формом директног говора обележавају, само оне туђе речи које су кључне за оговарање:

Знаш ли како су они пенили против њих! Он је био бесан, говорио је да ти људи хоће да наштете угледу школе, јер су дозволили да им неки анонимуси раде, а „*нама именима*“, *баш тако*, дали шут-карту. Али, каже Крстић, вероватно су они добили новац да тако раде. А овај само клима главом.

На негативан став говорника према оговараној особи и ономе што она говори указују и експресивне (и вулгарне) глаголске лексеме којима

се само говорење, говорни процес означава као проблемско понашање. У овом случају то је глагол *пенили*, али се у говору врло често чују и *лупета*, *баљезга*, *прича глупости*, *фолира се*, *спрда се* и сл.:

Она *се спрда* са нашим грејалицама и са климом. Она нема, ми не треба да имамо. *Каже*: „*Обуците чарапе, обуците џемпере!*“. Која зафрканција!

Уколико се употреби комуникативно неутрални глагол *каже*, онда се говорников експресивни став препознаје у интонацији, у посебном наглашавању, понављању појединих речи, у гестикулацији и сл. Некада је довољна и само интонација:

Да ти не причам још једну ствар! Ми шетамо улицом, видели се момак и девојка, пољубили се, само оно цмок, цмок, а он: „*Боже какви су, ова младеж љуби се на улици*“ (имитира). Ја оно мислим: „Шта ти је?!“.

И начини којима се описује психо-физичко и емотивно стање особе коју оговара такође показују да говорник има негативан став према њој и целој ситуацији. Обично се говори да је она у тренутку говорења лошег расположења, чудне нарави, бесна, љутита, разјарена, срдита, нервозна, луда, неурачунљива и сл.

1.3.5. ДИЈАЛОГИЗАЦИЈА ГОВОРА. Мартин, а и Бахтин, евалуативне елементе у говору препознају и у начину на који говорник свој говор усмерава према свом саговорнику (стварном или могућем). Он може организовати говор тако да покаже да од саговорника очекује да то што он говори прихвати као такво, да га можда подстакне на размишљање или да га изазове да на неки начин одреагује, на пример, да се супротстави. У прототипичним ситуацијама усменог оговарања говорник говори рачунајући да се његов саговорник у потпуности слаже са њим и, ако се укључи у разговор, да ће га свакако подржати. Стога је он врло јасан и категоричан када квалификује и вреднује особу у фокусу и њено понашање. Али, видели смо да има случајева, нпр. у индиректном фокусирању, где говорник скрива своју намеру да оговара, да говорник доста обазриво организује свој говор и да то чини управо због саговорника. Његови квалификативни и евалуативни искази су због тога ублажени, умерени, ослабљени и сл. Тако се говорник ограђује од оговарања и чува од саговорника, од могућег неспоразума или свађе због неслагања у мишљењима и сл.

И на крају, када узмемо у обзир све описане обавезне дискурсне елементе оговарања, показује се следеће. Фокусирање на одсутну особу, указивање на девијантно понашање и пејоративна евалуација као обавезни дискурсни елементи оговарања, међусобно се прожимају,

преплићу и препознају на семантичком плану, али на формалном плану тешко их је раздвојити и посматрати појединачно, независно једне од других. То дискурсну анализу у сваком случају отежава, а само оговарање као дискурс и говорни жанр чини посебним.

Наша анализа је показала и то да се оговарање као појмовно одређен садржај остварује у дискурсној структури различите сложености, од једног исказа до великих говорних сегмената, али да се, без обзира на сложеност, одликује изразито субјективним, сугестивним говором, и то је оно што га од других врста садржаја одваја и разликује. По томе је оговарање као говорни чин доста блиско експресивима, јер у оговарању, као и код других експресива, говорник не одражава толико реалије света, нити жели само да их оцењује већ жели да постигне одређено деловање на адресата исказивањем личног, емоционалног односа према свету (допадање или недопадање), и то на такав начин да се у говору испољи субјективност таквог односа.

Но, говорникова намера да оговара прилагођава се и изабраном жанру, формира се и развија у одређеном жанровском облику.

2. УЛОГА И ЗНАЧАЈ САГОВОРНИКА

2.1. Како показују истраживања, у важне одлике оговарања спада и његова изразита интерактивност. Да би се оговарање успешно остварило у комуникацији, неопходно је да онај ко оговара има одговарајућег саговорника – саговорника који сарађује са њим, који га подржава, који му повлађује, активно учествује у комуникацији тако што износи своје лоше искуство са особом која је предмет оговарања и сл. Тако, поред говорника, и саговорник доприноси грађењу дискурса оговарања.⁴⁵ Од саговорника зависи какву ће дискурсну структуру имати започето оговарање.

Од саговорника зависи и степен успешности, остварености оговарања. Што је саговорник активнији у комуникацији и заинтересованији за предмет оговарања, то је дискурс оговарања успешнији, остваренији, и обрнуто – што је саговорник пасивнији у комуникацији и мање заинтересован за предмет оговарања, то је дискурс оговарања мање успешан, мање остварен.⁴⁶

⁴⁵ „Gossip is a highly interactive genre: participants frequently co-construct the gossip, recipients provide continual feedback to indicate interest (and complicity with the gossip) or ask questions to elicit more details“ (Егинс и Слејд 2006: 276).

⁴⁶ „Participants are either active or passive gossipers depending upon their interest in and attitude toward the gossiping and upon their gossip reputation — how they are known to deal with what they hear“ (Јерковић 1977: 194).

С друге стране, треба напоменути и то да на степен активности саговорника утичу многи спољашњи фактори, нпр. да ли познаје особу која је предмет оговарања или не, а ако је познаје – колико добро је познаје и да ли је имао добра или лоша искуства са њом; затим, да ли је особа која је започела оговарање статусно једнака саговорнику или не и да ли су блиски итд. На пример, приметили смо да саговорник, када је статусно нижи од говорника или када се не осећа довољно блиским са говорником, пасивније учествује у оговарању; учествује тек толико да задовољи критеријум учтивости: саглашава се са говорником, не противречи му, али не даје никакве коментаре о особи у фокусу.

На активност саговорника утичу и место и време одвијања комуникације, јер, ако саговорник жури или му из неког разлога не одговара место где је започета таква комуникација (због других присутних и сл.), он се неће дубље упуштати у оговарање. На активност саговорника утичу и његови лични интереси, циљеви: да ли му учествовање у оговарању на неки начин користи или штети. Корист и штета се овде широко схватају. Под њима подразумевамо, нпр., задобијање говорничког поверења, односно губљење његовог поверења, зближавање са говорником, односно удаљавање од њега, жеља да се напакости одсутној особи, да се сам саговорник забави оговарањем, да се сазна нешто о говорнику или о особи у фокусу и сл. Дакле, много чинилаца утиче на то на који ће се начин оговарање манифестовати. А од свих манифестација оговарања у говору, постоји она која је типична и друге које су више-мање типичне. На основу досадашњих истраживања, а и нашег виђења, прототип успешног оговарања обухвата следеће ситуативне елементе:

- а) учесници у оговарању су блиске особе (особе које се познају, истог су статуса, између којих влада фамилијарни однос, поверење и сл.);
- б) саговорник познаје особу која се оговара;
- в) и саговорник је имао лоше искуство са њом;
- г) учесници у оговарању нису ни временом ни местом ограничени да оговарају;
- д) учесници у оговарању сматрају да они сами неће имати никакве штете ако учествују у оговарању;
- ђ) и, што је са аспекта прагматике најважније, говорник и саговорник желе да оговарају, имају потребу да лоше говоре о одсутној особи.

Уколико је неки од ових ситуативних елемената успешног оговарања нарушен, оговарање се може остварити, али је мање успешно или

се може догодити да до оговарања уопште не дође, или да се сведе само на говорников неуспели покушај да наведе саговорника на оговарање. Мање успешна оговарања могу се препознати и на формалном плану: углавном су краћа, остварују се у врло малом броју реплика, монолошког су карактера, а саговорников допринос у комуникацији своди се на тзв. минималне одговоре којима показује да прати говорниково излагање или да покаже да се са њим слаже. Из пристојности саговорник може учествовати у оговарању, али у тој мери да својим учешћем покаже само једно – да повлађује говорнику и да не жели да му противречи.

Дакле, у прототипичним оговарањима учесници у комуникацији сарађују, граде заједно дискурс оговарања тако што га организују прогресивно, поткрепљују својим примерима исти став и мишљење о одсутној особи, исказују своје слагање, истичу иста размишљања, осећања, показују да држе до истих друштвених вредности, начела и сл.

Међу наведеним обележјима успешно оствареног оговарања, рекли бисмо да су основни показатељи сарадње прогресивно развијање теме разговора⁴⁷ и исказивање сагласности. Да нема тога, до оговарања не би ни дошло у комуникацији или би се оно svelo само на говорников покушај да оговара. Укратко речено – да нема саговорника који сарађује, не би било ни оговарања.

2.2. На изабраном корпусу показаћемо на који начин се у оговарању тема разговора прогресивно развија, затим на који начин саговорник показује да је заинтересован за предмет разговора, како својим примерима илуструје говорникова размишљања, ставове, како се саглашава са њим и како исказује емпатију. Кренимо редом.

2.2.1. *Прогресивно развијање теме разговора.* Прогресивно развијање теме јесте важно обележје кохерентности текста. Баблиц каже да предметна кохерентност у говору (topical coherence) није инхерентно обележје текста већ проистиче из интерактивности и контекста.⁴⁸ Сматра да се у говору могу издвојити глобална тема (надтема) и њене подтеме.⁴⁹ Глобална тема (надтема) доминира текстом/разговором и од-

⁴⁷ Према неким феминистичким истраживањима, прогресивно развијање теме у конверзацији обележје је комуникације међу женама. У комуникацији међу мушкарцима доминира изненадно, нагло мењање теме и надметање (Коутс 1989: 99).

⁴⁸ „Coherence is not a text-inherent property but dependent upon the comprehending participants: thus, coherence is not text-based but participant-based“ (Баблиц 1989: 50).

⁴⁹ „When the speaker sets or provides with his utterance a topic for the immediately following utterance and the following speaker takes up this topic in his utterance, I shall speak of a 'local topic'. When more the one turn can be related to one and the same topic, I shall speak of a 'global topic'“ (Исто: 46).

говара на општија питања, типа 'О чему говоримо?', 'О чему се говори?'. Подтеме одговарају на конкретнија питања, на пример, 'Шта предлажеш? Шта се предлаже?', 'Шта питаш?', 'О чему размишљаш' итд.

Овај аутор, такође, сматра да се у свакодневной комуникацији јавља и по више глобалних тема, али да се, без обзира на то, и ту препознаје хијерархија. Тако, из једне глобалне теме (надтеме) проистиче више подтема, које опет, у оквиру одређене говорне секвенце, имају своју глобалну тему итд. (Баблиц 1989: 49). Тако се један говор тематски грана и усложњава, а притом не губи на значењу и разумевању.

Да бисмо показали на који начин учесници у комуникацији прогресивно граде дискурс, анализираћемо један говорни сегмент који, између осталог, садржи и оговарања. У разговору који смо за ову прилику изабрали учествују три познанице, од којих се две боље познају, па су стога и активније у комуникацији од треће учеснице. С обзиром на то да се оговарање у комуникацији обично јавља у склопу друге говорне активности, морамо га посматрати у оквиру ширег говорног сегмента.

t1 А: (А је учитељица и прича о дечјим цртежима и о насиљу у породици) Насиља у породици има колико год хоћете, али не јавно! Деца трпе, трпе и жене, што ме, рецимо, депримира на моменте. Чак и Београд, велика средина, ма

t2 Б: И жена се третира

t3 А: Као предмет! Да рађа, пере, чисти!

t4 Б: Али тај стереотип постоји и код већине у младој генерацији. Та очекивања која им мајке усаде у том свом понашању и то је жалосно!

t5 А: Задиремо сад мало у овога Јунга и овога

t6 В: Фројда.

t7 А: Фројда. Али добро, то ћемо другом приликом!

t8 Б: Много значи када ти је свекрва образована! (смех). Страшно су тешке жене које су домаћице, које су

t9 А: Ма имаш оне који су образовани, а који, мислим, мислим, гледа овако! Шта значи широко образован! Значи да ти полазиш од себе, да водиш рачуна о себи, и другима у позитивном смислу

t10 Б: Али само самоосвешћени човек

t11 А: Мени није уопште тешко, рецимо дођем, а мој Милош пегла веш. Ја као мајка кажем: Дај ја ћу да попеглам. Он каже: Нека, седи ту, ја ћу. Добро. Ја сад да кажем: Моја снаја седи, а син мој пегла веш. Глупост. Кад и тај његов отац себи пеглао панталоне јер нико није знао да испегла као он. То је нормално. А сад имаш неке којима смета то што му дете пере, пегла, чисти, кува и тако даље. Ту онда долази до несугласица, јер забоба, како њено дете

- t12 Б: Не, ту треба човек само да се издигне
- t13 А: Дистанцу.
- t14 Б: Мени одвратно било у Севојну. У том неком примитивном смислу, коментар, рецимо мужа, свекра. Говорим сад непристрасно. Мени је то одвратно звучало, и онда се плашим да ће тај код да проради и код сина. Јако је лош. Није сад да ме чуди, ништа ме не чуди.
- t15 В: То је тако у тој средини.
- t16 Б: Обавезује то. Ти обичаји. Мораш да присуствујеш томе, а опет
- t17 А: Ти не осећаш да припадаш томе.
- t18 Б: Не. Видиш жена је магаре, магаре. Он је радио у иностранству. А она је запуштена.
- t19 А: Јесте. Делује запуштено.
- t20 Б: Јако запуштено, и онда овај, има те хистеричне испаде.
- t21 А: Па, добро и климакс и тако даље, и она исто има година. Ја не знам колико она има година.
- t22 Б: Она је млађа од Савке. Јесте ви педесето?
- t23 А: Ја сам педесет друго.
- t24 Б: Она је педесет шесто. Не, не, она је, иначе, млађа од Савке.
- t25 А: А изгледа старије!
- t26 Б: Не, не, оронула скроз! Ја задњи пут кад сам је видела, оно на слави. Не на слави. Шта је оно било?! На слави.
- t27 А: Кад се пријатељ (неразумљиво)
- t28 Б: Он је врло чудан. Мени живе ујак и стрина и они нису, обичај је да имају фетиш према храни. Они фотографишу торте, фотографишу колаче и онда се такмиче после, и то им је једини садржај после, и ја то разумем с једне стране, и четрнаест месе, место да купе, четрнаест врста колача месе, што је, а притом њој пада шећер, то и тако неке морбидне. Она се онесвешћује од муке. То све жене у том комшилуку тако раде.
- t29 А: Да, али то није материјални моменат.
- t30 Б: Да, али она не стигне себе да среди! Значи, она је последња на месту. И коментар је, рецимо, неко је рекао, шала је била, неко је рекао мом свекру, рекао да му је жена лепа, а он је рекао: Ма имао сам ја и лепших, па ха, ха. И њему је то духовито! А ја сам затечена! Не можеш да реагујеш. Не можеш да кажеш: Ало, сељо!
- t31 А: А плашиш се?
- t32 Б: Не плашим се. Рекла бих ја, бацила бих ја језичину, али нема смисла
- t33 А: Нема смисла. Замрзнуће те.
- t34 Б: Јесте, незгодно кад тако човек упадне у нешто
- t35 А: Мени је горе било. Ја сам била под микроскопом.
- t36 Б: Ја то разумем. Влашки крај. Магија!
- t37 А: Ја перем веш, а она сад гледа с прозора како је мој веш модар, а

њен бео. Или, рецимо, ја намештам кревет, а она улази у собу и све то баца с кревета и поново намешта. И онда је мој муж скочио, кад је видео њу да преправља кревет: Сад сам те видео да си ушла у собу и никад више. Ми ту спавамо и сад ћеш ти да ми намешташ кревет.

t38 Б: А јесте морали ви све да радите?

t39 В: Јесте живели са свекрвом?

t40 А: Не, оно кад дођем на годишњи одмор.

t41 Б: Јесте јој некад одговорили, или сте ћутали све време?

t42 А: Углавном сам ћутала. Мени је то било глупо. Ја сам увек хтела да се издигнем изнад тога. Ја сам требала сваки дан да се тучем.

t43 Б: А како једете? Како се опустите за софром?

t44 А: Нисам се ни опуштала. И дан данас.

t45 Б: Спремала је?

t46 А: Да, спремала је она. Она је увек била оптерећна жена. Каже: Су-тра ћу да спремам сарме (имитира је). И онда њен муж, мој свекар, оде купи месо, купи лука, самеље месо, очисти лук, исецка лук, све он, она само замијеша оно месо, продинста оно и савије и то испадне огроман посао. Она се уморила! Она мени и дан данас каже: Ти све стижеш, ја не могу ништа.

t47 Б: Ово је још једна неправилност, културолошка мислим. Што имају мање, мислим људи у тим мањим срединама, то се, мислим, нерационално расипа храном, огромне количине.

t48 А: То су пагански ти обичаји

t49 Б: Али имаш ти освећене породице

t50 А: Имаш ти оне, што им, овај, кефало ради! Што су природно интелигентни. Другачије се понаша, говори.

t51 Б: Па да, и моје мајке мајка. Жена је бистра у памети.

t52 А: И њу кад гледаш. Њен живот је био тежак. Била је од оних сиромашних, па ето, и није полудела, назовимо га тако. Али нећу сад о томе. Не, ја сам иначе тип који не воли конфликте. И кад видим да је неко у оном крајњем заносу, да л' је хистерија или, ја једноставно ћутим. И кад прође њега тај моменат, ја онда кажем седи, ниси у праву. И онда наведем где је погрешно. Почев од свог мужа

t53 Б: Али то не можете са сваким

t54 А: Не, не могу. Али имаш ти људе који задиру у твоју интиму. Значи пита ме колегиница: Јао, како ти увек имаш фризуру, је л тебе муж дира уопште?!

t55 Б: То је мало заједљиво.

t56 А: Онда ти размишљаш: Што би ја теби?! Шта те брига! Једноставно немаш с њом комуникацију. Кад се ти оптерећујеш да л' сам ја обукла џемпер, да л' сам окренула добро страну или нисам. Нисам хтела такве разговоре да водим. Увек ћу водити нешто паметније. И увек сам се

дружила са људима који зраче позитивну енергију. Интересантно, све моје пријатељице су пуне духа, животне, значи, имају ту велику животну енергију, једна ево десет година старија, иде на јахање, на плес
t57 Б: А нису размажене?

t58 В: Она је, рецимо, грофица по мужу (следи разговор о њој, који је потом прекинуо телефон).

Овај говорни сегмент није предметно компактан, јер се у оквиру њега може установити неколико тема, али јесте предметно кохерентан, јер све те теме проистичу из једне шире, глобалне теме 'образован, самосвестан човек'. Ова надтема се у говору конкретизује, испуњава и оживљава специфичним садржајима – углавном појединачним искуствима и размишљањима о томе. Тако се могу разликовати следеће подтеме ове оквирне, глобалне теме:

- 1) жена у породици (t1–t7),
- 2) свекрва (t8–48),
- 3) о себи и другима са аспекта самосвесности (t49–t58).

Тема 'жена у породици' на посредан начин индукује тему 'свекрва'. Наиме, размишљања једне од учесница у комуникацији (А) о томе какав је положај жене у породици задивио је њену саговорницу (Б), која поводом тога изриче следећи исказ: *Много значи када ти је свекрва образована* (t8). Да би се разумело значење овог исказа и разлог његовог појављивања у овом контексту, потребно је бити упућен и у егзогени оквир ове ситуације: говорник (А) је свекрва сестри говорника (Б). Тако, овај исказ делимично логично проистиче из самог говора, тј. претходне констатације (t4); али, његово појављивање у контексту ипак је више споља наметнуто. Међутим, говорник (Б) га не умеће без разлога, већ у складу са својим намерама – жели да оговара своју свекрву. Овакву намеру говорник (А) је препознао и прихватио наметнуту тему (t9, t11), препуштајући врло брзо свом саговорнику улогу говорника. Најављена тема 'оговарање свекрве' конкретизује се најпре илустрацијом из искуства говорника (Б) (оговарање свекрве (1), t14–t34), а потом и илустрацијом из искуства говорника (А) (оговарање свекрве (2), t35–t48). Након ових илустрација, следи сагледавање себе и других људи с аспекта самосвесности, као крајње уобличавање уопштено постављене теме с почетка разговора (t8–t11).

Прогресивно развијање теме 'образован, самосвестан човек' у овом разговору схематски се може представити на следећи начин:

О Б Р А З О В А Н С А М О С В Е С Т А Н Ч О В Е К

- ↓
- (1) жена у породици
- ↓
- (2) оговарање свекрве (1) (пример несамосвесне жене)
- ↓
- (3) оговарање свекрве (2) (пример несамосвесне жене)
- ↓
- (4) о себи и другима са аспекта самосвесности

На основу датог корпуса, можемо закључити да се општи принцип развијања теме одвија тако да се углавном полази од одређених општих ставова, премиса (t1–t4, t8, t49–t50), затим њиховог илустровања конкретним примерима (t11, t14, t28, t30, t35, t37, t46, t51–t52), до завршног уопштавања одређених ставова поводом разматране ситуације, извођења закључака или давања извесних оцена ситуације (t12–t13, t15–t17, t29, t31–t34, t47, t55–t56). Дакле, у овом говорном сегменту оговарања свекрва јављају се у функцији оних дискурсних елемената који служе за илустровање става да су 'несамосвесне жене тешке као свекрве'. Али, и у овим оговарањима, као мањим дискурснима целинама у оквиру веће, тема се прогресивно развија, од општег ка конкретном.

У оговарању свекрве (1) као надтема издваја се тема 'примитивизам у Севојну'. Ова надтема се у дискурсу разрађује другим мањим подтемама, нпр. говорниковим страхом од тога да такав примитивни кôд може кад-тад да проради и код сина (t14), затим описивањем примитивног понашања свекрве и свекра (она је запуштена, претерује у спремању хране, себе ставља на последње место, а он је непривржен жени) (t18–t30). Тема 'примитивизам у Севојну' уобличава се говорниковим завршним разматрањем да се налази у безизлазној ситуацији јер није ред због њиховог примитивизма свађати се са њима (t31–t34):

оговарање свекрве (1)

П Р И М И Т И В И З А М У С Е В О Ј Н У

- ↓
- (1) страх од примитивног кода
- ↓
- (2) примитивно понашање свекрве и свекра
- ↓
- (3) примитивизму се не може стати на пут

Наравно, неће се у сваком дискурсу оговарања у потпуности спровести овакав принцип прогресивног развијања теме. То зависи од жанровске форме оговарања и од начина реализовања основних структурних елемената оговарања (фокусирања на трећу особу, указивања на њено девијантно понашање и од начина пејоративног вредновања). Оно што је неоспорно јесте да се прогресивност развијања теме у већој или мањој мери учава у већини оговарања. Изостаје само у оним оговарањима где се не очекује саговорникова реакција и његово учешће у комуникацији, нпр. у оним оговарањима у којима се говорник узгредно, случајно фокусира на одсутну особу, па се оговарање сведе на два-три монолошка исказа у којима се одсутна особа пејоративно процењује / вреднује.

Основни услов за прогресивно развијање теме у оговарању, а и у комуникацији уопште, јесте да саговорник буде заинтересован за такву тему. Говорник обично на основу саговорниковог учешћа у комуникацији, понашања, гестикулације, али и заједничког знања, може препознати, знати да ли је саговорнику занимљива таква тема разговора, да ли му одговара или га можда на неки начин вређа и сл. У складу са тим и тече комуникација. У комуникацији учесници производе исказе, исказе својих саговорника анализирају и на њих одговарају сопственим. Они се међусобно разумеју, прихватају своје улоге, донекле несвесно и аутоматски. Дакле, узајамно разумевање се по правилу показује на посредан начин, прихватањем разговора, прихватањем усмерења говора, односно предмета разговора.

2.2.2. *Заинтересованост за предмет разговора.* На основу дискурса оговарања представљеног овде, али и на основу других оговарања из нашег корпуса, можемо рећи да саговорник своју заинтересованост за предмет разговора испољава на различите начине.

Када говорник на почетку дискурса успоставља тему, један од начина да саговорник покаже да је заинтересован за предмет разговора јесте да покаже да је изненађен што је нешто тако чуо, као и да исказе неверицу у оно што чује од говорника. Таквом својом реакцијом саговорник говорнику сигнализира да настави са причањем како би сазнао и чуо остатак приче. Саговорникове реакције тог типа препознају се у исказима као што су *Стварно?!*, *Немој да причаш!*, *Лажеш!*, *Дај!*, итд., који се у анализи конверзације називају „измамљивачима предмета разговора“ (Стевић 1997: 141):

t1 А: Не знам задњи пут кад смо се виделе да л' сам ти рекла да Маја и Пеђа раскинули и да

t2 Б: *Лажеш!*

t3 А: она сад ишла у Америку и да

Исти комуникативни ефекат добија се и упитним понављањем имена особе у фокусу, упитним понављањем оног дела исказа који је носилац информације или постављањем питања као што су *Ко?!*, *Шта?!*, *Зашто?*, *Што?* и сл.:

(1) t1 А: Прошлог лета кад ми је мајка рекла да смо у породици добили принову, ја сам само питала: Је л' Васка и

t2 Б: *Ко?! Васка?!*

(2) t1 А: Е, послао ми бата поруку и као, не знам, лепимо плочице и чекам госте. Тира и Цица треба да дођу.

t2 Б: *Што?*

(3) t1 А: (...) Али они шта су направили од своје деце, то је стварно мука! То је пример шта човек треба да не уради и шта човек треба да

t2 Б: *Па какви су они били?*

О заинтересованости саговорника за оговарање показују и питања која он поставља говорнику не би ли добио и друге информације у вези са предметом разговора које су за њега у том тренутку битне:

t1 А: Ја перем веш, а она сад гледа с прозора како је мој веш модар а њен бео

t2 Б: *А јесте морали ви све да радите?*

t3 В: *Јесте живели са свекрвом?*

t4 А: Не, оно кад дођем на годишњи одмор.

t5 Б: *Јесте јој некад одговорили, или сте ћутали све време?*

t6 А: Углавном сам ћутала

t7 Б: *А како једете? Како се опустите за софром?*

t8 А: Нисам се ни опуштала. И дан-данас.

t9 Б: *Спремала је?*

t10 А: Да, спремала је она.

Нека од питања које поставља саговорник говорнику могу деловати да су дивергентног карактера, јер се предметно усмеравају према периферним деловима главног предмета оговарања. Обично су то допунска питања о приватном животу одсутне особе. Оваквим питањима саговорник попуњава празнину у свом (не)знању о особи о којој говорник говори сматрајући важним за потпуно перципирање слике о особи и за разумевање говорниковог негативног става о њој:

t1 А: А где славила рођендан ова?

t2 Б: Па Мица јој славила рођендан детету.

t3 А: Немој да причаш!

t4 Б: Па да. Ма, то су неспособњаковићи! То су ти две незреле особе које хоће да праве децу. Озбиљно! Мица све купила, донела. А они се

свађају, њих двоје.

t5 В: Свађају?! *А нису били његови?*

t6 Б: Па нису. Били су само родитељи.

t7 В: *А он одакле је? Одавде?*

t8 Б: (клима потврдно главом)

t9 В: *А где живи?*

t10 Б: Он? Где живи?

t11 В: *Па они где живе? Код њега?*

t12 Б: Они живе у Београду.

t13 А: *То је његов стан?*

t14 Б: Аха!

t15 А: *А јел' ради он негде?*

t16 Б: Па он држи са једним другом теретану.

t17 А: Ма некад боље прођу ти неспособни него они способни.

t18 Б: Како се они свађају, њих двоје! Ја не бих могла, оно један дан да издржим. А камоли да онако живим! Како човек може да издржи да се свађа нон-стоп, уопште ми није јасно!

Саговорник питањем *А нису били његови?* (t5), с обзиром на то да је уследило после реакције *Свађају?!*, жели да сазна у каквом су односу његови и њени родитељи, тј. да ли су и они можда у свађи, па је неспоразум међу њима двома узрокован неслагањем њихових родитеља или је свађа заправо неразумевање и неслагање само њих двоје. Питање *А он одакле је? Одавде?* (t7) чисто је информативног карактера, док су питања *А где живи?* (t9) и *Па они где живе? Код њега?* (t11) изразито тенденциозна. На основу говорникове реакције *Он? Где живи?* (t10), види се да није у првом тренутку схватио право значење саговорничког питања, због чега је саговорник морао да преформулише своје питање у форму *Па они где живе? Код њега?* Тек преформулацијом питања јасно је коју информацију жели да добије саговорник – да ли њих двоје живе код његових или њених родитеља. Саговорник се нашао у недоумици јер, како је најпре сазнао, рођендан њиховом детету славила је њена мајка у својој кући, а с друге стране, према стереотипном виђењу, млади обично по венчању живе код његових родитеља. Питањима *То је његов стан?* (t13) и *А јел' ради он негде?* (t15) саговорник жели да сазна материјалну ситуираност особе која се оговара, сматрајући је важном из разлога што говорник о њој говори као о неспособној особи. Очигледно је да тек по добијању те информације саговорник може да створи потпунију слику о онима који су предмет разговора и да дâ свој суд о томе. У овом случају саговорникова процена ситуације је *Ма некад боље прођу ти неспособни него они способни* (t17). Тек након саговорничких потпитања у вези са оговараним особама и потпунијим информисањем о њима, говорник може да настави тамо где га је саго-

ворник својим допунским питањима прекинуо, тј. да настави са својим оговарањем. Иако су саговорникова питања деловала да се размимолазе са темом коју је говорник наметнуо, она су била важна са тачке саговорниковог гледања, јер су у функцији опширнијег сагледавања ситуације коју је говорник представио, истичући само један њен аспект. Иначе, искази који саговорнику нису довољно информативни, па је због тога принуђен да постави одређена потпитања у вези са тим, у анализи конверзације називају се исказима отвореног контекста. Ти искази и потпитања чине тематско и значењско јединство, иако то није увек тако прозирно (Ван Купевелт 1995: 119). Функција им може бити различита. У нашем случају, функција им је попуњавање информативних празнина у говору, али могу имати и друге функције.⁵⁰

На саговорникова питања говорник може одговорити конкретно, тако да саговорниково питање и говорников одговор представљају тзв. исказе у пару (питање – одговор), као што показује наш горњи пример, а може дати и опширнији одговор, тј. више исказа којима проширује предмет разговора:

t1 А: Ви журите?

t2 Б: Да, да. Зато што је баби лоше. *Па, њој је иначе лоше стално.*

t3 А: Свекрви вашој? Где живи она, у Београду?

t4 Б: У Младеновцу.

t5 А: Милош је у Младеновцу?

t6 Б: Не, не, Милош је на послу. Па вероватно ће он ићи у Младеновац.

t7 А: Вечерас?

t8 Б: Па, да. *Она иначе драматизује.* Па добро она је и старија жена. Седамдесет и шест година. Измучена је. Муж јој је био пет година непокретан.

t9 А: А имала је само једног сина?

t10 Б: Не, не, има још овог другог. Овај други је отишао у Америку, мој муж је умро. *И онда све је добро било док овај није отишао у Америку. Кад је он отишао у Америку, она сад драматизује, хоће њега да врати.*

Делови реплика које смо у овом говорном сегменту истакли представљају допунске исказе који, с аспекта информативности, нису неопходни, али, с аспекта говорникових намера, јесу – представити одсутну особу у лошем светлу.

Општи закључак је да, без обзира на то да ли саговорникова питања делују да су конвергентног или дивергентног карактера, тема

⁵⁰ Ван Купевелт наводи и др. функцију, нпр. функцију отпочињања конверзације. Исказ *Mary is on holiday* изискује питање *When did she leave?*, чиме се започиње разговор (Ван Купевелт 1995: 120).

разговора се прогресивно развија, осветљавајући предмет разговора са различитих страна.

О заинтересованости саговорника за предмет разговора, односно о саговорничковој сарадњи са говорником, показује и његова реакција смехом. Смех се може јавити очекивано, када говорник својим говором (посебном интонацијом, посебним наглашавањем појединих речи и сл.) такву реакцију жели изазвати код саговорника (в. пр. 1) или неочекивано, када саговорник из неких својих разлога тако одреагује: чуди се, не верује, повезује са нечим другим и сл. (в. пр. 2):

(1) t1 А: И ја сам рекла овако: Кад оде у пензију, кад ме види, одма' прелазим на другу страну улице. Уопште нећу на моју страну. Ја јесам верник, али толики нисам, јер има да га бијем одмах.

t2 Б: (смех)

t3 А: Свуда сам причала. Знаш како су слушали шта сам о њима причала. Веруј ми! Јесам ја. Научила сам од њих. Тачно њихов систем. Пустим трач шта они раде. Знаш како ћуте. По граду. Кажем код овог, кажем код оног. Нећу ја да идем, па да куцам на врата. Али доста је избило истине. Ма, то су монструми. Ајд сад да ти не причам, ко се с ким по библиотеци. То је то. Зато ја њима не одговарам. И сад се зове демократа...

(2) t1 А: И један дан овај она долази код мене и каже: Молим те, могу ли ја са твоје терасе нешто да видим? Ја кажем: Шта ви има са моје терасе да гледате?

t2 Б: (смех)

t3 А: Чудно ми. Кажем: Ајде гледај, мислим. Уђем ја унутра, и после. (јасно наглашавајући сваку реч) Та је њу слала. Францускиња, та баба, да шпијунира њеног мужа, који приводи тако кад она оде за Француску, приводи тако.

Смех се може јавити и као позадински сигнал саговорникове вербалне реакције:

t1 А: Знате какви су они били. Мица је била у фазону - ништа ти немој, све ћу ја. Ти треба да учиш

t2 Б: (кроз смех) *Ти треба само да учиш*

t3 А: И ништа да не радиш. И ви ништа не можете саме...

2.2.3. *Илустровање сопственим примерима.* У активно учествовање саговорника у оговарању спада и његово говорење о одсутној особи на основу свог искуства. Тада саговорник преузима улогу говорника, па, подстакнут туђим говором, истиче и друге лоше стране особе у фокусу које представљају део његовог знања о њој. У таквим оговарањима може

се рећи да саговорници размењују своја искуства стечена у друштву са трећом, одсутном особом. Да би се оваква оговарања остварила у комуникацији, услов је да сви учесници у комуникацији познају особу која се оговара и да су имали неку врсту контакта са њом. Ево и примера:

t1 А: Ал' тог дана долази у радњу моја другарица и каже: Ненаде, хоћу да купим за мене телефон, за брата, за неког другара што ради са њеним братом неки посао ортачки, камеру да има, шта ми препоручујеш ти. Ја волим ону чоколаду, волим онај Самсунг Ф 300 и још неки. И она девојка све то искеширала, и ништа ја ту нисам погрешно, само сам послао Наташи и Ренати све гаранције које сам ја потписао првог дана. А ја сам у тој радњи четири године и многи људи мисле да је то моја радња, и кажу да дођемо кад ти радиш, и она је девојка дошла баш код мене да купи, она није питала какав је то телефон, само је рекла тај, тај. Али сад ме више не интересује, само кажем: Добар дан, добар дан, шта имате, ето то.

t2 Б: *Ни мени то прво није рекао за Ф 300 за гаранцију. И нама се то једном десило. И Рената је баш мени одговорила, као зашто нисте променили рок на гаранцији, и Каћа јој склопила нешто да се уопште више није јавила. Али није ми скинула. Као да ти све треба да знаш.*

У оваквим оговарањима допринос саговорника је велик, јер се 'заједничким снагама' настоји о једној особи говорити са различитих аспеката. О послодавцима један запослени говори из свог искуства, као о лошим послодавцима који не умеју да цене залагања радника, а други запослени о њима говори такође као о лошим послодавцима, описујући их као недоследне, без принципа и сл.

Овакво допуњавање саговорника у оговарању јасан је показатељ прогресивног развијања теме разговора и њихове сарадње у комуникацији.

Дешава се да се саговорник понекад и не слаже са говорником, да нема исто мишљење о особи коју говорник оговара. Тада саговорник својим залагањима покушава да оправда, одбрани одсутну особу истичући неке њене квалитете, наводећи извесна објашњења, образложења и сл.:

(1) t1 А: Мирко ми је био добар друг. Виђали смо се сваки дан, а сад се нисмо видели годину и по дана. (пауза) Две рибе заредом га држе на ланцу! Ја то не капирам! И он то сам каже: Ајде да се видимо за викенд, ако ми Мара да слободно.

t2 Б: *Ма шали се то он!*

t3 А: Ма каква шала! И он је свестан тога.

(2) t1 А: Они били бедни пре, кад умрла Мирјана. Причају није имао

шерпу у кући. Него комшинице све донеле.

t2 Б: *А није да није имао него он је, он је такав тип.*

t3 А: Па пусти, кажу жене нису имале где да спреме, да послуже.

t4 Б: *Знаш зашто нису имали? Није због тога. Његова мајка*

t5 А: Живела код бабе.

t6 Б: Јесте.

Оваква оговарања одступају од прототипичних оговарања, јер се заснивају само на говорниковој пејоративној евалуацији, а не и на саговорниковој.

С друге стране, неке саговорникове реакције могу деловати да су опречног става од говорниковог, али оне заправо само осветљавају предмет разговора са друге стране, дајући му ширу димензију посматрања:

t1 А: Па то ти кажем. Ништа није бољи. Баш се нашли. *Али, добро, пази, они су онако сами, стан, и стварно, баш им је лепо. Не кажем сад нове ствари*

t2 Б: Добро

t3 А: *Знаш, осећа се да је чисто и да је лепо. Без обзира што је она таква, стан је стварно онако, стварно им је лепо.*

t4 Б: *Мали онај како им је сладак!*

t5 А: *Да, и мислим да је она овако комуникативна. Делује ми онако као добра жена, мајка, али је старинска. Старински тип.*

Саговорник активно учествује у комуникацији и када, надовезујући се на говорника, наводи примере лошег понашања других особа као своју илустрацију и потврду одређеног заједничког става. Тако је, на пример, оговарање свекрве (2), које смо већ представили. Оно је уследило након оговарања свекрве једног од учесника у комуникацији и имало је за циљ да потврди општи, заједнички став да су свекрве лоше. У таквим оговарањима говорник и саговорник замењују улоге, па саговорник постаје говорник, а први говорник саговорник. Смењивање улога у оваквим оговарањима праћено је исказима којима се скреће пажња на себе као на говорника, какви су нпр. искази *Е, слушај сад ово!, А да видиш ово!* или исказима којима се указује на себе, на свој случај, на свој проблем, какви су нпр. *Мени је горе било* или *А знате како је код нас?* и сл. Ево и конкретног примера:

А ја имам једну рођаку, код њих је било стравично, овако. Рецимо људи у доњем стану, испод њих комшија, баш био неки професор на факултету, и ови се људи зграђавали. Он се стално тукао са женом. И стално правио буку. Ови моји ништа. Али како они овако макну, овако ко Мила,

макну нешто, они штапом лупају у плафон, у под мојих рођака. Људи полудили. Онда ишли, па молили, па разговарали. Ништа није вредело. Он је њих ... Има просто садиста! Па су после ишли на суд и дуго се судили, водили парнице, плаћали судске трошкове и то је годинама трајало.⁵¹

2.2.4. *Исказивање сагласности.* Да учесници у оговарању сарађају и да су потпуно сагласни у вези са изношењем општег негативног става о некој особи, експлицитно показују искази потврђивања, који на језичком плану могу бити различите форме. Јављају се као јасно препознатљиви минимални потврдни искази *Да, Јесте, Аха* или *Тако је*, који се могу удвајати *Да, да, Јесте, јесте, Аха, аха* и сл.:

t1 А: *Да*, и мислим да је она овако комуникативна. Делује ми онако као добра жена, мајка, али је старинска, старински тип.

t2 Б: *Да*, старомодна.

t3 А: Старомодна.

t4 Б: *Јесте, јесте*.

Врло често се ове потврдне форме као знак сагласности јављају у одговорима на саговорникова питања типа *Јел' тако, Јел' да, Зар не* и сл.

t1 А: И сад кад ми дође и каже позиви Зорана и питај га да ме прими, што би ја, опет, што да се бламирам? Због кога?! Због ње?! Ни у лудилу! *Јел' тако?*

t2 Б: *Да*.

Како показује и један од претходно наведених примера, у функцији потврђивања истог става, тј. исказивања сагласности јавља се и дословно понављање (са)говорникових речи, као што је у овом случају понављање квалификације особе исказане формом *старомодна*.

Квалификација особе формом *старомодна*, у већ наведеном примеру, представља заправо преформулацију исказа првог говорника који је одсутну особу оквалификовао формом *али је старинска, старински тип*. Ову вишечлану говорникову форму саговорник је „преточио“, преформулисао у једночлану синонимну форму *старомодна*. То је саговорник могао урадити из више разлога, нпр. из разлога језичке економије, или зато што сматра да преформулисана форма боље означава оно што је говорник имао на уму или, можда, зато што он преферира ту форму или му је она језички ближа од оне коју је употребио

⁵¹ Пример је преузет из књиге С. Савић и В. Половине *Разговорни српскохрватски језик* и за потребе нашег рада граfiјски је прилагођен (в. Савић и Половина 1989: 135).

његов саговорник. На основу саговорникове реакције може се видети да ли је преформулација одговарајућа, тј. да ли се саговорник слаже са тим или мисли другачије. Тако, на основу саговорникове реакције, сазнајемо да преформулације других саговорника могу бити одговарајуће, као што је у наведеном примеру, јер је преформулисана форма *старомодна* саговорник прихватио, дословно је понављајући у својој реплици.

Саговорнику се може чинити да су неке од преформулација недовољно илокутивно снажне, тј. да су исувише слабе и да ублажавају значење и смисао његових речи. Ево и примера:

t1 A: Не. Видиш жена је магаре, магаре. Он је радио у иностранству. *A она је запуштена.*

t2 B: Јесте. *Делује запуштено.*

t3 A: *Јако запуштено*, и онда овај има те хистеричне нападе.

У овој ситуацији, дакле, преформулисана је говорникова категоријна констатација *A она је запуштена* у мање категоријну форму *Делује запуштена*, чији би значењски смисао био 'даје утисак да је запуштена а можда није'. Говорник осећа да преформулација његових речи не одражава и прави смисао, па пре него што ће наставити са говором, исправља свог саговорника, враћајући својим речима првобитни илокутивни набој. У ту сврху говорник је, под утицајем саговорникове реплике и форме са глаголом *деловати*, употребио интензификатор *јако*, тако да је сада његова форма заправо скраћење форме *делује јако запуштено*. Ако упоредимо форме *A она је запуштена* и *Она делује јако запуштено*, опет је ова друга форма блажа од прве, тако да говорник, на формалном плану, ипак, није успео својим речима потпуно да врати илокуцију, јер то у говорном процесу није било изводљиво (саговорник га прекида преформулацијом, он је приморан да прекине ток својих мисли и да саговорника исправи надовезујући се на њега, па је неизбежно да прати форму његовог изражавања како би се неометано вратио свом мисаоном току и наставио са говором тамо где је прекинут). Али, илокуцију својим речима говорник је повратио на комуникативном плану, јер сам чин исправљања саговорника јасан је показатељ да је његова намера погрешно истумачена и јасно је који је илокутивни ефекат желео првобитно да постигне.

И у следећој говорној ситуацији наилазимо на преформулације које показују да је претходно исказана форма у функцији исказивања истог става слабијег илокутивног набоја:

t1 A: Она је педесет шесто. Не, не она је иначе млађа од Савке.

t2 B: *A изгледа старије!*

t3 A: Не, не, *оронула* кроз!

У овом примеру на неподударање илокутивног набоја форми у репликама указује и удвојена одрична форма *не*.

На сараднички однос међу саговорницима у оговарању показују и искази којима саговорник довршава говорникове мисли онда када он застане у говору (поштапалице *овај* – пр. 1, *онда су* – пр. 3), тако да на синтаксичком плану ти искази представљају конституенте реченице коју је започео говорник:

- (1) t1 А: За разлику од неких других који су уз то још и муфљузи, она има још увек ту неку идеју да тај универзитет, не универзитет, факултет модернизује, иначе свако ко јој је на путу она, овај
t2 Б: *брише*
t3 А: Ја мислим. Као на пример твоју Бранку, зар не?
- (2) t1 А: Па кад сам била на тој изложби, па повежем како изгледа он, како изгледа она
t2 Б: *Све вам је било јасно.*
t3 А: Све ми је било јасно. Значи, она је баба која иде са штапом.
- (3) t1 А: Како се јави тад
t2 Б: Да, да, онда су, онда су
t3 А: *Љубазни кад ти виде леђа.*
t4 Б: Тако је, тако је.

Да је у овим ситуацијама саговорник у потпуности разумео говорника, да је схватио која му је намера и да се слаже са тим, показују говорникове реплике којима се то и експлицитно потврђује. У првом примеру то је форма *Ја тако мислим*, у другом потврдно понављање дореченог дела *Све ми је било јасно*, а у трећем *Тако је, тако је*.

Оваква говорникова застајкивања у говору често су последица психолошке паузе и бирања одговарајућих речи.

Са истом функцијом јављају се и искази којима се започета мисао једног од учесника у комуникацији завршава изговорањем у један глас:

- t1 А: Сама. Па ево идемо, значи, не идемо стално, али ту смо. Она би хтела свако да дође, да буде, ето, поред ње. Она није тол'ко болесна, она има притисак, она има те нападе хистерије из чиста мира. Иначе, она ће ти сад, дођеш код ње, чим те види, она почне да шепта. Као боле је ноге. Међутим, (повишена интонација) чим замакне она (смех)
t2 А, Б и В: (смех и углас) *Не зна на којој нози шепта.*

На сараднички аспект дискурса оговарања показују и они искази који су у функцији извођења одређених општих закључака:

- t1 A: Ау, што је Надица данас полудела!
 t2 B: Што?
 t3 A: Па, изгледа оптеретили је око давања кредита.
 t4 B: Па, добро сад ће да прође и њен захтев.
 t5 A: Мислим да јој је прошао.
 t6 B: Јел'?! *Значи, сад враћа дугове!*
 t7 A: Изгледа!

У овом оговарању завршном констатацијом *Значи, сад враћа дугове!* саговорник је показао да је разумео говорникову намеру, која би се на основу свих његових исказа, као и на основу заједничког знања о оговараној особи, могла интерпретирати на следећи начин: 'Надица се тајно договара са претпостављенима и на недозвољен начин прибавља себи извесне привилегије'. Да је саговорник у праву, показује и говорникова потврдна реакција у исказу *Изгледа*.

У примеру

- t1 A: Све ми је било јасно. Значи, она је баба која иде са штапом.
 t2 B: *Вероватно је купила себи жигола који воли положај.*
 t3 A: Вероватно! Могуће!
 t4 B: Ко зна које су то комбинације!

саговорников закључак *Вероватно је купила себи жигола који воли положај* не проистиче на основу заједничког знања о особи коју оговарају (из ширег корпуса се види да је у питању особа коју саговорник не познаје), већ на основу утиска стеченог током разговора.

2.2.5. *Исказивање емпатије*. Поједине саговорникове реакције не показују само усаглашеност ставова учесника у комуникацији поводом одређене комуникативне ситуације већ показују и близак однос међу комуникаторима, показују да су упућени једно на друго, да се међусобно разумеју у емотивном погледу, да саговорник саучествује са њим, да се идентификује са њим, са његовим начином мишљења, а пре свега са осећањима; једном речју, саговорникове реакције исказују емпатију према говорнику. Саговорник углавном исказује емпатију у оним оговарањима у којима се говорник због понашања оговаране особе осећа оштећеним, повређеним, угроженим и сл.:

- (1) t1 A: Имам једног друга, долази у библиотеку и ја волим с њим тако да мало попричам. И видим, они гледају, оне жене што раде у Дому синдиката, помно прате ко је тај. А ја га срела на улици. Веруј ми! Није једанпут. Онда исто. Прекину ме у разговору, дође ми неки друг, он у политици нешто, ја чисто да сазнам каква ће клима да буде да

тражим посао где да идем, они прекидају разговор: Јао, само да те питам је л' то брат тога и тога? Боже, не могу с човеком да причам!

t2 Б: Па, да! *Као да је битно с ким ти сад причаш!*

t3 А: Страва! А то ти је сваки дан! Мислим и моје другарице које су ту. Има једна која је докторка ту. Страшно је повучена. Носи наочаре, онако научни тип. Она и јесте научник. И у том периоду кад сам магистрирала, требало да магистрирам, она зове, и они ти контролишу ко те зове, па је л' ти то она из оне политичке странке. Шта да ти причам даље?!

t4 Б: *Кô да имаш неку злу свекрву која 'оће све да зна!*

t5 А: Ужас. А и друштво се све растурило.

У овим фрагментима оговарања примећују се два саговорникова исказа којима се исказује емпатија. Први је исказ *Као да је битно с ким ти сад причаш!* (t2), којим саговорник исказује своје слагање са говорником да је понашање његових колега непримерено, али такође исказује и да саосећа са њим у осећању резигнираности, противљења и безизлазности. Другим исказом, *Кô да имаш неку злу свекрву која 'оће све да зна!* (t4), чини нам се да је исказан за нијансу већи степен емпатије. На такав утисак наводи пластично изражавање, које је одраз већег степена уживљавања у такав положај и поређење ситуације са оним што је за самог саговорника (сада говорника) „највеће зло“ – знатижељна свекрва. То нам показује да се, као и осећања уопште, и емпатија може скаларно исказивати, од благог саосећања преко жаљења, умиривања, пружања утехе, давања савета до потпуног уживљавања у ситуацију другог и идентификовања са њим.

Исказивање емпатије као умиривање, пружање утехе налазимо у примеру који следи:

(2) t1 А: Ти знаш како ме је увредила?! Само, лепо сам ја то са њом решила. Лепо смо поразговарале и она је схватила да је била увучена у сплетку против мене.

t2 Б: Како те је увредила?

t3 А: Рекла ми је да сам куплер-мајсторка.

t4 Б: (кроз благи осмех) *Ма пусти то. Кад је Славица у питању, то можеш да схватиш и као комплимент.* Овде сви знају ко је ко. *Не мораш уопште да се узбуђујеш.* Она сплеткари са свима. Нема пријатељицу, али има Анђелку, Снежану, Љиљу ... Нема мужа, али има Воју. *Ма, не размишљај о њој, а ни о другима овде!*

У наредном примеру саговорник свој благонаклони став према говорнику исказује тако што му даје пријатељске савете, инструкције,

подстиче га, храбри и сл. Саговорник таквим наговарањем, саветовањем жели да покаже говорнику да мисли на њега и да је он у стању да саосећа са његовим проблемом:

(3) t1 А: Шта фали?! Прошетале бисмо се, кад зна да немам с ким. Свако гледа себе!

t2 Б: *Ма не, оди сама! Упознаћеш. Сигурно ће бити неко сам! Упознаш неког, можете бити заједно!*

Виши степен емпатије одражава се у оним саговорниковим реакцијама у којима он показује да се у потпуности уживео у говорников проблем и идентификује се са њим. О таквој идентификацији саговорника са говорником сведочи следећи пример:

(4) t1 А: И ја кажем ово је било од мене и нећу да му се јавим и то ти. И ја ти одем на море, међутим, мени Ђура не избија из главе.

t2 Б: *И читаш поруку ту коју ти је послао сваки дан.*

t3 А: Наравно ...

Саговорникова констатација *И читаш поруку ту коју ти је послао сваки дан* (t2) конкретизација је говорниковог понашања које је он представио као стање (замишљеност, забринутост, ишчекивање и сл.). Да је саговорник на прави начин доживео говорниково стање, показује говорникова потврдна реакција *Наравно*. Саговорник је на одговарајући начин конкретизовао описано стање говорника зато што је, на основу целог говорниковог говорења, могао претпоставити како се говорник понашао или зато што зна како се говорник иначе понаша у сличним ситуацијама или, можда, зато што је и сам саговорник био у сличној или истој ситуацији. У сваком случају, остварен је велики степен доживљености туђег стања.

И у оговарању представљеном у наредном сегменту саговорник се идентификује са говорником, с тим што се у поређењу са претходним ово идентификовање разликује по оствареној комуникативној функцији и експресивности. Погледајмо пример.

(5) А: Е каже, ја сам размишљао о твојој теми, ни њему се моја тема не допада, каже баш сам размишљао.

t2 Б: *А ти кажеш: Ма баш ме брига шта ти мислиш о мојој теми.*

Уживљавањем саговорника у говорникову улогу и изговарањем речи за које саговорник претпоставља да би у тој ситуацији требало говорник да их изговори, саговорник умирује говорника, саветујућу га да се не узбуђује због такве реакције оговаране особе. Идентифико-

вање са говорником, у овом случају, није монофункционално, већ полифункционално, јер поред уживљавања у туђи проблем има и функцију умиривања и саветовања. Због начина исказивања, овакво умиривање и саветовање саговорника има већи експресивни набој од савета и умиривања исказаних на уобичајени начин (в. пр. 3).

О поистовећивању саговорника са говорником показују и питања која он упућује говорнику интересујући се за његово психичко и емотивно стање:

(6) t1 А: Да, али она не стигне себе да среди. Значи, она је последња на месту. И коментар је, рецимо, неко је рекао, шала је била, неко је рекао мом свекру да му је жена лепа, а он је рекао: Ма имао сам ја и лепших, па ха, ха. И њему је то духовито. А ја сам затечена! Не можеш да реагујеш. Не можеш да кажеш: Ало, сељо!

t2 Б: *А плашиш се?*

t3 А: Не плашим се. Рекла бих ја, бацила бих ја језичину, али нема смисла

t4 Б: Нема смисла. Замрзнуће те.

На основу говорниковог говорења не може се закључити да говорник због описаног понашања оговаране особе осећа страх, да се плаши. Он се пре осећа збуњеним, изненеђеним, беспомоћним и сл., али никако уплашеним. Саговорничково питање *А плашиш се?* (t2) у овом контексту је неочекивано. Једино објашњење за овакво саговорничково питање јесте његова идентификација са њим у тој ситуација, па је, полазећи од себе у таквој ситуацији, од својих емоција, претпоставио да би се, можда, и говорник на исти начин осећао.

Исказивање емпатије, уживљавање у положај другог, има и своје формалне показатеље: форме којима се исказује емпатија синтаксички су устројене тако да су оријентисане према саговорнику, тј. да су у облику 2. лица. То показује да се саговорник тек залажењем у „простор“ говорника може поистоветити са њим.

2.2.6. *Остала запажања.* Показатељ кооперативности у комуникацији јесте и трајање улоге говорника, тј. трајање монолошког исказа. Што саговорник говорнику дозволи да дуже говори, то је он стрпљивији да преузме улогу говорника, па је самим тим и његов сараднички став јачи. Исто тако, што је говорник у тој улози толерантнији према свом саговорнику, тј. што се више труди да да шансу саговорнику да буде у улози говорника, то је његов сараднички став изразитији. Према овако схваћеном систему говорне размене, комуникација би требало да се одвија према схеми А-Б-А-Б (Стевић 1997: 33), што значи најпре

говори један учесник, затим други, па опет први, па други итд. Такво смењивање говорних улога обавља се рутински, на устаљен начин и делује природно.

Када су учесници у комуникацији заинтересовани за оговарање, они ће се трудити да што пре преузму улогу говорника, са више или мање обзирности према актуелном говорнику. Такво убрзано смењивање говорника у већини случајева не доводи до нарушавања комуникативне равнотеже већ доприноси динамичности разговора. Међутим, постоје оговарања у којима је сам говорник доживљавач ситуације коју описује, па је због тога узбуђен, узрујан, а сâмо његово говорење експресивно. Тада обично његова улога говорника траје дуже од улоге говорника других учесника у комуникацији. То је и разумљиво, јер таквом говорнику заправо требају слушаоци, они који просуђују његово стање. Уколико се такав говорник прекине, врло је вероватно да ће се „побунити“ и затражити назад своју улогу говорника:

t1 А: И углавном се то. И сад

t2 Б: Значи, мораш, Сања, неког чудака да нађеш! То те привлачи.

t3 А: Да. А он има издвојене просторије, он има његов станчић, у његовој кући, тако да ја кад сам била код њега, ми смо нон-стоп били сами, еј!

t4 Б: Ето човек има и стан и све, што би рек'о Ница (смех)

t5 А: *И, чек, чек, даље.* И тако једно месец дана, разумеш.

С друге стране, како показује овај пример, такав говорник, и када буде прекинут, неће свој даљи говор усмеравати према садржају исказа којим је прекинут, него ће се и даље држати своје теме.

Саговорник који није заинтересован за оговарање неће журити са преузимањем улоге говорника, већ ће његов допринос бити минималан, тек толико да се комуникативна равнотежа одржава.

2.2.7. И да закључимо.

У оговарању, као изразито интерактивном комуникативном процесу, велику улогу има саговорник. Од начина на који саговорник учествује у оговарању зависи дискурсна структура оговарања, али и степен успешности оговарања. Ако је саговорник заинтересован за тему разговора, ако је заинтересован да учествује у разговору, ако се слаже са говорником у погледу одређених ставова, ако исказује емпатију и ако настоји да што дуже одржи дискурс оговарања, може се рећи да је оговарање изразито успешно. Али, поред изразито успешних оговарања, има мање успешних и тзв. једностраних оговарања. У мање успешним

оговарањима саговорник минимално учествује у разговору, тако да пасивније гради дискурс оговарања (прећутним одобравањима, гестикулацијом, кратким коментарима итд.). Код 'једностраних оговарања' само говорник лоше говори о одсутној особи, а саговорник или је брани или о њој не говори ништа, зато што не жели, не може или не сме рећи ништа против одсутне особе или зато што се не слаже са говорником. Али, свеједно, таква 'једнострана оговарања' не представљају језички сукоб између говорника и саговорника, како се може помислити на први поглед, с обзиром на то да нема слагања међу њима. Да нема језичког сукобљавања, показује и завршетак таквих оговарања. Они се закључују тако што се потврђује пријатељски однос међу саговорницима шаловитим коментарима или се оговарање прекида изговорима да та тема разговора и није толико битна за њих у том тренутку и сл. (нпр. исказима *Ма, пусти то!*, *Није ни важно* итд.) или један од саговорника мање-више попушта другоме (уп. t13), ненаметљиво намеће другу тему, односно у фокус оговарања ставља нову личност и сл. (уп. t23, t26):

(Разговор колега студената)⁵²

t1 А: А због чега она има најбољу плату. Као ту је највише радила. То нема везе уопште.

t2 Б: Па, што, бре, није она лоша ...

t3 А: Али Хериска ... сви је мрзе ...

t4 Б: Не, мислим, килави професори!

t5 А: Могу ти рећи ...

t6 Б: Имају одвратну лову ...

t7А: Могу ти рећи да је не подноси нико.

t8 Б: Зашто?

t9 А: Нико је не подноси. Она је овако ... Да ти се смучи живот.

t10 Б: Јао, па она је баш супер. Мени је она баш јако симпатична.

t11 А: Па ...

t12 Б: И била је добра.

t13 А: Добро, она је била са мном и све то, али мислим, овако, колектив ових професора не подноси њу, колектив.

t14 Б: Неки нови професори дошли?

t15 А: Да, да, има их пуно / доста ... [...]

t23 А: Директор је пишијада жива! Сваки дан долази у друкчијим, коцкастим комплетима, еее!

t24 Б: А шта? Није гори од онога како се звао? [...]

t26: А: А онда је Норм дошао на ово, матурско вече, дошо у неком зеленом коцкастом оделу, да ти се смучи живот, еее! (смеју се) [...]

⁵² Разговор је преузет из књиге С. Савић и В. Половине (Савић и Половина 1989: 159–160).

3. ЖАНРОВСКЕ ФОРМЕ

3.1. НАРАТИВНА ФОРМА

3.1.1. Под оговарањима наративне форме подразумевамо она оговарања у којима се препознају жанровски елементи 'приче'. У наратологији под причом се подразумева наратив са поентом, тј. прича која је сама по себи занимљива за слушаоца јер собом носи 'поенту'.⁵³ Таква оговарања, наравно, немају функцију приче, нити говорник има намеру да прича причу нити саговорник то декодира као причу. Једноставно, у појединим дискурсним сегментима говорник се служи одређеним наративним техникама, тако да остали дискурсни елементи буду само формално подређени наративи.

У лингвистици наратив је био један од првих дискурзивних жанрова који се анализирао и један од највише изучаваних жанрова уопште. Велики подстицај и допринос томе дали су Лабов и Валецки (Лабов 1972, Лабов и Валецки 1997). Њихово истраживање тицало се формалне и семантичке структуре наратива и прича. Они су указивали на то да се у структури свих говорења (прича, наратива) о личним искуствима може издвојити инваријабилна дубинска структура. Према њима, то су: 1. *апстракт* – састоји се од једног или два исказа којима се најављује причање, тј. прича добра за слушање, којом говорник скреће пажњу на себе као наратора, наводи свог саговорника да постане слушатељ; 2. *оријентација* – искази којима се указује на учеснике у догађају, време, место збивања, физичко окружење; 3. *компликација* – хронолошко и кулминационо представљање догађаја; 4. *евалуација* – искази или делови исказа који показују зашто је причање занимљиво, неуобичајено, вредно спомињања итд., говорников суд, оцена; 5. *резултат или резолуција* – искази којима се разрешава тензија, говори се шта се на крају десило, разрешење; 6. *кода* – завршно разматрање догађаја, сумирање, смештање приче у шири контекст.

На површинској структури, због друштвених карактеристика наратора, ова причања се међу собом разликују.

За Лабова наратив није свака прича о прошлости или о нечему што се догодило, већ је то један начин присећања прошлих догађаја, при чему се говор организује тако да се покаже шта је у догађањима дошло после чега, односно шта следи иза чега.⁵⁴

⁵³ „[Narativ ... means] talk that represents events in the past and [story ... means] roughly what it does in everyday parlance: narrative with a point“ (Донстон 2003: 639).

⁵⁴ „Narrative is one method of recapitulating past experience by matching a verbal sequence of clauses to the sequence of events which (it is inferred) actually occurred“ (Лабов 1972: 361).

Како запажа један аутор, Лабов наратив види као начин, метод говорења, односно као тип дискурзивног излагања (Бергелсон 2007: 39). Литература показује да се наратив у пракси двојако схвата: као наджанр (хипержанр), који обухвата многе друге поджанрове, и као тип дискурзивног излагања (Кибрик и Лонакр, према Бергелсон 2007: 39). Схватање наратива као хипержанра заснива се на формалној страни језика и темељи се на структуралном схватању говорних жанрова, пре свега Бахтиновом и Проповом схватању. А схватање наратива као типа дискурзивног излагања заснива се на семантичкој и функционалној страни језика, односно на схватању да језик има различите комуникативне функције.

Према појединим истраживачима, две основне функције језика јесу функција информисања адресата и функција деловања на адресата. Информисање адресата постиже се на три начина: дескриптивним, наративним или експозиторним типом излагања, а деловање на адресата постиже се директивним (инструктивним) или аргументативним (убеђивачким) типом излагања (Кибрик, према Бергелсон 2007: 39).

Ови начини излагања представљају облике дискурса. Сваки овај тип, начин излагања има своје прототипичне формалне (лексичке и морфосинтаксичке) карактеристике. На пример, у наративном дискурсу карактеристична је употреба перфекта, у директивном употреба императива итд. Дакле, у конверзацији се не одликују цели разговори истим лексичко-граматичким карактеристикама, већ само њихови поједини сегменти, пасуси, па се због тога не може говорити о жанру као језички хомогеној дискурсној структури (Кибрик 2009: 11). Структуралисти жанр схватају сувише широко, па према њима жанр представља језички хомогену структуру, док се према другом виђењу не може говорити о језичкој хомогености жанра управо због тога што је комуникација динамична и у њој се смењују различите врсте говора.

Када се узму у обзир сва наведена запажања о жанру и наративу, можемо рећи да се оговарање, као посебан тип разговора, јавља са елементима неколико говорних жанрова: и наративног и дескриптивног и аргументативног (убеђивачког) итд. У зависности од тога који елементи жанровског облика преовлађују, прецизније се одређује његова жанровска форма. Уколико преовлађује наративни говор, оговарање поприма форму наратива, приче. Уколико преовлађује дескрипција, оговарање поприма дескриптивну форму итд.

Сличност између оговарања које смо ми овде означили као оговарање наративне форме и наратива уочава се у усредсређености на један лик, један догађај, у структури и у појединим наративним поступцима,

као што је нпр. приповедање у 1. лицу и *говор у говору*, тј. навођење *туђег говора*. Оно што је карактеристично за оговарања наративне форме јесте да је у догађају о којем се говори и сам говорник учествовао, активно или пасивно – или је био учесник или је био само сведок збивања; дакле, то је његово лично искуство. Због тога, таква оговарања спадају у прототипичну групу наратива – у наративе о личним и животним искуствима (Лабов и Валецки 1997). Уколико говорник само преноси оно што је чуо од другог, такво оговарање може имати наративне елементе, али пре свега функционише као вест, извештавање некога о томе шта се другоме догодило и сл.

Међутим, у оговарању наративне форме нема проблема који кулминира, нема компликације и решења, чиме се оговарање ове жанровске форме битно разликује од других наративних жанрова. Другим речима, оговарања наративне форме структурирана су тако да садрже само оријентацију и евалуацију, а имају и крај, који није, као код осталих наратива, типично поучног карактера, већ нека врста коментара, евалуације и сл. (Егинс и Слејд 1997: 236).

3.1.2. За илустрацију ове жанровске форме оговарања наводимо разговор између двеју пријатељица. Особа која се оговара је колегиница једне од њих. Обе учеснице у комуникацији познају особу коју оговарају, с тим што је једна познаје боље, јер су колегинице, а друга је познаје само површно, као некога ко ради у библиотеци и среће се са њом само у ситуацији библиотекар – читалац / странка. Иначе, оговарања је било и у разговору који се непосредно пре овог разговора одвијао, с тим што су у фокусу биле друге особе.

Ево разговора:

t1 А: Добро. Ал' знаш која ми је нај, најодвратнија? Она плава (показује рукама паж фризуру)

t2 Б: Аха, Мима!

t3 А: Ја сам тад студирала

t4 Б: Аха, она је опасна!

t5 А: Ја сам дошла у библиотеку да узмем књигу „Илијада“ или „Одисеја“, чини ми се, и било је неко издање са предговором Мирона Флашара. И ја сам рекла мени треба та књига, и баш то и то издање јер ми треба тај предговор. Каже она мени овако: „Девојнице, предговори су на књижевним критикама“ (имитира је, подешавајући тон да делује иронично, прекорно и самоуверено).

t6 Б: А па то мисли, зато што. Не зна она!

t7 А: Као да је то сад књижевна критика?!

t8 Б: Књижевна критика, аха!

t9 А: Али, пази, тражим ти књигу, то и то издање

t10 Б: Треба да те одведе до полице и ти тражи шта ти треба

t11 А: Али, пази кол'ко она нема појма! Каже она мени: „Предговори (наглашено) су на књижевним критикама“.

t12 Б: Ја сам радила уместо ње, годинама сам издавала књиге док је она ландрала по продавницама. И сад кад дође директорка да поново издајем књиге, а магистрирала сам пре 15 дана, е ће да извине! Јер сам ја годинама радила то, док је она ишла по продавницама. У радно време. Ништа она не зна! Сви су они са средњом школом.

t13 А: И каже она мени: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“ (сниженији тон него први пут).

t14 Б: Аха. Да, она има доста пара.

t15 А: Баш је онако

t16 Б: Покварена је, аха! Покварена! Нема деце. Касно се удала, ал' нема вајде!

Као и у другим наративима, и у овом оговарању имамо у центру пажње један лик (Мима) и један догађај. У испричаном догађају актери су говорник и одсутна особа која се оговара.

Почетак оговарања представљао би исказ означен као t1, јер је то тренутак када говорник преузима реч, тј. преузима улогу говорника. Он тада мења дотадашњу тему разговора тако што уводи у разговор новог актера, тематски усмерава разговор у другом правцу. Говорник је новог актера увео у разговор тако што га је физички описао и негативно квалификовао (t1). Саговорник је на основу такве говорникове квалификације новог актера препознао и исказом t2 идентификовао и именом. Дакле, говорник и саговорник су заједно увели у причу новог актера.

Средишњи део оговарања представља сегмент означен исказима од t3 до t5. Овим исказима испричан је догађај који је био повод разговора. Искази од t6 до t11 садрже тумачење, коментарисање испричаног догађаја, тачније поступка особе у фокусу. Тумачење, коментарисање поступка обухвата, с једне стране, говорниково чуђење (t7, t9, t11), а с друге стране, саговорниково објашњење таквог поступка, указивање на узрок таквог понашања (t6), али и истицање супротности између реализованог и очекиваног понашања (t10). Треба напоменути да је у овом случају саговорник у ситуацији да на овакав начин тумачи понашање одсутне особе, јер је компетентан у том смислу: бави се истим послом као и особа која се оговара, што значи да познаје правила понашања на радном месту, а и боље од говорника познаје особу која се оговара.

Говорни сегмент исказан у реплици t12 представља саговорников допринос у изграђивању опште слике о одсутној особи, а заснива се на личном искуству са њом. Овај говорни сегмент делује да је наративног карактера, али није, јер је у функцији тумачења, описа карактера особе у фокусу. Не говори се о конкретном догађају, већ о уобичајеном понашању одсутне особе, које се понављало извесно време (уп. временске одредбе *годинама* и *сад* у t12). У функцији тумачења, описа карактера особе у фокусу су и искази од t14 до t16, који су дескриптивног карактера.

3.1.3. Ако бисмо, према структури овог разговора, желели да покажемо семантичку структуру оговарања наративне форме, она би изгледала овако:

- 1) почетак (указивање на особу у фокусу);
- 2) средишњи део (догађај, време, место и сл.);
- 3) тумачење, коментарисање догађаја;
- 4) тумачење, коментарисање карактера.

О самом догађају говорник говори на сличан начин као што би и приповедач говорио приликом приповедања. Дакле, говорник најпре обавештава саговорника о времену и месту збивања догађаја (физичко окружење) (t3 и t5), које се у анализи конверзације означава као оријентација на догађај, затим, попут наратора, износи одређене чињенице (уп. t5) како би деловао уверљиво, али и да би код саговорника / слушаоца побудио пажњу да прати ток приче и да с нестрпљењем очекује њен крај. Своју нарацију говорник завршава навођењем речи особе коју оговара, које представљају њено проблематично понашање. Поучног краја нема, али има тумачења, коментарисања догађаја и карактера особе која се оговара. Како показује анализа, тумачења, коментари су заправо у вези са пејоративном евалуацијом и догађаја и особе, тј. целокупне ситуације.

Када упоредимо број исказа са референцијалном функцијом (искази који дају информације о томе шта се догодило, где, када, ко су актери догађаја итд.) и број исказа са евалуативном функцијом, видимо да преовлађују ови други, тј. искази који указују на семантичку и прагматичку страну говора, на нараторов разлог причања, говорења о томе, на његову намеру да том причом код саговорника изазове одређени ефекат, односно да га убеди да то треба да саслуша, јер прича има одређено значење и сл. Тако, чисто референцијалних исказа има само четири – *Она плава* (t1), *Аха, Мима* (t2), *Ја сам тад студирала* (t3), *Ја сам дошла у библиотеку да узмем књигу „Илијада и Одисеја“, чини ми се, и било је неко издање са предговором Мирона Флашара. И ја сам*

рекла мени треба та књига, и баш то и то издање јер ми треба тај предговор (t5). Евалуативних исказа (нпр. t4, t6 и др.) знатно је више. И не само да су такви искази бројнији већ себи подређују и референцијалне исказе. На пример, исказ t14, иако је у суштини референцијалног значења (упућује на то да је неко имућан, богат), има умерено значење и значи 'зато што је богата, она себи дозвољава да се безобзирно, дрско и осино понаша'. То његово 'скривено значење' потврђује исказ t16, који није ништа друго него вербализација имплицитног значења исказа t14. А део исказа t5 (*Каже она мени овако: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“*) своју референцијалну функцију остварује само на сегменталном нивоу исказа, а на супрасегменталном нивоу има евалуативну функцију. Због тога, за оговарања наративне форме можемо рећи да су наративи са изразитим евалуативним елементима, који се читавају и на сегменталном и на супрасегменталном нивоу исказа.

У вези са тим стоје и комуникативне функције оговарања. С обзиром на то да оговарања наративне форме немају основни циљ да испричају само догађаје и појединости у вези са особом која се оговара већ да покажу какав став има говорник поводом тога и на који начин жели да утиче на свог саговорника, шта жели том причом да постигне код њега, на који начин жели да утиче на његово мишљење и делање, јасно је да је референцијална функција наративних оговарања подређена емотивној и конативној функцији.

3.1.4. Што се тиче језичких средстава и поступака који се јављају у оговарањима наративне форме, можемо рећи да су то углавном језичка средства и језички поступци типични за наративне форме уопште. У првом реду то су синтаксичка средства која служе за временску организацију догађаја. У причању прошлих догађаја доминантан је перфекат. Уколико је време догађаја ближе моменту причања о њему, употреба перфекта је ређа, а чешћи су аорист и наративни презент, наводи Свенка Савић. Перфекат је, каже ова ауторка, доминантнији када је приповедач само чуо о догађају о којем прича, а уколико је и сам учествовао у догађају о којем прича или је био посматрач догађања, значајнија је употреба аориста и наративног презента, јер се тим глаголским облицима исказује највећи степен доживљености ситуације (Савић 1992: 150–151). У нашем случају, темпоралност наративног говорног сегмента уоквирена је прилогом *тад*, а остварена пре свега перфектом, али и наративним презентом (уп. t3).

У оговарањима наративне форме јавља се и приповедање у 1. лицу, као и навођење туђег говора. Навођење туђег говора може бити само наративна техника, али је углавном функционално мотивисано –

може имати поткрепљујућу функцију или служити као стварна потврда, истинит доказ. У зависности од тога с којом функцијом се јавља, туђи говор може бити пренет као препричавање, као парафраза или цитат, дословно. Дословно се преноси у оним оговарањима када се девијантно понашање одсутне особе испољава у њеном вербалном понашању, тј. као нешто што је она изговорила, рекла. Тада се обично јављају и метајезичке форме типа *тим речима*, *баш тако је рекао/рекла* и сл., којима се инсистира на веродостојности наведених туђих речи. Тако је и у нашем случају (уп. t5: Каже она мени *овако*: „Девојчице, предговори су на књижевним критикама“ (имитира је, подешавајући тон да делује иронично, прекорно и самоуверено)). Са истим циљем говорник више пута понавља те речи (уп. t5, t11, t13). Парафразирање туђих речи јавља се у оним оговарањима у којима њихово навођење има само дескриптивну или илустративну функцију у представљању девијантног понашања.

У вези са представљањем туђег говора стоји и дијалог, као једна од наративних форми. С обзиром на интеракцијску схему, разликују се два типа дијалога: конверзацијски и неконверзацијски, тј. драмски и филозофски (Васић 1995: 109). Драмски дијалог се јавља у оним ситуацијама када је и сам говорник актер неког догађаја или када је био само сведок, па је у ситуацији да пренесе одређене разговоре у форми дијалога, с тим да је тај разговор од важности за сагледавање ситуације. Филозофски дијалог јавља се у оним ситуацијама када навођење туђих речи има само дескриптивни и илустративни карактер (пр. 1) или има експресивно-емотивни карактер (за исказивање чуђења, неодобравања и сл.) (пр. 2). Да је у питању филозофски, мисаони дијалог, показују и искази типа *мислим се*, *размишљам* и сл., који се јављају уз такве дијалоге.

3.1.5. Наративна форма је типична форма оговарања, али не и једина. У другим формама оговарања наратија и дескрипција се обично смењују. Понегде је прожимање ових елемената наглашеније, а понегде један од њих преовлађује. Тако се наратија као доминантна дискурсна техника примећује и у оговарањима у форми анегдоте, егземплума итд., што и чини ове форме врстама наративних форми.

3.2. ДЕСКРИПТИВНА ФОРМА

Оговарањима дескриптивне форме називамо она оговарања у којима се на карактеристичне црте, особине, понашање одсутне особе и на друге појединости указује сугестивним описивањем. Оговарање тада

има форму констатације, у којој квалификације служе карактеризацији личности о којој се говори. Таква оговарања, дакле, немају за централни предмет разговора одређено понашање, догађај због којег би се особа оговарала, иако је он имплицитно присутан, већ само констатовање одређених лоших особина особе у фокусу. Код оговарања дескриптивне форме илокуција оговарања се углавном исказује експлицитно (квалитативним исказима), јер говорник не околиша да јасно изрази своју намеру – да лоше говори о одсутној особи како би и саговорници стекли такву слику о њој.

2. Ево примера:

(У разговору учествују три особе: жена средњих година (А), која оговара своју свекрву, која се у тексту именује као баба, и две млађе женске особе (Б) и (В), од којих само особа (Б) познаје особу која се оговара. Разговор се одвија у кући особе А).

t1 А: Па, добро, ја нећу. Морам, Милош ће ме звати (врло кратка пауза) Баби је позлило (врло кратка пауза) У Младеновцу баби.

t2 Б: Баби?! Шта, нешто јој није или? Шта има?

t3 А: *Па, баба је, бре* (повишена интонација), (пауза) *психопата* (снижена интонација). *Она одједанпут из. Она је савршена глумица. Из једног стања прерасте у друго крајње.*

t4 Б: Она сама себи

t5 А: Нормално! Сам себи ти мораш наћи занимање!

t6 Б: (неразумљиво)

t7 А: Хоћеш ли пелинковац? Хоћеш ли вино?

t8 Б: Нећу, хвала, не могу! Узећу чашу воде, али док ми ви донесете, узећу цигарету једну.

(разговор о баби се прекида и наставља отприлике после једног сата)

t9 В: Ви журите?

t10 А: Да, да. Зато што је баби лоше. *Па, њој је иначе лоше стално.*

t11 В: Свекрви вашој? Где живи она, у Београду?

t12 А: У Младеновцу.

t13 В: Милош је у Младеновцу?

t14 А: Не, не, Милош је на послу. Па вероватно ће он ићи у Младеновац.

t15 В: Вечерас?

t16 А: Па, да. *Она иначе драматизује.* Па, добро, она је и старија жена. Седамдесет и шест година. Измучена је. Муж јој је био пет година непокретан.

t17 В: А имала је само једног сина?

t18 А: Не, не, има још овог другог. Овај други је отишао у Америку, мој муж је умро. И онда све је добро било док овај није отишао у Америку.

Кад је он отишао у Америку, она сад драматизује, хоће њега да врати.

t19 В: А, ха!

t20 Б: То је мени разумљиво.

t21 А: Али, ако је он отишао да заради паре за живот, па онда га пусти, жено! (врло кратка пауза) И њему није лако.

t22 В: Ко се брине о њој? Ваш син?

t23 А: Сама. Па, ево идемо, значи, не идемо стално, али ту смо. *Она би хтела свако да дође, да буде ето поред ње. Она није толико болесна, она има притисак, она има те нападе хистерије из чиста мира. Иначе, она ће ти сад, дођеш код ње, чим те види, она почне да шепта. Као боле је ноге. Међутим, (повишена интонација) чим замакне, она*

t24 А, Б и В: (смех и углас) *Не зна на којој ноzi шепта!*

У овом оговарању се описује више догађаја везаних за особу у фокусу, датих уопштено, у збиру, а којима се описује њено типично понашање – хипохондрија.

Оговарање које је овде дато спонтано се јавило у разговору, тако да представља интегративни сегмент једног ширег разговора, чија примарна намера није била оговарање. Да то није била примарна намера, показује и чињеница да се оговарање у једном тренутку негде на почетку разговора изненада прекида, без нарушавања комуникативне равнотеже, и на крају разговора се наставља. Ово оговарање на неки начин уоквирује друге разговоре, али не зато што су тематски блиски, повезани, већ зато што су на то утицали ванјезички фактори, говорник жури, време које може да посвети разговору ограничено је, па о томе обавештава своје саговорнике. Ово је уједно и објашњење зашто се у дескриптивној форми много чешће јављају непланирана, узгредна и сл. оговарања него планирана.

Гледано на семантичком плану, оговарања дескриптивне форме могла би се јавити као одговор на питање *Какав је X?*, односно *Ко је X?*. Због тога је описивање главни говорни поступак којим се говорник служи у оваквом оговарању. А као типични искази који се препознају у оговарањима дескриптивне форме јесу квалификативни искази којима се особи приписују одређене особине или се она идентификује у складу са говорниковим намерама:

(1) Па, баба је, бре, психопата.

(2) Она је савршена глумица.

На језичком плану то се препознаје по копулативним синтаксичким јединицама са значењем квалификације и идентификације:

- (1) Субј. је + предикатив (лексичке јединице са значењем лоших људских особина)

или

- (2) Субј. није + предикатив (лексичке јединице са значењем добрих људских особина)

Поред експлицитних квалификација, у дескриптивним оговарањима изразити су и описи уобичајеног понашања, којима се тумачи карактер одсутне особе:

- (1) Она одједанпут из [...] Из једног стања прерасте у друго.
 (2) Па, њој је иначе лоше стално.
 (3) Она иначе драматизује.
 (4) Она би хтела свако да дође, да буде ето поред ње.
 (5) Она није толико болесна, она има притисак, она има те нападе хистерије из чиста мира.

Како видимо из транскрипта, углавном се ове синтаксичке конструкције у говору јављају у напоредном саставном односу (обично асиндетском), међу чијим се предикатима чешће успостављају симултани односи (мада има и сукцесивних), ради исказивања значења незавршености, трајања одређеног начина у понашању и сл.:

Субј. + предикат у презенту (лексика негативне конотације).

Презент предиката у овим конструкцијама упућује на актуелност таквог понашања у односу на време говорења. И временски прилози *одједанпут*, *често* и *сад*, као и партикула *иначе* јављају се с истом функцијом – да укажу на актуелну временску димензију дискурса.

Неки искази у дискурсу дескриптивних оговарања делују да су приповедни сегменти, али они то нису, јер не о говоре о конкретном догађају, већ о уобичајеном понашању одсутне особе које траје и које се понавља кад год се стекну услови за то:

- (1) Кад је он отишао у Америку, она сад драматизује, хоће њега да врати.
 (2) Иначе, она ће ти сад дођеш код ње, чим те види, она почне да шепа.
 Као боле је ноге. Међутим, чим замакне, она не зна на којој нози шепа.

Да је у питању понављање ситуације, а не хронолошко ређање догађаја карактеристично за наравицу, показују и контекстуално реализоване узрочне зависне реченице (*кад је он отишао у Америку, чим те види*) → *Зато што је он отишао у Америку*, она сад драматизује... и *Зато што тебе види*, она шепа. У данашњем књижевном језику контекстуално условљени узрочни везници (*кад, чим, као и док и пошто*), како примећује М. Ковачевић, изражавају узрок критерија, и то не научног, него здраворазумског, чулно конкретног узрока критерија. Готово увек је каузална веза створена на основу понављања ситуација. Дакле, у питању је наивно, а не научно поимање каузалне везе. Управо због тог наивног, лаичког карактера каузалне везе, наведени везници се првенствено употребљавају у разговорном стилу књижевног језика (Ковачевић 1998: 124).

Наведени типови исказа представљали би форме на основу којих се оговарање перципира као дескрипција. М. Велчић о типским исказима у тексту говори као о метајезичним исказима, сигнаlima који помажу говорнику да говорни садржај организује у одређену форму, а саговорнику да декодира значење говореног садржаја и његову форму, да одређене исказе препозна као одређену врсту текста, говорни жанр (Велчић 1987: 120). Они, према овој ауторки, уоквирују текст, а садржај који их испуњује условљен је ситуацијом.

У оговарањима дескриптивне форме опис нема само констативну функцију, па да се њиме само представља сегмент ванјезичког света, већ је и прагматички усмерен, јер се њиме сугестивно делује на саговорнике. Сугестивност описа постиже се употребом лексике негативне конотације (експресивне и неекспресивне) (нпр. *психопата, драматизовати, шепати, хистерича, баба*), али и другим вербалним и невербалним средствима, јер је квалификативност углавном у тесној вези са субјективном модалношћу; говорно лице, квалификујући особу коју оговара, исказује заправо свој негативан став о њој (нетрпељивост, неразумевање, неподржавање, ишчуђавање, неодобравање и сл.) (уп. t3, t10, t16, t23).

3.3. АНЕГДОТА

3.3.1. О девијантном понашању особе у фокусу може се причати и тако да звучи као причање анегдоте, занимљиве кратке приче, шаливоног, фриволног и сатиричног карактера⁵⁵. Анегдоте су, иначе, због сажетости, занимљивости и упечатљивости, врло честе у комуникацији. Ради пластичности и живости излагања, нарочито их користе адвокати, професори, филозофи и политичари (Златковић 2007: 285).

⁵⁵ У Речнику књижевних термина анегдота се дефинише управо тако (РКТ 1992).

Као књижевни жанр, анегдота је доста изучавана. Утврђивана је њена мотивско-тематска структура, као и њена функција у усменом приповедању.

Анегдотска оговарања, према функцији коју имају у комуникацији, била би најсличнија тзв. политичким анегдотама, јер политичке анегдоте могу да граде или да разграђују култ неке политички или историјски значајне личности. За политичке анегдоте није најважнији услов истинитости садржаја, већ је пресуднија потенцијална карактеролошка и историјска вероватност (Златковић 2007: 285). За разлику од политичких анегдота, које, како се наводи, могу и да граде култ неке личности, оговарања у форми анегдоте увек разграђују слику о одређеној личности.

У анегдотама се око познатих личности (владара, политичара, глумаца и других јавних личности) групишу читави низови најразличитијих сижеа, а њихова функција јесте, пре свега, обзнањивање „проверених“ компромитујућих детаља из њихових живота. Тако, многе анегдоте могу послужити као својеврсни корпус, „необјављени материјал“ за истраживање наводне „тајне историје“ неке познате личности. У том смислу треба тражити и повезаност анегдоте и оговарања. На ту повезаност указао је Н. Љубинковић. Према овом аутору, анегдоте (ратничко-патријархалне) врше особиту десакрализацију епског и митског садржаја, носећи собом и својеврсно кич-доживљавање историје и мита. Због својства задовољавања људске радозналости, Н. Љубинковић пореди анегдоту са савременом жутом штампом:

„Усмена анегдота јесте [...] врста народне и народске 'жуте штампе' [...] Будући да је она у полазишту намењена задовољавању народне радозналости и свакојаке жудње за сазнавањем нечијег интимног живота (без обзира да ли је реч о говоркањима, оговарањима или, пак, пуким измишљотинама) – анегдота садржи многе детаље, епизоде, наводне монологе и дијалоге, догађања, који не само да су непознати, већ су и потпуно страни епској хроничарској песми [...] Пикантне анегдоте, оне које личност приказују у лошем моралном или уопште људском светлу, због чијег би причања и препричавања казивач, односно преносилац могао да одговара – казују се само у уским 'провереним' круговима. Међутим, кад започне (а и то се често догађа) процес деепизације, демитизације, па чак и својеврсне денационализације личности – народна 'жута штампа', усмена анегдота, она са најружнијим садржајем, бива призивана и навођена као особен крунски сведок оптужбе“ (Љубинковић 1994: 74).

Иако је анегдота као књижевни жанр доста изучавана, питање њеног жанровског одређења је сложено, без обзира на то што је она

кратка и једноставне структуре⁵⁶. О једноставној троделној жанровској структури анегдоте говори се и у књижевној теорији⁵⁷ и у анализи конверзације. У анализи конверзације сегменти њене жанровске структуре означавају се као оријентација, важан догађај и реакција (Егинс и Слејд 2006: 243). Сегмент 'важан догађај' садржи хронолошки приказане догађаје, од којих се посебно наглашава онај који је кључан за анегдоту и на основу којег се изводи заједничка реакција говорника и саговорника. На основу те реакције испричани догађај задобија одговарајућу комуникативну функцију, а у оговарању његова функција је подривање моралног и карактерног интегритета извесне особе.

3.3.2. Ево и примера за оговарање исказано у форми анегдоте:

(Разговор колега)

t1 А: Јао, мука ми је кад треба да радим са њима. Не знам ви, али ја за све ове године, тј. ви за све ове године, а ја за ово време што радим, али смучили су ми се. Ја се дивим овим људима, нећу да их именујем, што кафенишу са њима, али скупа је то цена.

t2 Б: Па да, она је ту лиже, маже, љуби, али њој ће дозволити све, а теби, мени, Анкици неће, него ће да нас зајебава.

t3 А: Знам ја Драгицу још из Новог Сада. Па, и ти, Милице. (Она клима главом). Она не трпи бољег од себе. *Е, сад ћу да вам испричам нешто, да вас насмејем. Долази Драгица код мене и каже: „Ивана, јел’ бисте могли да пренесете госпођи Петровић да дође сутра (имитира је)“.* „Па могу, али што ја да преносим, а она и неће моћи да дође“. „Што?“ „Па она је сад на седмом небу због оног господина. Нисте чули оно што цео град прича?!“ „Па не“. „Па удала се“. Драгица се врпољи, узнемирена је. „Па не, па ја нисам чула. Па јел’ то истина? А је ли Ивана, а јел’ леп?“ „К’о лутка“. „А овако, мислим, какву фигуру има?“ „Па какву може да има кад је спортиста! А и био је манекен!“ „Па онда да јој честитам“. „Па, наравно да јој честитате“.

И замислите сад даље. Оде она код ње и онако пред другима почне да јој честита удају. А она њој „Ти си мене помешала с неким. Па то није тачно“. Али она упорно и даље јој честита. (смех присутних). Ето, то сам хтела да вам кажем колико је она глупа кад није ни тад схватила кад јој ова каже „Није тачно“.

⁵⁶ И у прошлости и у савременој теорији књижевних жанрова пренебрегава се самосвојност анегдоте као посебне прозне врсте. Ако је анегдота прожета хумором и уколико је у служби забаве и разоноде, приближава се, с једне стране, шали и шаливој причи, а са друге стране, досетки, вицу, загонетки, пословици и питаљаци (Златковић 2007: 285).

⁵⁷ Троделна шема анегдоте: 1) уводна кратка експозиција (често у само једној реченици која задовољава приповедачки усмено-комуникацијски контекст), 2) средишни део у виду срачунате задршке у ишчекивању што ефектнијег исхода, 3) поенте, која је најважнији део анегдоте (Исто: 286).

У овом примеру искази означени t1, t2 и t3 (до исказа *Она не трпи бољег од себе*) представљају уводни део којим се анегдота уоквирује и смешта у одређени комуникацијски контекст. У анализи конверзације тај сегмент разговора означава се као апстракт. Он спада у необавезне делове анегдоте, али јој врло често претходи управо због тога што се анегдота јавља у контексту шире комуникације, па јој је потребно дати одређене комуникативно-нарративне димензије (Егинс и Слејд 2006: 243). Преусмеравање разговора, тј. оријентисање на анегдоту говорник чини исказом *Е, сад ћу да вам испричам нешто, да вас насмејем*. Након тога хронолошки се ређају догађаји који претходе кључном догађају у анегдоти, а који говорник најављује исказом *И замислите сад даље*. Реакција саговорника на испричани догађај је, као што показује транскрипт, *смех*, чија се комуникативна функција читава као саговорничково разумевање почетне намере говорника, а то је да се особа која је предмет разговора исмеје и покаже као лаковерна, некритична, без интелектуалних способности да разликује шалу од збиље, без способности да процењује ствари; дакле, да је интелектуално ограничена особа, глупа. Своју намеру говорник је на крају и вербализовао исказом *Ето, то сам хтела да вам кажем колико је она глупа кад није ни тад схватила кад јој ова каже „Није тачно“*. Вербализација говорничкове намере у анегдоти у анализи конверзације назива се кода (завршница) и није обавезан структурни сегмент, јер говорничкова намера проистиче из саме приче и јасна је сама по себи.

Метајезични искази (1) *Е, сад ћу да вам испричам нешто, да вас насмејем*, (2) *И замислите сад даље*, као и реакција адресата – *смех*, сигнали су који упућују на то да је посреди анегдота.

3.4. ЕГЗЕМПЛУМ

3.4.1. Оговарањима егземпларне форме сматрамо оговарања у виду краће приче или анегдоте испричане да поткрепи неку општу идеју, мисао о међуљудским односима и о моралном понашању уопште.⁵⁸ Зато је у оговарањима ове форме говорничково причање подједнако усмерено и на исказивање одређене опште мисли, на оно што се означава као неприхватљиво у одређеном друштвеном контексту, али и на понашање особе у фокусу. Основна разлика између анегдоте и других наратива, с једне стране, и егземплума, с друге стране, јесте у томе што су анегдоте и наративи више усмерени на понашање карактеристично за одређеног појединца, а егземплуми на понашање карактеристично за одређени тип људи (нпр. за нетолерантне комшије, за несавесне родитеље, за учитеље као лоше педагоге, за знатичељне

⁵⁸ И у књижевној генеалогiji и у анализи конверзације егземплумом се назива кратка прича или анегдота испричана да поткрепи неку моралну поуку (РКТ; Егинс и Слејд 2006: 257).

колеге итд.).⁵⁹ Као и у свим другим оговарањима, и у егземплумима се оговарају појединци, али се они посматрају као представници одређеног типа људи, а њихово понашање даје се као илустрација једног облика неприхватљивог понашања.

Оговарања егземпларне форме у једном разговору обично има више, јер се учесници у комуникацији смењују као говорници и свако од њих изграђује дискурс оговарања својим примером. Тако заједно узета, оговарања егземпларне форме на макроплану комуникације представљају саставне делове једног дужег, дискурсно сложенијег разговора. Она међусобно нису условљена, али су условљена макроструктуром дискурса, јер се не могу у том обличју појавити изван тог дискурса.

3.4.2. У разговору који смо одабрали за илустровање ове жанровске форме оговарања учествују четири познанице.⁶⁰ Њихов општи став, мишљење је да су комшије углавном нетолерантни једни према другима. Свака од њих илуструје то својим примером, из личног или туђег искуства.

t1 М: Ма да, и овако се комшиљук жали. Мени дошао човек на врата па пита „Имате ли папуче“?

t2 С: Ма немој!

t3 М: Кажем: „Какве папуче?“ Каже: „Све се чује кад идете по стану“, а ја имам оне платнене/баш/ мекане. „А имате тепих?“ Рекô: „Имам“. Замисли, сад би требало да ја ходам у чарапама.

t4 С: Страшно! Какви су то комшије?

[...]

t5 С: А знате како је код нас? Овде испод нас има једна жена и човек. Она је радила на Стоматолошком, а он је директор неког/не знам чијег предузећа, питај бога колико ради и куда све путује. Е људи! А син, електроинжињер, није још ни завршио електротехнику, не видим га већ годину дана. Како смо се ми овде доселили седамдесет пете, / кад су нам овде срушили кућу па смо се овде преселили // тај дечак // студент тада// отвори најгромогласнију песму и свирку / од које се све ори /испод моје собе / од које се тресу зидови. То је фантастично.

t6 В: А како ли је тек код њега!

t7 С: Од поноћи до један два, у то време/ и то је / било/ сваки други трећи

⁵⁹ „What matters in exemplums is not the representation of events as problematic, something typical of both narrative and anecdote and reflected in their respective generic structures, but instead it is the cultural significance of the macro-event, that is the significance of the events in the context of culture in which the text is told“ (Егинс и Слејд 2006: 237).

⁶⁰ Пример за овај тип оговарања преузет је из књиге В. Половине и С. Савић *Разговорни српскохрватски језик*, с тим што је за ову прилику незнатно скраћен и прилагођен (в. Савић и Половина 1989: 133–135).

дан / Ја сам шизила/ ја сам лууудила у својој соби, али никад нисам отишла да кажем „Шта тај дечко ради?“

t8 М: А они дошли!

t9 С: Слушајте, али гледајте! Сад код мене/ пре месец дана били Јелкица и Мишко, унучад моје сестре, и деца се играла овде, нису много скакала, кад она зове телефоном: „Комшинице, мени се дрма лустер, деца скачу“. А ја/ да она чује не смичем слушалицу са ува/ кажем „Јелкице, јел чујеш шта тета Ана каже. Оће да иде у милицију. Има да се умириш“ / и овако и онако ... А, молим вас, какав је то начин

t10 М: Да.

t11 С: Неко себи све дозвољава, а други не сме ни да мрдне.

[...]

t12 К: А ја имам једну рођаку код којих је било стравично/ овако. Рецимо људи у доњем стану, испод њих комшија/ баш био неки професор на факултету/ и ови се људи зграњавали/ Он се стално тукао са женом. И стално правио буку. Ови моји ништа. Али како они овако макну/ овако ко Мила / макну нешто, они штапом лупају у плафон / у под мојих рођака. Људи полудили. Онда ишли па молили, па разговарали. Ништа није вредело. Он је њих ... Има просто садиста! Па су после ишли на суд и дуго се судили / водили парнице, плаћали судске трошкове и то је годинама трајало.

Што се тиче жанровске структуре оваквих оговарања, она је углавном троделна. Може бити проширена и уводним делом којим се, као и код других наративних форми, даје оквир приче, а који се, како смо видели, у анализи конверзације назива апстракт. Обавезним структурним елементима егземплума сматрају се оријентација (усмеравање на актере догађања), догађај који илуструје девијантно понашање (конкретан или више њих збирно дати) и завршно разматрање, кода (експлицитно потврђивање општег става, поента, закључак и сл.).

Оговарања егземпларне форме препознају се по типским исказима који, на плану конверзације, представљају сигнал да неко жели да преузме улогу говорника, а на плану прагматике, намеру говорника да својим примером потврди општу тему разговора. Због тога ови искази обавезно садрже заменицу првог лица:

(1) t5 А знате како је код нас?

(2) t9 Слушајте, али гледајте! Сад код мене [...]

(3) t12 А ја имам једну рођаку код којих је било стравично.

Овакво повезивање говорних сегмената у разговору В. Половина је означила као аналошко повезивање пасуса. „Уколико се речи [слично, исто тако, једнако, тачно тако] ... појаве на прелазу из једног у други па-

сус, у том случају имамо експлицитно исказану аналошку везу, а уколико се не појаве, али могу да се 'уметну', аналошки однос је имплициран садржајем самих пасуса“ (Половина 1987: 110). Дакле, и код оговарања егземпларне форме налазимо овај тип кохезивног повезивања пасуса, јер се сваки пасус бави различитим особама истог или сличног понашања, па се такви пасуси могу парафразирати на следећи начин: „И особа о којој се говори у првом пасусу и особа о којој се говори у другом пасусу понашају се исто или слично“.

3.4.3. У комуникацији се са функцијом илустровања, потврђивања опште мисли о међуљудским односима и о моралном понашању врло често јавља и само један исказ устаљене, типске структуре: *Као што X ради Y*. С обзиром на такву функцију и овако кратка оговарања сврставамо у оговарања егземпларне форме. Ево и примера:

- (1) t1 A: [...] Док смо седели тамо, видео сам да нешто куца, и чини ми се, да сам на папиру, ту неки папири били, видео Душково име, ал нисам мого баш да завирујем
 t2 B: *Кô што би Анкица, на пример, урадила.*
 t3 A: Е, то!

- (2) t1 A: [...] Он се хранио
 t2 B: Знам.
 t3 B: Пије кока-колу, вероватно
 t4 A: Јесте. И овај кум баш причао: „Е бре, умрећеш, стварно“. Зато што он дваес година само кока-колу пије, уопште воду не.
 t5 B: *Кô и Којућ*, из зграде. Не зна га Петар.
 t6 B: Како га не зна!
 t7 A: Знам, знам!
 t8 B: Како га не зна! Као, ко њега не зна?!

За разлику од прототипичних егземпларних оговарања, код којих особа која се оговара не мора бити позната учесницима, ова кратка егземпларна оговарања могу се остварити само онда када особа у фокусу представља заједничко знање и говорника и његовог саговорника, или, ако у комуникацији учествује више лица, услов је да бар један од саговорника са говорником има исто знање о тој особи. Иако може деловати да су оваква оговарања више од типичних егземпларних оговарања усмерена на личност, на индивидуу, јер се сведе само на именовање особе у фокусу, она то нису. И она, као и друга оговарања овога типа, имају проскриптивни карактер, само што то на формалном плану није толико уочљиво. Именовањем одређене особе говорник показује свом саговорнику да се са њим слаже у наведеном ставу

(конкретно у овим случајевима, да не треба завиривати у туђе папире, шпијунирати (пр. 1) и да се не треба нездраво хранити, пити кока-колу (пр. 2)), али то чини индиректно – призива у своје и саговорничково сећање особу која то ради, којој је такво понашање својствено, тако да исказ *Као што X ради Y* заправо значи: 'и ти и ја знамо коме је такво понашање својствено, али ти знаш да ја то не одобравам, као што и ја знам да ти то не одобраваш'.

3.5. ВЕСТ

3.5.1. Вест је један од типичних жанрова публицистичког функционалног стила. Важна карактеристика вести, као и свих других облика новинарског изражавања, свакако је актуелност: да одражава дати тренутак, дато стање. Поред актуелности, важне особине публицистичких жанрова јесу још и скретање пажње на оно о чему се саопштава, затим сензационалистички метод пласирања информација и оперативност, брзо реаговање (Тошовић 2002: 304–305). Од осталих облика новинарског изражавања вест се разликује по томе што је изразито сажетог облика, али њено обликовање подлеже следећим правилима: мора одговорити на питања *ко, шта, где, како (зашто)* и *када?*, те да се на сам почетак ставља најважнија чињеница, тј. да се даје одговор на једно од ових питања, и то на оно питање које је најважније за ту вест.

Вестима оговарања највише сличе по томе што износе актуелну информацију и што се реализују убрзо по збивању одређеног догађаја,⁶¹ дакле, по томе што су оперативна, затим по сажетости – развијају се у свега неколико реплика, и што се у иницијалном исказу обликују по принципу давања одговора на питања *ко?* и *шта?*. За илустрацију наводимо следећи пример:

t1 А: Е, знаш шта има ново?!

t2 Б: Шта?

t3 А: Ови Миланкини, Миљан и Ана, отишли, да живе приватно. Одвели дете.

t4 Б: Стварно?! Што? Шта је било?

t5 А: Па не знам. Сад сам ја била тамо. Она плаче и прича ми. Каже сад, скоро, она дошла с посла, а ова мала сикће, па где сте досад, па ко да чува дете, па је л' сте рекли да долазите до 3, па ја не могу, па ви, и шта ти није било. А ова почне па нисам ја дужна да вам чувам дете, па ја сам, и не знам шта ова овој рекла, шта ова њој. Углавном, избио неки куршум и пре неки дан они само износе ствари и одоше.

⁶¹ Оговарања ове форме због тога се најчешће остварују у разговорима преко телефона или, ако је могућ разговор лице у лице, такви се сусрети саговорника циљано организују.

t6 Б: Боже!

t7 А: Знала сам ја да то не може тако. Где ће да седе свекрва и снаја заједно у стану! Него ајд' сад.

t8 Б: Па где живе сад?

t9 А: Ту негде у центру, узели неку кућу.

t10 Б: Ма, шта брига Миланку сад. Ако тако хтели, нека их, њој ће бити лакше и боље.

t11 А: Па и ја је тешим.

У оваквим оговарањима се на сва карактеристична обележја вести метајезички указује. Тако се, према овом корпусу, на актуелност указује исказом (t1). У медијима, нпр. на телевизији, са том функцијом јављају се искази типа: *Како смо управо сазнали, Управо нам је стигла најновија вест, Према незваничним сазнањима, Вест дана* и сл. На оперативност указује исказ *Сад сам ја била тамо* (у реплици t5), а на телевизији се чују, нпр. искази *наш репортер се управо вратио са лица места, имамо директно укључење* и сл. На сажетост у оваквим оговарањима указују искази који садрже непотпуне, недовршене информације које су с аспекта говорника небитне, као и кохезивна партикула *углавном*, која модификује садржај претходног исказа уопштавајући га, тако да се из свега реченог издваја само оно што је најбитније, најважније за дати контекст (уп. t5). На сензационалност указује тон говорника, фатички употребљен глаголски облик *знаш*⁶² и адресатова реакција (t4).

Да је овакво оговарање слично вестима, показује и то да се може преточити, преиначити у облик праве вести, која би гласила овако: 'Миљан и Ана су се данас одселили, јер су се снаја и свекрва ових дана посвађале'. У дискурсу овај семантички садржај вести реализован је у репликама од t1 до t5, а од t6 до t11 реализован је садржај типичан за оговарање: исказивање чуђења, давање општих коментара, општих истина, пејоративно вредновање и сл.

3.5.2. Уколико садржај који говорник жели да изнесе као вест, новост, није за саговорника актуелан и није сензационалан (јер саговорник већ зна за то), онда се такав садржај, који можемо назвати оговарање, остварује у форми вести само у говорничковој иницијалној реплици:

⁶² Глаголски облик *знаш* је врло чест у разговору. Због тога што има фатичку функцију и служи скретању пажње саговорника, овај облик се назива интерперсоналним фатичким глаголом. Служи и интензификацији, лимитативности, ускличности и другим значајним елементима општења. Даје допунска значења другим речима и реченицама, па и ширем надреченичном контексту. Помоћу њега се показују не само намере да се успостави што приснија веза међу саговорницима него се помоћу њега изражава изненађење, исказују последице, релације супротности и аналогија. В. Половина истиче и то да у дубини свести онога ко се тим обликом служи стоји и могуће значење: „ти то не знаш, па да ти ја кажем“, „пази шта ја кажем, да сазнаш“ (Половина 1996: 79–80).

t1 А: Јесте ли знали да Војиславка није купила стан него јој је свемоћни Цветко из неких фондова дао? И то стан од 70 квадрата!

t2 Б: А тако се исто својом моћи и немоћи потрудио да Лаза не добије стан!

t3 А: Шта су ти злотвори!

3.5.3. С обзиром на то да се и у медијима, у вестима, при саопштавању информација које треба да се саопште објективно и без пристрасности, врло често поткраде компонента субјективности или се она свесно унесе, можемо говорити о тзв. мешаним жанровима. У свакодневnoj комуникацији таквих жанрова је, изгледа, много више, па се оговарања у форми вести више приближују управо тим мешаним жанровима, жанровима који се одликују и фактографијом и анализом (Лукач 1998: 7–13).

3.6. ИЗВЕШТАЈ

3.6.1. У свакодневnoj комуникацији људи врло често извештавају једни друге о томе на који начин се догађај којем су присуствовали збио, одиграо, одвио итд. Али, не извештавају само о конкретним догађајима (рођенданима, прославама, приредбама, манифестацијама и сл.) него уопште говоре о свакодневним дешавањима – деца, на пример, говоре родитељима како су провела дан, како им је било у школи, супружници говоре о томе како су провели дан на послу, затим рођаци, пријатељи, познаници причају како су се провели на одређеним прославама, путовањима и сл. Тако, одређени разговори свакодневне комуникације умногоме личе на извештаје у оном публицистичком смислу – на вест која, поред основних информација о томе шта се догодило, садржи и друге информације, које су мање важне за разумевање тог догађаја, односне ситуације, али су врло значајне за разумевање датог контекста, околности под којима се нешто одиграло.

Тако, извештавања ближњих о томе на који начин су се одвијали догађаји, манифестације којима су присуствовали и сл., садрже и извештавања о онима који су као организатори или као учесници такође били на тим догађајима. То извештавање о другоме, у смислу како је неко изгледао за ту прилику, како се понашао, какав утисак је остављао на друге и сл., увек садржи говорникову оцену о томе. Он о њима говори онако како их види, истичући свој доживљај њих самих, утисак који они остављају на њега, као и то да ли му се као такви допадају или не. Ако му се не допадају, у говору онда преовлађује тон карактеристичан за оговарање – ругање, омаловажавање, исмевање, критиковање тих личности и сл.

Дакле, оговарања у форми извештаја имају у фокусу једног (или више) учесника одређеног догађаја, о којем говорник, као један од присутних, извештава свог саговорника. Одређени догађај је контекст у којем се особа у фокусу појављује, али уједно и повод за оговарање.

3.6.2. Погледајмо сада разговор у којем пријатељица извештава о свадби на којој је била:

(Разговор пријатељица)

t1 А: Причај ми како је било на свадби.

t2 Б: Свадба к'о свадба. Лепо.

t3 А: Јел' велика свадба била?

t4 Б: Па, могу ти рећи, и јесте. Мислим, оно, било сто, сто дваес људи. Сад можда то и није тако пуно, ал' каква је била твоја, онда јесте.

t5 А: Ја мислим да све што је изнад педесет је велико. Чекај, а младожења, је л то онај дечко што једном свраћала с њим овде код тебе, као неки, оно

t6 Б: Ево слике (доноси слике) Вероватно, дуго је она с њим.

t7 А: (гледа слике) Јесте, тај је. Леп момак. Па и она је била лепа. Мада ми се он више свиђа.

t8 Б: Није она нека лепотица, али има нешто, леп стил, уме да се носи.

t9 А: А то је много важније. Чекај, венчаницу да јој видим. Симпатична. А шта јој је ово на руци?

t10 Б: Е то сам и ја сад први пут видеала. Нешто као ешарпа, пада, као пада, а виси, ушивено, необично нешто. Знаш, она ти је сва тако у неком необичном фазону. И свадба је била у том необичном фазону.

t11 А: Па да!

t12 Б: Прво, они нису ишли по њу, него онај амерички фазон, нашли се испред цркве.

t13 А: Јој, што је необично! Необично тако што копирамо друге. То ме већ нервира.

t14 Б: Венчање је било у један. Ми смо дошли мало пре један, мислим сви гости су се ту скупили, и онда оно таетрално долажење младе и младожење, свако својим колима, он вози своја кола, а њу неко довезао, не знам ко. Онда он њој отвара врата, она излази, таламбаси и тако то.

t15 А: А како су се после одвезли, свако својим?

t16 Б: Ма, не (смех). Сад је он њу возио. Да је било лето, вероватно би били у кабриолету, а њој би вео лепршао позади. (смех) А у ресторану, врло отмен ресторан, све протоколарно, леп амбијент. Могу ти рећи и људи су били лепо обучени, тоалете, што би реко Жика, на нивоу. И ја сам ти била лепа. (смех) Е, а музика, скоро па Моцарт, али срећом, после променили плочу, па је било супер.

t17 А: Валцер, валцер требало да играте, а не колца.

t18 Б: Ма све ти зависи од музике. Да су наставили с оном музиком, била би пропаст од свадбе. Али, није, то само мало на почетку. Клопа је била стварно одлична. Била је у оном кетеринг фазону, оне цицабицице од салата, корпице неке, питице, сухомеснато, али знаш како сервирано. Ја сам се баш најела тог предјела. А за главно јело, нешто као роловано месо, али са неким посебним сосом, не само печурке, ја не знам шта је оно, али укусно, јако. У ствари, служили су пре тога, поховани качкаваљ, ваљда као сад топло предјело, пошто је било и хладног. И био је роштиљ. Ето, то је то! И торте после.

t19 А: И све си то појела!

t20 Б: Морала сам, хтела сам да будем по бонтону и ништа да не остављам у тањиру (смех)

t21 А: (смех) Зато си се вратила без фрајера, кад видели како мажеш, уплашили се људи!

t22 Б: Е, био један тип, добар, меркали смо се. Само он имао пратњу. Разменили смо само по коју у ходнику, и то је то.

t23а А: Класика, ил' заузет ил' будала.

t23б А: А кажи ми, молим те, Мира [младина мама], мора да је била одушевљена!

t24 Б: Јао, добро си ме подсетила. Она што је била карикатура! Ставила шешир! Замисли њу са шеширом!

t25 А: Па то личи на њу. Да изиграва кловна.

t26 Б: Вала баш! И понашала се као клоvn. Нешто се церекала. Па, час код младе, па час код младожење. Па, као игра. А кад игра, нема оно да се опусти, па да се весели, да ужива него оно, очи јој к'о на уљу, на све стране гледа.

t27 А: Снима. Да види да л' је гледа неко.

t28 Б: Па, то! Она је главна фаца, па ће сад сви у њу да буље!

Е, јесам ти рекла да ме звао Шиља?

t29 А: Не, ниси! Кад? (наставља се разговор о томе)

Да се разговори са овом и сличном тематиком морају на овај начин интерпретирати, нарочито показује први исказ t1, којим се овај разговор и отвара. Употребљени прилог *како* у овом исказу недвосмислено показује на који начин треба да се одвија причање. Показује да саговорник од говорника не очекује само штуре информације о томе када и где је била свадба него и друге информације, детаље, не толико важне за сам догађај колико важне за саговорника и говорника – да, на основу њих, заједно доживе дати тренутак. А да говорник разуме на који начин треба да говори, показује његов исказ *Ето, то је то!* (t18), којим завршава своје извештавање.

У сваком извештају фактографски подаци (шта се догодило, када, где, како и ко је учествовао у томе) нужни су. Овде су то подаци о броју гостију (t4), о томе ко је младожења (од t5 до t7), о тачном времену венчања у цркви (t14), затим шта је млада имала на себи (t10), као и то шта је служено од хране (t18). Уколико говорник не каже неки од тих података, дешава се да му саговорник постави питање у вези са тим. У овом случају, саговорник пита ко је младожења. Иначе, у разговорима овога типа саговорник врло често сам тражи фактографске податке, на пример, ко је све присуствовао том догађају, често се распитује и за конкретне појединце, јесу ли и они били тамо, затим тражи податке о тачном времену трајања одређеног догађаја. Може питати говорника када се, рецимо, вратио са свадбе, када су гости почели да одлазе и сл. Сви ти подаци њему говоре више него што се на први поглед може очекивати. Тако, ако се са неке прославе неко вратио раније, то казује да тамо нешто није било како ваља и сл.

Поред фактографских података, извештаји садрже и мање важне детаље, на које говорник сам жели да скрене пажњу саговорнику како би му на свој начин дочарао читаву ситуацију. У овом разговору говорник сматра да је свадба била лепа, али, из начина на који о томе говори, види се да му смета то што су млада и младожења тежили да свадба изгледа необично и несвакидашње (од t10 до t16). Саговорник је препознао тај тон, па својим репликама вербализује оно што говорник имплицитно саопштава (t11, t13, t17).

Оно што прати говор о детаљима са свадбе јесу говорникове процене и оцене оних личности које се том приликом издвајају, а то су млада (и младожења) (t8, t10, t14) и њена мајка (од t23б до t28). Неке од тих оцена су дате експлицитно, директним приписивањем одређених особина њима самима, а неке индиректно, описивањем њиховог понашања.

Издавање личности са оваквих догађаја, скупова, које су, према говорниковој процени, одударале по нечему од других присутних (понашале се или изгледале необичајено и неприкладно и сл.), представља конститутивни елемент оваквих оговарања. То врло илустративно показују и искази из других оговарања изречених у форми извештаја:

(Из извештавања са представљања књиге)

У првом реду седе Ружа и Нада. Видиш две бабе, излапеле. До њих одма' Божа, зајапурио се, оће да прсне од поноса, само трепће, а онај чуперак с главе, час намешта, час помера [...] Ето, најсмешније фигуре су ти били ти. [...] Ју, а онај Веснин муж, двеста кила има. Ала се чудовиште угојило! ...

Поред конкретних личности, говорник може издвајати и друге мање догађаје, који су сами по себи занимљиви и којима се могу и други, на посредан начин, мање-више оговарати. Једна од форми којима се скреће пажња на такве догађаје јесте форма *A да видиш ово*:

(Из разговора о новогодишњој прослави)

t1 А: Е, а да видиш ово. Рада трчи по сали, зове мене, зове Ивану, Славишу и тамо још неке. „Брже, брже, дођите да се сликамо“. И ми оно стали, скупили се. Слика нас нека девојка. И она „Јесмо добро испали?“. А девојка „Лепо сте испали, али ја уопште нисам фотограф“.

t2 Б: И јао! (смех)

t3 А: Она покупила неку девојку онако, видела да држи фотоапарат! (смех)

Оговарања у форми извештаја већином су дужа и имају сложенију дискурсну структуру. Томе подједнако доприносе и говорник и саговорник. Говорник се труди да детаљним описима и исцрпним извештавањем опише одређену атмосферу, а саговорник својим питањима, опаскама и коментарима додатно га подстиче у томе. О том њиховом сарадничком односу сведочи и представљени разговор о свадби, који садржи говорне сегменте, у којима они на посебан начин показују и потврђују свој пријатељски однос, блискост, фамилијарност и наклоност (од t9 до t23a).

3.7. УПОЗОРЕЊЕ

Оговарањима у форми упозорења називамо она оговарања у чијој дискурсној структури централно место заузима говорни чин упозорења.

Као директивни говорни чин, упозорење реферише о садржају који није у интересу говорног лица, већ је у интересу саговорника, с тим што се од саговорника очекује да прихвати сугестију (Личен 1987: 133). Упозорење не имплицира нужно и опасност, па стога М. Личен сматра да би за 'упозорење' било подесније рећи 'скретање пажње', али не на опасност или последицу него на потребу да саговорник (не) предузме нешто поводом тога. Тако, свако упозорење у свом семантичком садржају има три елемента: услов, последицу и објашњење.

На пример, упозорење *Пази, сутра неће бити струје* у одређеном контексту може значити *Пази, нећеш стићи да испечеш колач, ако га благовремено не ставиш у пећницу, јер ће нестати струје*. Ово упозорење се формулаички може представити на следећи начин:

Пази, догодиће се Y, ако не предузмеш X, јер Z.

X представља услов

Y представља последицу

Z представља објашњење

Сваки од ових елемената, како примећује М. Личен, може изоловано да послужи као упозорење, што указује на то да је веза међу њима мање чврста него код других директива (Личен 1987: 135), уп.:

X = Вежи пертлу!

Y = Можеш се спотаћи. = Немој да се спотакнеш!

Z = Виси ти пертла!

Према нашем схватању, дакле, могуће је да на површинској структури језика буде формализован само један од ових елемената, а да остала два буду у његовој дубинској структури. Који ће од ових елемената бити формализован, а који не, зависи од комуникативне ситуације, намере говорника и жељеног комуникативног ефекта. Међутим, како ми запажамо, ови елементи у складу са говорниковим намерама у одређеном контексту могу задобити и другу комуникативну функцију. Тако се објашњење из семантичког садржаја неких упозорења може јавити и са функцијом оговарања. Погледајмо и на који начин.

t1 A: Видиш какав ми је проблем.

t2 B: Јесте, али

t3 A: Не знам како функционишу односи, ко је с ким, ко кога воли, не воли. Кога да питам?! Увек имаш неке таборе, знаш

t4 B: Како не знам! Па видела си и сама, знаш шта је било прошле године,

t5 A: На шта мислиш, на?

t6 B: Па на оно што је било са Синишом и његовом екипом, што

t7 A: А, то! Па добро. Него, мислила сам да одем код Љупке, да јој све лепо кажем, да

t8 B: *Еј, али, пази, опасна је она!*

t9 A: Што мислиш?

t10 B: *Па, зна она да буде и овако и онако. Буди опрезна са њом. Она само, овако, делује да је фина. Знаш каква је!*

t11 A: Па ја немам такав утисак. Мислим, нисам никад

t12 B: Богами, ја сам чула свашта. Мислим, оно, ја сам са њом све фино, све океј, али

t13 A: Причала сам ја са њом једном, има једно шес⁷-седам месеци, чинила ми се баш онако разложна, не знам, причале смо како сад ови мастери и то, Болоња и то деградирају школовање, и не знам, и баш сам оно помислила како је океј.

t14 B: Не знам, ја бих да сам на твом месту ћутала, па ако ти искрсне, ја бих тад гледала шта ћу. Немој сад ништа. Поготово не са Љупком, *она ће ти сад рећи једно, а сутра друго.*

t15 A: Е сад си ме, не знам.

У овом разговору говорни чин упозорења реализован је у исказу *Еј, али, пази, опасна је она* (t8), који је семантички проширен исказима t10 и t14. На говорни чин упозорења указују и форме *пази* (t8) и *буди опрезна* (t10) као експлицитни показатељи његове илокуције. У складу са семантичком интерпретацијом упозорења коју је дала М. Личен, ово упозорење би, сходно овој ситуацији, могло да се преформулише на следећи начин:

Пази, погресићеш, ако разговараш са Љупком, јер је она опасна.

Дакле, последица је исказана исказом *погресићеш*, услов исказом *ако разговараш са Љупком*, а објашњење, образложење исказом *јер је она опасна*. И искази означени као t10 и t14 такође се могу интерпретирати као образложење у садржају овде датог упозорења, уп.:

Пази, погресићеш, ако разговараш са Љупком, *јер зна она да буде и овако и онако / јер она само делује да је фина / јер она ће ти сад рећи једно, а сутра друго*.

Услов и последица из садржаја упозорења немају ту комуникативну способност да, поред примарне функције – исказивање упозорења, остваре и функцију оговарања. То је због тога што су услов и последица, како показују истраживања М. Личен, обавезне семантичке компоненте и других директива (нпр. наређења, претње, уцене и сл.), а образложење је обавезно само за упозорења (Личен 1987: 136). Оно је обавезно само за упозорење, јер оно, као говорни чин, подразумева ситуацију у којој говорник штити саговорникове интересе, а да би говорник убедио саговорника да ради за његово добро, мора имати ваљане аргументе, тј. објашњење, образложење. Тако гледано, можемо рећи да образложење из семантичког садржаја упозорења има највећи убеђивачки, наговарачки потенцијал. А с друге стране, и оговарање се добрим делом заснива на убеђивању саговорника да је одсутна особа лоша. Према томе, оно што упозорењу омогућава да се јави са функцијом оговарања јесте управо та компонента убеђивања да је неко лош. Међутим, треба напоменути још и то да се са функцијом оговарања не могу јавити сва упозорења, већ само она у којима саговорнику 'прети опасност' од одређене особе, тј. у којима се саговорнику скреће пажња на одређену особу као лошу.

Да би се оговарање јавило у форми упозорења, неопходно је да адресат добро познаје особу која се оговара и да планира да има извесни контакт са њом или је извесно да ће кад-тад бити у контакту са њом. А због директивне природе овог говорног чина, због говорниковог нескривања своје намере да жели лоше говорити о одсутној особи, оговарања у форми упозорења јављају се само међу саговорницима који су блиски.

3.8. ПРЕКОР

Један од конститутивних услова за остваривање оговарања у комуникацији, како смо показали,⁶³ јесте и то да говорник који настоји некога да оговара верује, зна или претпоставља да и његов саговорник, исто као и он, има лоше, ружно мишљење о особи која је предмет разговора. Говорник то може знати на основу ранијих разговора са тим саговорником, тако да оговарање које настоји да отпочне представља само наставак њихових претходних разговора. Када нема таквог искуства одраније, говорник онда може претпостављати да саговорник мисли као и он само на основу тога што себе и саговорника доживљава као припаднике исте групе, а особу коју оговара као њиховог заједничког противника, супарника, неистомишљеника и сл. У комуникацији се припадност истој групи испољава и вербално и невербално (мимиком, погледом и сл.), а сваки погодан тренутак се користи да се она посебно и истакне. Тако се и оговарање, као показатељ припадности истој групи, јавља увек када саговорници осете да су се створили услови за то.

Говорник је, можемо рећи, обично врло тачан у проценама у вези са својим саговорником. Ретко се дешава да започне оговарање пред саговорником који о одсутној особи мисли потпуно другачије од њега и који није 'припадник његове групе'. Уколико није сигуран каквог је мишљења његов саговорник и из које групе потиче, своју намеру да некога оговара изрећи ће врло обазриво.

Но, када је говорник прилично уверен да он и његов саговорник деле иста знања о одсутној особи и када су се, по његовом мишљењу, стекли услови за оговарање (одиграло се девијантно понашање), а оно, упркос томе, изостане, он ће то своје незадовољство покушати на неки начин и да испољи. Једна од тих његових реакција јесте прекоривање саговорника што не уочава лоше поступке одсутне особе и изјава да се он томе чуди. Тим прекоривањем, поред тога што се замера саговорнику да се не понаша на очекивани начин, одвија се и оговарање одсутне особе. Погледајмо и на који начин. За илустрацију наводимо следећи разговор:

(Разговор двеју колегиница (А и Б), који је уследио након једне изјаве треће колегинице (В) у вези са особом у фокусу)

t1 В: Донела сам вам ове потврде. Крле је рекао да је све у реду (ставља их на сто)

t2 Б: Аха, значи у реду је. Крле рекао?! Добро

t3 В: Да (излази из собе)

(А и Б остају саме)

⁶³ О томе смо говорили када смо указивали на одлике оговарања са прагматичког аспекта.

- t4 А: *Добро, докле ћеш ти да толеришеш то?!*
- t5 Б: Шта? (збуњено)
- t6 А: *Како шта?! Зар не видиш шта ради Крле?!*
- t7 Б: Па (и даље збуњено)
- t8 А: *Јел' ти видиш како се Крле понаша?! Представља се као да је он неки фактор.* Ако он каже да је у реду, онда је у реду.
- t9 Б: Ма, мене баш брига за то! А и ти, не знам зашто се оптерећујеш тиме!
- t10 А: *Како те, бре, брига?!* И онда кад си му ти рекла, кад си ти све урадила око припреме и да те је, не знам ко питао, јел' за ово заслужан Крле, и кад је он рекао па јел видиш кога сматрају главним и одговорним
- t11 Б: Па, мени уопште није стало до те репутације. Да се хвалим да сам овде шеф, шеф на станицу, па ја, бре, знам ко сам! Мене ово уопште не интересује. А њему је само до тога стало.
- t12 А: *Па, не можеш тако.* Мене је то много изнервирало. Ти си му из најбоље намере то рекла, а он онако да каже, ја сам мислила да ћеш ти
- t13 Б: Он има станицу, ја имам нешто друго!
- t14 А: Да знаш да сам ја одмах отишла код шефице и испричала јој.
- t15 Б: Шта си јој, молим те, причала!
- t16 А: Како се понаша. Рекла сам и за Јову, да ми странкама не дозвољавамо да прилажу непотпуну документацију, а да њих двојица то раде, па после код нас долазе и жале се, и кажу не, не, нама су већ узимали тако. Мора да постоји принцип, а не сад они дозвољавају, ми не дозвољавамо, па после ми награбусимо, жале се на нас, да ми не ваљамо.
- t17 Б: И шта ти је рекла на то?
- t18 А: Да ће видети за то и да ће разговарати са њима.
- t19 Б: Уф, много ће их уплашити! Ја знам да он има ту манију да други мисле да је он неко и нешто, али нека мисли. Мени не може ништа.
- t20 А: Ма, жено, ниси у питању само ти, него принцип. Зна се шта је принцип, колегијалност, где је ту међуколегијално поштовање.
- t21 Б: Па зар ја треба да га учим томе?! Ако он не зна како треба да се понаша, ја сигурно нећу да идем да се расправљам са њим.
- t22 А: Ја сам, богами, Јову питала је ли то у реду.
- t23 Б: И?
- t24 А: Сложио се да није у реду, али каже да он то ради због странака, да би њима учинио.
- t25 Б: Јесте, да би њима учинио!
- t26 А: Не, него да би они били добри, а ми не ваљамо!
- t27 Б: Ма, јасно.
- t28 А: Што није у реду, није у реду.
- t29 Б: Слажем се са тобом. Али, нећу да се расипам, нећу да губим енергију исправљајући криву Дрину.
- t30 А: Ја не могу тако. Ја морам да кажем. Доста ми је тортуре [...]

Како показују искази t4, t6, t8 и t10, говорник замера свом саговорнику то што дозвољава особи у фокусу да се понаша на одређени начин. Тиме му посредно саопштава да му особа у фокусу нарушава ауторитет, а да он тога није свестан. Као потврду, наводи девијантна понашања треће особе, конкретна и уобичајена, која саговорнику треба да покажу да му је ауторитет угрожен и да је одсутна особа лоша. Да саговорник није свестан тога, показују његове реплике t5, t7. Саговорник се брани од оптужби, замерки изречених у том прекору, истичући да се он разликује од особе у фокусу (t9, t11, t13).

И управо на тој релацији говорникових оптужби и саговорникове одбране гради се дискурс оговарања треће особе. Да би говорник саговорника убедио да му други не мисле добро, он мора да указује на њихово девијантно понашање и тако их оговара (t8, t10, t12, t16). На исти начин поступа и саговорник. Да би пред говорником одбранио своју личност, свој интегритет, он мора да нападне личност особе од које му прети опасност, а то чини тако што је оговара (t19, t21).

Запажамо да се у оговарању у форми прекора оговара особа чије се понашање у начелу сматра претеривањем и које, према говорниковом виђењу, извесно време штети саговорнику. То може бити и неочекивано, неуобичајено понашање, али које се сматра учесталим, које се понавља, које проистиче из других сличних понашања и тако доприноси општем утиску да се у нечему претерује. Општи утисак претеривања и трајања неког понашања испољава се на нивоу целог дискурса, а нарочито се уочава у оним исказима које можемо сматрати типским за чин прекора. То су, у овом случају, искази: *Докле ћеш да толеришеш то?*, *Зар не видиш шта ради Крле?* *Јел' ти видиш како се Крле понаша?* Ови искази, дакле, тематизују основни конститутивни услов за остваривање прекора – саговорник не увиђа да се одсутна особа понаша проблематично.

У оговарањима овога типа проблематично понашање одсутне особе говорник не доживљава само као напад на свог саговорника него и као напад на себе. Он се поистовећује са својим саговорником јер сматра да обоје потичу из исте групе и да оно што вређа једног вређа и другог. Искази t12 (*Мене је то много изнервирало*) и t20 говоре управо о томе. Иначе, оговарати некога тако што се саговорнику приговара за ту особу, могуће је само онда када говорник осећа блиску повезаност са својим саговорником или када осећа да припадају истој групи или када сматра да јој, скретањем пажње на нечије лоше поступање, чини добро. То је један вид испољавања групне кохезије.

Због тога у оговарањима ове форме нема језичког сукобљавања, које се иначе може јавити у прекоревачу, оптуживачу и замерању. Додуше, на основу исказа t20 (*Ма, жено, ниси у питању само ти*), може се имати утисак да се саговорници сукобљавају. Но, то није ни свађа ни расправа, него одбрана својих ставова, при чему ни говорник ни саговорник немају намеру да се вређају, омаловажавају и сл.

Дешава се и то да саговорник говорникову намеру не препозна као добронамерну, поготову онда када је са особом за коју му се прекоревача у фамилијарној или интимној вези. Тада може доћи и до језичког сукобљавања, свађе, нпр. онда када родитељи сину приговарају за девојку са којом се забавља, а он се, увређен због тога, посвађа са њима и сл.

Тако гледано, од свих форми у којима се оговарање у комуникацији појављује, оговарање у форми прекора најближе је неуспешним оговарањима која се могу завршити језичким сукобом – свађом, расправом.

3.9. АЛУЗИЈА

Алузија у најширем смислу значи посредно говорење о нечему, говорење о једној ствари док се мисли на другу. У књижевности алузија, као стилска фигура, остварује своје значење упућујући на неки познати догађај или на неко дело, лик или ситуацију. Врло често може бити и шире структурално развијена: у алегорију, пародију, травестије, сатиру и сл. (РКТ). Међутим, алузивно говорење је својствено, пре свега, обичној комуникацији, али пуни стилски ефекат задобија тек на вишој естетској инстанци, у књижевности.

Алузивно говорење се често среће у језику политичара. Када о својим неистомишљеницима не желе рећи директно оно што мисле, политичари неодређено говоре о извесним догађајима, ситуацијама, ликовима и сл., покушавајући на тај начин да наведу оне који их слушају да препознају о коме је реч. Политичарима такво говорење служи као ограда – да кажу оно што мисле, а да се директно не сукобљавају са другима и да не морају због тога да трпе последице. Алузивно говорење о другима у језику политичара блиско је оговарању у свакодневной неформалној комуникацији. Ево и примера:

t1 А: Не знам, некако осећам, као да радим нешто без везе, као да је ово једно опште замајавање,

t2 Б: Па

t3 А: Јури тамо, јури овамо и опет све исто, *нико ти ништа не рачуна*

t4 Б: *Неким је можда баш то у интересу.*

t5 А: Шта, лов у мутном?

t6 Б: Па јел' није?!

У овом говорном сегменту алузивно говорење препознаје се у исказима t3, али пре свега у исказима t4 и t5. Исказима t3 и t4 упућује се на одређену особу, а исказом t5 на одређено понашање. У исказу t3 алузија је остварена у исказу *нико ти ништа не рачуна*, при чеми се као носилац алузивног говорења може сматрати реч *нико*. У исказу t4 носилац алузивног говорења је реч *неки*, а у исказу t5 израз *лов у мутном*. Како примећујемо, у овом алузивном говорењу на особу се упућује заменицама *нико* и *неко*. Заменица *нико* овде има заправо супротно значење од основног, а то је 'онај од кога се то очекује', а у заједничком знању говорника зна се тачно ко је та особа. Заменица *неко* овде се јавља са значењем 'не било ко, већ зна се тачно ко'. Са сличним значењем у оваквим оговарањима може се јавити и заменица *многи*:

- t1 А: [...] *Иде зима*, а ја немам баш неку адекватну обућу. Мислим, имам, али увек ми ноге мокре
 t2 Б: Јој, ништа ми не причај! Исти проблем.
 t3 А: И сваки пут кажем себи, е купићеш топле чизме, па нека кошта колико кошта, и сваки пут нешто искрсне. Е овај пут сам се заинатила
 t4 Б: Јеси купила?
 t5 А: Јесам. И то два пара!
 t6 Б: У, *многи* ће ти то замерити!
 t7 А: Е, баш ме брига, нека цркну. Али, супер су. Видећеш, показашу ти.
 t8 Б: Пошто су?

На одсутну особу у алузивним оговарањима може се упућивати и извесним надимцима, именима, квалификацијама и сл., с тим што такве идентификације могу бити познате само онима који учествују у комуникацији, па су оне, да тако кажемо, тајне, шифроване. Врло често таква оговарања у себи садрже и извесну дозу ироније (пр. 1 и 2), али и експресивности (јер садрже нпр. метафоре) (пр. 3). Ево и примера:

- (1) t1 А: [Је'л] ти дошла *другарица*?
 t2 Б: Откуд знам. Иди па види.
 (2) t1 А: Где ти оде *цимерка*? (смех)
 t2 Б: Не знам (смех)
 t3 А: *Како то не знаш?! Није ти се јавила?!* (смех)
 (3) t1 А: Је'л сазнао неко кад се путује?
 t2 Б: Ја сам чула у недељу у 10, тако ми рекла Каћа.
 t3 В: Не, нешто се мењало, па сам ја јуче била горе да питам, али *кербер* не да, каже дођи сутра.
 t4 А: Сутра?!

Да би се оговарало на алузиван начин, потребно је да саговорници буду блиски, да се добро међусобно познају, да особу коју оговарају

добро познају. На овакво оговарање у фамилијарној комуникацији говорник се може одлучити како би себе заштитио од могућих последица, али првенствено се одлучује на такво оговарање ради произвођења комичног ефекта, забављања себе и других, задиркивања саговорника и сл., али и ради постизања високог степена експресивности. Приметили смо, на пример, да се алузивна оговарања јављају врло често у комуникацији одраслих пред децом, јер је општепознато да деца несвесно и незлонамерно преносе онима који су оговарани оно што је о њима речено њима иза леђа, тако да се старији одлучују на алузивна оговарања управо због тога, да заштите себе и друге од могућих конфликта и непријатних ситуација.

Што се тиче дискурсне структуре ових алузивних оговарања, она се, како показује наш корпус, чешће реализују у виду једног или два исказа. Могу да се развију у ширу дискурсну структуру, али тада губе форму алузије, прерастајући тако у неку другу форму.

У разговору који следи алузивно оговарање се јавило само у почетним репликама (од t3 до t6a), а у даљем разговору добило је елементе наративне форме (препричава се шта се догодило):

t1: Јесте ли били на приредби?

t2: Јесмо, јесмо.

t3: Јесте ли *сви* ишли? (иронично)

t4: Па како другачије! (иронично, смех)

t5: Па то, мислим, да не бринем.

t6a: Таман посла! Ма пусти их!

t6b: Много су ме изнервирани. Узнемирили су пола позоришта. Како смо стигли, пошто, наравно, због њих каснимо, људи поседали, само што није почело, и сад, пошто хоће да седну у прве редове, и сад у једном реду, имаш слободно по једно, два места спојена, они дижу оне људе, премештају их из реда у ред, да споје пет места. Неки се премештају, а једна жена баш се изнервирала, и није хтела ваљда. А ми, Миле и ја, сели с краја и гледамо шта кретени раде.

t7a: Као да морају за руке да се држе!

t7b: А деца, каква су била?

t8: Па добри [...]

3.10. КОМЕНТАР

Оговарањима у форми коментара сматрамо она оговарања која се исказују у свега неколико исказа, а којима говорник износи свој негативни став, критичко мишљење поводом одређене ситуације. Врло чес-

то такви коментари су и иронични. За таква оговарања нису од великог значаја адресатове реплике, јер говорник не очекује од саговорника да активно учествује, па самим тим и дискурсна структура таквих оговарања је проста, своди се само на говорничково пејоративно вредновање ситуације. За примере који илуструју ове форме наводимо следећа оговарања:

- (1) (Из аутобуса другарице посматрају непознату девојчицу)
Погледај, молим те ону! Набила бих јој ону цигару у уста. Кад видим тако да од раног јутра неко запали цигару, смучи ми се.
- (2) (Сестре гледају фотографије)
t1 А: Види како се обукла! Где иде то једно с другим!
t2 Б: Јесте, баш смо Вики и ја коментарисале.
- (3) (На пословном састанку две колегинице поводом говора једног од колега)
Јеси чула?! Упамти то! Таква памет се ретко чује.

За оговарања у форми коментара карактеристично је то да је говорник обично сведок одвијања, одигравања догађаја који он сматра девијантним, тако да свој коментар даје непосредно по његовом одигравању или чим се стекну услови да се он саопшти. Особа која се оговара не мора бити позната ни говорнику ни саговорнику, али важно је да у том тренутку буде 'позната', тј. да се зна на кога се коментар односи. Уколико говорник није сигуран да његов саговорник зна о коме ће бити речи, он ће му на њу скренути пажњу: у пр. (1) то се чини исказом *Погледај, молим те ону!*, у пр. (2) исказом *Види како се обукла*, а у пр. (3) *Јеси чула?!*

Закључне напомене.

Наративна и дескриптивна форма су најтипичније форме оговарања, али и у једној и у другој форми могу се наћи елементи ове друге форме. То је тако јер се у комуникацији врло често смењују опис и наративна, као наизменично смењивање статичности и динамичности у говору. Тако се наративна као доминантна дискурсна техника примећује у оговарањима у форми анегдоте, егземплума, вести, извештаја, прекора итд., што и чини ове форме врстама наративних форми. С друге стране, дескрипција се среће и код упозорења. Али, оно што је било одлучујуће у издвајању свих ових форми као посебних, самосталних, јесте њихова комуникативна функција, као и типски искази који су упућивали на форму којој припадају, па самим тим и олакшавали њену перцепцију.

VIII. ОГОВАРАЊЕ У ЖУТОЈ ШТАМПИ

1. ДИСКУРСНА СТРУКТУРА

1.1. ФОКУСИРАЊЕ НА ОСОБУ

Директно фокусирање на особу. Читаоцима таблоидне штампе сасвим је јасно да ће се у таквим новинама углавном субјективно говорити о особама на фотографијама, тако да не очекују од новинара / аутора текста да одређеним говорним стратегијама прикрива своју намеру. Стога на макроплану таблоидне штампе налазимо директно, нескривено фокусирање на познате.⁶⁴ Да нема прикривања намере да ће се познати оговарати, говори чињеница да су и сви елементи текста (наслов / насловни блок, текст и фотографија) у томе често усклађени. Наслов⁶⁵ у већини случајева наводи име особе која је у фокусу, садржи пејоративну евалуацију, а и најављује проблемску ситуацију. У тексту се ситуација наводи, описује, објашњава, аргументује, коментарише, а фотографија са ликом особе о којој се говори потврђује њен идентитет, при чему се врло често њоме и документује оно што је у тексту речено. Намера таблоидне штампе (новинара), према томе, потпуно је јасна.

Чак и тамо где нема основа за оговарање, аутор жуте штампе текст организује тако да звучи као трач, оговарање. На пример, текст који говори о томе да један певач последњих дана пуно ради на издавању новог албума најављује се на следећи начин:

Н: ЖЕЉКО ЈОКСИМОВИЋ ДАНИМА НЕ ДОЛАЗИ КУЋИ

Овакав наслов наводи читаоца да помисли да особа у фокусу због неких проблема избегава кућу, рецимо, да има проблема у љубави, по-

⁶⁴ Ван Дејк сматра да се анализа новинских чланака може посматрати на два нивоа: на нивоу макроструктуре и на нивоу микроструктуре. Анализа макроструктуре укључује тематску и организациону структуру текста, имајући у виду пре свега правила организације (избор, генерализација и конструкција). А микроструктура подразумева лингвистички аспект анализе (језичка средства, кохезију и кохерентност) (Ван Дејк 1988: 10–13).

⁶⁵ Наслов (Н) новинског текста у ширем смислу обухвата и наднаслов (НН) и поднаслов (ПН).

родици, проблем са алкохолом или нешто друго. Читањем целог текста види се да је то ауторово преувеличавање ситуације и да особа у фокусу само пуно ради, па због тога доста времена проводи ван куће. Ево и самог текста:

Последњих неколико дана Жељка Јоксимовића нико не виђа. Чак ни његова драга Јована Јанковић. Човек је у Београду, али не свраћа кући. Толико ради да чак и спава у студију. Остало му је да измиксује две песме до краја недеље и да преда албум. То ће бити нешто потпуно ново, неочекивано од Жељка. Занимљиво је да је себи овог пута урадио само две песме. Али зато се истакао Бајага. Песме су у поп-рок фазону, а ЦД ће се наћи у продаји за две недеље, каже наш извор (*Скандал 2009*, 282/5).

На исти начин се читаоци заварвају и у тексту са изразито сугестивним насловом:

Н: СВЛАЧИЛА СЕ НА КРИТУ

[на фотографији је певачица Ана Станић]

ТЕКСТ: За неколико дана премијерно ће бити приказан нови спот Ане Станић за песму И то је љубав. Спот је сниман десет дана на Криту, и то најновијим сапоп фотоапаратом. Да, добро сте прочитали – фотоапаратом! То је последња реч технике јер овај апарат једини даје квалитет приближан филмској камери и апсолутни је хит у свету. На оваквој опреми спотове снимају и многе светске звезде, јер је време израде спота много краће, па је и уштеда већа. Екипа је боравила у граду Хања, а Ана је у споту приказана са две личности у себи – једном која је стабилна и другом која је дивља, бескомпромисна и неукротива. Пошто је сезона на Криту скоро завршена, екипа је имала среће да сними предивне пејзаже (*Скандал 2009*, 282/4–5).

У тексту, истина, има ауторских коментара, али се они тичу начина снимања спота, коришћене технике и сл., а не саме певачице. Нигде се не коментарише, на пример, како се она понашала на снимању спота, ни шта је радила и сл., иако наслов најављује управо то. Ниједна реч, дакле, у овом тексту није усмерена против личности ове певачице, осим у наслову, и то, како видимо, без разлога.

У таблоидној штампи за фокусирање на особу служи, поред имена у наслову (насловном блоку) текста, и фотографија те особе. Врло често наслов и не садржи име особе, већ се само на основу фотографије зна о коме је реч. На пример,

(1) Н: ЛАСЕРСКОМ ЛИПОСУКЦИЈОМ ТОПИ МАСНЕ НАСЛАГЕ (*Свет 2010*, 657/23) [на фотографији је певач Дарко Лазић];

(2) Н: ЗАВРШИЛА МЕЂУ 20 НАЈБОЉЕ ОБУЧЕНИХ ХРВАТА (*Свет 2010*, 657/22) [на фотографији је глумица Катарина Радивојевић];

- (3) Н: ОТИШАО У ИЛЕГАЛУ (*Курир* 2010, 2269/12) [на фотографији је певач Марко Ђуровски];
- (4) Н: ОТИШАО У ЛЕГЕНДУ (*Пулс* 2009, 173/1) [на фотографији је певач Мајкл Џексон];
- (5) Н: ОНА ГА ВОЛИ (*Пулс* 2010, 202/35) [на фотографији су балетан Бенџамин Милепај и глумица Натали Портман].

Две основне функције фотографије јесу функција идентификације особе у фокусу (референцијална) и функција привлачења читаоаче пажње (фатичка). При листању новина, дакле, прво се уочи фотографија особе у фокусу, затим наслов текста, па ако је он довољно интригантан, на крају се чита и сам текст. Код неких фотографија може се уочити да једна од ових функција надвладава другу. Уколико је особа у фокусу нашироко позната јавности, њена фотографија у штампи има пре свега фатичку функцију (због тога су оне врло често и на насловним странама), а уколико је особа мање позната јавности, њена фотографија има најпре идентификациону функцију, па тек онда фатичку. На пример, уз текст који говори о могућој љубавној вези између једне манекенке и једног ватерполисте, који нису много познати јавности, стоје засебно њихове фотографије. На једној фотографији је она како као манекенка позира, а на другој је он у друштву више особа, а из тог друштва се, како би се знало ко је особа у фокусу, он издваја заокруживањем. Да се његов лик додатно не заокружује на фотографији, већина читалаца вероватно не би знала ко је међу фотографисанима особа у фокусу. Фотографије јавних личности, у овом случају, имају за циљ да их јавности представе ликом, изгледом. Због ослабљене фатичке функције фотографије, у оваквим текстовима неретко се прибегава помпезним насловима (и у садржинском и у визуелном смислу) који би тај недостатак надоместили. Поменути текст се најављује на овај начин:

Н: ИВАНА КУКРИЋ

ЉУБИ ВАТЕРПОЛИСТУ!

ПН: Једна од наших најлепших манекенки у вези са четири године млађим црногорским репрезентативцем Филипом Трајковићем, са којим је провела незабораван викенд у хотелу „Сплендид“ у Бечићима (*Свет* 2009, 620/26–27).

Наслов је, како видимо, експресивно интониран. То показује знак узвика на крају, затим, глаголска лексема ’љубити (некога)’ са значењем ’волети некога, бити у љубавној вези са неким’, као и начин упућивања на особе у фокусу. На једну особу се упућује именом и презименом, а на другу описно, навођењем њеног занимања, професије. У поднасло-

ву упућивање на ове особе је обрнуто. На ону која је у наслову била представљена именом и презименом сада се упућује описно, њеним занимањем, а на особу на коју се у наслову упућивало описно сада се упућује именом и презименом. Главна мета у овом оговарању је, ипак, она особа на коју се у наслову упућује именом и презименом. Она и у наслову и у поднаслову има позицију агенса, док ова друга особа има позицију пацијенса. И у једном и у другом случају оваквим начином упућивања на особе аутор читаоцима ближе објашњава ко су особе о којима се говори. Овде пак кључни значај у фокусирању на особу имају фотографије, иако су илокутивно слабије од текста и наслова.

Поред фотографије, како смо и истакли, у жутој штампи за фокусирање на особу користе се и имена особа и изрази, етикете којима се на њих упућује, а које се наводе у наслову, тј. насловном блоку (наднаслову или поднаслову).

Што се тиче именовања личности у жутој штампи (етикетирања), треба имати у виду да нису све јавне личности познате по имену и презимену, већ да су многе познате и по одређеним надимцима (нпр. Драгица Радосављевић позната је по надимку Цакана), скраћеним именима и презименима (нпр. Бајага од Момчило Бајагић), и по иницијалима (нпр. Јелена Карлеуша као ЈК), и уметничким именима, псеудонимима, који им служе као званично, службено име у јавности (нпр. Лепа Брена, Беби Дол, Викторија, Дара Бубамара, Биг Мама, Тома Пантер) или се скраћена имена јављају паралелно са пуним именом и презименом (нпр. Цеца/Светлана Ражнатовић) итд. Због тога у жутој штампи употреба надимка или скраћеног имена за упућивање на одсутну особу не значи нужно и испољавање блискости, солидарности, симпатије, односно емпатије. Такви називи имају првенствено неутрално значење каква имају имена и презимена иначе.

Међутим, дешава се да се на особу која је јавности позната под именом и презименом или можда још и надимком упућује само једним делом њеног званичног, службеног имена: или само именом, или само презименом, или само надимком, односно скраћеним именом (нпр. Ђуровски уместо Марко Ђуровски, Бајага уместо Момчило Бајагић Бајага итд.). Таква одступања углавном носе и одређено значење, поруку, јер су мотивисана ауторовом намером и одређеним комуникативним ефектом. С истим циљем новинари врло често особама о којима говоре сами дају експресивизиране надимке, скраћена имена или користе описне форме којима упућују на њих: Миланче од Милан, Ната од Наташа, Цеки од Цеца, Цеки од Цеј итд.

Дакле, фокусирање у жутој штампи, гледано уопштено, директно је, без скривања намере да се желе оговарати познате и јавне личности. Но, посматрајући текстове појединачно и с обзиром на жанровску форму коју имају, примећује се да новинари своје оговарачке намере желе и да прикривају, пишући наводно позитивно или неутрално о познатима, а често се случајно, говорећи о другоме, дотакну нечијег имена, тако да и та особа постане предмет разговора. То нам показује да се и у писаном медијуму оговарачког дискурса, разликују, поред директног фокусирања, и индиректно и узгредно фокусирање на особу.

Индиректно (околишно) фокусирање на особу. Ауторово прикривање намере да ће особу о којој говори у тексту оговарати среће се најчешће у оним текстовима који су само наизглед објективни, односно који личе да су само информативног карактера, какве су, на пример, вести. А како ћемо видети у каснијим анализама, вести у жутој штампи су углавном субјективизирани, тако да скоро и нема текстова у жутој штампи који нису усмерени против особе о којој говоре. Размотримо наредни текст:

Н: МОНИКА БЕЛУЧИ ЧЕКА ДРУГУ ЋЕРКИЦУ

ТЕКСТ: Глумица Моника Белучи (45) трудна је неколико месеци, а требало би да се породи крајем пролећа и на свет донесе девојчицу. Лепа Италијанка је већ десет година у браку с француским глумцем Вансаном Каселом (43), с којим има ћерку Деву (5).

Моника је у последње време стално причала како силно жели друго дете, а ми се надамо да ће бебица личити на маму! (*Курир* 2010, 2269/17).

Оно што овај текст чини оговарачким јесу прикривени ауторски коментари вешто уткани у сам текст. Информације о годинама старости глумице и њеног мужа нису ништа друго до ауторски коментари. Тако аутор коментарише са читаоцем чињеницу да се ова глумица одлучила да у тим годинама роди дете. По њему, а и његовом саговорнику (читаоцу), за жену су то очигледно касне године, или бар крајње време да се жена одлучи да поново роди. Последњи исказ у тексту у коме се каже да је ова глумица 'силно желела дете', значи да је од жеље до њеног остварења прошло доста времена, односно да је време ипак одмакло. У прилог овоме иде и наше запажање да се у другим текстовима који су се нашли поред овог текста нису наводиле године особа о којима се писало, јер то, очигледно, није било од значаја као што је то важно за овај текст. Додајмо још и то да је исказ 'ми се надамо да ће бебица личити на маму!' само наводно добронамерна жеља аутора, јер њиме пре свега прикрива своју оговарачку намеру.

Ево још једног текста у коме аутор текста прикрива своју оговарачку намеру:

Н: 150.000 ПОКЛОНИЛИ У ХУМАНИТАРНЕ СВРХЕ

[на фотографијама певачица Силвија Недељковић и њен момак, фудбалер Саша Стаменковић]

ТЕКСТ: Силвија Недељковић и њен дечко, фудбалер Саша Стаменковић, недавно су се први пут појавили заједно у једној телевизијској емисији. Наиме, овај пар је учествовао у ВИП издању квиза Желите ли да постанете милионер, који ће ускоро почети да се емитује на Националној телевизији. Како смо научили, Силви и Саша су заједничким снагама успели да освоје 150.000 динара, а сви ВИП учесници сами ће одлучити коме ће освојени новац отићи у руке, пошто је реч о хуманитарној акцији. А како су се фолкерка и голман црвено-белих слагали током провере знања, видећемо ускоро ... (Свет 2010, 657/13).

Према наслову текста, рекло би се да се аутор диви оваквом једном хуманом гесту. Међутим, главни део текста показује да аутор супротно мисли. Он извргава руглу чињеницу да су двоје познатих на наградном квизу освојили само 150.000 динара. У наслову аутор и не говори да су у питању динари, већ заваарава читаоце и оставља их да верују да је можда у питању нека страна валута, на пример, 150.000 евра. Дакле, од самог почетка текста, аутор прикрива своју праву намеру. Аутор текста је своје дивљење из наслова, уз помоћ ироније, даље у тексту преобратио у поругу. Када говори о начину на који су освојили поменућу суму, он каже 'заједничким снагама успели су да освоје 150.000 динара', чиме се подсмева овим учесницима квиза. Он, дакле, сматра да за тако малу суму новца није потребан велики труд, поготову ако се учествује у пару, али њима двома је то, очигледно, био велики интелектуални напор. Аутор овде уплиће и стереотип који код нас влада о фолк певачицама и фудбалерима, а то је да су они необразовани, непросвећени и неинтелигентни. То показују и форме којима на њих упућује у тексту. Њу назива 'фолкерком', а њега 'голманом', што је вербализација поменутог стереотипа који је у позадини овог текста. Такође, и одређење квиза као 'провере знања', а не 'игре', показује на који начин аутор посматра учешће ово двоје познатих у једној оваквој емисији.

Некада је ауторски коментар веома добро прикривен да га могу препознати само они који су добро упућени у ситуацију која се описује и у међуљудске односе оних који се у тексту спомињу. У тексту који најављује ново музичко такмичење „Европска звезда“, које је осмислио извесни музички продуцент Саша Мирковић, као један од чланова жирија најављује се Марија Шерифовић. На први поглед, нема ничег чудног у томе, нити аутор текста на било који начин то у тексту ко-

ментарише, нити даје било какве коментаре оговарачке природе. Али, они који прате збивања на музичкој естради знају да је Саша Мирковић некада био менаџер Марије Шерифовић и да су се недавно посвађали, али убрзо и помирили. Након помирења нису наново пословно сарађивали, тако да је овај догађај прилика и повод да обнове ранију сарадњу. Тако текст који најављује ново музичко такмичење заправо јавности саопштава нешто друго, а то је да Саша Мирковић и Марија Шерифовић поново сарађују. Погледајмо и сам текст:

НН: Марија Шерифовић

Н: КРЕЋЕ ПОТРАГА ЗА „ЕВРОПСКОМ ЗВЕЗДОМ“

ТЕКСТ: [1] Евровизијска победница Марија Шерифовић појавиће се у пројекту „Европска звезда“, чији је идејни творац менаџер Саша Мирковић и његова продукцијска кућа „Беотон“. [2] Петнаест најталентованијих певача добиће прилику да учествује у студијском делу овог такмичења, а најбољи ће имати могућност да свој таленат надограде са професионалцима у том послу. [3] Поред Марије Шерифовић и Саше Мирковић, у жирију ће се наћи и Леонтина Пат, Владимир Грајић Граја и многи други. [4] Емитовање овог шоу-програма стартаће од фебруара на телевизији Кошава и другим локалним станицама, а аудиције ће бити отворене за све заинтересоване током децембра и јануара у свим већим градовима Србије (*Курир 2009, 2230/12*).

Аутор текста имена ових познатих два пута ставља једно крај другог и то увек наглашавајући контекст пословне сарадње. Првим исказом [1], у коме се наглашава да је идејни творац тог пројекта Саша Мирковић, аутор жели јавности ставити до знања да сарадња Марије Шерифовић и Саше Мирковића није случајна, жеља или наговор других и сл., већ да је добровољна. Други пут аутор то чини када наводи имена оних који су у жирију, а имена Марије и Саше посебно издваја повезујући их у једно, уп. исказ [3].

Код оваквих текстова фотографија има само функцију идентификације, показује лик особе у фокусу.

Узгредно фокусирање на особу. У неким текстовима познати могу случајно постати предмет оговарања, обично када се доведу у везу са другим личностима по извесним сличностима или по неком другом основу. У таквим текстовима основна намера аутора је да говори о некоме другоме, што јасно казује, али не може да не говори у исто време и о другим јавним личностима. Те друге јавне личности, иако нису главна тема текста, постају предмет оговарања, или, како смо већ рекли, „коллатерална штета“ разговора. За илустрацију наводимо следећи текст:

НН: Распевани премијер

Н: БЕРЛУСКОНИ КАО ДИНКИЋ

ТЕКСТ: Рим – Италијански премијер Силвио Берлускони спрема се да изда албум у сарадњи са Маријаном Апичелом, напоританским композитором, тврди италијански дневни лист „Стампа“. Берлускони се иначе опоравља од напада који је на њега 13. децембра извео Асимо Тартаља, а у петак је први пут изашао у јавност, и то у тржни центар недалеко од његове куће, тврди лист „Коријера дела сера“.

Берлусконија је 13. децембра у Милану Тартаља погодио у лице тешком статуетом миланске катедрале и том приликом му поломио нос и два зуба. Седамдесеттргодишњи премијер провео је неколико дана у болници, а затим је опоравак наставио код куће (*Курир 2010, 30. април, ел. издање*).

Главна особа у фокусу у овом тексту је италијански политичар Берлускони, а особа која се узгред спомиње и узгред оговара јесте наш политичар Млађан Динкић. Ову двојицу политичара аутор текста је довео у везу само у наслову текста поредећи Берлусконија са Динкићем. Наднаслов и наслов текста смисаоно представљају целину, тако да наднаслов делимично објашњава наслов и читаоцу је јасно зашто аутор повезује Динкића и Берлусконија. Љубав према музици је оно што њих двојицу повезује. Али, према ономе што говори главни део текста, веза између Берлусконија и Динкића је и другачије природе. У јавности је италијански политичар познат и по скандалима, тако да се у главном делу текста он представља у том светлу (противници га физички нападају на јавним местима, али он упркос томе и упркос својим годинама наставља да се у јавности појављује на местима која не приличе његовом положају, као што су тржни центри). Аутор, иако у овом главном делу текста не спомиње М. Динкића, насловом ’Берлускони као Динкић’ јасно показује да сматра да је и Динкић попут Берлусконија – особа склона скандалима и недоличном, неприкладном понашању политичара.

Ево још једног текста у коме се, поред особа именованих у наслову, узгред оговара и неко други:

Н: ТОПАЛКО СНИМА ДУЕТ СА ЖЕНОМ

[на слици њих двоје]

ТЕКСТ: Ако све буде по плану, Топалко ће ускоро у дуету запевати са својом супругом Весном! Како тврде наши инсајдери у „Гранд продукцији“, на ову идеју дошао је Саша Поповић, с обзиром на то да је и жена његовог пулена певачки талентована, те да би за Миланове фанове ово била права посланица. И док сви с нестрпљењем ишчекују да брачни пар запева, једина која је овом информацијом бити разочарана јесте Маја Николић, која је прижељкивала да са победником „Фарме“ сними

дует, који би јој омогућио да се нађе у толико жељеном „Грандовом“ јату (*Свет 2010, 656/13*).

У овом тексту се певачица Маја Николић оговара узгред, јер је текст посвећен певачу Милану Топаловићу. Њој се аутор текста посвећује на крају текста не скривајући своју намеру да је оговара. Међутим, оговарање ове певачице у овом тексту само се по себи наметнуло. На први поглед, рекло би се да се особе из наслова не оговарају и да је на мети аутора овог текста само певачица Маја. Међутим, овај аутор неблагонаклоно говори и о М. Топаловићу и о његовој жени, само што то није толико експлицитно; заправо, индиректно је. Форме којима упућује на њих и начин на који их карактерише јасно говоре о томе. Аутор овог текста Топалка иронично назива ’Сашиним пуленом’, а на мужа и жену упућује такође ироничном формом ’брачни пар који ће запевати’.

Узгредно фокусирање налазимо и у оним текстовима у којима се, на пример, набраја ко је све од познатих личности, поред особе из наслова, такође нешто урадио. На пример, када се о некој особи говори да је извршила неку естетскохируршку интервенцију, аутор текста неће пропустити прилику да спомене и ко се још од познатих подвргао таквој истој операцији:

Н: СЕКА ИШЛА НА ЛИПОСУКЦИЈУ?

ПН: После Леонтине, Марије Шерифовић, Стоје, и Сека се, кажу подвргла ултразвучној методи мршављења

[на слици је ова певачица]

ТЕКСТ: После Леонтине, Стоје и Марије Шерифовић, које су линију дотерале ултразвучном липосукцијом, и Сека Алексић може да се похвали заносним телом. Ако је веровати причама њених колега, и ова лепотица сувишних килограма решила се елегантном и безболном методом. Истина, Сека никада није поменула ултразвучну липосукцију [...] (*Скандал 2010, 295/ 2–3*).

Сека је овде особа у фокусу, а певачице које се спомињу само се узгред оговарају, јер су и оне као и ова певачица мршавиле уз помоћ скупих козметичких третмана.

Или, ако говори о томе с ким је особа у фокусу у љубавној вези, споменуће и друге особе које су биле у вези с њом или с њеним партнером:

Н: ОДБИЛА УДВАРАЧА, ЗАДРЖАЛА ПРСТЕН

[на слици је певачица Мија Борисављевић]

ТЕКСТ: После Данијеле Вранић, Ане Николић и још неколицине њихових колегиница хрватски тајкун Стипе Лијановић намерачио се и на

лепу Мију. Решио човек да је освоји, па не жали паре, а ни руже ... Прво јој је у Театро, где пева, послао корпу са 101 ружом и поруком постоји 101 разлог да се упознамо, затим исто поновио и са двеста једним пупољком, да би прошле недеље бину популарног београдског клуба буквално затрпао цвећем [...] (*Свет 2010, 660/12*).

У жижи интересовања овог текста је, како видимо, певачица Мија, као и њен удварач, хрватски бизнисмен. Певачице Данијела Вранић и Ана Николић само се узгред појављују у тексту, као особе које су раније биле у вези са садашњим Мијиним удварачем. Без обзира на то што се оне само спомињу у том контексту, оне садржајно употпуњују овај оговарачки дискурс и представљају његов саставни део.

Предметом оговарања познати могу постати и само зато што су присуствовали одређеном догађају (концерту, премијери, промоцији, породичном или пословном слављу итд.). Да нема података о томе ко је све од познатих био на одређеном догађају, такви извештаји за жуту штампу не би били занимљиви. Јер, у жутој штампи извештајима се не саопштава *шта* се десило, него *ко* је томе присуствовао, односно ко се није одазвао позиву. У томе се и састоји сва њихова информативна вредност. С друге стране, многи на такве манифестације долазе само да би били виђени, а не зато што је потребно да ту буду. На основу информација о томе ко је присуствовао рођенданској прослави, читаоци могу сазнати ко се од познатих са ким дружи и у каквим су односима. Писањем о томе како су познати изгледали тада, шта су обукли, каквог су расположења били само доприноси општој слици о томе какав је неко. Тако, имена оних који се нађу у новинском тексту те форме само су захваљујући томе ту:

Н: ДАЈАНА СА ФАРМЕРИМА ПРОСЛАВИЛА 38. РОЂЕНДАН

ТЕКСТ: Средином прошле недеље у „Мима бару“ Славица Трипуновић Дајана прославила је 38. рођендан. Међу бројним пријатељима, угледним банкарима и бизнисменима, нашли су се и њени дојучерашњи цимери, фармери из Барајева. *Зоран Радојковић Пиле* и *Оља Црногорац* стигли су међу првима, док их је у стопу пратила и певачица *Каја*. За једним од клавира у ресторану, окружен лепотицама, у вину, сиру и његушком прштуту уживао је и сам власник локала, глумец *Мима Карацић*, који се из удобне фотеље померио тек пошто је са слављеничке торте запрштао ватромет (*Свет 2009, 653/22*).

Зоран Радојковић Пиле, Оља Црногорац, Каја и Мима Карацић овде се спомињу као гости певачице, која је славила рођендан. Све оно што је у тексту речено о њима, а што се може сматрати говорењем иза леђа, оговарањем и сл., изречено је мање-више узгред – наводно да се само покаже каква је атмосфера била. За неке читаоце, рецимо, информација да су неки на прославу дошли први може имати одређено значење, али у текс-

ту ничим није назначено да ту има нечег 'проблемског'. Наравно, неке од тих информација могу бити и јасно оговарачког карактера. Писање о томе на који начин је глумац Мима Караџић провео вече препознаје се као оговарање. Он се представља као хедониста и женскоарош. Али, напомињемо, оговарање Миме Караџића овде је проистекло из разговора о томе како је певачица Дајана прославила свој рођендан. Дакле, аутор све чини да то оговарање изгледа као да се десило мање-више случајно.

Ево још једног извештаја у коме се, поред особе из наслова, узгредно оговара и друга јавна личност – певач Џеј Рамадановски:

Н: У ПАУЗИ НАСТУПА РАЗМЕЊИВАЛА ПОЉУПЦЕ

[на фотографији је певачица Наташа Беквалац]

ТЕКСТ: Наташи Беквалац се баш осладило да мало-помало запева у престоници. С друге стране, ако је судити по посећености њених свирки, Београђани је заиста обожавају. На прошлонедељни наступ у клубу „Магаџин“ лепа блондина дошла је у пратњи супруга Данила Икониновића, који је целе ноћи био сјајно расположен и са којим је у паузама наступа размењивала пољупце. *У ВИП ложи у свом стилу ђипао је Џеј Рамадановски, све време се шалећи са конобарима да не сме да пије због новог закона о безбедности у саобраћају, наручујући истовремено дупли виски. У свакој тури, наравно! (Свет 2010, 656/13).*

1.2. ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ. Према ономе што наш корпус показује, а што потврђују и друга истраживања, нпр. етнолошка (Рамшак 2006: 126–152), издваја се неколико тема којима се бави жута штампа, а које се тумаче у контексту девијантних понашања. То су:

- 1) емотивни живот познатих (промене у брачном статусу – удаја, женидба, развод, раскид везе, нова веза, превара, сумња у стабилност везе, сексуална оријентација),
- 2) њихов породични живот (слободно време, дружење, пријатељи),
- 3) здравствено стање (болест, смрт ближњих),
- 4) склоност пороцима (дрога, алкохол),
- 5) физички изглед (естетскохируршке интервенције, гојазност, мршављење и сл.),
- 6) посао (новине у послу, (не)успех),
- 7) новац и финансијско стање (зараде, хонорари, шкртарење, расипање новца, легалност послова),
- 8) неуређени односи са колегама (свађе, завист),
- 9) вербално понашање (проблематичне изјаве, изговорене лажи, псовање, оговарање колега и сл.) итд.

Промене у брачном стању, раскиди, нове започете љубавне везе, неуређени односи са колегама, лоше, неукусно облачење, неуобичајена понашања на сцени или ван ње, промене у изгледу, нове активности, новине у послу, животу и сл. обично се представљају као неочекивана (неуобичајена, необична) понашања или понашања вредна спомињања. Наслови који најављују неке од тих догађаја јесу:

- (1) Н: СЕВЕРИНА СКРАТИЛА КОСУ (*Вечерње новости 2009, 10. децембар/19*);
- (2) Н: КСЕНИЈА ОПЕТ СМЕЂОКОСА (*Скандал 2010, 295/5*);
- (3) Н: ПРВА ДАМА ЗАВРТЕЛА КУКОВИМА (*Ало! 2009, 625/24*);
- (4) Н: МАРИНА ИЗБАЧЕНА СА ФАРМЕ (*Прес 2009, 1418/17*);
- (5) Н: МАМА ЈК УЛАЗИ У КУЋУ ВЕЛИКОГ БРАТА! (*Свет 2010, 657/1*);
- (6) Н: МИНА ДОЈИ, А ИГОР СЕ ЗНОЈИ (*Скандал 2009, 257/18–19*);
- (7) Н: УМА ТУРМАН СЕ ВРАТИЛА ВЕРЕНИКУ (*24 сата 2010, 859*);
- (8) Н: МАЈА ПРОШЕТАЛА ВЕРЕНИЧКИ ПРСТЕН (*Свет 2010, 657/12*);
- (9) Н: ЈОВАНА УЗ БОЈАНА ПРЕБОЛЕЛА ЂОЛЕТА (*Свет 2010, 657/12*);
- (10) Н: ОПЕТ СЕ УДАЛА (*Скандал 2009, 282/20–21*) [на фотографији је певачица Леонтина].

Нека од ових понашања и те како су очекивана у јавности. Очекивано је то да се познате личности подвргавају разним операцијама и третманима како би побољшале свој изглед, да су склоне пороцима, али и прељубама, јер су све то понашања која иду заједно са славом и богатством. Али, јавне личности то најчешће негирају и демантују. У том случају, девијантно понашање није оно што су оне урадиле, већ то што негирају да нису урадиле. Текстови који се баве тим темама одишу злурадним расположењем карактеристичним за оне који осете задовољство када су у праву, када се испостави да су с разлогом сумњали, када су некога ухватили у лажи, када на неки начин осете да су победници и сл. Да би били уверљивији читаоцима, ти текстови садрже и неку материјалну потврду, доказ да је то тако како аутор текста представља, нпр. нечије сведочење о томе или фотографију са ликом особе *пре* и *после* неке хируршке интервенције. Стога су неизбежни искази попут оних којима се читаоци позивају да сами, на основу датих фотографија, уоче разлику. На пример:

Н: ЛАНЕТОВА МАЛА УСНЕ ПОВЕЋАЛА!

ТЕКСТ: [...] *А да располажемо чињеницама, можете се уверити и ви уколико ову фотографију упоредите са било којом старом Јованином фотком (Свет 2009, 653/16)*

или

Н: И МИЛЕНА ЋЕРАНИЋ НАБАЦИЛА СИЛИКОНЕ!

ПН: За разлику од Биљане Сечивановић и Силвије Недељковић, млада Грандова звезда крије да је, претпоставља се на наговор дечка Немање Стевановића, попрсје увећала имплантима

ТЕКСТ: [...] *Није било тешко збројити два и два и схватити да је радио скалпел. Јер, разлика у односу на летос, када нам се Миленица шврћкала у купаћем костиму, и више је него очигледна (Свет 2010, 656/14–15).*

За коментарисање само физичког изгледа на основу фотографије постоје и посебне рубрике у новинама. У новинама *Скандал* те рубрике носе следеће називе:

- (1) Фотке којих се славне личности највише плаше,
- (2) Extra foto,
- (3) Модни фрикови,
- (4) Хит фото,
- (5) Какав блам,

а у *Свету*:

- (1) Под лупом,
- (2) Пази, снима се ...

Њима додајемо и рубрике у којима познати стилисти, модни креатори и сл. оцењују (обичном оценом од 1 до 5 и давањем коментара) физички изглед и облачење познатих, а које носе називе:

- (1) Модни жири (*Свет*),
- (2) ШИК или ФРИК? Експерти стила оцењују познате личности (*Скандал*).

Уколико је у питању вербално понашање, као што су недоличне, противречне или смешне изјаве и лапсуси, оне се смештају у рубрику типа

- (1) Извале недеље (*Скандал*),
- (2) Одвале недеље

Шта ли ће рећи следеће? (*Свет*) и сл.

Када се указује на понашање особе у фокусу које је неочекивано и неубичајено, и у штампи се, као и у усменој комуникацији, користе оне говорне стратегије и она језичка средства којима аутор текста читаоцима преноси своје чуђење због тога, изненађеност, а врло често и неодобравање, негодовање, критиковање и сл. На пример, неочекивано је, а и неприкладно да певачице у дамској тоалети гризу сендвиче или да пију пиће из флаше:

Н: ВИКИ МИЉКОВИЋ СРЕЋНА ГЛАДНА ГОДИНА!

ТЕКСТ: На сцени гламур, дуга црна хаљина, фул шминка, а ван ње – јадац! Вики Миљковић тамани пљескавицу све у шеснаес, као да у најмању руку ништа није јела данима. Истина, снимање новогодишњег „Гранд шоуа“ трајало је скоро десет сати, па не треба да чуди што је популарна певачица огладнела. Није да смо јој бројали залогаше, али Вики је пљеку буквално уништила. Цап, цап, цап и као да је никада није ни било. Додуше, трагови су остали. Мирис лука у комбинацији са разноразним парфемима којима се педесетак певача буквално окупало учинило је своје. Но, најважније је да се на крају све добро завршило. Програм је снимљен, а Вики се напала. И то поштено! (*Свет 2010, 656/26–27*).

Такође је неприкладно да позајмљују гардеробу од својих колега:

Н: ПОЗАЈМЉЕНИ СТАЛИНГ!

ТЕКСТ: Кад је Цеца Ражнатовић изјавила да је Мира Шкорић једина којој би дозволила да уђе у ормар, изгледа да се није шалила. Јер, Шкорићева је баш то и учинила. Буквално! Наиме, Цеца је у августу прошле године на наступу у дискотеци „Елефант“ у Беранама носила исту ону хаљину коју је Мира понела на снимању новогодишње „Гранд параде“. Е, сад да ли је фолкерку ухватила економска криза или јој се Цецино ’аљинче толико допало да није могла да му одоли, не знамо, али чему служе пријатељи. Између осталог, да вам позајме гардеробу коју су носили годину и по дана раније. А коме боље стоји – процените сами (*Свет 2010, 656/16*).

И о једном и о другом понашању у тексту се говори са иронијом. У првом тексту то се чини експресивним поређењем ’као да у најмању руку ништа није јела данима’, ’буквално уништила’, ’као да је никада није ни било’. И наслов је такође врло ироничан. Нарочито ироничан призвук он добија уз фотографију на којој је у крупном плану певачица у најбољој тоалети, фотографисана у тренутку када гризе сендвич са пљескавицом. Аутор текста је желео да фотографија и наслов симулирају ситуацију у којој се ова певачица прекида док халапљиво једе, али да се покаже да је, због велике глади, ништа не може омести у јелу, тј. да изгледа као да не обраћа пажњу на то што јој се неко обраћа честитајући јој Нову годину. Оваквом фотографијом основна ауторова намера је била да разбије илузију о томе да су певачи, али и друге познате и јавне личности, префињених манира, да су елита. Желео је да покаже да су као и обичан свет усредсређени на задовољење оних основних физиолошких потреба. У ту сврху користи изузетно сликовите контрасте узвишеног и приземног: *гламур, црна хаљина, шминка* спрам *јадац; гламур, црна хаљина, шминка* спрам *таманити пљескавицу, цап, цап, цап; мирис парфема* спрам *мирис лука*. Контрасти-

рањем ових садржаја аутор је намеравао да укаже и на разлику између очекиваног, подразумеваног понашања и оног које се као неочекивано догодило.

И из ових контраста и описа у први план избија иронија, као и онда када наводно жели да покаже да има разумевања за такво понашање: *Истина, снимање новогодишње „Гранд шоуа“ трајало је скоро десет сати, па не треба да чуди што је популарна певачица огладнела; Но, најважније је да се на крају све добро завршило. Програм је снимљен, а Вики се напала. И то поштено!*

У другом тексту наслов звучи иронично због оксиморона који садржи, јер стајлинг, као изглед и понашање појединца подразумева посебност и јединственост, па самим тим искључује могућност да се позајмљује, преузима, копира и сл. Иронија, иначе, доминира целим текстом, али се осећа и то да се аутор чуди да је тако нешто могуће. Своју неверицу исказао је одмах на почетку текста наглашавајући да се десило 'буквално' оно што је изречено у шали, тако да тај део текста звучи као када у усменој комуникацији говорник каже 'не могу да верујем да се то десило, невероватно'.

Од свих понашања која се могу сматрати претеривањем, у таблоидној штампи у том контексту најчешће се говори о зарадама познатих, великим хонорарима, трошењу новца на гардеробу, накит, аутомобиле, путовања итд. Текстова са таквом тематиком у жутој штампи има пуно, а неки од наслова који их најављују јесу:

- (1) Н: РАСИПАЊЕ [на фотографији је глумац Том Круз] (*Пулс* 2010, 202/40);
- (2) Н: МОДНИ ЕДИТОРИЈАЛ ВРЕДАН 100 МИЛИОНА \$ (*Прес* 2009, 1418/25);
- (3) Н: ЗА СПОТ ДАЛА 20.000 ЕВРА! [на фотографији је певачица Дуња Марковић] (*Скандал* 2009, 257/5);
- (4) Н: БОКИ 13 ПОТРОШИО 300.000 ЕВРА ОД ЗЕЛЕНАША

ПН: Проводио се у Паризу као да је милионер. Спавао је у најскупљим хотелима, ишао у најбоље дискотеке, пио најскупљи шампањац, изнајмљивао луксузне јахте, а да не говоримо о гардероби и бундама (*Скандал* 2010, 300/ 2–3).

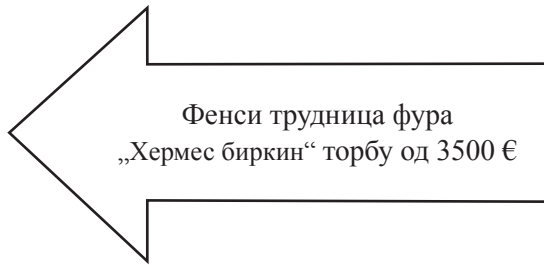
Да је за познате и јавне личности важно колико кошта гардероба коју носе, који аутомобил возе и сл., показује и то што новинари таблоида, и кад није то тема, налазе прилику да говоре о томе. Тада такве ин-

формације делују само као узгред дате, као нешто мање важно, а заправо за аутора имају највећи информативни потенцијал. Ево и примера:

Н: ГОГА ШЉАКЕРКА!

ТЕКСТ: Не, није Гога Секулић прешла у бизнисмене или брокере, па седи са лап-топом у кафићу и прати берзанске извештаје. Јок. Па зашто и фолк певачице не би фурале лап-топ и биле технолошки упућене, да не кажемо напредне? Од такве сорте је и Гога, која је усред београдске Кнез Михаилове отворила канцеларију. [...] „Кад сам се вратила из Црне Горе сачекала ме је гомила обавеза, па све то треба позавршавати“, каже Гога, која осим лап-топа *шета и најновији модел гумених сандала Вивијен Вествуд, које коштају 1000 евра!* (Скандал 2009, 282/28).

О томе колико кошта оно што јавне личности носе, говори се врло експлицитно. Некада толико експлицитно да се само на фотографији стрелицом покаже део гардеробе на који читалац треба да обрати пажњу, а на стрелици, или негде поред, пише марка и цена. Илустрације ради, ево једне такве стрелице из „Скандала“ (Скандал 2010, 295/19):

Али, не ваља ни то ако славне личности не поштују правила јавног експонирања не водећи рачуна о томе да ли је то што носе маркирано и да ли се више од једног пута појављују у истој гардероби. Да таква неписана правила владају на естради, показују неки од наслова и поднааслова:

(1) Н: БРЕНА КУПОВАЛА НА

УСКРШЊИМ РАСПРОДАЈАМА (Скандал 2009, 257/7);

(2) Н: РОЂЕНА С ЦИПЕЛАМА!

ПН: Јесте да их је израдила чувена модна кућа „Ив Сен Лоран“, али што је много – много је! Сека Алексић већ месецима буквално не излази из омиљених јој црних ципелица

ТЕКСТ: Овим модним прекршајем Алексићева је успела да надмаши и донедавну рекодерку Радмилу Манојловић, која је своје сребрне гиље понела у 10 прилика, и тако јој преотме ову „ласкаву“ титулу. Ц, ц, ц ... (Свет 2010, 656/24–25).

И наслов

Н: СВИЋА МИ СЕ ТО ШТО СЕ БРЕНА ОБЛАЧИ КОД КИНЕЗА (*Скандал 2009, 282/32–35*)

говори о томе, само на индиректан начин. Ово су, заправо, речи интервјуисане певачице Емине Јаховић, извучене из контекста. Аутор их је ставио у први план како би „анатемисао“ Лепу Брену, представљајући је као певачицу која се не облачи по правилима естраде, а, можда, и како би завадио две певачице. Но, без обзира на ауторове намере, овакав наслов јасно потврђује да у свету познатих владају неписана правила облачења.

За политичаре ова „модна правила“, изгледа, не важе. Уколико се покаже да политичари држе до истих система вредности као и познате, естрадне личности и да својим понашањем теже луксузу, то у јавности обично изазива сумњу да ли је начин на који зарађују новац легалан. Такви текстови се, сходно томе, одговарајућим насловним блоком најављују, а и дискурсно се организују тако да покажу да је сумња основана. Ево и примера:

Н: ПРЕСВЛАЧЕЊЕ

НН: Чеда Јовановић за нешто више од десет година прешао пут од стајлинга сиромашног студента до фенси политичара

У овом тексту акценат аутора није толико на томе да покаже да је у питању прекомерно трошење новца, иако и о томе на тај начин говори, већ је ли то исправно и легално. Зато се кроз дискурс текста успоставља паралела између прошлости и садашњости (између онога што је овај политичар био и имао пре него што је постао политички активан), затим, за које време се догодио преображај од једне личности до друге:

Лидер ЛДП Чедомир Јовановић, чији је једини статусни симбол док је био вођа Студентског протеста током 1996/97. била кожна јакна „авирекс“, данас је, за само пола сата, спреман да искошира близу 2000 евра за свега неколико комада фирмиране гардеробе [...]

и како то коментаришу други, који су били у истој или сличној ситуацији, а нису доживели такав преображај:

Сарађивали смо током '96/'97, али смо средином 1998. изгубили сваки контакт. Касније, од 2001. до 2003. виђао сам га у парламенту кад сам био посланик ДСС, али је тада већ почео да носи одела. Раније је живео као и сви други, излазио је на „Академију“, кретао се у круговима неких обичних људи. Памтим га као интелигентног и способног младића, који се у визуелном идентитету ни по чему није издвајао од осталих. Оно што је данас његова политика у оно време није могло ни да се наслутити нити да се препозна у његовим тадашњим ставовима, који су били

блиски десној опцији. Оваква трансформација је вероватно његов избор, прича Добросављевић, присећајући се да је лидер ЛДП средином '90-их носио „обичне кошуље, фармерке“ (*Курир 2009, 2223/5*).

На крају, и даље остаје сумња да је овај политичар све то стекао поштеним радом.

За указивање на понашање које се перципира као претеривање користе се језичка средства која, имплицитно или експлицитно, означавају квантификацију (меру, количину, степен и сл.), а основна говорна стратегија која се препознаје јесте градирање. Дакле, исто као и у усменој комуникацији. Ради илустрације, погледајмо наредни текст:

Н: ПЕТ ЛУКСУЗНИХ ДАНА

ТЕКСТ: Изгледа да ко год оде у Аустралију, непланирано продужи бо-
равак. Пре мање од месец дана у Земљи кенгура гостовала је певачица
Наташа Беквалац. Турнеја на коју је отишла трајала је три дана, а Ната-
ша је остала још седам дана на одмору. Слично је и са Секом Алексић,
која је такође отишла због посла, али је искористила прилику да се мало
и одмори. И то ни мање ни више него у хотелу Palazzo Versace, у ком
собичак кошта 300 евра па навише. Познато је да Сека не воли обичне
ствари, па сигурно није била у собичку. Зато верујемо да је морала да
искешира нешто већу суму. Оријентације ради, цене соба у зависности
од категорије крећу се од 300 до 4.000 евра. У сваком случају, то јој није
био једини трошак. Сека, наиме, није престајала да обилази продавнице,
па је тако остатак новца спискала на крпице, углавном на доњи веш и
ципеле (*Пулс 2009, 173/9*).

Квантификација се препознаје пре свега у навођењу бројки (за меру времена, количину новца и сл.): *пет дана, три дана, седам дана, 300 евра, 4000 евра*, као и у изразима *ни мање ни више* са значењем 'баш, управо' и *пре мање од месец дана* са значењем 'скоро, недавно', *не престајати обилазити*, у речима *луксузан, искеширати, спискати*, као и у речи *собичак* са ироничним значењем. У служби градационог конектора јавио се исказ *то јој није био једини трошак*, после којег долази садржај који указује на још веће претеривање од оног на које се указује у претходном садржају текста.

Нелегално пословање, кршење закона, склоност пороцима, прељубама и сл. сматрају се понашањима која су неприхватљива за једну друштвену заједницу и којима се појединац јавно осуђује и жигоше. Такви текстови се обично најављују недвосмисленим насловима, са јасно израженим ауторовим ставом да је изненађен тиме и да на то гледа са неодобравањем:

(1) НН: Виктор Савић

Н: НА СУДУ ЗБОГ ДРОГЕ!

ПН: Ако се докаже оптужница, глумац би могао у затвор до три године (*Скандал 2009, 257/ 16–17*);

(2) Н: УХАПШЕН СИН [син глумице Сибил Шепард] (*Пулс 2010, 202/40*);

(3) Н: ИЗМИСЛИЛА ТРУДНОЋУ ДА БИ ЈЕ КАЧАР ОЖЕНИО!

[на фотографији је укућанка Великог брата Ена Попов] (*Свет 2010, 661/ 14–15*);

(4) Н: УХАПШЕНА МАЈКА АНЕ КУРЊИКОВЕ (*24 сата 2010, 859/16*);

(5) Н: ПЛАТИО ДУВАЊЕ [на фотографији је глумац Виктор Савић] (*Курир 2010, 30. април, ел. издање*);

(6) Н: ХАШИШАР! [на фотографији је глумац Виктор Савић] (*Курир 2010, 20. мај, ел. издање*);

(7) НН: Мел Гибсон

Н: ПРЕЉУБНИК! (*Курир 2010, 30. април, ел. издање*);

(8) Н: МЛАДЕН ВОЛИ ОРГИЈЕ!

ПН: Тврди Дијана Ђорђевић, бивша девојка згодног манекена, и открива да га је, баш као и Сека Алексић, финансијски издржавала док је он уживао у групном сексу (*Свет 2010, 661/ 2–3*);

(9) Н: БОРИН СИН ОЈАДИО ЕРУ!

ПН: Старији син Боре Дрљаче, Владимир, наводно опљачкао парфимерију познатог певача на Чукарици, због чега је пријатељство двојице колега доведено у питање (*Свет 2010, 661/ 6–7*).

Оговарање познатих у овим ситуацијама дискурсно се одвија на сличан начин као и у усменој комуникацији. Аутор текста на неморално понашање (склоност пороцима, прељуби, лажима) указује описивањем и препричавањем таквог понашања:

НН: Виктор Савић

Н: НА СУДУ ЗБОГ ДРОГЕ!

ПН: Ако се докаже оптужница, глумац би могао у затвор до три године

ТЕКСТ: Виктор је ухапшен пре три године у Кнез Михаиловој улици када је куповао марихуану. Он је заједно са још двојицом момака приведен у полицијску станицу и тада је код њега пронађен још и хашиш. На суђењу Савић је рекао да је дрогу купио пре три дана пре хапшења и то у Бугарској док је био на скијању, али није могао да се сети имена човека који му је продао дрогу [...] (*Скандал 2009, 257/ 16–17*).

Ако је могуће, наводе се и речи оних који су у фокусу, као потврда да је истина оно што аутор у тексту износи:

Н: ХАШИШАР! [на фотографији је глумац Виктор Савић]

ТЕКСТ: [...] „Два, три дана пре него што је ова дрога нађена, вратио сам се са скијања из Бугарске, где сам ту дрогу и купио од једног младића чије име не знам. То је био први пут да сам је набавио, а можда десети пут да сам је користио, док сам хашиш узео да пробам, па ми је део остао“, рекао је Савић на главном претресу, објаснивши да је марихуану први пут пробао на првој години студија, на журкама које су правили студенти Факултета драмских уметности, где се она отворено користила (*Курир 2010, 20. мај, ел. издање*),

или речи других особа које то могу потврдити, било да су сведоци или да су упућени у ток догађања.

Аутор текста поводом описаног понашања исказује и свој негативни став поводом ситуације коју описује. Ауторов став у наредном тексту јасно је изражен у наслову:

НН: Мел Гибсон

Н: ПРЕЉУБНИК!

Међутим, он може бити и имплицитан, као што то овде показује последњи исказ.

ТЕКСТ: Глумца и режисера Мела Гибсона папараци су усликали на плажи у близини његовог имања на Костарики у загрљају нове љубавнице, чији идентитет још није откривен. Познатом глумцу ово није први излет. Крајем прошле године таблоиди су објавили вест о његовом неверству са певачицом из Русије Оксаном, са којом се виђао на снимању свог новог филма. *Мел и његова супруга Робин у браку су пуних 28 година и имају седморо деце (Курир 2010, 30. април, ел. издање)*.

Овим исказом аутор не жели читаоцима да скрене пажњу на то колико је овај глумац у браку и колико броји његова породица само ради статистике или нечег другог. Аутор тиме говори да је он лош човек, јер је могао да занемари чињеницу да је толико времена провео у браку и да има многобројну породицу.

Као и говорник у усменој комуникацији, и новинар жуте штампе има ту слободу да себи додели улогу судије, који ће особи у фокусу изрицати казне попут оних које се јављају у усменој комуникацији. Ради подсећања, у усменој комуникацији се особи у фокусу често призива зло, жели јој се нешто лоше или се сматра заслуженом казном оно лоше што јој се већ догодило. Новинар жуте штампе је, за разлику од говорника у

усменој комуникацији, у томе умеренији и мање експлицитан, па то ради суптилније и индиректније, али ипак и он то чини. У поменутом тексту о глумцу Виктору Савићу, аутор полемише о томе колику затворску казну би овај глумац могао да добије ако суд утврди да је крив, па каже:

Виктор се бранио да није знао да је законом забрањено да се са собом носи дрога за личну употребу, али то му неће много помоћи уколико се докажу наводи оптужнице. У том случају млади глумац (26) могао би да буде осуђен и на затворску казну до три године! (*Скандал 2009*, 257/16–17).

Ова казна је, иако тако не изгледа, ипак само ауторово нагађање или жеља. По закону је можда за ову врсту прекршаја предвиђена наведена казна, али аутор текста нигде не наводи мишљење стручњака, правника, адвоката и сл. који би то могао да потврди или да предочи јавности шта закон прописује у том случају. Оно што нас наводи да помислимо да је споменута казна само ауторово тумачење закона, јесте исказ *али то му неће много помоћи уколико се докажу наводи оптужнице*, који звучи као ауторова злурада и зловна жеља, односно радост што му се догађа управо то. С друге стране, и информација о старости овог глумца, дата као број година у загради, дата је из тог разлога: да читалац сабирањем види колико ће глумац имати година када после три године изађе из затвора. И то звучи тако као да аутор текста навија да развој догађаја буде баш такав. Полемичући о казнама, аутори жуте штампе желе, ипак, само ситуацију коју описују учинити тежом, сложенијом, проблематичнијом. Тиме желе више јавност да заинтересују за ту тему него што желе наудити самим личностима из фокуса.

О томе говоре и текстови у којима се већ од насловног блока полемише о томе шта би као казна могло задесити особу у фокусу:

Н: УХАПШЕН ОФИЦИР С РУЖОМ

ПН: Глумац Жарко Лаушевић (49) приведен у САД јер није имао продужену емигрантску визу. Прети му изручење Србији и упућивање на робију од 13 година због двоструког убиства

О казни се може читати и између редова јер о њој аутор текста говори врло индиректно. У наведеном тексту, након што је јавност подсетио да је овај глумац 1993. године у кафанској тучи убио двојицу младића, да је због тога био у затвору четири године и да се по одслужењу казне одселио у Америку, аутор је написао и како је после свега тога овај глумац живео:

У јавности су колале приче о томе како се Жарко у Америци бави молерајем и вози камионе, а овдашња публика га је последњи пут видела

2002. године, на трибинама кошаркашког храма у Индијанополису, са којих је давао подршку нашим репрезентативцима на светском првенству. Тада се прочуло да Лаушевић у Њујорку спрема повратничку представу, којом се после дужег времена вратио на даске које живот значе. Први пут после немилих догађаја, поклонио се пред пуном салом одушевљених гледалаца у комаду Славомира Мрожека Емигранти, причи о Србима којима је Њујорк постао друга кућа у протеклих десетак година. И од тада – ни речи. Лаушевићу се, барем у српској јавности, изгубио сваки траг до пре два дана (*Курир 2010, 30. април, ел. издање*).

Овај део текста говори о једном – о томе да некада веома познат и цењен глумац сада живи живот обичног човека: молер је и вози камион, јавност га је последњи пут видела на утакмици као навијача (уместо да га је гледала у позоришту). А и када се после извесног времена појавио у позоришту, играо је себе, емигранта; дакле, престао је бити глумац, а постао је нешто друго – постао је своје наличје. То је и разлог зашто се доскора није могао нигде ни видети. Овако виђен садашњи живот поминутог глумца, према аутору, вероватно није ништа друго до последица онога што је урадио, тј. казна, грех који сада испашта. То аутор нигде експлицитно не наводи, али се може наслутити да је такву поруку хтео да пренесе читаоцима.

И у наредном тексту се о томе како се неко после извесног неморалног чина променио, повукао у себе и сл., говори у контексту ’узрок–последница’, односно ’(не)дело, грех–казна’. Ево илустрације и за то:

Н: ИЗМИСЛИЛА ТРУДНОЋУ ДА БИ ЈЕ КАЧАР ОЖЕНИО!

ПН: Након што је на све могуће начине покушала да задржи фудбалера берлинске Херте, који јој је јасно ставио до знања да му не пада на памет да због ње остави девојку Јовану, Ена Попов отишла у кућу „Великог брата“ на „одвикавање“ од славног спортисте

ТЕКСТ: [...] Након свега што јој је Качар сасуо у фацу, Ена се потпуно променила. Често је одлазила у иностранство сама, а комуницирала је искључиво са породицом и пар другарица које би је повремено обавештавале шта се по новосадској чаршији шушка о Гојку. У родном граду није се појављивала ни на једном од популарних места за изласке, где је ранијих година била део инвентара. Спас од стања у којем се налазила препознала је у позиву продукције „Имоушн“ да учествује у популарном ријалитију (*Свет 2010, 661/ 14–15*).

Да напоменемо и то да овакве поступке познатих њихове колеге, познанице, пријатељи, чланови породице и други обично не желе да коментаришу:

Н: БОРИН СИН ОЈАДИО ЕРУ!

ПН: Старији син Боре Дрљаче, Владимир, наводно опљачкао парфимерију познатог певача на Чукарици, због чега је пријатељство двојице колега доведено у питање

ТЕКСТ: [...] Ерина ћерка Милена није била вољна да коментарише оно што је њена породица давно закопала у прошлост, па нам је кратко саопштила: „Знам о чему причате, али вам не могу дати никакав коментар да се тата не би љутио“ (*Свет 2010, 661/6–7*),

или их негирају:

Мајка укућанке „Великог брата“ Милијана Попов дала је интервју једном дневном листу, у којем каже да јој није познато да се Гојко Качар забављао са њеном ћерком (*Свет 2010, 661/14–15*).

На основу овакве наше анализе, закључујемо да се и у писаној и у усменој комуникацији указивање на девијантно понашање остварује на сличан начин. Избор говорних стратегија је у начелу исти. Информације о околностима дешавања неког понашања, на пример, о времену, месту и сл., и у усменом и у писаном медијуму даће се на почетку дискурса, с тим што се у штампи то може учинити и негде у насловном блоку; затим, пренеће се информација и о томе од кога је нека информација потекла, ко је шта чуо, како је реаговао, шта мисле други о томе и сл. Ако и има неких разлика, оне су искључиво условљене природом медијума. Тако би се, рецимо, наредни садржај из насловног блока у новинама:

НН: Режисер Горан Паскаљевић нови филм снимао у Тирани:

Н: БРЕНА ЈЕ НАЈВЕЋА ЗВЕЗДА У АЛБАНИЈИ!

ПН: „Када би сутра отишла у Тирану, имала би на концерту 100.000 људи“, каже славни редитељ (*Ало! 2009, 625/9*)

у говору могао интерпретирати на следећи начин:

Е, замисли, док је режисер Горан Паскаљевић снимао филм у Тирани, сазнао је да је *Брена највећа звезда у Албанији*. Каже: Кад би сутра отишла тамо, имала би на концерту 100.000 људи.

Надаслов, како видимо, носи информације о околностима догађања, нешто као 'увод у причу', наслов информацију о особи у фокусу и 'понашању', а поднаслов режисерове речи које говорник наводи као потврду ономе што износи као тврдњу. Говорничково изненађење, зачуђеност да је то тако, које се у говору исказује партикулом *е замисли*, у новинама се препознаје по позицији најважније информације у тексту: најважнија информација (објективна чињеница и/или субјективни став) ставља се на централно, најистакнутије место у тексту, а то је наслов (зато је он и графички посебно истакнут).

У жутој штампи се као девијантно, „проблематично“ понашање познатих и јавних личности може посматрати свако њихово понашање, без обзира на то да ли оно то заиста јесте или није. На пример, нема ничег „проблематичног“ у томе 1) што једна певачица износи ђубре из стана или 2) што је један певач купио тепих и сам отишао у продавницу по њега или 3) што певачица, док седи у кафићу, ради на лап-топу и сл. Али, и текстови са таквом тематиком налазе се у таблоидној штампи. Пошто се такав садржај ни по чему не препознаје као девијантан, аутор текста је принуђен да га субјективизирањем говора учини занимљивим, „укусним“ за читање, па самим тим и погодним за препричавање. Због тога наслови који прате овакве текстове теже да буду ефектнији од самих текстова, али, истина, ни они нису посебно занимљиви; можда су само мање прозаични од самих текстова јер су експресивизирани. Тако, као наслов

у првом тексту стоји

Н: ЈЕЛЕНА, БРЕ, БАЦИ ТО ЂУБРЕ (*Скандал 2009, 257/22*);

у другом

Н: НЕМАЊА & ЛЕТЕЋИ ЋИЛИМ (*Скандал 2009, 282/24*);

а у трећем

Н: ГОГА ШЉАКЕРКА! (*Скандал 2009, 282/28*).

Овакви текстови се појављују у таблоидима само зато што задовољавају потребу већине да говори о другима, с разлогом или без њега. Једноставно, тако се читаоцима пружају теме за разговор, да имају шта препричавати, нечим „испирати уста“ итд. Још ако се узму у обзир околности под којима се читају таблоидне новине (у фризерском или козметичарском салону, у аутобусу, у чекаоници, на паузи, уз кафу код куће и сл.), види се да је њихово читање заправо читање „у ходу“, попуњавање слободног времена, премошћавање времена од једне до друге активности, па није ни важно толико какав је садржај који се чита. Важно је само да побуђује, привлачи пажњу и да забавља.

1.3. ПЕЈОРАТИВНА ЕВАЛУАЦИЈА

1.3.1. ПРЕДСТАВЉАЊЕ ОСОБЕ У ФОКУСУ (ПРОЦЕНЕ и ОЦЕНЕ).

За указивање на физички изглед особе у фокусу, на њене карактерне и моралне особине, новинар у жутој штампи користи неколико говорних поступака, на основу којих показује свој негативан став према њој. Он то чини на следећи начин:

- 1) директно јој приписује негативне психичке, моралне и физичке особине исказима именске копулативне структуре типа 'Он је лош';
- 2) описује њено уобичајено понашање;
- 3) именује је и етикетира посебним називима.

Експлицитно квалификовање особе. Према нашем корпусу, формама именске копулативне структуре типа

X је + именичке или придевске јединице са значењем негативних људских особина (нпр. Он је ружан/луд, Она је дебела/ненормална/лујка и сл.)

или

X није + именичке или придевске јединице са значењем позитивних људских особина (нпр. Он није заводник/искрен, Она није лепотица и сл.),

новинари таблоидне штампе не прибегавају толико често колико прибегавају другим говорним поступцима. Ове форме су, да подсетимо, биле уобичајене за усмену комуникацију, али, како видимо, нису и за таблоидну штампу. Зашто је то тако?

И по значењу и по синтаксичкој структури ове форме су врло експлицитне и директне у начину казивања, а један од основних принципа којег се жута штампа држи јесте да својим начином писања изазива асоцијације код читалаца без буквалног казивања, да се више служи спекулацијама и нагађањима него чињеницама (Серенчеш 2004). А вредновање нечијег изгледа и карактера формом типа 'Он је лош' ближе је чињеничком казивању него асоцијативном. Према томе, новинари таблоида ипак траже неке ефектније и експресивније исказе од ових сасвим „обичних исказа“. У усменој комуникацији пак говорник користи ове „обичне исказе“, јер тежи да тачно, прецизно и јасно оквалификује особу коју оговара. Видели смо да он, и онда када нема одговарајућу реч да оквалификује одсутну особу, тежи додатним објашњењима и преформулацијама да појасни оно што је хтео рећи о особи. Говорник тако на прво место ставља чињенице (стварне или умишљене, измишљене), а новинар утисак, доживљај, узбуђење, сензацију.

Новинари таблоида се одлучују да јавне личности оквалификују формом *X је + именичка или придевска јединица са значењем негативних људских особина* углавном онда када сматрају да ситуација то захтева, дозвољава или да би то било пожељно. Погледајмо у којим случајевима се то догодило.

На насловној страни таблоида *Старс Курир* стоји овакав насловни блок:

НН: Дејан Станковић

Н: КАКАВ ЛУДАК! (→ Он је лудак!)

ПН: СТАРС има снимак на ком се види како овај фармер сексуално узнемирава плавушу

[на фотографији је особа снимљена са испруженом руком ка објективу камере] (*Старс Курир* 2010, 2/1).

А унутар те рубрике, текст посвећен најављеној теми са насловнице насловљен је овако:

Н: СЕКС МАНИЈАК, ИЗ „ЛУДЕ КУЋЕ“! (→ Он је секс манијак!)

ПН: Дејан Станковић нападао zgodну плавушу симулирајући сексуални однос, након што су претходно разменили неколико шамара (*Старс Курир* 2010, 2/4–5).

Како видимо, и на насловној страни и унутар новина у насловима стоје ауторове негативне квалификације *Какав лудак* и *Секс манијак*, у којима се препознаје поменута предикатско-аргументска структура *X је + именичке или придевске јединице са значењем негативних људских особина* (→ Он је лудак и Он је секс манијак). С обзиром на то ко је особа о којој се на овај начин говори, потпуно је јасно зашто јој аутор текста тако експлицитно приписује ове особине. Наиме, поменути Дејан Станковић је водитељ који је познат јавности по свом неуобичајеном, контроверзном изгледу и који сматра да ће му такав изглед, стајлинг донети велику популарност и оригиналност. Зато се представља као краљ и у јавности се појављује са краљевском круном на глави, краљевским плаштом и краљевским жезлом, скиптром. И понаша се у јавности на неуобичајен, непредвидив начин, на начин својствен некоме ко је ментално неуравнотежен, ненормалан, луд и сл. (симулира силовање, секс на јавном месту итд.). Притом, водитељ је емисије која је по свом карактеру исто тако необична. Емисија је ток-шоу, а позива у госте људе који су у свађи, завади (нпр. бивше момке и девојке, њихове рођаке, пријатеље и сл.) или су само различити по схватањима, али су екстремни по том питању (хомосексуалци и хетеросексуалци, мушкарци трансвестити и тзв. мачо мушкарци), па их, тако, као у гладијаторској арени супротставља једне другима, пуштајући их да се пре свега, вербално нападају. А на другој страни публика и он наводно просуђују ко је у праву, али их својим коментарима, питањима заправо само подстичу и подстрекују на даље конфликте, расправе, на изношење у јавности разних интимних појединости и сл. Ова

јавна расправа од некадашњих гладијаторских борби разликује се само по томе што нема физичке борбе, убијања и крви (постоји обезбеђење које спречава физички контакт ових учесника у емисији), али су по свим осталим својим функцијама исте: служе за забављање моћнијих – водитељ је краљ, а публика његова свита и поданици. Они који пристану да учествују у тој емисији његови су робови – потпуно су се предали његовој манипулацији лишавајући себе сваког поноса и достојанства. Тако, квалификовањем овог водитеља као лудака или манијака новинар само вербализује његове жеље и настојања да се свету покаже лудим.

Да је то тако, показују и други текстови о овом водитељу у којима се примећује да он на разне начине настоји да створи слику о себи као о лудаку. У стварању такве слике о себи он има и помагаче, пријатеље, који разним причањима и препричавањима догодовштина потврђују да се он не претвара да је луд него да је заиста такав. На пример, овај водитељ се наводно поверава пријатељу да је посећивао неуропсихијатра, јер му је због одређене болести била неопходна његова помоћ и сл., а затим тај пријатељ, као ексклузивну вест, то даље преноси јавности итд. Насловни блок тог текста у којем се „пријатељ исповеда“ изгледа овако:

НН: Дејан ми је рекао како му је неуропсихијатар препоручио да буде што више изолован, каже Данијел Ђурић

Н: ДЕЈАН ЈЕ ЛУД, ИМА ДИЈАГНОЗУ, тврди Данијел Ђурић, редитељ ТВ емисије *Луда кућа* и пријатељ популарног водитеља.

Но, ни то није довољно, него се такве приче даље у тексту потврђују и другим занимљивим и невероватним догађајима везаним за овог водитеља 'лудака':

ТЕКСТ: [...] Знам како размишљају гледаоци, и ја сам у почетку нашег познанства био у шоку, после сам се навикао. Недавно смо он, његова бивша девојка и ја отишли на ручак у ресторан, било је неких 50 људи тамо, а они су почели да се љубе, ватају, она је села на њега, понашали су се као да су код куће. Толико ми је било непријатно да сам морао да одем. Тада сам дефинитивно схватио да је он луд, закључује Данијел (*Скандал 2010, 305/12*).

Зато можемо рећи да новинари који за овог водитеља кажу да је луд, у ствари, говоре у његову корист, а не против њега. То је, рекли бисмо, привидно оговарање, чија је сврха промовисање конкретне личности.

Према посведоченим примерима из штампе, новинари експлицитно приписују лоше особине познатима обично онда када је извесно, доказано да су нешто лоше учинили, да су, рецимо, прекршили закон, да су се оглушили о морална начела заједнице, да су урадили нешто што

изазива опште згражање, осуду и сл. Ту је, рекли бисмо сада, важно да говор звучи и чињенички, стваран, оправдан, а не само да је сликовит и оснажен, експресиван. На пример, у тексту

НН: Виктор Савић

Н: ХАШИШАР! (*Курир 2010, 20. мај, ел. издање*)

наднаслов и наслов творе исказ поменуте синтаксичке структуре (*Виктор Савић је хашишар*). Употребом лексеме 'хашишар', жаргонског призвука, уноси се у читав исказ елеменат експресивности, па исказ не звучи само квалификативно него и афективно, јер показује и какав став има аутор према томе.

С друге стране, нескривено, јасно говорење о некоме да је лош, неморалан, да се понаша на неприкладан начин итд., аутора текста може довести у незгодан положај – да буде оптужен за јавну увреду и клевету. Али, новинар се очигледно не боји да ће га сâм глумац оптужити за клевету, јер је наведени догађај истина; дакле, новинар зна да се то заиста и догодило, а исто тако зна да има и право да изнесе своје мишљење, посебно поводом таквог једног догађаја који цело друштво осуђује. Уосталом, друштво очекује да се такви појединци јавно осуде.

Новинари се одлучују да познатима припишу лоше особине и из других разлога, не само зато што ситуација захтева да се неко због неуобичајеног или друштвено неприхватљивог понашања обележи, прокаже и осуди. Аутор текста са насловом

НН: Бред Пит

Н: Швалер (*24 часа*),

поред тога што хоће у исто време да буде и јасан и експресиван, без обзира на то колико има истине у ономе што износи у тексту, сигуран је и у то да овај текст неће читати сам Бред Пит, па нема опасности да ће одговорати за клеветање, нарушавање породичних односа и сл. А врло је вероватно да је тај текст „из друге руке“, да је преузет из страних таблоидних новина, па аутор тако не може одговорати за оно што пише.

Али, када новинари располажу чињеницама које се њих не тичу, јер не потичу из сфере друштвеног понашања и морала, већ су ствар приватности и интиме, онда се труде да свој говор што је више могуће експресивизирају, тако да у исто време звучи и оштро, прекорно, али и забавно, лако „сварљиво“.

Текст у којем се преносе речи једне певачице да због многих обавеза и презаузетости мора и у кафић да носи свој лаптоп рачунар како би завршавала све те обавезе, носи наслов

Н: ГОГА ШЉАКЕРКА! (*Скандал 2009, 282/28*).

Наслов, иако је ироничан (новинар се подсмева певачици зато што се она представља као презаузета пословна жена, а само је фолк певачица), због жаргонизма *шљакерка* звучи као да је изречен у шали.

Лоше говорење о некоме кроз шалу и алузију налазимо и тамо где се коментарише физички изглед особа. Некада врло zgodну певачицу један новинар је оквалификовао као *колачић од 80 килограма*, шаљиво алудирајући на њену песму са рефреном „Појешћу све колачиће и постаћу дебела“ (*Курир 2010, 2263/13*). Друга певачица, атрактивног изгледа, добила је квалификацију *секси мамица* (*Курир 2010, 2263/16*). Певачицу, због крупне грађе, нарочито развијених рамена и леђа, што се на пратећој фотографији и истиче, новинар је метафорично оквалификовао као *сумо рвачица* (*Скандал 2010, 315/17*). Иначе, ова фотографија и новинарев коментар налазе се у рубрици *Скандал флеш!*, где се објављују компромитујуће слике познатих. Тако је олакшавајућа околност за ову певачицу то што није једина у фокусу, већ има и других познатих који са њом „деле исту судбину“.

Оно што се показује као омиљени говорни поступак новинара жуте штампе јесте да у текстовима који садрже интервјуе, цитирају и наводе мишљења других о томе како изгледа особа у фокусу, каква је по карактеру, моралу итд.:

Н: МАРИНУ ИЗДРЖАВА ОТАЦ

ТЕКСТ: Марина је опет у проблему. У хрватској Фарми су је прозивали да је *лења*, да пуно једе, пуно хрче, а идентична ситуација је и код вас, каже водитељка Николина Пишек и додаје да је Марина често плакала и да су је остали фармери страшно вређали ...

Она је самохрана мајка, живи јако тешко од очеве пензије, која не може бити велика, око 300 евра. Иза себе има брак који се баш лоше завршио, и тај њен бивши супруг се уопште не брине о деци. Њен циљ учествовања на Фарми је финансијски добитак и сигурност.

Прича се да је у *психичкој кризи*?

Она се бави алтернативним методама самоисцељења, јогом, на пример. *Очигледно је психички лабилна*, па примењује те методе. Мислим да Марина много воли да намеће ставове. Колико год то било добронамерно, након неког времена постане иритантно [...]

Није им се допало како кува?

Жалили су се да је *њена храна јако лоша*, да је неукусна, да су се сви угојили јер је увек стављала свињску маст, што је веома калорично. Жалили су се да она неконтролисано једе, јер су им нестајале намирнице.

Сад су је оптужили да не води рачуна о хигијени, *да је алкава?*

Знам да су је и у Хрватској кињили због хигијене.

Шта можемо да очекујемо од Марине до краја?

Она је јако ташта и још увек се није привикла да није оно што је некад била. И даље живи у уверењу да је нека величина и никако се не може помирити са тим да *више није звезда*. Она ће покушати да понизи фармере и да их стави на неко место на којем је она супериорнија [...] [каже водитељка Николина Пишек] (*Скандал 2009, 282/13*).

У овом тексту, поред квалификација *X је + именичка или придевска јединица са значењем негативних људских особина*, има доста и описа уобичајеног понашања особе (*пуно једе, пуно хрче, воли да намеће ставове, не води рачуна о хигијени* итд.), којима се значењски и смисаоно употпуњују експлицитне квалификације. А оно што је овде важно да се истакне јесте то да само на први поглед делује да о особи у фокусу лоше говори само позвани саговорник. То подједанко ради и новинар, јер он својим врло директним питањима, која су притом више констатације него питања, подстиче и наводи саговорника да лоше говори о особи у фокусу. Тако се заправо новинар скрива иза свог саговорника.

Аутор може прикрити свој глас у интервјуима тако што ће прикрити идентитет саговорника представљајући га јавности само као „наш извор“, „наводе наши инсајдери до детаља упућени у читаву причу“, или представити га као особу блиску особи у фокусу, нпр. „каже њена другарица“, „каже пријатељ близак овој породици“ итд. Читалац, наравно, не може знати да ли такав саговорник заиста постоји, тј. да ли се иза анонимног саговорника не крије сам аутор текста.

Ауторово позивање на поузданог, али анонимног саговорника има и свој одговарајући комуникативни ефекат. Такав текст је у јавности продорнији, јер, као „проверено истинит“, читаоцу је занимљивији и завређује његову већу пажњу и поверење. Читаоцу се тако пружа осећај задовољства да завири испод „вела тајни“, да разоткрије и разобличи савршен живот познате особе, што свакако одговара његовим „апетитима“ и очекивањима приликом читања жуте штампе:

Н: МИЛАН: ДУЖА ТИ ЈЕ КОСА НЕГО ХАЉИНА

ПН: Није могао да прикрије љубомору када је на снимању *Гранда* угледао минић своје супер zgodне рибе Раде Манојловић

ТЕКСТ: [...] *Милан је постао јако љубоморан* – прича наш извор. Уопште није као пре, стално нешто *сугерише Ради*, те шта да обуче, те како да изгледа. Смента му кад носи превише деколтирано, смента му кад носи превише кратко [...] (*Скандал 2009, 282/18–19*).

Према свему представљеном, можемо рећи да новинар таблоидне штампе процене и оцене у вези са певачима, глумцима и познатима из света уметности и јавног живота не изриче тако често у експлицитној форми типа *X је + именичка или придевска јединица са значењем негативних људских особина*. Када се јаве такве форме, оне су обично дате у наслову. Избегавање таквих оцена је помало неочекивано, с обзиром на то да је то сензационалистичка штампа склона скандалима и отвореном нападању другог, али, како смо истакли, разлог томе је жеља за стварањем одређених комуникативних ефеката, а не за указивањем на чињенице. Ради постизања одређених комуникативних ефеката, новинар експлицитне оцене о познатима изриче кроз шаљиве коментаре или их наводи као туђе речи скривајући се тако иза свог саговорника. Али, кад год ситуација и околности захтевају и дозвољавају, новинар жуте штампе не оклева да врло јасно некоме припише лоше квалификације, нарочито онда када прелази границе законом дозвољеног и друштвено прихватљивог понашања.

Међутим, таблоидизирани текстови који се баве политичко-економским темама и у фокусу имају неког политичара врло често у насловима садрже експлицитне квалификације типа „Лопови“, „Преваранти“, „Мафијаши“ и сл.:

Н: ПОШТЕЊАЧИНЕ

ПН: Министри и посланици тврде да ће уредно пријавити имовину Агенцији за борбу против корупције, сви се куну да немају 'камионе и авионе' (*Курир 2010, 2263/2*).

Сврха тих квалификација није да се дате особе представе као морални преступници, као што је то случај са текстовима који се баве певачима, глумцима, уметницима итд., већ да се политички дисквалификују и идеолошки прокажу. Уосталом, све таблоидне новине су у власништву појединаца који заступају интересе једне политичке или друштвено-економске оријентације. У томе је и основна разлика између тих политичких текстова и текстова који се баве приватним и интимним животом личности са естраде, из света уметности и јавног живота уопште. Таблоидизирани политички текстови су ангажовани текстови, писани да ослабе једну политичку струју, а оснаже другу. То је и разлог зашто су толико експлицитни у квалификовању политичког противника. За разлику од њих, ови други текстови у таблоидима су комерцијални, писани тако да привуку читаочеву пажњу, да га заинтригирају, па га зато разним асоцијативним, алузивним, хумористично-ироничним и експресивним говором намамљују да их читају и да их купују.

Описи уобичајеног понашања. Како смо видели у анализи текста са насловом МАРИНУ ИЗДРЖАВА ОТАЦ, и у новинарским текстовима, као и у усменој комуникацији, уз експлицитне квалификације особе често се јављају и описи њеног уобичајеног понашања. Наш корпус показује да се ти описи претежно јављају у текстовима који садрже интервјуе. Од свих врста новинских текстова, интервјуи највише подражавају усмену комуникацију. Вероватно је тај њихов карактер усменог разговора разлог зашто ових приповедања о типичном понашању претежно има тамо где има и усменог разговора. Ми смо о описима у функцији квалификовања особе посебно говорили када смо говорили о оговарањима у усменој комуникацији, и то у оквиру дескриптивне форме оговарања, тако да их овде само помињемо као један од посредних начина да се особа у фокусу негативно оквалификује, а самим тим и да говорник покаже да на њу не гледа благонаклоно.

Именовање и етикетање особе у фокусу. Пошто аутори таблоидних текстова оклевају да на најексплицитнији начин певаче, глумце, уметнике и друге личности негативно оквалификују, они то чине на други начин – посебним формама њиховог именовања и етикетања. Нека од тих именовања и етикетања можемо наћи и у усменом оговарању, али именовање и етикетање је у писаном медијуму изразитије, уочљивије, јер није претежно анафорског карактера. У стилистици текста форме именовања и етикетања особа истичу се врло значајним за разумевање смисла текста и убрајају се у тзв. јаке позиције текста.⁶⁶

Како критичка анализа дискурса медијских текстова показује, начин именовања особе у тесној је вези са садржајем који се износи, његовим структурирањем, начином представљања, с ауторовим ставом поводом тога и др. Неки од истраживача сматрају да некада више од самих догађаја говоре форме именовања (*personal terms*), тј. форме којима се упућује на особе (Бес 2007: 128). То је нарочито видљиво када се говори о трећој особи, тј. о оној која није у контакту са аутором текста, новинарем. На који начин ће аутор текста именовати особу о којој говори у тексту зависи и од тога ко је особа о којој се говори, од теме разговора, каква је оријентација самих новина, тј. који

⁶⁶ Под јаким позицијама текста подразумевају се она места у тексту која су својеврсна смисаона и стилистичка „чворишта“ текста, места која су по својој позицији у тексту и по својој форми изузетно значајна за разумевање тог текста. Мада је првобитно теорија јаким позиција била оријентисана на књижевно-уметнички стил, она је од великог значаја за све текстове. У јаке позиције текста спадају пре свега: наслов, епиграф (мото), поднаслов(и), прва и последња реченица текста или параграфа, стилске фигуре и тропи, фраземи, крилатице, пословице, властита имена, термини, римоване речи и др. (Катнић-Бакаршић 2001: 268–271).

политички став заузимају, које друштвене, моралне и друге вредности пропагирају и сл.⁶⁷.

Мотивације новинара да на неформалан начин именују особу у жутој штампи могу бити различите. Према ономе што наши примери показују, у таблоидној штампи у већини случајева мотив је истицање неблагонаклоног става према особи, жеља да се дискриминише, морално прокаже, исмеје, изруга, понизи итд. Ове мотивације се међусобно преплићу, али неки аутори их раздвајају и понаособ разматрају (Бес 2007: 135). У доста мањем броју случајева има и супротних настојања, нпр. истицање благонаклоног и пријатељског става, али ни то, како ћемо видети, није увек тако недвосмислено.

Као најефектније средство за исказивање неблагонаклоног става према особи у фокусу, аутори таблоидних текстова користе експресивизирана имена, тј. хипокористике и описне форме. Тако се у једном тексту Џеј Рамадановски, фолк певач, у наслову експресивно именује *Џеки* (а и у самом тексту неколико пута), а о њему се на шалив и ироничан начин говори као о некоме ко свесно крши закон о забрани пушења на јавном месту. У истом тексту и његов колега Миле Китић именује се такође ироничном формом *Миленце*, јер је и он, као неко ко је том чину присуствовао, индиректно учествовао у томе:

Н: *ЏЕКИ* ОПЕТ КРШИ ЗАКОН!

ТЕКСТ: [...] И док је *Џеки* димио све у шеснаес', Миле Китић му је чувао стражу, јер је полицајаца било на сваком ћошку [...]. Како је унутрашњост затворских соба упознао одавно, верујемо да би се лако латио за

⁶⁷ У литератури се као пример за то наводи чињеница да је у једним новинама, у тексту у којем се спомиње више бизнисмена, мање угледан и мање успешан бизнисмен именован само именом, док су остали 'угледнији' и 'успешнији' бизнисмени именовани учтивим формама. Исто показују и анализе текстова који представљају извештавања са ратних подручја, у којима се на основу именовања сукобљених страна може препознати ауторов субјективни став и видети ко су за њега позитивци, а ко негативци. Међутим, ратна извештавања су добрим делом инструисана званичном политиком државе из које новинар долази, тако да је ауторов субјективни став у ствари одраз политичке хегемоније, па је оно што новинар износи у тексту заправо оно што већина жели да чује. О томе, на пример, видети Jaffer Sheyholislami. „Yesterday's «separatist» are today's «resistance fighters»: mainstream media as agents of hegemony“. [in:] *Critical Discourse Analysis of Media Texts* [ed. J. M. B. Paniagua et al.], Universitat de València, 2007, 95–110. Критичари медија, наравно, овакву ангажованост новина виде као лошу страну модерног новинарства истичући да је то негативна, а не критичка штампа. Уместо да јачају критички капацитет публике и олакшавају разумевање стварности, таблоиди шире цинизам и апатију. Овај проблем, међутим, критичари медија сагледавају дубље. Сматрају да је постојање таблоида неминовно и да они представљају својеврсни данак савременом друштву, али да таблоидизација озбиљног новинарства свакако није допуштена. У том смислу се њихова борба и води: раздвојити озбиљно, критичко новинарство од негативног, једностраног, дехуманизујућег новинарства (Миливојевић С. 2007).

новчаник, али је на његову срећу *Миленце* добро одрадио посао (*Свет 2009, 620/35*).

Иначе, надимак *Џеки* говорнике српског језика више подсећа на име животиње, конкретно пса, него на антропоним, што показује да се особа у фокусу унижава и на овај начин.

Форме именовања којима се истиче само једна типична карактеристика особе (нпр. изглед, понашање, порекло или нека друга њена препознатљива особина), а које су веома честе у текстовима таблоида (и у насловима и у самом тексту), у највећем броју случајева особу дискриминишу, маргинализују или „поједностављују“, свдећи целокупну њену личност само на један њен аспект, нпр. на изглед, професију, карактеристично понашање итд. Ево и првог примера:

ПН: После упознавања у једном београдском клубу, познати репер одлепио за *Плејбојевом зечицом* Ларом Бајчетић.

ТЕКСТ: [...] По свему судећи *плавокоса „зечица“* је на познатог репера деловала попут опијата (*Свет 2009, 620/6–7*).

У поднаслову овог текста идентитет, личност извесне Ларе Бајчетић сведен је само на њену професију и провокативни изглед („Плејбојева зечица“). Оваква идентификација особе у фокусу читаоцу је, свакако, отворена за интерпретацију, јер конотира извесне стереотипне вредности у вези са девојкама тог профила. То, у даљем тексту, потврђује и описна форма *плавокоса „зечица“*, као и друге тог типа (нпр. *атрактивна блондина, плавокоса Београђанка, атрактивна девојка склона фотографисању за мушке часописе*), којима се упућује на њу, а што несумњиво звучи негативно.

Упућивање на особу истицањем њеног изгледа врло је често у таблоидним текстовима:

- (1) ТЕКСТ: „[...] Увек у животу када бих осетила да љубав ишчежава, нисам дозвољавала да све прерасте у агонију“, каже *доскорашња плавуша, сад опет бринета* [...] (*Свет 2009, 620/2–3*).
- (2) ТЕКСТ: [...] Већ и врапци на грани знају да *згодна бринета* има проблем са хроничним кашњењем [...] (*Свет 2009, 620/14–15*).
- (3) ТЕКСТ: [...] Ипак, изгледа да је *плавокоса певачица* склона веровању у бапске приче, па је у циришком клубу прошетала и црвени кончић око леве руке који, наводно, штити од урока. Да ли и њен син Вук носи исти такав или је мама све „уроке“ преузела на себе, није нам познато [...] (*Свет 2009, 620/22*).

Описне форме којима се упућује на особу у фокусу могу бити и алузивног карактера. У наслову

МАЛА СЕСТРА НА ВЕЛИКИМ БИЛБОРДИМА (*Свет 2009, 620/23*)

формом *мала сестра* алудира се на то да је реч о учесници у емисији „Велики брат“. Иначе, ове алузивне форме више су експресивне него што показују негативан став аутора према особи о којој говори.

Особа у фокусу може се именовати, односно идентификовати и формама којима се показује у каквим је односима са другим познатим особама (рођачким, пријатељским, љубавним и сл.). Оваквим формама се указује на особе које су мање познате, па их је лакше идентификовати повезивањем са особама познатијим од њих самих. Повезивањем са познатим, већ афирмисаним личностима, мање познате личности одмах завређују већу пажњу јавности. С друге стране, овим посесивним формама у фокус оговарања посредно се укључује и особа у односу на коју се идентификује мање позната особа. Тако се у примеру

Н: ГРУ СПОПАДА

ВЕРЕНИЦУ ВАЊЕ УДОВИЧИЋА! (*Свет 2009, 620/6–7*)

говорник (новинар) истовремено фокусира на три особе: Груа, Вању Удовичића и његову вереницу. Ове форме на једноставан начин „погађају“ више особа, па су самим тим и језички економичне – аутор текста не мора додатно објашњавати ко је особа о којој је реч. Особама које се на овај начин јавности представљају идентификације овог типа могу деловати увредљиво, али и ласкаво. Увредљиво делују, јер нису саме по себи познате, већ им је потребно додатно препознавање, а ласкаво, јер потицањем из света познатих добијају на важности.

Ево још једног таквог идентификовања које се јавило у другом тексту:

Н: ИВАНА КУКРИЋ ЉУБИ ВАТЕРПОЛИСТУ

ТЕКСТ: Филип је *Карлеушину куму* одвезао на тиватски аеродром, где су се тешка срца растали (*Свет 2009, 620/26–27*).

Описне форме којима се особа у фокусу на други начин идентификује (не именом) у самом тексту за једну исту особу могу да варирају. У тексту који нимало похвално не говори о певачици Ани Николић, она се именује на неколико начина. Једном се именује као *девојка од чоколаде*, што алудира на њену песму која носи назив „Чоколада“, али са ироничним призвуком – да нимало није „слатка“, а други пут се именује као *популарна Параћинка*, што упућује на њено „провинцијалско“ порекло:

Н: ПИЈАНА ИЗБАЧЕНА ИЗ СОЛАРИЈУМА!

ТЕКСТ: „*Девојка од чоколаде*“ је пре неколико месеци почела да користи услуге поменутог хај-клас естетског студија, који јој се толико осладио да је била спремна да превали и пут од двадесетак километара, колико има од њеног стана на Бановом брду до најелитнијег дела престонице, само да би се осунчала. Међутим, проблем је настао када је *популарна Параћинка* на сунчање дошла у видно алкохолисаном стању (*Свет 2009, 620/14–15*).

Порекло познатих личности је, изгледа, од веома важног значаја за њихов ауторитет на јавној сцени, а то показују и честа одређења локалне припадности која се јављају уз њихова имена, на пример, *млада Београђанка, црногорски репрезентативац, новосадска певачица, стасити Пријепољац* итд., с тим што на „скали пожељног порекла“ највише место заузима Београд (и већа места, нпр. Нови Сад), а најниже мања места, варошице, градови из унутрашњости Србије. На такав закључак наводи нас чињеница да се јавне личности из Београда у већини случајева идентификују као ’Београђани’ у оним контекстима који су повољни за њих, а код особа које нису из Београда, порекло се истиче углавном када се о њима говори у лошем контексту: да не умеју да се понашају у јавности, да су нецивилизовани, неуглађени, па и лукави, препредени и сл.:

(1) Н: МОМЦИ, СПРЕМИТЕ ПО ПЕТ СОМИЋА!

[на фотографији особе у фокусу прелазе улицу ван пешачког прелаза]

ТЕКСТ: За то што је нови закон о саобраћају увелико ступио на снагу, Ацу Пејовића и Сашу Ковачевића, чини се, баш забележе увце! [...] Осим што су оба певача корачала ван зебре, *стасити Пријепољац* [Аца Пејовић] се осмелио да возачима који су им ишли у сусрет руком укаже на „опасност на путу“ и тако их на тренутак заустави [...]. (*Свет 2009, 653/14–15*).

(2) Н: РАДМИЛА, КУПИ НЕСЕСЕР!

ТЕКСТ: Ццц ... С Радмилом Манојловић вазда неки проблеми. Прво смо јој скренули пажњу да издепира руке, потом да ућебану надоградњу скине с главе. Послушала нас је, није да није. И таман кад смо се понадали да смо са бесплатном едукацијом завршили, *најпознатијој Четережанки* изнова је пошло за руком да нас запрепасти. Јер, на недавно снимање емисије Гранд шоу певачица је понела брдо шминке, коју је, веровали или не, спаковала у најобичнију најлон кесу, у народу познатију као пијачарка! За случај да Манојловићева не зна шта је несесер, опет ћемо јој (трећи пут!) послужити као водич у процесу култивисања јавне личности. Радо, несесер је торбица у којој се носи шминка и производи се у различитим величинама. Можеш га купити у свим боље снабдевеним парфимеријама! (*Свет 2010, 661/16*).

(3) Н: РАДИ ЗА ПАРКИНГ СЕРВИС

ТЕКСТ: За само неколико дана Јелени Томашевић је паук однео аутомобил чак три пута [...] Нема сумње да ће Јеца одсад добро размислити пре него што одлучи где ће заденути кола, јер никоме није лако да се опрости од 54.000 динара, колико су *популарну Крагујевчанку* укупно коштале „услуге“ Паркинг сервиса (*Свет 2010, 661/12*).

(4) Н: ЦЕЦА ЉУТА НА МАЈУ

ТЕКСТ: [...] Можда је Маја мислила да њена оговарања неће доћи до Цеце, али очито се преварила. Ражнатовићева је све чула и запамтила. Наравно, и сувише је паметна и горда да би се препуцавала *са лајавом Нишлијком* ... Ко је и када брже боље обавестио Светлану да је *Нишлијка* испљувала не знамо, али прича је до ње брзо стигла (*Скандал 2009, 282/2-3*).

Треба додати и то да се описном формом *стасити Пријепољац* (пр. 1) особа у фокусу одређује и по изгледу и по пореклу, а формом *лајава Нишлијка* (пр. 4) певачица се не дискриминише само по пореклу него и по понашању.

Дискриминисање по понашању илуструју и следећи примери:

Верујемо да би јој он и изашао у сусрет да *бахата певачица* није захтевала да истог момента седне на столицу пошто је журила на снимање емисије ... *Темпераментну Анчи* је то додатно разбеснело па је са првог пулта који јој се нашао у близини дограбила маказе, а потом насрнула на свог фризера (*Свет 2009, 620/14-15*).

Неке од описних форми којима се упућује на особу у фокусу могу бити неутралног значења, јер су употребљене чисто анафорски, попут форми (*ова*) *популарна певачица*, *фолк дива*, (*овај*) *познати певач* итд.

Н: МЛАДЕН ВОЛИ ОРГИЈЕ!

НН: Тврди Дијана Ђорђевић, бивша девојка згодног манекена, и открива да га је, баш као и Сека Алексић, финансијски издржавала док је он уживао у групном сексу

ТЕКСТ: [...] „Све што сам урадила, куповала или пак давала, у том тренутку било је од срца, а не да би се бележило и накнадно препричавало. Ни Младена нећу коментарисати, нарочито не плувати, што можда неки очекују. Сматрам да ако вређаш некога ко је део твоје прошлости, више деградираш себе него тог кога коментаришеш“, изјавила је *позната певачица* [...] (*Свет 2010, 661/2-3*).

Мада, има случајева да се форме којима се упућује на то да је неко популаран, познат и славан, као што су *позната певачица*, *популарна глумица* и сл., иронично употребљавају:

Н: МИРКА ЈЕ МАЛО НЕРВОЗНА

ПН: Глумица је имала карте, али није успела да седне

ТЕКСТ: На гламурозну прославу „Оскара популарности“ Мирка Васиљевић је стигла са закашњењем, али се потрудила да не прође незапажено! [...] Уместо да нађе слободне столице и опусти се јер спетакл само што није почео, Мирка је покушала да убеди две жене да јој ослободје места. Пошто став *популарне глумице* није одушевио, решиле су да јој никако не попусте и расправа је кренула. Заправо оне су седеле, а Мирка је негодовала [...] (*Скандал 2010, 300/ 28–29*).

Овде се аутор подсмева поменутој глумици, јер јој није успело да себи нађе одговарајуће место у сали, иако је позната. Заправо, аутор као да је пита 'Каква си ти то позната глумица када мораш да се отимаш за место у сали?'

Неке пак неутралне форме, попут *плавокоса певачица* и форме сличног значења, могу призивати у сећање и алузију на стереотипно виђење плавуша као глупих. Некада постоји недоумица око тога да ли је форма чисто анафорска или не, као, на пример, у следећем тексту:

Н: ГЕРИЛСКИ ПОВРАТАК НА МАЛЕ ЕКРАНЕ

ТЕКСТ: [...] После гледане емисије „Саниметар“, која се емитовала на телевизији Пинк, *атрактивна плавуша* поново ће водити ауторску емисију под називом „ТВ герила“, такође на ружичастој телевизији (*Свет 2009, 620/22*).

Од незваничних форми за именовање особе у фокусу, ипак, најблаже звучи форма која се састоји само од презимена или имена. Упућивање на одсутну особу и ословљавање особе само именом или само презименом иначе је врло често у комуникацији. У неформалној комуникацији то може бити знак исказивања пријатељског става или да има чисто неутрално значење. У формалној комуникацији то показује да је посредни недостатак поштовања према тој особи. Међутим, иако је у таблоидима комуникација неформалног стила, именовање особе само презименом обично је знак непоштовања, а посебно се тако тумачи ако је реч о женској особи. На то упућује и неповољан контекст у коме се ова особа појављује – често је тривијализована:

- (1) ТЕКСТ: За стручном експертизом није било потребе, јер ако пажљиво осмотримо фотографије, сасвим је јасно да је *Чортановој* хаљина у пределу груди прилично напупела, поготову ако се томе дода чињеница да манекенка испод светлозеленог 'аљинчета није носила веш, а поготову не пуш-ап брусхалтер који би произвео овакав ефекат (*Свет 2009, 620/16*).

- (2) ТЕКСТ: Чувена педикирка Марина, код које се третман заказује и десет дана унапред, неко време је водила рачуна о *Николићкиним* стопалима (*Свет 2009, 620/14–15*).
- (3) ТЕКСТ: „[...] У сваком случају, живот иде даље, а идем и ја с њим“, оптимистички ће *Алексићева* на крају (*Свет 2009, 620/2–3*).

Како показују новински текстови, скраћене форме именовања (само име / скраћено име или само презиме) често се везују и за политичаре, као што то и овде налазимо:

- (1) Н: *Хилари* помазила *Дејвида* (*Ало! 2009, 662/24*);
- (2) Н: Звонкова ревија каснила због *Вучића* (*Скандал 2009, 257/6*);
- (3) Н: Кад је *Чеда* скинуо минђуше (*Курир 2009, 2223/5*);
- (4) Н: *Јовановић* је купио неколико ствари (*Курир 2009, 2223/9*).

У жутој штампи упућивање на особу у фокусу неформалним називима (надимком, хипокористиком, скраћеним именом или неком другом описном формом), мотивисано истицањем благонаклоног и пријатељског става према тој особи, ретко је, мада се среће. Обично су то текстови у којима се о познатој особи не говори као актеру, носиоцу 'проблемског' понашања, већ као о некоме ко је доживео неко пријатно искуство, нпр. доживео успех на пословном плану, остварио се као родитељ и сл. Тако, у тексту у коме се говори о већ познатим склоностима Новака Ђоковића да имитира на терену, овај тенисер се два пута именује хипокористиком *Ноле*, у наслову текста и у самом тексту:

Н: *НОЛЕТОВ* КИШНИ ШОУ У РИМУ

ТЕКСТ: Да је Новак Ђоковић веселе природе, већ нам је познато, као и то да је одличан имитатор [...] Присутни који су дошли да га посматрају најпре су били затечени, а онда су га наградили аплаузом, што је *Нолета* још више охрабрило, па је до краја тренинга лоптице на терену јурио са кишобраном у руци (*Свет 2009, 620/12*).

Исто тако у тексту који говори о Здравку Чолићу и његовом концерту у Паризу, који је, према броју гостију и одзиву јавних личности, био успешан, он се четири пута именује, од тога два пута хипокористиком (*Чола*):

ТЕКСТ: *Чола* је у град светлости стигао првог мајског дана. После извиђања „терена“ после подне је уследила породична посета Дизниленду [...] Понесен аплаузима и овацијама, *Чола* је три пута излазио на бис, а сигурно би и више да су то дозвољавала правила прецизирана уговором (*Свет 2009, 620/4–5*).

Певачица која је недавно постала мајка у једном тексту именује се описном формом *Вукова мама*, којом се алудира на њену нову друштвену улогу:

ТЕКСТ: *Мама малог Вука* Тијана Дапчевић била је прилично збуњена када је после порођаја приметила да њен син има крив носић ... „Супер је беба, само се једном буди током ноћи и то је то“, каже *Вукова мама* (*Скандал 2009, 257/ 7*).

Ипак, неки од оваквих текстова само су привидно благонаклони, па стога и надимци, хипокористици и сл. који се користе у ту сврху звуче иронично. За пример наводимо текст у којем се говори о познатој фолк певачици, која се ради потребе једне емисије прерушила у мотористу. На крају тачке коју је изводила, а која је за њу, као народну певачицу у средњим годинама, била веома напорна (доста је скакала на сцени и била физички активна), морала је да се опружи на поду, што је вероватно био и део сценарија. Овај тренутак је аутор текста искористио како би јавности саопштио да је та певачица срчани болесник. А да би јавност, а вероватно и саму певачицу, заварао представљајући новинарску злурадост као забринутост, аутор у том тренутку певачицу именује хипокористиком *Зорка*:

Н: ЕЈ, ШТО ВОЛИМ МИРИС КАМИОНА!

ТЕКСТ: Припремајући се за Гранд трансформацију, у којој се маскирала у окорелог мотористу, Зорица Марковић побегла је из шминкернице главом без обзира. Да ли због тога што није могла да гледа и слуша пренемагање својих колегиница или због уобичајене гужве која влада пред снимање емисије, не знамо. Све у свему, контроверзна фолкерка је, угледавши испред Грандовога студија камион са огромним ретровизором, истог тренутка заскочила моћну машину како би се нашминкала. Очигледно да Марковићева не робује предрасудама јер, сложићете се, ретко која од њених колегиница би се пентрала два метра изнад земље само да би нанела сенку и кармин. А дао јој је бог и снагу, па нас просто чуди што није ишчупала ретровизор као што је то урадила Весна Тривалић у култној сцени из филма Ми нисмо анђели. Но, курцшлус је настао тек после певачичиног перформанса, јер се од силног ђипања на сцени толико уморила да је завршила на патосу. Знајући да је срчани болесник, сви су помислили на оно најгоре. Ипак, *Зорка* се дигла жива и здрава, побравши громогласан аплауз (*Свет 2009, 620/24–25*).

Иначе, до „критичног“ тренутка у тексту, аутор је ову певачицу именовao као *Марковићева* и *контроверзна фолкерка*, што без сумње не звучи тако благонаклоно као што би могло да звучи *Зорка*.

На исти начин може се тумачити и следећи текст. Наиме, наслов текста

МИЛАН ПОСВЕТИО ПЕСМУ РАДИ

код читаоца изазива пре свега узвишене емоције, дивљење и симпатију према овом певачу због једног тако лепог геста. Међутим, аутор текста се поиграва са емоцијама самог читаоца, али и са емоцијама певача. Етикетирањем певача у даљем тексту хипокористиком *Миланче* јасно је да аутор овог текста не гледа на овај чин као на чин вештог љубавника, донжуана, већ као на инфантилно, незрело понашање заљубљеног дечачића:

ТЕКСТ: [...] Поред женских имена у рефрену, у наставку песме спомиње се и Радмила. *Миланче*, очигледно, још није преболео Раду, па је помиње у песми која ће бити носећа на албуму (*Свет 2009*, 620/12).

Иначе, ништа од изнесеног у тексту не указује на то да је Милан стварно такву песму посветио Радмили. Аутор то само нагађа, јер се у песми помињу разна имена, па и име Радмила. Самим тим ни сам наслов није у складу са текстом (јер централни део текста говори о томе да је изашао нови албум овог певача и да је песма која је хит она у којој се, међу многим женским именима, спомиње и име Радмила), већ у складу са ауторовом намером – да се изруга особа у фокусу.

О склоностима познатих да се баве разним јавним пословима и да теже да буду успешни на сваком пољу, новинари немају благонаклон став, што показује наредни текст:

Н: МАРИЈАНА САЊА О СВОЈОЈ РЕВИЈИ У ЛОНДОНУ

ТЕКСТ: Пошто је са својом првом модном ревијом у Београду постигла успех, Маријана Матеус је решила да се озбиљно прихвати овог посла. У међувремену се посвађала са својом дојучерашњом другарицом, а будућом конкуренткињом модном креаторком Сузаном Перић. „То није мој хир или хоби, то је мој будући посао. Колекцију ћу крајем априла приказати и у Црној Гори, а сањам да за две године своје радове презентујем и у Лондону“, каже сада модна креаторка Маријана (*Скандал 2009*, 257/9).

На хировито понашање аутор указује на неколико начина. Један је етикетирање особе описном формом *сада модна креаторка Маријана*, које звучи врло иронично. Употреба прилога *сада* имплицира значење 'нема краја хировитости, јер у овом тренутку је модна креаторка, али у неком другом може бити ко зна шта још'. Други начин је описивање понашања особе у фокусу истицањем недораслости послу, јер не уме да се носи са конкуренцијом (свађа се са колегама), а трећи је сам наслов, јер представља чист ауторов став о описаној ситуацији. Наслов изгледа као да парафразира речи особе у фокусу, јер се у тексту наводи да је

Маријана рекла да сања да изложи своје радове у Лондону, али глагол *сањати* у наслову је иронично употребљен и значи 'Маријана може само да сања о Лондону', тј. неће се прославити као модни креатор.

Према ономе што наша анализа показује у вези са етикетирањем особе у фокусу, произилази да именовање особе у фокусу варира кроз текст, па није увек исто у наслову, на почетку и на крају текста. На тај начин аутор текста, у складу са својом намером – да ли жели благонаклоно или неблагонаклоно да говори о особи у фокусу, вреднује и особу и њено понашање. Такође се запажа и то да, када има више особа у фокусу, аутор текста заузима и различите ставове према њима. Према једнима је благонаклон, према другима неблагонаклон, а може бити и неутралан. Какав став аутор заузима према више особа у фокусу говоре управо форме којима он упућује на њих.

У тексту насловљеном

ИНДИРА ИСКОПИРАЛА ЈК (*Скандал 2009, 282/7*),

а у којем се говори о томе да једна певачица имитира другу облачећи се слично, певачица која је имитирана именована је само иницијалима (ЈК). Тиме јој је аутор свакако дао виши, супериорнији статус од оне певачице која је склона имитирању, јер препознавање нечијег идентитета на основу иницијала могуће је само онда када је та особа нашироко позната, па јој таква идентификација служи као заштитни знак, марка.

1.3.2. ВРЕДНОВАЊЕ ПОНАШАЊА (СУД). За вредновање понашања налазимо следеће говорне поступке:

- 1) давање експлицитних судова формама именске копулативне структуре типа 'То је лоше';
- 2) фактографско и хронолошко описивање понашања;
- 3) иронично коментарисање узрока девијантног понашања, као и његових могућих последица.

Експлицитно квалификовање понашања / ситуације. Чисто експлицитних судова о нечијем понашању, са препознатљивом структуром

То је + именичка / придевска јединица са значењем негативне квалификације (нпр. *То је страшно!, Ужас!*),

или

То није + именичка / придевска јединица са значењем позитивне квалификације (нпр. *То није нормално!*)

у нашем корпусу има врло мало. Претпостављамо да је то тако из истих оних разлога због којих новинари оклевају да дају експлицитне процене и квалификације особе у фокусу – много је ефектније да читаоци, подстакнути добрим асоцијацијама и сликовитим описима понашања, сами доносе такве судове о понашању и особи. Према примерима које налазимо у корпусу, закључујемо да се и овде, као и код представљања особе, ови експлицитни судови о понашању јављају онда када се осуђује велики морални преступ познатих или њихово оглушавање о закон:

Н: ОДВРАТНО

ПН: Познати радијски водитељ Јасминко Степић оптужен да је скупао и размењивао дечју порнографију (*Курир 2010, 2528/11*),

или у таблоидизираним текстовима са друштвено-економском или политичком тематиком:

Н: ЈАВАШЛУК

ПН: Деца са симптомима новог грипа остају без тамифлуа јер поједини педијатри не узимају брис уз образложење да је Торлак претрпан (*Курир 2009, 2230/6*).

Новинари таблоидне штампе о понашању особе у фокусу своје судове најчешће дају ипак имплицитно, тако што га фактографски и хронолошки описују, истичући поједине детаље. Уз те описе, дају врло често и своје коментаре о томе који су разлози таквог понашања, затим дају претпоставке шта ће се даље догодити, хоће ли бити каквих последица и сл. Свој негативан став поводом тога дају и у виду ироничног и подругљивог коментара.

Фактографски и хронолошки описи понашања. Код фактографског и хронолошког описа понашања важну улогу имају детаљи и истичање тачног временског следа догађаја, тј. шта је чему претходило и шта се као последица потом јавило. Избором одређених детаља и прецизирањем временског следа догађаја новинари стварају ону слику о понашању за коју су сигурни да ће код читалаца произвести одређени ефекат. Уједно, ти описи толико делују стварно и истинито да се стиче утисак да је новинар био на лицу места и да је најупућенији у стање ствари:

Н: ГРУ СПОПАДА ВЕРЕНИЦУ ВАЊЕ УДОВИЧИЋА!

ПН: После упознавања у једном београдском клубу, познати репер одлепио за Плејбојевом зечицом Ларом Бајчетић и свакодневно је затрпава СМС порукама

ТЕКСТ: Док Даница Првуловић брине о маленом Вуку, њен супруг Да-

либор, познатији као Гру, по Београду обилази ноћне клубове! Тако је недавно бануо на избор за мис мокре гузе у клубу „Стефан Браун“, где је упознао Лару Бајчетић, која је јавности позната као девојка ватерполисте Вање Удовичића, а која иначе краси насловницу актуелног броја „Плејбоја“. По свему судећи, плавокоса зечица је на познатог репера деловала попут опијата, јер Гру, и да је хтео, није могао да сакрије колико је за њом одлепио. *Овome у прилог иде* и чињеница да је, наочиглед неколико стотина гледалаца познатог клуба, отворено флертовао са атрактивном блондином, слао јој пиће, а када је укапирао да се она не прима на ту врсту пажње, преко заједничких пријатеља дошао је до њеног броја телефона. Када је Лара одлучила да друштву са којим је изашла пожели лаку ноћ, Гру је схватио да се неће омрсити, па је у рекордном року почео да је бомбардује СМС порукама [...] Да се не бисмо бавили нагађањима и инсинуацијама, позвали смо младу манекенку како бисмо утврдили тачност свих ових навода. Да је реч о класичном швалерском походу, уверили смо се и из њене изјаве, којом потврђује нашу информацију, али и после фотографисања Груових СМС излива нежности [...] Ипак, на његову жалост, *изгледа да* је недавно наишао на тврди орах, јер се плавокосој Београђанки Лари *очигледно* више допадају спортисти [...] (Свет 2009, 620/6–7).

У овом новинском тексту описано је наметљиво удварање ожењеног мушкарца зарученој девојци. Из наслова и начина описивања види се да аутор такво понашање не одобрава. То показују употребљене пејоративне лексеме и лексеме експресивног значења негативне конотације (*спонадати некога, флертовати са неким, одлепити за неким, омрсити се, бомбардовати некога нечим*). Међутим, он нигде не каже експлицитно „То је недопустиво“, „То није у реду“ и сл. Такав свој суд он исказује тако што побуђује, изазива у читаоцу ту реакцију. Ево како он то чини. На почетку текста супротставља два међусобно искључива понашања – жену која код куће чува дете и мужа који се проводи ноћу. А у самом тексту наводи детаље и даје сликовите и метафоричне описе, који би такође требало да изазову поменути реакцију код читалаца (неколико стотина посетилаца га посматра, али он се не обазире на то, купује јој пиће, ужурбано тражи од пријатеља њен број телефона, непрестано јој шаље СМС поруке, она га одбија итд.). Хронолошко описивање догађаја опис чини врло динамичним и стварним.

Како видимо из текста, аутор је свестан да овако детаљан опис ситуације читаоцима може да буде сумњив и да се запитају да ли новинар заиста располаже свим овим чињеницама. Зато текст документује изјавама ове манекенке, фотографијама на којима се види садржај СМС порука које јој певач шаље и фотографијама на којима су њих двоје заједно.

Међутим, многи други догађаји су описани тако детаљно да читаоца наведу на помисао да аутор текста има информацију из прве руке, или да је, на пример, на месту догађања био и он сам, у најмању руку као сведок. Али, у тексту аутор то ничим не потврђује – ни фотографијом нити наводи „извор“, осим што самоуверено говори о свему. Читаоцу не остаје ништа друго него да му поверује на реч, ако се уопште и пита да ли је све то баш тако. Тако у тексту који следи остају спорне многе наведене чињенице:

Н: ИВАНА КУКРИЋ РАЗВЕЛА ДЕЧКА?!

ТЕКСТ: Упркос томе што у интервјуима истиче како нема дечка, Ивана Кукрић је већ осам месеци у вези са извесним Иваном Бајковићем из Будве, који се наводно због ње и развео. Романса је почела још летос, када је згодну манекенку са атрактивним ђетићем на плажи Црвена главица упознала њена најбоља другарица. Од тада се буквално не раздвајају, па су тако заједно путовали у Италију, Америку и на Копаоник, где су и провели новогодишње празнике. Бајковић је, иначе, власник рентакар агенције Бон војаж, али се бави и градњом и продајом некретнина, па му није тешко да финансијски испрати и испуни све жеље своје драгане (*Свет 2010, 656/23*).

Спорним се могу сматрати подаци о месту, времену и начину упознавања ове манекенке и њеног момка, као и то како се од тог тренутка њихова веза развијала итд.

Но, и онда када је аутор текста убедљив да располаже провереним информацијама јер је, на пример, својим очима видео или му је неко поуздан о томе причао, многе изнете информације могу бити под знаком питања. Погледајмо наредни текст:

Н: ПОКЛОНИЛА БРЕНИ 10 КИЛА ЦЕМА

ТЕКСТ: Да је Нада Топчагић широке руке уверили смо се после снимања новогодишње „Гранд параде“, када је газдарици Брени поклонила десетак кила цема од шљива. Повела је Нада најмлађег Живојиновића, Виктора, до свог аутомобила и из гепека извадила две провидне кесе пуне тегли. Малиша се нашао у чуду када је видео шта треба да однесе мами, али му је Нада очас посла објаснила да је у питању домаћи цем, који нигде не може да се купи и какав досад није пробао. Подразумева се, није пропустила да се похвали да га је лично и правила. Да ли се Брени овај слатки пакет допао није нам познато, али верујемо да га је гурман Боба у сласт смазао (*Свет 2010, 656/13*).

Шта, заправо, овај текст чини мало вероватним? Прво, настојање да се хронолошки представи ситуација за чије представљање то и није толико нужно (повела га је до аутомобила, вади кесе из гепека, дете се

чуди, она објашњава). Али, то се чини да би се задобила већа читаочева пажња. Спорно је и инсистирање на детаљима (10 тегли џема од шљива, две провидне кесе). Овде се можемо упитати и да ли има логичности, да није случајно претеривање. Може ли десет тегли џема стати у само две кесе; неће ли се оне од толиког терета поцепати?! (С друге стране, можемо се запитати и да ли би дете познатих родитеља пристало да тегли такав терет.) Такође су под знаком питања и наведене реакције дечака и ове певачице, јер, да би неко могао да зна ко је коме шта рекао, да ли се хвалио и сл., морао би бити у њиховом друштву, а не посматрати из прикрајка итд., а ово је ипак ситуација која се посматра са стране. Но, аутор је ипак имао нешто друго на уму, а то је да живописним причањем створи аутентичан приказ, који у свести читалаца призива тривијалну слику о вредној домаћици, која зарад добрих односа са другима, нпр. комшиницама, али и са себи надређенима, нпр. послодавцима, поклања оно што сама припреми (колаче, зимницу и сл.).

И не само да овај аутор може тачно да опише ситуацију „споља“, већ себе представља и као таквог да може ситуацију описати и „изнутра“, да каже какве су емоције обузеле особу у фокусу, шта је помислила, шта је схватила, чему се надала, шта је прижељкивала, шта је био њен мотив да се понаша на одређени начин итд.; дакле, аутор текста говори о нечему што очигледно не може знати, али се он представља као да ипак зна.

Да је фактографско представљање проблематичног понашања у таблоидној штампи један од ефектних начина да се делује на читаоца, показују и бројни наслови тих текстова, који су значењски конципирани управо тако – да покажу како се неко понаша, шта је ко (коме) урадио, где је ко био (с киме), а по синтаксичкој структури, препознају се као просте субјекатско-предикатске реченице (са одредбама и допунама или без њих), потврдне, упитне или узвичне (најчешће у презенту или са крњим перфектом):

- (1) Н: ЦИРКА ЗА ВОЛАНОМ (*Скандал 2010, 305/17*);
- (2) Н: СЛУПАЛА ТУЂА КОЛА (*Скандал 2010, 305/17*);
- (3) Н: БРЕГА И МАРИНА ИЗНЕРВИРАНИ ЗБОГ МИЛАНА (*Скандал 2010, 315/2–3*);
- (4) Н: БЕКАМ НА ЛЕЂИМА ИСТЕТОВИРАО ИСУСА (*Курир 2010, 2263/17*);
- (5) Н: КАЈЛИ МИНОГ ПРИЗНАЛА ДА ЈЕ ПРИВЛАЧЕ ЖЕНЕ (*24 часа 2010, 859/16*);
- (6) Н: ЖИВЕ ПОТПУНО ОДВОЈЕНО (*Пулс 2010, 215/1*);

- (7) Н: ПАО СЕКС У КУПАТИЛУ? (*Курир* 2010, 2333/12);
 (8) Н: МАРИЈА НА ТЕНЕРИФИМА (*Блиц* 2010, 4864/23);
 (9) Н: РАДМИЛА РАДЕНОВИЋ ПОСЛЕДЊЕ ТРУДНИЧКЕ ДАНЕ
 ПРОВОДИ КОД ДЕЧКА У ЦРНОЈ ГОРИ (*Хело* 2010, 111/ 14).

Основни став аутора који проистиче из фактографског представљања 'проблемског понашања' јесте иронија. Њоме аутор жели да омаловажи особу у фокусу, да је изруга, унизи и сл. То налазимо у свим досад представљеним описима понашања, али и у многим другим. У тексту

Н: СИЛВИЈА НЕДЕЉКОВИЋ ИДЕ НА ЧАСОВЕ ПЕВАЊА

ТЕКСТ: Кад већ има силиконе, треба да усаврши и певање! Вођена истом логиком, Силвија Недељковић је уписала часове певања код чувеног професора Зорана Попова, а плаћаће 250 евра по часу. Силвију ће ово усавршавање коштати око 3000 евра, што није много ако заиста нешто научи. Али ту није крај – Силвија је кренула и у плесну школу. Осим што ће научити плесне кораке, затегнуће и гузу. Гратис. Свака част Силвија, то се зове улагање у себе на естрадни начин (*Скандал* 2009, 282/5).

доминантно проблемско понашање особе у фокусу јесте то што се музички усавршава и што учи да плеше. Иронија аутора се препознаје у коментарисању повода, разлога тих проблемских понашања (*Кад већ има силиконе, треба да усаврши и певање!*), у коментарисању околности под којима се одвијају, што је у овом случају коментарисање колико кошта час и колико ће то укупно коштати, потом у сагледавању последица тих понашања, да ли је то сврсисходно (*што није много ако заиста нешто научи, Осим што ће научити плесне кораке, затегнуће и гузу. Гратис*). Иронични коментар који уоквирује цео текст и који можемо назвати ауторовим општим коментаром (датим на почетку или крају) уочава се у последњој реченици, датој као обраћање аутора самој особи у фокусу *Свака част Силвија, то се зове улагање у себе на естрадни начин!*

Наведени типови ауторових ироничних коментара представљају посебну драж и новинарима и читаоцима, па ћемо их стога додатно размотрити и илустровати још неким примерима.

Коментарисање узрока и могућих последица понашања.

У тексту:

Н: ТАЊА КОПИРА РИЈАНУ

ТЕКСТ: [...] *Инспирацију за свој нови изглед Тања је очигледно пронашла у својој колегиници са светске сцене, звезди са Барбадоса, Ријани [...]* (*Ало!* 2009, 625/10)

иронија се препознаје у поређењу једне певачице афирмисане само у једној малој средини са певачицом познатом широм света. Носилац ироничног значења је онај део исказа које ове две певачице посматра као колегинице (*у својој колегиници са светске сцене*).

Даље, у тексту:

Н: ТЕШКА ПЉУВАЧИНА!

ПН: Марко и Сандра оговарали укућане тврдећи да су на Фарму ушли само пропали ликови

ТЕКСТ: [...] Шта је Ђуровског навело да овако оцрни своје цимере са Фарме, није до краја јасно, али је повод за то била *највероватније свађа са Нигором, који је Марку објаснио како је он још много мали и да никада у животу неће достићи популарност Монтенигерса (Курир 2009, 2230/12)*

аутор нагађа шта би био повод оговарања, а изабирањем једног од могућег повода он само показује какво мишљење има о особи у фокусу. А то је да је она још увек неафирмисана личност и да то никада неће ни бити. Притом, своје мишљење о особи он вешто скрива, представљајући га као туђе речи.

Често саме особе у фокусу дају објашњења и разлоге зашто су нешто урадиле и зашто се нешто догодило. Међутим, новинари су сумњичави и обично им не верују. Сумњају у разлоге прекида везе, развода брака, нарушених колегијалних и пријатељских односа и сл. Због тога у тексту, поред објашњења особе у фокусу зашто се нешто догодило, стоји и новинарево виђење ситуације које, упркос свему, уноси извесне нејасноће и даје друга могућа објашњења:

Н: ПУКЛО!

ПН: После нешто више од годину дана везе и заједничког живота Сека Алексић и Младен Радуловић решили да окончају своју љубавну причу и кроз живот наставе свако својим путем

ТЕКСТ: [...] „Једноставно, последњих дана везе почели смо да се препиремо и око ситница и да не бисмо дозволили да то прерасте у јаз, решили смо да ставимо тачку и као људи се разиђемо“. *Додуше, пре више од два месеца неки медији пласирали су причу да су односи између Секе и Младена захладнели, да га је у току једне од препирки избацила из стана, те да је он касније мољакао за опроштај и да су ипак превазишли кризу. [...] У оваквим ситуацијама најчешће се поставља питање да ли је трећа особа, односно превара узрок раскида (Свет 2009, 620/2–3).*

Да би се одређено проблемско понашање додатно проблематизовало и представило као необјашњиво, несхватљиво, чудно, новинари постављају квазипитања у вези са узроцима понашања, на која ни аутор ни нека друга особа од ауторитета, како се у самом тексту наводи, обично 'не зна' да да одговор. На тај начин аутор привидно укључује у комуникацију читаоца, подстичући га на размишљање и тражење одговора. Али, одговор је садржан у самом ауторовом питању, тј. аутор га је већ сугерисао. Тако у тексту

Н: ПРЕСВЛАЧЕЊЕ

ПН: Чеда Јовановић за нешто више од десет година прешао пут од стајлинга сиромашног студента до фенси политичара

ТЕКСТ: *Како је могуће да лидер ЛДП данас пажљиво бирка маркирану гардеробу, купујући „за све паре“, док само деценију раније, као студент драматургије, није излазио из прилично офуцаног браон кожњака и поцепаних „старки“, није најјасније ни онима који су у време студентског протеста с њим блиско сарађивали (Курир 2009, 2223/5)*

одговор на питање *Како је могуће ... ?!* гласи *Није могуће*. Треба нагласити да је одговор обично део позадинског знања и да је заправо свима јасно како је могуће да се нешто догоди, јасно је и који су узроци, разлози и шта је то што објашњава насталу ситуацију.

Ауторова запитаност шта би могло допринети томе да се особа у фокусу на одређени начин понаша може бити дата и у виду напоредне раставне конструкције с везником *или*, у којој се првим чланом износи једна могућност, а другим друга могућност:

Н: ПИЈАНА ИЗБАЧЕНА ИЗ СОЛАРИЈУМА!

ТЕКСТ: Да ли и Николићева има хронични проблем са алкохолом, попут Данијеле Вранић, или је у соларијум отишла тек пошто је са својим пријатељем Мимом Караџићем испила неколико боца вина, што често практикују, како и сам глумац потврђује, није нам познато. (*Свет 2009, 620/14–15*).

По природи значењског односа раставних конструкција, понуђене могућности требало би да једна другу искључују. Међутим, у овим текстовима оваква питања нису уистину питања, већ констатације, објашњења узрока, које је аутор учинио мање видљивим, прикривеним, па тако и дате могућности не искључују једна другу, већ су равноправне и подједнако оствариве.

Нудећи на овај начин две или више могућности као вероватне разлоге нечијег понашања, аутор се може и поигравати са читаоцем,

шалити се, па као вероватне разлоге давати оне који су нелогични и смешни:

Н: РУЖИЦА „НАЊУШИЛА“ ПАПАРАЦА!

ТЕКСТ: [...] Док се фенирала у једном салону, папарацо нашег листа је кроз стакло овековечио тренутке овог улепшавања, али није успео да остане непримећен! Изгледа да се удовица Зорана Ђинђића толико извештила да је у стању да фотографа нањуши на километар. Иако у првом тренутку није приметила да се нешто догађа, убрзо нам је упутила мрк поглед, дајући нам до знања да смо уловљени. Ипак, на томе се све и завршило јер госпођа Ђинђић није устала са своје столице, *да ли због бојазни да се не прехлади или можда зато што је као јавна личност свесна да су овакви моменти занимљиви за медије, али и ширу јавност (Ало! 2009, 662/9).*

Или, у тексту

Н: ИСИДОРНИ ГОСТИ ПЛАЋАЛИ ПИЋЕ!!!

ТЕКСТ: Књижевница Исидора Бјелица је на промоцији своје књиге у живот вратила старо ружно правило да се гостима наплаћује пиће. Тако су јавне личности и новинари који су били на догађају који је она организовала морали да се после 21 сат хватају за новчаник ако желе нешто да попију. [...] *Да ли су конобари поранили са наплатом или нешто у договору није било како треба, нисмо успели да сазнамо јер се из „Супер-маркета“ нико није јавио до закључења овог броја (Ало! 2009, 662/15).*

Поигравање са читаоцем тако да се подстакну да погађају да ли је разлог понашања овај или онај, изгледа да је омиљено у жутој штампи. Чак се и читави чланци могу заснивати на тим нагађањима:

[на фотографији је особа у фокусу исплазила језик]

Зашто је КАУА исплазила језик?

- а) зато што језик исплажен жели да буде запажен
- б) да покаже мушкарцима да и жене могу да имају дугачак
- в) зато што је то једна од основних употребних вредности (осим трачарења)
- г) зато што једног дана жели да студира језике, па спрема пријемни (*Скандал 2009, 257/ 37*).

Овакве чланке ми смо назвали чланцима у форми питања са попућеним одговорима и о њима ће бити више речи на другом месту у нашем раду (в. Жанровске форме таблоидних текстова).

Поред разлога који су особу у фокусу навели на одређено понашање, новинари коментаришу и шта ће се као последица тог понашања догодити. Као и код разлога, и овде су у питању ауторова нагађања, предвиђања, а пре свега његова прижељкивања да се догоди нешто не-

обично, обично супротно од онога што би особа у фокусу волела или што очекује и сл., а често и оно што је лоше, неповољно за њу саму. Ови коментари обично се препознају по дискурсним конекторима типа 'остаје да видимо', 'изгледа да ће', 'по свему судећи' и сл.

Н: МИА ПАЛА НА ЛИЈАНОВИЋА

ТЕКСТ: Прошлог четвртка Миа Борисављевић је опет добила скупоценни поклон током наступа у клубу Театро! [...] Обасипа је хрватски бизнисмен Стипе Лијановић [...] Познат је и по прескупим аутомобилима које вози, као и заступништвима Мерцедеса, Ферарија, Масератија, али и јахти чије цене достижу и невероватних 30 милиона евра. *Остаје да видимо да ли ће се Миа одвести неким од ових скупих аутомобила до Јадрана, одакле ће испловити на скупоцепој јахти где ће се несметано сунчати у топлесу, а када пожели, тушира се у кабинама са златним славинама. Далеко од очију јавности на неком од Стипетових омиљених острва (Скандал 2010, 300/5).*

Иронија се често преплиће са пакошћу и злурадошћу. Тако, аутор, не само да се подсмева особи у фокусу већ прижељкује, сензационално најављује зло које ће је снаћи:

(1) НН: Лепотица из Калифорније Кери Прицин у небраном грођу

Н: МИСИЦА МОРА ДА ВРАТИ СИЛИКОНЕ

ТЕКСТ: [...] Након што је победила на такмичењу за мис Калифорније, Кери Прицин је остала без ласкаве титуле због противљења хомосексуалним браковима, а по свему судећи ће морати и да врати 5.200 долара које је искористила за уградњу силикона. *Организатори избора за мис су од Кери затражили да им врати новац који су јој позајмили (Ало! 2009, 625/16).*

(2) Н: НЕКА ЧЕКА ЦЕЦА!

ПН: Владимир Цветковић уживао у проводу са атрактивним цицама без своје лепше половине Светлане Ражнатовић

ТЕКСТ: [...] *Остаје да видимо како ће реаговати Цеца кад буде видела да њен драги лумпује с лепим женама до касно у ноћ, док она мукотрпно зарађује евриће по белом свету. Да ли ће Цвеле испаштати за свој ноћни провод, не знамо. (Курир 2009, 2230/13).*

(3) Н: ГРУ СПОПАДА ВЕРЕНИЦУ ВАЊЕ УДОВИЧИЋА!

ТЕКСТ: [...] *А како ће на све ово реаговати Даница, која је свог мужића на сва уста бранила и тврдила да му верује, остаје да видимо (Свет 2009, 620/6–7).*

(4) Н: „КАРЛЕУША ЛАЖЕ ДА МЕ ЈЕ ДОБИЛА НА СУДУ“

ТЕКСТ: [...] Средином прошле недеље Јелена Карлеуша се јавно похвалила да је њен естрадни рат са Даром Бубамаром добио епилог на суду – одштету од чак милион динара. Међутим, *ако је судити по ономе што је изјавила Дара Бубамара, на рачун госпође Тошић неће лећи ни један динарчић* (Свет 2009, 620/12).

Ауторов општи коментар у таблоидној штампи, дат у виду једног до два исказа на почетку текста као увод (или у насловном блоку) или на крају текста као закључак, најчешће је ироничан, али може бити и духовит и исказивати ауторово изненађење, чуђење, запрепашћење и сл.

- (1) Н: БИГ МАМИ ПАО ПРИТИСАК ПА ЈЕ ОДВЕЛИ У ХИТНУ ПОМОЋ

ТЕКСТ: *Далеко било, али као да је неко урекао ове Звезде Гранда, па су све нешто болесне и метиљаве.* Прво је Александра Бурсаћ добила аритмију, па је Мирјана Митровић имала срчане сметње [...] Ред је дошао и на најстарију такмичарку Светлану Танасић која је због ниског притиска прошлог уторка завршила у Хитној помоћи [...] (Скандал 2009, 257/ 14–15).

- (2) Н: РОМАНА, СРАМ ТЕ БИЛО!

ТЕКСТ: *Иако јој је гаража била на само три метра, Романа Панић се бахато паркирала насред пешачке зоне!* [...] (Скандал 2010, 299/ 5).

- (3) Н: НЕКА САМО РАСТЕ ...

ТЕКСТ: *Ааааа, бога ми, види се да Леонтина напредује. И то као трудница.* [...] (Скандал 2010, 299/ 17).

- (4) Н: ПУКЛО!

ТЕКСТ: *Пуче тиква кад се нико томе није надао!* [...] (Свет 2009, 620/2–3).

- (5) Н: МИЛАНЕ: ДУЖА ТИ ЈЕ КОСА НЕГО ХАЉИНА

ПН: Није могао да прикрије љубомору када је на снимању Гранда угледао минић своје супер zgodне рибе Раде Манојловић

ТЕКСТ: *Е, па Милане, не иде то тако! Оћеш zgodну популарну рибу, ал да је нико осим тебе не гледа! Па не може!* [...] (Скандал 2009, 282/18–19).

- (6) Н: 1.500 ЕВРА ЗА ДВЕ ПЕСМИЦЕ

ТЕКСТ: *Огњен Амиџић би слику свог алтер-ега Оскара Савића требало да ураму.* Јер, док се познати Шапчанин није „пресвукао“ у симпатичног ћору, није било пара као салате, што је последњих месеци случај. [...] Рекорд у зарађивању или не, али Огију је очигледно и те како кренуло. Није згорег подсетити и да је недавно, на име промовисања једне фирме, а о чему смо већ писали, добио чак два аутомобила – један за Оскара, други за себе (Свет 2009, 620/13).

(7) Н: ДАРА СЕ ЗАКИТИЛА НОВОМ БЕМБАРОМ!

ПН: Популарну фолкерку галантни супруг пред Нову годину обрадовао скупоченим аутомобилом „BMW X6“ вредним 70.000 евра

ТЕКСТ: [...] *И на крају, шта закључити, осим да би се пред галантним Миланчетом постидео и сам Деда Мраз, па не треба да чуди што Дара верује само у свог мужа. На њеном месту, и ми бисмо (Свет 2009, 653/6–7).*

Међутим, новинар уме и да „казни“ особу за коју сматра да се лоше понела према њему, тако што ће у тексту бити врло строг и критичан према њој:

Н: БЕБУ ДАЛА ДРУГАРИЦИ

ТЕКСТ: Ана Михајловски је прошлог петка из породилишта „Народни фронт“ изашла без детета! Наиме, десетак минута раније колевку са њеном ћерком изнела је њена другарица пошто су Ана Михајловски и њен вереник Мирко Грубин заварали фоторепортере. У стилу холивудских звезда они су организовали бекство из породилишта тако што је Мирко унео колевку у којој је Анина другарица изнела бебу. Нешто касније на вратима болнице појавили су се родитељи и ушли у ауто који их је чекао. Ана није успела да избегне сликање, а бебу у носилци, све да је и сама изнела, нико не би успео да фотографише, *тако да је потпуно нејасно шта је хтела да постигне. На крају, нити је ово Холивуд, нити су они светске фаце. Искрено! (Скандал 2010, 300/ 4–5).*

1.3.3. АФЕКТ. Психо-физичко и емотивно стање особе у фокусу новинари дочаравају на различите начине:

- 1) дају ефектне описе њеног лошег расположења и лошег осећања;
- 2) приписују јој одређене мисли, речи, унутрашње монологе;
- 3) када је цитирају, описују говорни поступак оцењујући начин на који је она нешто изговорила, нпр. *љутито је рекла X* и сл.;
- 4) оцењују намеру изговорених речи, нпр. *правда се X*, често мењајући њихову стварну илокуцију.

Описи расположења. Ефектни описи психо-физичког и емотивног стања особе у фокусу дају се онда када је оговарање наративне форме и када се за нечије девијантно понашање наводи конкретан догађај, као што је то случај у наредном тексту:

Н: НИКОЛА ЈЕ НАСИЛАН И ЗРЕО ЗА ПСИХИЈАТРИЈУ

ТЕКСТ: Ионако имаш 150 кила, још ти само фали да поједеш кокошке – рекао је Никола Томи који је кукао да се закољу кокошке, јер је гладан и не може више да издржи гладовање на „Фарми“. Никола је почео да га кулира говорећи да се кокошке неће заклати ни по коју цену.

Ма јебо те бог – поручио је Тома Николи који је тог момента *плануо* и *упозорио* га да престане да *псује бога*. Тома је наставио са *псовкама*, *причајући себи у браду*, и тада му је Никола *опсовао* матер циганску. Почели су да се свађају, и Тома *се на крају окренуо и отишао у италу*, док је Никола *лудео по кући*, *покушавајући да контролише свој бес*. *Изнервиран*, Никола је *почео да шутира све по кући*, док су остали укућани *покушавали да га смире* (Скандал 2009, 282/12).

У овом тексту, како видимо, паралелно се говори о психо-физичком стању две особе које су у фокусу, и то док су се свађале. Да би читаво дочарао ситуацију, аутор користи лексику и језичке конструкције емотивног набоја (*кукао је, не може да издржи гладовање, почео да кулира, плануо, упозорио, причајући себи у браду, опсовао, на крају се окренуо и отишао у италу, покушава да контролише бес, кулира га, плануо и упозорио, опсовао, лудео по кући, шутира по кући, изнервиран, покушавају да га смире*). Тиме се на експлицитан начин представља девијантно понашање, али истовремено указује и на моменат афективности који прати такво понашање. С друге стране, употребљена језичка средства показују и да аутор нема благонаклон став ни према једној ни према другој личности. Иначе, ово је сцена из ријалити емисије, па је овде аутор засигурно био и сведок збивања.

Има ситуација у којима новинари нису били сведоци збивања, али врло живо преносе афективност догађаја. Они се тада често позивају на извор, на онога ко је био сведок:

Н: БРУКА У СЕЛУ

ПН: Мајка заљубљеног момка морала је да зове Тању и да је моли да пусти њеног сина да се ожени другом

ТЕКСТ: „Како је не би више развличили по новинама, *Тањи је било супер* да у селу има неког за разбригу“ [...], *прича наш извор*. [...] „*Тањи то није сметало. Смејала се* када јој је причао о томе, испитивала га је каква је млада, када ће свадба [...] *Разочарана је* што се све то тако десило и што је његови родитељи криве и *не жели да учини ништа због чега би њему било лоше*“, *каже наш извор* (Скандал 2009, 282/14–15).

Међутим, и када постоји сведок који аутору преноси шта се збило и како се особа у фокусу у одређеном тренутку осећала, о чему је размишљала и сл., врло често нема јасне границе између онога што о томе каже сам извор, сведок (дакле, онога што је назовичињеница) и онога што као закључак из наведеног извлачи сам аутор (онога што је његово тумачење стварности), као што је то у наредном тексту:

Н: СЛОБИ СЕ КОЧИ ЛИЦЕ

ПН: Скенер главе каже да је Васић здрав, лекари мисле да је све од стреса

ТЕКСТ: [1] *Звезда Гранда Слободан Васић је већ десетак дана озбиљно забринут за своје здравље пошто му се кочи десна страна лица. Иако има само 18 година и никада му ништа није фалило, младог певача су непријатни симптоми прилично уплашили, па је кренуо на медицинска испитивања. [...]* [2] *Лекар је рекао да је његова срећа што је миран и не воли да се свађа, што би његово здравље озбиљно угрозило, завршава Слобин пријатељ. [...]*

[3] *Слоба је свестан да је тек на почетку каријере и да мора да научи како да се носи са проблемима и напором. Још кад је пре пар недеља заспао за воланом, Слоби је било јасно да нешто мора да мења у начину живота, а одлазак код лекара га је у исто додатно уверио (Скандал 2010, 305/ 26–27).*

Означени делови [1] и [3] својом позицијом у тексту издвајају се од текста у којем се наводе речи извора [2], па се, рецимо, по томе могу препознати као ауторов глас. Први део текста је на почетку, дат као увод, а други се издваја новим редом. Али, те речи се ни по чему другом не разликују од наведених речи блиског пријатеља особе у фокусу, који је упућен у његов живот, проблеме итд., па самим тим може да говори о томе шта се догодило особи у фокусу и како је то она поднела. За разлику од сведока, аутор не може бити на тај начин упућен у живот особе о којој говори, па ни његови наводи о стању те особе не могу бити основани. Али, без обзира на то, аутор себи дозвољава такве произвољне оцене туђег стања јер у њима види могућност да садржину туђих речи обликује у складу са својим намерама. Обично им додаје нову димензију разматрања (уноси сумњу у садржину, сматра да се још нешто крије иза тога, или ће се због тога још нешто догодити итд.). У овом случају, аутор жели само да преувелича здравствене тегобе певача и да их представи као велики здравствени проблем, необјашњив, забрињавајући и сл. Аутор тако беспотребно проблематизује обичну ситуацију како би се имало о чему писати, причати, препричавати, размишљати итд.

Постоје и текстови у којима новинари таблоида карикирају психофизичко и емотивно стање особе у фокусу представљајући их на врло смешан и подругљив начин. То обично чине онда када папарацо фотографи фотографишу познате док обављају свакодневне активности (купују на пијаци, шетају градом, разгледају излоге, разговарају телефоном, носе нешто са собом и сл.). На тим им фотографијама у форми неког шаљивог текста новинари приписују одређене мисли и речи. Ти шаљиви текстови могу бити у форми чланка и у форми стрипа. Ево и примера:

[на трима фотографијама је особа у фокусу, држи мобилни телефон као да разговара, има забринут, невесео израз лица (без шминке је и са несређеном фризуром), а изгледа као да јој се не јавља неко с ким упорно покушава да контактира]

На фотографијама је текст исписан у трима „облачићима“, карактеристичним за стрип, на свакој фотографији је по један „облачић“, а у њима пише следеће:

у првом

ЛИШЕНА СВАКЕ СУЈЕТЕ МОГУ ДА КАЖЕМ ДА ЈЕ ОВО ЈЕДНО ОД
МОЈИХ БЉЕЋИХ ИЗДАЊА,

у другом

ЈОЈ, МАЈКЕ Т' НА ШТА ЛИЧИМ! СРЕЋА ПА НЕМАМ ОГЛЕДАЛА
ЈЕР ЈЕ КРАЈ СТРАНЕ!

и у трећем

А САД ХИТ ДЕЦЕНИЈЕ – „ХОДАМ САД КАО ЗОМБИ“! А ТАКО СЕ
И ОСЈЕЋАМ!

Овај стриповани текст требало би да представља унутрашњи монолог особе са фотографије. Да се аутор труди да звучи као особа са слике, показује и то што он карикира њен начин говора уносећи карактеристике њеног завичајног говора (говор Бањалучана). Користи квази-ијекавски облик компаратива *бљећи* („бљећи“) и испушта вокал *и* у изразу *мајке т'*, што такође представља ауторову језичку импровизацију.

И главни део текста овог чланка конципиран је као унутрашњи монолог ове певачице [1], а други део представља ауторов коментар о томе [2]:

Н: ЈОООЈ, РОМАНА

ТЕКСТ: [1] Куд' сад? Шта рећи, а не побећи? Чему овај живот, зашто крава даје млеко, да ли је очекивани брутопроизвод по глави становника излажиран, којим путем поћи, а на крају себи доћи? [2] Не, гарантовано се Романа Панић не бави овим сложеним питањима из разних области. Не пада јој на памет (ни фигуративно, ни буквално). Вероватно да она размишља о нечему другом док држи телефон у руци и чека да чује глас са друге стране. Али не размишља ни о употреби шминке и остале козметике. Јок. Шта ће то њој?! Ко је воли овак'у как'а је, нек' је воли, а ко је не воли нек' је опет воли. Само да је тај неко Фотос Питајис. Очигледно да је његова љубав искрена (*Скандал 2009, 257/ 27*).

На овај начин новинари таблоида се шале и са особама у фокусу и са самим читаоцима, тако да им је основна намера да забаве читаоце.

На исти начин се са читаоцима новинар шали и у наредном тексту:

НН: Видео балканског Клунија!

Н: ЦОНИ ДЕП МЕЂ СРБИМА!

ПН: Чувени глумац са аеродрома свратио до председника Тадића, а потом у прагњи Емира Кустурице хеликоптером стигао на Мокру Гору

ТЕКСТ: Кад се летелица приземљила, Џони је изљубио Емира (*вероватно што је жив и здрав слетео*), па тек онда кренуо ка младићу и девојци у народној ношњи који су га чекали (*Ќурир 2010, 2263/13*).

Аутори таблоидних текстова описују и расположења људи из околине особе у фокусу (чланова породице, пријатеља, колега и итд.) поводом њеног „критичног“ понашања. На тај начин аутор текста читаоцима сугерише који став треба и они да заузму поводом особе у фокусу и описане ситуације. Уколико неко од блиских особи у фокусу нема благонаклон став према њој, нема разумевања и не солидарише се са њом, не би требало да то чине ни читаоци, јер, ако за њу немају разумевања њој драге и важне особе, зашто би имали други. Такав случај налазимо овде:

Н: СКАЈ ВИКЛЕР СЕ РАЗВОДИ ЗБОГ МИЛИЦЕ МАЈСТРОВИЋ!

ПН: Брак популарног репера са Мином, најмлађом ћерком прослављеног глумца Александра Берчека, пукао је после само три месеца, јер он због жеље за млађом колегиницом није могао да остане веран својој супруги

ТЕКСТ: „Мене је веома тешко трпети и дивим се женама које су то успеле. Мина је једна од њих. Дефинитивно су још неке ствари кликнуле и драго ми је што се вратила из Париза, па коначно имамо прилику да живимо заједно“, похвалио се Скај прошле недеље, ниједног тренутка не спомињући кризу у браку, још мање шушкања да ће исти ускоро и званично окончати, *претпостављамо на тастово опште одушевљење будући да господин Берчек никада није био одушевљен ћеркиним избором* (*Свет 2009, 653/26–27*).

Основна порука овог текста је да читаоци не треба да верују особи у фокусу и не треба да имају благонаклон став према њој, јер за то има сасвим довољно разлога: неискрен је (вара супругу), а притом ни његов таст (афирмисани глумац) нема лепо мишљење о њему.

Навођење туђих речи. О психо-физичком и емотивном стању јавних и познатих личности у одређеном тренутку говори и ауторов начин навођења туђих речи, као и описивање на који начин су нешто рекле, изјавиле, прокоментарисале и сл. Таквих ауторових запажања углавном има у оним текстовима који садрже интервјуе са познатима. Зато у тим интервјуима налазимо на новинареве коментаре типа „крз смех каже Х“, „са жаљењем каже Х“, „са поносом говори Х“, „коментарише Х“, „поручује Х“ и сл.:

(1) Н: МАРИЈА И САША У „ВЕЛИКОМ БРАТУ“!

ПН: Евровизијска победница и њен бивши менаџер, са којим месецима није говорила, добили понуду да заједно уђу у кућу на Кошутњаку

ТЕКСТ: Међутим, двоје потенцијалних укућана још нису сто посто сигурни да ли ће прихватити ову примамљиву понуду.

С обзиром на то каквим се темпом живи у Србији, можда и завршим у кући „Великог брата“, да одморим душу, у *шаљивом тону прокоментарисао је Мирковић (Курир 2010, 2263/12)*.

(2) Н: БЈЕЛА ДЕБИТУЈЕ КАО РЕДИТЕЉ

ПН: Драган Бјелогрић на стадиону у Београду снима филм и серију „Монтевидео, бог те видео“, о одласку фудбалске репрезентације на прво Светско првенство у Уругвају

ТЕКСТ: Под командном палицом Бјелогрића бројни млади глумци, у улози фудбалера, јуче су снимали сцене фудбалског меча у коме је БСК победио репрезентацију са 2:0. [...] За то време глумац Срђан Жика Тодоровић [...] коментарисао је. [...] Његов колега Слободан Бода Нинковић, који такође глуми новинара, *нашао се на рачун промашених шанси на стадиону*. „Ма, ја бих боље одиграо, верујте ми!“ (Прес 2009, 1413/21).

(3) НН: Поп певачица се изборила са опаком болешћу

Н: ЗОРАНА: ПОБЕДИЛА САМ ТУМОР

ТЕКСТ: „С обзиром на то да ову 2009. годину уопште нисам живела, рачунам да сам пола године млађа“, *закључује у свом стилу Зорана Павић (Ало! 2009, 664/10–11)*.

(4) Н: ОЛИВЕР МАНДИЋ ЦЕЦИНОЈ ЋЕРКИ ПОКЛОНИО СВОЈ КЛАВИР

ПН: Фасциниран Анастасијиним талентом, легендарни певач ју је великодушно даривао музичким инструментом за који је својевремено изјавио да је сав његов живот, а на којем су настале све његове песме

ТЕКСТ: Како бисмо чули и његову страну приче, контактирали смо Мандића, *који заиста није штедео речи хвале на рачун будуће музичке звезде*. „То је био гест којим сам исказао поштовање њеног талента. [...]“, *у једном даху рекао нам је Оливер, ниједне секунде не кријући колико су му Цецини клинци прирасли срцу (Свет 2009, 653/4–5)*.

Ова запажања делимично проистичу из новинареве жеље да читаоцима пренесе живост усмене комуникације током тог интервјуа, али много више из неких његових других побуда. Обично новинар показује како у том тренутку види свог саговорника, шта он мисли поводом таквог његовог говорења и какву поруку жели да пошаље читаоцима.

У таблоидној штампи, када наводи речи свога саговорника, аутор се према њима може поставити тако да изгледа као да има неутралан

или чак позитиван став. Много чешће отворено показује да не подржава саговорника, да му не исказује благонаклоност, солидарност, да му не верује, па га зато критикује, понижава, осуђује, исмева и сл.

Н: ДАРА СЕ ЗАКИТИЛА НОВОМ БЕМБАРОМ!

ПН: Популарну фолкерку галантни супруг пред Нову годину обрадовао скупоценим аутомобилом „BMW X6“ вредним 70.000 евра

ТЕКСТ: Када је у луксузну бембару сместила своју позадину како би тестирали масажере уграђене у седишта, што је само једна од „перверзија“ овог модела, популарну фоклерку на месту сувозача чекало је још поклона. „Предивне ципелице из најновије колекције модне куће ’Луј Витон’, које ћу премијерно прошетати на новогодишњем наступу, те ништа мање допадљив розе лаптоп са већ инсталираним ’скајпом’ како бих са Миланом у контакту била и када смо километрима удаљени једно од другог“, *хвали се фолк звезда (Свет 2009, 653/6–7)*.

Форма *хвали се фолк звезда* само на први поглед делује да је неутралног значења и да читаоцима говори само о томе да је особа у фокусу јако срећна и задовољна. Њоме аутор, заправо, више указује на то да је посредни девијантно понашање које се одиграва управо ту, пред очима читалаца, а то је самохваљење, самоистицање, саможивост, нескромност, хировитост и сл. Иако су читаоци таблоидне штампе радознали да сазнају о јавним личностима што више, па и то шта све чини њихов луксузни живот, колико зарађују, шта поседују итд., њих то ипак негде у дубини душе вређа, изазива љубомору и завист. Да аутор има такав став према описаној ситуацији, показује управо његов иронични начин говора, па уместо да каже *Када је у луксузну бембару села*, он каже *Када је у луксузну бембару сместила своју позадину*, затим користи реч *перверзија* уместо речи *карактеристика*, *особина*, *могућност* и сл., алудирајући тако на непотребно, бахато трошење новца. А и сâм глагол *закитити се* у наслову сугерише такво значење и такав ауторов став.

Аутори таблоидних текстова могу бити неблагонаклони према особама у фокусу и када не постоји неко одређено девијантно понашање због којег би на себе навукли омразу других. У интервјуу:

Н: МИЛИЦА СЕ ИСТРЕСА НА КОМШИЈЕ

ТЕКСТ: „Не смем много да се задржавам на тераси због комшинице која станује испод. Недавно је оптужила мене и моју цимерку Катарину Живковић да смо покушале да је убијемо када смо доместосом чистиле терасу. Послала нам је полицију на врата. Е, зато морам да будем опрезна“, *жали се Милица (Скандал 2009, 282/29)*,

особа у фокусу је себе представила као жртву. Због тога аутор и користи форму *жали се Милица*, којом изгледа као да се солидарише са њом,

сматрајући да се заиста нашла у незгодној ситуацији и да јој је говорити о томе начин да изрази своје незадовољство. Међутим, претходни део текста, наслов у коме је особа у фокусу представљена као неко ко чини нешто лоше (лоше се опходи према комшијама) и додатни коментари уз текст, дати као стриповани текст (*Немој неко да најебе док ја тресем ћебе*), сасвим јасно показују какав је у ствари ауторов став, а то свакако није став некога ко показује разумевање за свог саговорника.

Ауторов став може бити и пун сумње у истинитост онога што особа у фокусу наводи као оправдање, објашњење за своје понашање или га негира, демантује. Такав његов говор новинар карактерише као „вади се“, „оправдава се“, „објашњава“ и сл. А то потврђује наредна ситуација:

Н: FUCKER

ПН: Слоба Васић је пред јутро покупио девојку и привео је на гајбу

ТЕКСТ: [...] – То је моја приватност, коју желим да сакријем – *вадио се Слоба (Скандал 2009, 282/16–17)*,

као и други примери са још експлицитније израженом ауторовом сумњом, некад испољеном и на више места у тексту (нпр. у поднаслову и даље кроз текст, као што је у тексту 2):

(1) Н: МИНА И ИГОР ВИШЕ НЕ ЖИВЕ ЗАЈЕДНО

ТЕКСТ: „Тачно је да тренутно живим код маме а да је Игор и даље у Земуну, али то је само због тога што ми је тај стан предалеко од свега. Ускоро ћемо купити неки који ће бити ближе центру“, *кратко и неубедљиво нам је рекла Мина (Свет 2010, 656/22)*.

(2) Н: ДАНИЈЕЛА ВРАНИЋ ОПЕТ СКРАТИЛА НОС!

ПН: *Чињеницу да се крајем прошле године по други пут подвргла ринопластици „краљица сплавова“ крије као змија ноге, упркос фотографијама на којима се јасно види да јој је двоцевка видно краћа*

ТЕКСТ: Међутим, упркос својим назовилибералним ставовима о пластичној хирургији, на суптилне коментаре колега да је нешто мењала на себи Данијела се само *загонетно осмехивала, док је нама покушала да протури и више него наивно објашњење*. „Моја промена је одраз тога што сам испуњена и задовољна жена. Блистам, а то је оно што примећујете, рекла је Вранићева, а затим *наставила у истом стилу (Свет 2010, 656/10–11)*.

Када се аутор не слаже са саговорником, када не верује у оно што каже, има другачије мишљење, заступа друге идеје, против је онога за шта се саговорник залаже и сл., аутор се онда од тога ограђује. То обично чини формама „бар(ем) тако каже Х“, „како каже Х“, „ако је веровати ономе што каже Х“ и сл.:

(1) Н: ОДЛЕПИО НА ТРАНЦУ

ПН: Фор Харлешем, функционер немачких либерала, иначе дизајнер с титулом барона, заљубио се у дупло млађег трансвестита

ТЕКСТ: Љубав напросто цвета. *Барем тако тврди Лоријел*, која је немачком Билду изјавила:

„Осећам лептириће у стомаку! Могу да замислим заједнички живот са Јобстом у будућности. Он чак жели да са мном има дете!“ (*Курир 2010, 2263/9*).

(2) Н: ВИКТОРИЈА СЕ НИЈЕ ЛЕЧИЛА ОД АЛКОХОЛА, А ДАВНО СУ ЈЕ ДОВОДИЛИ У ВЕЗУ СА ДРОГОМ

ТЕКСТ: Викторијино чудно понашање које плаши Ољу Црногорац нема везе са алкохолом којег на „Фарми“ има у изобиљу јер она не пије! *Бар тако тврди њен менаџер Саша (Скандал 2009, 282/13)*.

Некада особу у фокусу нека од ауторових питања могу да наљуте, и то, наравно, она која се тичу њене интиме или којим се она ставља у неповољан контекст. Такву њену реакцију аутор не жели да скрива, јер сматра да таквом реакцијом она признаје да је „ухваћена на делу“, да је побеђена, или, у духу народа речено, потврђује да „онај ко губи, има право и да се љути“:

Н: МАНУЕЛ: СВИЋА МИ СЕ МАРИЈАНА!

ПН: Мануел је Мићићку стартовао још у карантину. Тада је пао први пољубац, а сада, пошто је откачио Кики, планира да се озбиљно баци на водитељку

ТЕКСТ: „Немам коментар. Ви сте полудели, не могу да верујем да сваки мушкарац са којим се поздравим вама служи као повод да нешто напишете. Супер ако се Мануел хвалио, нека прича шта год хоће, ја немам коментар“, *љутито је издекламовала Маријана* на питање да ли је истина да се мувала са Мануелом (*Скандал 2010, 295/10–11*).

И ако је незадовољан одговором свог саговорника, аутор неће пропустити прилику да и то у тексту читаоцима нагласи:

Н: ЧЕДОМИР ЈОВАНОВИЋ СЕ ОБЛАЧИ У НАЈСКУПЉЕМ БУТИКУ У БЕОГРАДУ!

ТЕКСТ: Ипак, без обзира на демантије, папарацо фотографије лидера ЛДП-а у најскупљем београдском бутику поново су у жижу јавности избациле питања о пореклу Чедине имовине. Никома, наиме, није јасно одакле Јовановићу новац за тако луксузан живот. У ЛДП-у јуче нису желели да нам конкретније одговоре.

„Кампања мафијашких медија, макар се и други у њу укључили, неће спречити незадрживи раст ЛДП-а. Тужићемо све мафијашке медије који воде овакву кампању!“, *било је све што нам је јуче изјавио посланик ЛДП-а Зоран Остојић (Прес 2009, 1413/3)*.

Аутори таблоидних текстова су склони томе да преиначују илокуцију туђих речи не би ли одражавале одређено психо-физичко и емотивно стање. Обичну изјаву, саопштење представљају као признање желећи тако да покажу да се особа осећа кривом или одговорном за нешто или да се осећа растерећено, јер је рекла нешто што је досад скривала. Када изјаву представе као обећање, желе да покажу да је особи у фокусу јако стало да се нешто догоди, да јако жели нешто. А када изјаву преиначе у претњу, особу представљају као љуту, изнервирану, спремну за свађу, сукоб и сл. У тексту из „Преса“ са насловним блоком:

Н: ПРВЕ СЛИКЕ ХАЈДИНЕ ЋЕРКЕ

ПН: Манекенка Хајди Клум и певач Сил по први пут показали фотографије свог четвртог детета, ћеркице Лоу Сулоле Самуел

новинар користи прилику да каже да најстаријој девојчици овај певач није биолошки отац, али да он, без обзира на то, њу доживљава као своје дете:

Иначе, заносна Хајди и Сил су се упознали још док је славна манекенка била трудна са Лени, чији је биолошки отац власник Формуле 1 Флавио Бријаторе. Управо зато певач планира да усвоји малену Лени. Како познати Италијан никад није осетио жељу да виђа ћерку, Сил засигурно неће наићи на препреке у усвајању.

Оно што је тај певач поводом тога рекао, аутор текста безразложно је окарактерисао као признање:

ТЕКСТ: „Лени је моје прво дете. Био сам уз Хајди док се развијала у њеном стомаку. Био сам присутан на њеном рођењу, она ме је прва ословила с тата“, *признао је Сил (Прес 2009, 1413/26).*

Нема ниједног разлога да се ова изјава представи као признање. У тексту се не види да је певач намеру о усвајању детета крио или да је своја осећања према њему потискивао зато што му није отац. Напротив. Али, аутор је свестан тога да на читаоца јаче делује оно што се представља као признање него оно што се представља само као изјава или констатација. Признање, ипак, имплицира и значење 'саопштавање нечег новог, досад неизреченог, непотврђеног, недоказаног као истинитог, тачног' или 'прихватање одговорности за нешто, признавање кривице' и сл. А читаоци воле да читају баш такве текстове, са ексклузивним карактером.

Погледајмо још један текст:

Н: МАНУЕЛ: СВИЋА МИ СЕ МАРИЈАНА!

ПН: Мануел је Мићићку стартовао још у карантину. Тада је пао први пољубац, а сада, пошто је откачио Кики, планира да се озбиљно баци на водитељку

ТЕКСТ: „Свиђа ми се Маријана, лепа је девојка. Нисам желео да је стар-тујем на журки, јер сам видео да је мало попила. Не волим да нападам припите девојке, поготову кад сам и сам пијан. Али, желео сам да се пољубим са њом. Са Кики сам рашчистио односе и сад сам сингл, па ми није проблем да се овога пута озбиљно бацим на Маријану“, *обећава* Мануел (*Скандал 2010, 295/ 10–11*).

Ова особа у фокусу каже да би се у будућности могло десити и то да буде у љубавној вези са одређеном девојком (јер је сада без девојке и не би било ништа чудно). Аутор овакву његову изјаву представља као обећање. Овде се, међутим, не може говорити о обећању. То што неко говори о томе да има намеру да за себе и своју корист уради нешто у будућности, не представља никакво обећање, већ нешто друго, на пример, говорење о својим плановима, настојањима, размишљањима итд. Али, ако поменути момак није дао никакво обећање, зашто онда аутор текста говори о обећању? Одговор је следећи. То аутор подстиче, наговара и изазива свог саговорника да баш тако уради, да се представи као вешт заводник и прави мушкарац, јер други очекују то од њега. А очекују, јер их то пре свега забавља. Гледано с друге стране, аутор овако и читаоцима обећава спектакл, забаву, само ако особа у фокусу пристане да игра улогу заводника (јер папарацо фотографи, новинари уходе и сл. пратиће ситуацију). А, ако јој завођење и не буде баш ишло од руке, забаве ће, свеједно, бити. Читаоци и новинари ће се наслађивати и његовим љубавним неуспесима.

И изјаве политичара новинари таблоида обликују тако да покажу да су дате у неком афекту. Уколико је оно што особа у фокусу каже у складу са политичком оријентацијом новина, онда се изјава политичара представља као добра оцена, препорука свима, проверена, тачна информација итд. У супротном, све се чини да се истинитост доведе у питање, да јој се утисне ново значење и да звучи супротно од онога како ју је политичар изјавио. У тексту:

Н: ИВИЦА ДАЧИЋ ГЕЈ ИКОНА!

ТЕКСТ: Предраг Аздејковић, уредник портала „Геј-ехо“, поздравља Дачићеву изјаву да ће „поворке поноса“ бити уколико се за то стекну услови.

Да је то раније изјавио, могао је већ бити геј икона. Овако, занимају нас само дела, а не политичке приче и лепе речи. Уколико стане на чело поворке, верујем да би био и на челу листе геј икона. Могао би да прошета с нама, ништа му не би фалило, *поручује* Аздејковић (*Курир 2009, 2230/4*)

извесни Аздејковић говори да је незадовољан понашањем министра полиције према хомосексуалцима и да сматра да би се ствари друга-

чије одвијале да је он, као један од челних политичара, поступио другачије. Квалификацијом 'поручује' (*поручује Аздејковић*) новинар незадовољство и уверење свог саговорника читаоцима приказује као поруку коју Аздејковић упућује Дачићу. Дакле, аутор чини да изгледа као да Аздејковић позива Дачића да дође на геј параду, као да га храбри и бодри да стане на њено чело.

Преиначавање говорникове намере једна је од основних стратегија којима се новинари служе како би читаоцима манипулисали, како би их завели, заварали и навели на погрешан пут. То се посебно примећује када се посматра значењски однос између цитираних речи особе у фокусу датих у наслову и њене изјаве у самом тексту. Они се најчешће илокутивно не подударују. Цитат у наслову има једно значење и упућује на један говорни чин, а читањем целог текста види се да је цитат извучен из контекста и да има сасвим друго значење. Интервју са Лепом Бреном на насловној страни „Света“ насловљен је

Н: Лепа Брена признала: ПОМИШЉАЛА САМ ДА СЕ РАЗВЕДЕМ ОД БОБЕ,

унутар новина, на странама где се објављује сам текст интервју се најављује насловом

Н: Дешавало се да пукнем и кажем ОВО ЈЕ КРАЈ, НЕ МОГУ ВИШЕ, али избројим до 10 и ништа од развода!,

а у самом тексту изјава из које су извучени цитати гласи овако:

[Госпођа Живојиновић] признаје да није увек било лако [у браку], те да су кроз живот све њихове врлине и мане долазиле до изражаја у зависности од ситуације у којој би се нашли. Ипак, никада није престала да мисли о њима као о двоје људи који су створени једно за друго. О две идеалне половине. „Сваком се понекад деси да пукне јер нешто не може да поднесе. Једноставно, доживите такву кулминацију мисли и кажете: 'Ово је крај, више дефинитивно не могу'. Е, у тим ситуацијама примењујем оно старо правило бројања до 10. Фаза великог беса је иста као и фаза велике заљубљености. Свест је сужена, емоције надвлађавају мозак и у том стању није добро доносити одлуке. Стога никад немојте да решавате ствари у стању великог беса. У тим кризним ситуацијама човек заиста треба да буде рационалан и паметан“ (*Свет 2010, 661/8–11*).

У насловима се, како видимо, њене речи парафразирају и преносе у форми признања – признање да је помишљала да се разведе, с тим што је на насловној страни оно категорично (*Признала*), у наслову изнад текста мање категорично (*Дешавало се да пукнем*), а у самом тексту види се да уопште није реч о правом признању, већ да је то више екс-

пресивизирана изјава која говори о томе какав је Бренин став о животу, браку, проблемима. Притом, она ниједном не користи реч 'развод', она користи само реч 'крај', али нигде не каже тачно чега крај. Тај 'крај' у овом контексту може се односити на крај брака, тј. на развод, али исто тако може се односити и на крај стрпљивости, на крај толерисања нечијег понашања и сл. Али, новинари од свих могућности увек у први план стављају ону која је најгора, најлошија, најнеповољнија, најскандалознија и која одражава лоше расположење особе у фокусу и њен психо-физички и емотивни крах.

То потврђује и наредни текст. Оно што је особа у фокусу изјавила узгред, аутору је послужило као повод да проговори и о њеном психо-физичком и емотивном стању, иако те речи можда уопште не одражавају њено стање:

Н: „КОЛАЧИЋ“ ОД 80 КИЛОГРАМА

ПН: Марина Перацић решила да смрша, јер више не може да трпи превелику тежину

ТЕКСТ: „Много ми значи то што ће ми се придружити и ћерка Миа, која ће заједно са мном мршавити“, *открива певачица*, која је некада само у песми претила како ће појести све колачиће и постати дебела (*Курир 2010, 2263/13*).

Певачицину изјаву, која сама по себи није нарочито значајна (говори да је решила да држи дијету и да ће јој у томе помоћи ћерка, јер ће заједно са њом бити на дијети), новинар је читаоцима представио као изузетно важну, битну, самим тим што ју је цитирао. За њега је ова изјава важна и битна, јер њоме хоће да покаже да је певачица због своје дебљине у посебном психичком стању. А да би смршала, треба јој нечија помоћ, подршка; значи, тренутно није у стању да свој терет изнесе сама. Да би читаоце навео да заиста тако и протумаче певачицине речи, новинар се послужио формом 'открива певачица'. Форму „открива X за Y (име новина)“ новинари иначе често користе како би безначајним речима утиснули важно значење, као нешто што је било скривано, а сада се открива, даје на увид јавности, ексклузивно саопштава и сл., а новинама се тим путем додељује статус најпоузданијих, најбољих, најексклузивнијих новина.

Према ономе што смо изнели о пејоративној евалуацији у жутој штампи, као закључне напомене истичемо следеће. И у таблоидној штампи, као и у усменој комуникацији, пејоративна евалуација чини конститутивни елемент свих дискурских елемената оговарања. Ако погледамо стратегије којима се служе говорник у усменој комуникацији и новинар у писаној, примећујемо да се и у једном и у другом случају особа у фокусу углавном отворено напада. Међутим, запазили смо да се у усменој кому-

никацији говорник много више од новинара служи оним језичким средствима којима се особа у фокусу експлицитно напада не либећи се да јој директно припише одређене лоше особине. Новинари пак то чине имплицитније, уз помоћ вештих описа, метафора, живописних слика. Али не зато што су учтивiji или што воде рачуна о томе да се не угрози интегритет личности, већ зато што је то комуникативно ефектније – пре свега, занимљивије за читање. Говорник у усменој комуникацији свог саговорника види као сарадника, па нема намеру да га причањем о другоме забавља, већ да делује на њега, да га наведе да и он на исти начин говори о тој особи, да се са њим у томе сагласи, да заједно оговарају особу у фокусу, па зато тежи да буде тачан и прецизан у говору, да не замагљује значење својих речи и да не ствара двосмислености. А новинар у читаоцу не види сарадника него конзумента, дакле, онога који конзумира оно што он пише, па га зато, као и у сваком маркетиншком послу, прво мора добром рекламом, у овом случају добрим насловима и фотографијама, привући и намамити да чита, а током читања да му звучним и снажним језиком пружи задовољство, да оно што чита доживи као посебну пријатност и наслађивање.

Остала запажања. С обзиром на то да су новински текстови и мултимедијални, елементима новинског текста, поред наслова / насловног блока и самог текста, као његов вербални код, треба сматрати и графију слова, боје, али и пратеће фотографије, као његов визуелни код. То је посебно занимљиво посматрати у жутој штампи, јер се она, како је већ познато, састоји пре свега од фотографија.

Са становишта критичког приступа анализи дискурса, за фотографије у жутој штампи могли бисмо рећи да имају репрезентативно и композиционално значење (Кремадес 2007: 30–32). Имају репрезентативно значење са наративном структуром, јер те фотографије попут текста причају причу. Композиционално значење имају јер се садржај текста, а и ауторова намера, преноси и позицијом фотографије у тексту и композиционим распоредом елемената на самој фотографији. Тако, рецимо, ако се оговарају особе које су у свађи, врло је вероватно да ће се тај однос међу њима и положајем на фотографији назначити – стајаће једна наспрам друге, нпр. једна с леве, а друга с десне стране, једна ће гледати у једну страну, друга у другу, или, ако се говори о љубавном троуглу, трећа особа ће се наћи између љубавног пара или ће стајати изнад њих итд. Отуда је потребно указати на семантичко-прагматичке односе између вербалног и визуелног кода текста.

Како наши примери показују, у таблоидној штампи постоји тежња да се сви елементи текста (наслов / насловни блок, текст и фотографија) илокутивно усагласе.

Најидеалнији начин усаглашавања ових елемената текста јесте онај који илуструје њихово потпуно илокутивно јединство. Тада и наслов/насловни блок и текст и фотографија одражавају исту ауторову намеру и тумаче се на исти начин. Тако, сваки од њих може и самостално да исказује ауторову намеру: наслов је потпуно јасан и информативан; текст такође, јер се може разумети и без наслова и без фотографије, а и фотографија је значењски самостална, јер је илустративно-документарног карактера, тј. репрезентативног значења. Сама указује на девијантно понашање и није јој потребан додатни коментар. Тако, текст који смо већ представили на другом месту у нашем раду, а који говори о томе како је једне вечери у кафићу познати певач покушавао да заведе туђу девојку, насловљен је овако:

Н: ГРУ СПОПАДА ВЕРЕНИЦУ ВАЊЕ УДОВИЧИЋА!

ПН: После упознавања у једном београдском клубу, познати репер одлепио за Плејбојевом зечицом Ларом Бајчетић и свакодневно је затрпава СМС порукама (*Свет 2009, 620/6–7*).

На једној од неколико фотографија које прате овај дужи текст види се да су поменути певач и девојка у врло блиском односу, скоро да су у загрљају, насмејани и са пићем у руци. На другој фотографији је мобилни телефон са СМС порукама провокативне садржине и на којима се види да је пошилијалац таквих порука управо овај певач.

Дакле, и наслов (и поднаслов) и текст и пратеће фотографије показују исто и имају исту илокутивну снагу. Наслов је могао самостално да стоји и да читаоцима буде јасно о коме је реч и које девијантно понашање је у питању. Текст, као проширење садржаја датог у наслову без сумње казује исто, а фотографија само визуелним кодом преноси оно што је у наслову и тексту вербализовано – јасно се види да су на фотографији њих двоје врло интимни, да је у питању нека забава, јер су у позадини други људи, а њих двоје држе чаше у рукама. Јасна је и друга фотографија, на којој су сликане СМС поруке. За оне мање упућене читаоце забуна би можда била ко је девојка на слици, с обзиром на то да је она мање позната јавности. Зато се уз ове две фотографије јавља и трећа фотографија, која није повезана са описаном ситуацијом, али јесте са девојком у фокусу, јер је идентификује. На тој слици она је приказана како потпуно нага седи на кревету. На основу те фотографије читаоци граде њен идентитет. Могу претпоставити да је у питању нека од њених фотографија из албума за „Плејбој“, јер се у тексту помиње да се сликала за овај познати „мушки“ часопис.

Иако су у текстовима овога типа сви његови елементи значењски, а и прагматички самостални, они се ипак јављају скупа зато што је тако ефектније, убедљивије, а и делује се на сва читаочева чула. Текст без

фотографије, као и фотографија без текста не би у потпуности задовољили укусе читалаца.

Колику илокутивну моћ при указивању на девијантно понашање у текстовима жуте штампе има сама фотографија, показују и случајеви у којима се уз текст јавља фотографија која симулира девијантно понашање дато у тексту и на тај начин опонаша илокутивно јединство елементарна текста. Фотографија у тим случајевима, дакле, није доказ са „лица места”, али може да се јави у том контексту, јер на одговарајући начин (захваљујући нпр. фото-монтажи) преноси оно о чему се у тексту говори. Она је, квазирепрезентативног значења и има приближно исту илокутивну снагу као и фотографија са „лица места“. На пример, текст у којем су у фокусу ватерполиста Данило Икодиновић и његова супруга певачица Наташа Беквалац, најављује се следећим насловним блоком:

НН: ЧУДО! ДАЧА ПОМЕРА РУКУ!

Н: БИОЕНЕРГЕТИЧАР ИЗ КРУШЕВЦА УРАДИО НЕМОГУЋЕ!

ПН: На сеансе Дача иде сам, Наташа ниједном није била уз њега! (*Скандал 2009, 257/ 10–11*).

Иако је већи део текста посвећен ватерполисти и његовом опоравку (што је у складу са наднасловом и поднасловом), срж „проблема“ је у понашању његове супруге. Стога, као пратећа фотографија овом тексту не јавља се фотографија на којој се нпр. види како Дача помера руку, већ слика која симулира одвојеност ово двоје супружника. Тачније, на левој страни овог двостраног текста налази се слика певачице, на којој је она лепо обучена, у пуном сјају, са благим осмехом, а на супротној, десној страни текста налази се фотографија ватерполисте, у обичној белој мајици, збуњеног израза лица. На супротстављеност и одвојеност ово двоје, физичку и емоционалну, указује се и на спољашњем и на унутрашњем плану: она је на левој страни текста, он на десној, она зрачи лепотом, он је незаинтересован за естетске детаље, она је срећна, он је забринут итд.

Некада је визуелно преношење поруке сасвим довољно за разумевање намере аутора текста. О томе сведоче рубрике у којима се коментарише само нечији изглед, облачење и сл. У њима је довољна само фотографија, јер се на њој јасно види ко је особа у фокусу (читалац их препознаје, јер су јавне и познате личности) и због чега (тј. које им се „проблематично понашање“ приписује). Није потребно да аутор именује особу у фокусу нити да даје посебан коментар; све је очигледно. Међутим, иако је све очигледно, врло често се уз овакве фотографије јављају коментари (хумористични и иронични), неки текст, па и наслов. Додајмо и то да се често уз већу фотографију дају и мање фотографије, на којима се оно што је тема фотографије и зумира. Све је то с инфор-

мативне стране непотребно, али се тиме жели фотографија илокутивно оснажити. Тако се, на пример, уз фотографију која показује како се један певач чеше јавља кратак текст са насловом:

Н: ЧЕШКО

ТЕКСТ: Изгледа да су Јоци Стефановићу омиљени јунаци из цртаног филма Чешко и Сврабиша (*Симпсонови*). Ајд' погодите зашто? (*Скандал 2009, 282/ 54*).

Често фотографија има и снажнију илокуцију од осталих елемената текста (насловног блока и садржине текста). Да нема такве фотографије, не би било ни текста. Заправо, текст настаје на основу фотографије. То је нарочито видљиво онда када описана ситуација сама по себи не представља ништа посебно, а онеобичава се „јаким“ насловом. Међутим, о понашању особе у фокусу више него текст и наслов говори фотографија, јер она читаоцу пружа више детаља „за размишљање“ и погодних за „испирање уста“, трачање. У тим случајевима текст се фокусира само на један аспект фотографије, али фотографија пружа могућности и за друга њена тумачења. На пример, у тексту са насловом

Н: БАНЕ МОЈИЋЕВИЋ РУКОХВАТАЧ

говори се само о томе како се у погледу овог певача види да не воли да разгледа излоге и да му је таква шетња по граду са девојком коју држи за руку (зато је и назван рукохватач) досадна:

„[...] Довољно је само да му снимите фацу и биће вам све јасно – поглед му лута к’о да тражи неки кафић за предах. Разумљиво, с мушке стране“ (*Скандал 2009, 282/31*).

Али, за читаоца, на садржинском плану, фотографија има већи илокутивни потенцијал од текста, јер је она за њега отворена за даљу интерпретацију и за неко друго тумачење. Он на њој може видети и оно што се у тексту не износи, као нпр. како изгледа девојка овог певача, шта је он обукао за обичну шетњу по граду, пред излогом које продавнице стоје, шта купују, гледају итд.

На основу описаних ситуација, може се закључити да у жутој штампи за указивање на девијантно понашање велики илокутивни потенцијал, поред упечатљивих наслова и текста, има и фотографија. А када нема доказа да девијантно понашање заиста постоји, оно се уз помоћ фотографија (фото-монтаже) симулира. Најмањи илокутивни потенцијал фотографија има онда када се њена улога у тексту своди само на идентификацију особе у фокусу, па је због тога нужно да се на девијантно понашање укаже врло ефектним насловом и текстом.

2. ЖАНРОВСКЕ ФОРМЕ

Новинарске жанрове, као устаљене начине новинарског изражавања, одређују и обликују канал комуникације (усмени или писани), функција, облик и садржај. Стога критеријуми за издвајање новинарских жанрова могу бити различити, а од њих у многоме зависи и класификација жанрова. Ту треба имати у виду да се жанрови временом мењају, примају одлике жанрова из других области, нпр. књижевности (као новинарски жанр појављује се и путопис итд.) (Славковић 1979: 185), али настају и хибридне форме, форме које је тешко сврстати у одређене, препознатљиве облике новинарског изражавања (тзв. меке вести, фичер, цртице, репортажете, осврти) (Тодоровић 2006: 27).

Неки аутори разликују само информативне и интерпретативне жанрове. Други пак разликују фактографске, аналитичке и белетризоване. Но, без обзира на различите начелне поделе, као најосновнији новинарски жанрови издвајају се *вест*, *извештај*, *интервју*, *коментар*, *репортажа*, *фелтон* и *чланак* (Ђурић 2003; Тодоровић 2002).

У жутој штампи, осим *репортаже* и *фелтона*, срећемо све остале основне облике новинарског изражавања: *вест*, *извештај*, *чланак* и *интервју*. Они обилују ауторским коментарима, па се збога тога понекад граниче са хибридним жанровским формама. На пример, *вест* се преплиће са тзв. меком вешћу и са тзв. вешћу са жаоком, *извештај* са фичером, а *чланак* са коментаром и цртицама.

2.1. ВЕСТ

Вест је основни облик новинарског изражавања који претходи свим осталим, па не чуди откуд ове форме и у жутој штампи. Њоме се саопштавају информације везане за професионални, али и приватни живот познатих личности – о концертима, новим албумима, песмама, спотовима, глумачким остварењима (филмовима, представама), ко је са ким у вези и сл.

Информације везане за познате, јавне личности у форми вести не јављају се само у типично жутој штампи већ и у озбиљној штампи. У озбиљној штампи јављају се под одређеним рубрикама, типа „Културна дешавања“, „Концерти“, „Биоскопи“, „Позоришта“ и сл. Њихова функција је тада функција праве вести, информативна и обавештајна, јер обавештава јавност о томе да ће се одржати одређена манифестација, концерт, наступ, премијера филма, представе итд. Може имати, додуше, и функцију препоруке, предлога, као у рубрикама типа „Куда вечерас“

и сл. Због тога, такве вести садрже податке о тачном месту и времену одржавања културног догађаја, често и са напоменом где се могу купити улазнице и колико коштају.

(рубрика „Предлог за вечерашњи излазак“, *Политика* 2010, 34929/20)

(1) Н: Пева Лео Мартин

ТЕКСТ: У ресторану „Калемегданска тераса“ наступиће Лео Мартин у оквиру забавно-музичког програма и акције „Вечери великана“. Овај уметник представиће се публици од 21 сат својим највећим хитовима.

(2) Н: Свира „Чикаго“

ТЕКСТ: Поводом обележавања месеца цеза, у „Академији 28“ у Немањиној улици наступиће цез оркестар „Чикаго“. Посетиоци ће имати прилику да чују аутентични звук традиционалног цеза [...] Свирка почиње у 22 сата.

Један од новинарског захтева у састављању и писању вести јесте да буду објективне и тачне. Али, и професионални новинари често не могу да испуне овај захтев, па их несвесно субјективизирају. У жутој штампи, за разлику од озбиљне штампе, „вести“ су свесно и намерно субјективизирани ауторским коментарима, мање-више експлицитно израженим, а врло често су те вести и нетачне и лажне. Због тога што теже да буду кратке и сажете, од свих жанровских форми у жутој штампи, у вестима је најмање простора и могућности да аутор унесе свој коментар, тако да многе вести звуче несубјективизирано. Међутим, оне само звуче тако, јер је ауторски коментар сведен на минимум, имплицитно је дат, скривен, прикривен и сл.

Погледајмо наредни текст:

Н: „РЕГИНА“ СНИМА ПЕСМУ СА ИСЛАНДСКОМ ПЕВАЧИЦОМ

ТЕКСТ: Након неколико концертних промоција новог албума „Време је“, групу „Регина“ очекује снимање дуета с исландском певачицом Јоханом.

Како је навео фронтмен бенда Давор Ебнер, договорено је снимање песме у Београду са певачицом с Исланда, која је освојила друго место на „Евросонгу“ 2009. Овом нумером бенд претендује да отвори врата и европског тржишта, а Давор је најављену песму оценио као изузетно квалитетну (*Ало! 2009, 625/10*).

Овај текст је обликован тако да изнесе једну вест, али садржи и друге информације, које садржајно допуњују главну вест. Главна вест је она која је насловом и лидом (првим исказом, параграфом у тексту) најављена (‘Регина ускоро у Београду снима дует са исландском певачицом’), и својом информативношћу даје одговоре на оних пет

питања на која свака вест треба да одговори (ко, шта, где, када, како (зашто)). А информације које допуњују главну вест јесу ове: 1) 'група 'Регина' је снимила нови албум под називом 'Време је'', 2) 'поводом тога одржала је и неколико концерата' и 3) 'исландска певачица са којом се снима дует је певачица која је освојила друго место на 'Евросонгу' 2009'. Поред овога, текст садржи и информацију о извору („Како је навео фронтмен бенда Давор Ебнер“), којом се потврђује тачност, провереност информације (мада се не зна где је и када то речено, што би, такође, било важно за некога ко би пожелео да утврди веродостојност информације).

Иако текст одаје утисак објективног извештавања – садржи језичка средства типична за журналистички стил, номинализацију (*очекује снимање ум. снимаће*) и журнализме (типа *Како је навео X, Како наводи X*), текст је субјективизиран, јер се у њему препознају и ауторови коментари. Њих, у виду давања процена, оцена, закључака и тумачења, има на крају текста, у последњем исказу. Једним делом тог исказа [1] *Овом нумером бенд претендује да отвори врата и европског тржишта* аутор тумачи намеру снимања овог дуета, нагађа који су разлози оваквог подухвата, а другим делом исказа [2] *а Давор је најављену песму оценио као изузетно квалитетну* преноси став особе у фокусу. Наизглед, нема ничег лошег у томе. Али, и један и други део исказа читаоцу су отворени за тумачење. Јер, тражење разлога, узрока, увиђање околности и сл. не мора увек бити мотивисано најбољом намером. Може бити мотивисано и жељом за доказивањем да је нешто неосновано, неоправдано, неразумно, преурањено, преамбициозно и сл. Да је аутор текста можда, ипак, с том намером говорио о разлозима снимања дуета, показује његов начин говора. Употребљени глагол *претендовати* негативне је конотације, јер имплицира значење 'не бирајући средства тежити да се оствари нешто', затим, реч *тржиште* указује да се више има на уму новац, зараде, стицање богатства него жеља за досезањем уметничких врхова. А у другом делу исказа, у коме се говори о квалитету песме, говори се тако што се аутор ограђује од те изјаве истичући да су то речи самог певача, а не његове (*Давор је оценио ...*).

Ауторски коментар је овде, дакле, минималан, имплицитан, јер га има само на крају текста у двама исказима (додуше, обједињеним у један), није упадљив, иако се позицијом у тексту одваја од осталог текста, а због могућности да се тумачи и неутрално и „обојено“, само је привидно објективан. А све то овакве „вести“ чини занимљивим и пожељним у жутој штампи.

Форму субјективизирани вести има и наредни текст:

НН: Вукашин Брајић

Н: ПРЕДСТАВЉА БИХ НА ЕВРОВИЗИЈИ!

ТЕКСТ:

ВЕСТ [1] Вукашин Брајић представљаће Босну и Херцеговину на овогодишњој Евровизији у Норвешкој.

ДОПУНА

ВЕСТИ Стручна комисија одабрала је младог певача међу 90 кандидата, а песму „Муња и гром“ са којом ће наступити у Ослу урадио је Дино Шаран, фронтмен познате групе „Лету штукe“.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [2] Другопласирани учесник „Операције тријумф“ покушао је и прошле године да се домогне Еуросонга као представник Србије, заједно са „ОТ бендом“ и Катаринином Остојић, али су на крају завршили као други иза „Ципеле“ Марка Кона (*Курир* 2010, 2263/12).

Вест је у скраћеном облику изнета у насловном блоку (наднаслову и наслову), а у лиду у потпунијој форми. У осталом делу текста се проширује и допуњује другим информацијама. То су: 1) певач се такмичио у конкуренцији од 90 кандидата, 2) наступиће са песмом „Муња и гром“, 3) песму је написао Дино Шаран, 4) он је фронтмен групе „Лету штукe“ итд. Ове информације су у тесној вези са главном вешћу, допуњују је и проширују.

Други део текста [2], у садржинском смислу, мало је удаљенији од вести и информација из првог дела. Јесте повезан са њима, али не на начин како су повезане међу собом информације из првог дела. Иако пружа извесне податке, могао би да изостане из текста а да првобитна вест не буде окрњена. Јер, само његово постојање у тексту мотивисано је друкчијом ауторовом намером – ближе представити јавности победника, али из свог угла. Тако аутор о особи у фокусу говори као о упорном, амбициозном певачу (јер је учествовао и у емисији „Операција тријумф“ и прошле године се такмичио за српског представника на Евровизији). Али, аутор, очигледно, нема неутралан став према томе. Према начину на који о томе говори, намеће се закључак – аутор сматра да овај певач жели учешће на Евровизији по сваку цену, јер му је небитно да ли наступа као босански или српски представник. У свом говору користи лексику са претежно негативном конотацијом. То су изрази *покушавати домоћи се нечега*, који показује да говорник нема благонаклон став према томе и имплицира значење ’упорно радити, упорно остваривати циљ уз помоћ разних вештина и лукавстава’, као и израз *на крају завршити*, који имплицира значење ’лоше проћи и поред

великих залагања и великог труда, срозати се'. У истом контексту треба тумачити и везник *и* уз синтагму *прошле године*, јер се и њиме исказује значење упорности, великог настојања и сл.

Према томе, и овај текст, иако има форму новинарске вести, није објективан. Аутор текста, оцењујући на свој начин овог певача, врло латентно чини садржај вести пригодним за препричавање и трачање.

Вести, како смо видели у првом тексту, могу садржати и изјаву особе у фокусу, којом она дату информацију коментарише. Обично су то изјаве којима познати говоре о свом задовољству, одушевљењу поводом догађаја који се збио или ће се збити, о напорном раду, уложеном труду, даљим плановима, обавезама и сл.

Овде издвајамо и тзв. занимљиве вести, тј. вести које садрже различите занимљивости из живота познатих. Циљ писања таквих текстова им је да се познати представе јавности на начин другачији од уобичајенијег – нпр. да су љубитељи животиња, да су поборници здравог живота, да се баве разним спортовима, да имају разноразне хобије, да су велики хуманисти, али и да су заборавни, да су расипници или да су тврдице, да имају незгодну нарав, да воде необичан живот, да имају склоности према нечему, да су заљубљени и сл. Ауторов коментар поводом таквих занимљивих садржаја може бити различит и мање-више експлицитан.

Такве вести илуструју следећи текстови:

Н: СТЕВАН АНЂЕЛКОВИЋ НАШАО КАНАРИНЦА

ТЕКСТ:

ВЕСТ Стеван Анђелковић има новог кућног љубимца, канаринца Кићу. Пронашао га је на тераси свог стана у Београду и задржао.

ИЗЈАВА „Био је тако питом кад сам га узео у руку. Одмах сам отишао да му купим кавез и храну и сада имам новог кућног љубимца. Било ми га је жао и морао сам да га прихватим, иако баш и немам времена за њега“,

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР прича љубитељ животиња Стеван (*Скандал 2009*, 257/ 5).

Дакле, овде се у форми вести интерпретира садржај који ни по чему није актуелан, али може бити занимљив. Ауторски коментар се препознаје у последњем исказу, јер се њиме иронично упућује на особу у фокусу.

У тексту који следи ауторски коментар се препознаје у исказивању мере времена 'већ две недеље':

Н: СУЗАНА НА ДИЈЕТИ

ТЕКСТ:

ВЕСТ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Сузана Манчић већ две недеље држи дијету јер се, како каже, угојила пет килограма.

ИЗЈАВА „Кад год дође зима, ја се угојим, па сам тако и ове године успела да набацим пет килограма. Није ништа критично, али ми ипак смета. Нисам желела да ангажујем нутриционисту јер имам посебан режим исхране који ми прија. Једем воће, поврће, пиринач и избегавам хлеб“,

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР каже Сузана (*Скандал 2010*, 299/ 17).

Оно што показује анализа јесте да у жутој штампи текстови који јавност информишу о томе шта се догађа на професионалном и личном плану познатих имају само форму вести – теже да буду кратке и сажете и да се баве актуелним темама, али, према оствареном комуникативном циљу, оне се ближе новинарским коментарима јер садрже и информације о позадинским догађајима и ауторске коментаре.

2.2. ИЗВЕШТАЈ

Уз вест, извештај је најчешћи новинарски жанр. По комуникативној функцији, не разликује се много од вести – и једна и друга форма имају функцију информисања, обавештавања. Основна разлика је у томе што је извештај опширнији од вести јер садржи оне информације које су за вест неважне, или, боље речено, које отежавају њену перцепцију. С обзиром на то да је вест обично информација која се саопштава убрзо после одигравања догађаја или током тог одигравања, јасно је да онај ко преноси вест у тренутку преношења нема довољно информација нити довољно материјала, података за саопштавање. Код извештаја пак саопштавање је другачије. Од тренутка догађања до саопштавања о томе прође довољно времена да извештач може прикупити нове информације и податке којима ће основну вест проширити и допунити. Има довољно времена и да се слегну утисци свих оних који су присуствовали догађају, па да се све сагледа разложније и обухватније.

У форми извештаја се у овом типу штампе саопштава о догађајима у којима су јавне и познате личности учествовале или којима су само присуствовале, а одржали су се у блиској прошлости (јуче, синоћ, прошле недеље итд.). То су, пре свега, концерти, промоције албума, премијере филмова и представа, прославе, модне ревије, фестивали, доделе награда и разне друге манифестације. Неки од ових догађају се оства-

рују заслугом једне личности, а неки заслугом више њих: нпр. концерти, промоције албума, рођендани и личне забаве настају заслугом једне особе, а позоришне и филмске премијере, неке прославе, фестивали, доделе награда и сл. заслугом више особа.

Ево и неких таквих извештаја:

Н: РАДИО S ПРОСЛАВИО 15. РОЂЕНДАН

ТЕКСТ:

ВЕСТ [1] Великим коктелом за 350 званица прошлог понедељка Радио S прославио је 15. рођендан.

МЕСТО

И

ПРИСУТНИ [2] У кристалној дворани хотела „Хајат“ у Београду [3] појавили су се Гоца Тржан, „Амадеус бенд“, Саша Ковачевић, Александра Перовић, Калиопи, Маја Марковић, Дарко Радовановић, Романа, Неда Украден, група „Зана“ ...

ОСОБА

ВЕЧЕРИ [4] На позивницама је наглашено да се гости упараде као за црвени тепих, [5] али то, судећи по сликама, нису испоштовали Јелена и Жика из групе „Зана“, који су дошли обучени у фармерке (*Скандал 2009*, 282/4–5).

Овај извештај представља проширење вести дате у наслову и лиду (исказ [1]). Она се проширује на следеће начине.

1) Допуњује се тачним податком о месту одржавања прославе [2]: у кристалној дворани хотела „Хајат“. Иако се могло рећи и само у *хотелу „Хајат“*, аутор се одлучио за прву варијанту управо због тога што сам назив дворане *кристална* асоцира на луксуз и раскош.

2) Набрајају се они који су се одазвали позиву [3], с тим што се интерпункцијским знаком три тачке показује да их је било још више, будући да је у исказу [1] већ речено колико их је позвано. Посећеност догађаја, свакако, важан је податак за извештаје овога типа, јер они говоре о значају и успелости самог догађаја.

3) Истиче се оно што догађај чини посебно занимљивим, што га издваја од других сличних догађања, а то је, у овом случају, захтев организатора да се на прославу дође у свечаном оделу [4]. Ауторово поређење тог захтева са *црвеним тепихом* (дакле, најзначајнијим догађајем на светској јавној сцени, доделом Оскара) помало звучи и иронично.

4) Издваја се особа вечери [5]. Особа вечери је обично она личност која по нечему одудара од осталих, или по изгледу, или по расположењу, или по понашању итд. То не мора бити она особа због које се каква прослава и организује.

Особа вечери својим доминантним понашањем може чак ставити у сенку сам догађај. То показује наредни текст, који у наслову садржи име особе и начин на који се на манифестацији истицала. О манифестацији у наслову нема ниједне речи, па ничим не сугерише читаоцу да је у питању извештај, иако и по форми и по садржини јесте извештај:

Н: БОЖА ЂЕЛИЋ МАХАО ЦРВЕНИМ ПАСОШЕМ!

ТЕКСТ:

ВЕСТ [1] Десета, јубиларна „Ноћ рекламождера“ синоћ је завршена у Центру „Сава“ проглашењем домаће рекламе деценије!

АТМОСФЕРА [2] Поред стандардно добре атмосфере која прати овај догађај,

ДОГАЂАЈ

ВЕЧЕРИ [3] манифестацију је обележила и прослава поводом укидања виза!

ОСОБА

ВЕЧЕРИ [4] Томе је допринео и вицепремијер Божидар Ђелић, који је све време махао новим црвеним пасошем, [5] поручујући својим земљацима да су им врата Европе коначно отворена (*Ало! 2009, 662/15*).

Текст почиње на исти начин као и извештај, а то је информација која чини вест [1]. Исказ [2] има само кохезивну функцију у односу на цео текст и изгледа као учтив гест аутора текста да о јубилеју „проговори још коју реч“, па да неприметно пређе на главни догађај те вечери [3] и на особу вечери [4]. Наведено понашање особе у фокусу, очигледно, аутор сматра неприкладно ситуацији јер се не очекује од политичара. Да се аутор чуди, показује знак узвичник у наслову и иронични исказ [5]. Овде, ипак, треба додати и то да је овакав ауторов став очигледно више политички мотивисан него што је став некога ко независно посматра са стране.

Извештаји о дешавањима на јавној сцени могу бити још опширнији:

НН: Гламурозна промоција новог албума Жељка Јоксимовића у „Експо центру“

Н: ПЕСМЕ ПУНЕ ЉУБАВИ

[фотографије са промоције]

ТЕКСТ:

ВЕСТ [1] Поп певач и композитор Жељко Јоксимовић синоћ је у „Експо центру“ представио нови студијски албум.

ХРОНОЛОГИЈА

ДОГАЂАЈА [2] Гламурозна концертна промоција, каква се ретко виђа код нас, почела је наступом уметничког ансамбла Министарства одбра-

не „Станислав Бинички“, а затим је на сцену у пратњи бенда изашао Жељко Јоксимовић, отпевавши уживо свих десет песама са новог албума.

[3] „Ја сам човек који живи од емоција и коме су оне најважније у животу“, рекао је Жељко који је наступ почео са песмом „Љубави“. „Овој песми дао сам музичку емоцију, а емоцију за текст Момчило Бајагић Бајага. Када је у мом студију чуо музику за ову нумеру, рекао ми је да жели да напише текст. Од Бајаге сам за пола сата добио најлепши текст у животу, а он од мене кафу“.

[4] Када је Жељко у пратњи своје девојке Јоване Јанковић и ћерке Мине крочио у салу, сви погледи, фотоапарати и камере били су уперени према њима.

ПРИСУТНИ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [5] Ту су били Жељкови родитељи, брат Саша са супругом, многобројни пријатељи и личности из јавног живота – Јелена и Жика из „Зане“, Драган Којић Кеба, звезде „Гранда“, Горан Карић са супругом Иваном Мишковић, водитељке РТС-а Наташа Миљковић и Маја Николић, Бајага ... [6] Јелена Томашевић дошла је са својом кумом Мари Мари, која је синоћ поносно показала заобљени труднички стомак.

ОСОБА

ВЕЧЕРИ +

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [7] У центру пажње била је Жељкова девојка Јована, која је у маниру праве домаћице љубазно ћаскала са гостима.

[8] ВИП званице су синоћ уживале у одличној свирци, али и ићу и пићу. Точила су се скупа пића, егзотични коктели, док је на менију била домаћа храна – бели сир, дуван чварци, барено поврће и специјалитет вечери – попара са кајмаком и белим тартуфима (*Вечерње новости 2009, 10. децембар/19*).

Поред набрајања присутних [5], [6] и издвајања из групе појединих особа [6] и особе вечери [4], [7], овде налазимо и хронолошко представљање догађаја, које је, иначе, врло често у извештајима [2] и изјаве присутних или особе у фокусу [3], обично о томе како се осећају, како су доживеле тај тренутак и сл. Пошто је већ у наднаслову и на почетку текста ову промоцију аутор оквалификовао као гламурозну, било му је неопходно поткрепити такав свој став и конкретним чињеницама, што и чини наводећи шта се све од хране и пића служило [8]. Навођење детаља је врло важно читаоцима, јер им се тако омогућује уживљавање у живот јавних и познатих: нпр. опис појављивања особе у фокусу је врло сликовит у исказу [4], као и изглед и понашање присутних [6] и [7].

Да би се атмосфера која влада на таквим догађајима доживела у потпуности, често се наводи и до колико је сати забављање, весеље трајало. А с том сврхом јављају се искази типа „до ситних јутарњих сати“, „до саме зоре“, „до касно у ноћ“ итд:

(1) НН: Свадба године у Суботици

Н: ЛЕПОТИЦА И СЕКРЕТАР

[на слици младенци са певачем Стеваном Анђелковићем]

[...] *Уз добру музику и лепо расположење весеље је потрајало до раних недељних јутарњих часова! (Правда 2009, 840/16).*

(2) Н: ЦЕЦА И ЦВЕЛЕ КОД ЧАНКА НА ПАПРИКАШУ

[на слици Цеца и Цвеле загрљени]

[...] Пошто је бивши ВИП укућанин Великог брата познат као одличан кувар, паприкаш је брзо плануо, а друштво се забављало до ситних сати [...] (Скандал 2010, 295/6).

У таблоидној штампи извештаје обично прате фотографије са тог догађаја, којима се и визуелно преноси оно о чему је у тексту било речи. Сликају се присутни, а испод се исписују њихова имена. Врло често те фотографије на себи садрже и додатне ауторове коментаре, обично хумористичке или ироничне; нпр. ауторова оцена како се обукла особа на фотографији, како се понашала, или се, рецимо, импровизује неки дијалог или унутрашњи монолог, алудира на оно што их посебно карактерише – начин говора, порекло итд. Ево и конкретних примера.

- 1) На фотографији на којој власник и новинар Радија S секу торту пише: „Трипут мери, једном сеци – торту“ (Скандал 2009, 282/4).
- 2) На фотографији на којој разговарају две певачице из Босне и Херцеговине, слично стрипу, импровизује се њихов разговор, тако што се подражава „босански начин говора“: „Гдје си болан? Романа Панић и Неда Украден“ (Скандал 2009, 282/5).
- 3) На фотографији на којој је Бајага за микрофоном, стоји коментар мотивисан називом једне његове песме: „Године пролазе, а он све бољи! Бајага на бини“ (Скандал 2010, 295/7).

Извештај може бити и такав да саопштава само о најзанимљивијем тренутку током једног догађаја. У наредном тексту то је изненађење које је певачица припремила на концерту за своју публику праћећи тако од концерта шоу програм, представу, спектакл и сл.:

Н: ЗАБРАЊЕНО ЗА МЛАЂЕ ОД 18!

ТЕКСТ:

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Недавни наступ Јелене Карлеуше у бечкој дискотеци може се у најмању руку окарактерисати као представа!

ДОГАЂАЈ (1)

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Наиме, ЈК је изабрала жртву, поставила га на бину, одузела му наочаре како не би страдале током окршаја и шоу је могао да почне

...

Уз помоћ играчица Јеца је младића свукла до појаса, након чега га је у маниру праве домино-даме каишом ударала по задњици. Ипак, врхунац тачке био је када је хот мама симулирала секс са ионако узбуђеним момком након што му је пришла отпозади, викнула да буде миран и нагузила га! Публика је одушевљено вриштала, али како се песма завршила, завесе су се спустиле.

ДОГАЂАЈ (2)

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Једнако занимљиво било је и ван сцене, где се у публици, намонтиран као омиљена му звезда, шепурио трансвестит! Како би показа колики му је певачица идол, поносно је махао њеним иницијалима истетовираним на ручном зглобу.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Кад је бал нек је маскенбал! (*Свет 2010, 657/24–25*).

Ауторски коментар у извештајима овог типа није само у служби описа атмосфере која је настала због тог догађаја него и у служби карактеризације и квалификације особе у фокусу.

Како видимо, и у жутој штампи су извештаји више од вести обојени, једностранни и експресивни. Препознају се по избору делова који се наглашавају, избором речи и оцена, као и по истицању малих догађаја како би се бацила сенка на велике, значајне догађаје. Отуд су неки извештаји експресивнији од других.

2.3. ЧЛАНАК

У свести обичних читалаца чланак је сваки новински текст, чак и вест. Међутим, за новинаре чланак је аналитички облик новинарског изражавања и типичан је представник интерпретативних жанрова, јер, обрађујући значајне друштвене појаве и феномене, понире дубље и даље од фактографских и белетристичких облика новинарског изражавања. Чланак је сложена и мозаична форма која садржи готово све остале облике новинарског изражавања, од вести као актуелног повода,

неизоставног интервјуа као грађе, преко репортерских елемената (описа атмосфере, људи, догађаја), до изношења личног става, коментаришања, давања вредносног суда или критике, типичних за коментар или уметничку критику (Кљајић 2009: 51). Због тога је чланак и најтежи новинарски жанр. Аутори већине приручника за новинаре сагласни су да је мало строгих правила како писати текст чланка (Ђурић 2003, под *чланак*). Ипак, сваки чланак треба да има, како то новинари кажу, „мамац за читаоца“ или „копчу за тему“, наговештај, осећај да је то што се истражује актуелно и занимљиво за читаоца, поготову ако се има у виду да може имати дугачку и комплексну форму; треба затим да га информише, али и да га подстиче на критичко размишљање, да га „погађа“, да му показује да се ствари могу посматрати са више страна итд. Да би аутор новинског чланка то и постигао, мора да уочава проблеме и појаве, да их описује, да истражује чињенице, да их повезује, да проблем сагледава у ширем контексту, да одређује вредности података које даје, да даје тумачења различитих, па и супротстављених страна, да поставља питања, нуди могуће одговоре, решења итд.

Сходно томе, новински чланак садржи следеће елементе:

- 1) мамац;
- 2) ситуацију;
- 3) анализу, која представља средишњи део текста или тело текста;⁶⁸
- 4) финални део или закључак са прогнозом (Кљајић 2009: 51).

Мамац је тематски повезан са ситуацијом, само што се посебно даје, издваја из ње (физички одваја) како би био уочљивији.

Међу новинским текстовима жуте штампе форма чланка, можемо рећи, преовладава. Њоме се исказују различити бизарни, безначајни садржаји из живота јавних и познатих, који се представљају као врло важне и значајне теме. Већина тих тема не завређује аналитичко и истраживачко бављење. Но, да није њих, не би било ни жуте штампе. Без обзира на бизарност и безначајност, овакви текстови побуђују у читаоцу пажњу. Наравно, не ону пажњу коју изазива жеља за сазнањем, већ пажњу коју изазива жеља да се осети задовољство сазнавањем тривијалности.

Што се тиче структуре новинског чланка у жутој штампи, не разликује се од чланка у тзв. озбиљној штампи. Специфичан је само по теми којом се бави. Тако се под ситуацијом у чланку жуте штампе подразумева извесно проблематично понашање особе у фокусу. Иначе, сви остали елементи теже да буду у духу његовог аналитичко-истраживачког карактера. Стога, структура чланка у жутој штампи изгледа овако:

⁶⁸ Новинари користе енгл. реч *body texta* (Кљајић 2009: 51).

- 1) наслов или насловни блок;
- 2) проблематично понашање које се приписује особи у фокусу, а које је уједно и тема чланка;
- 3) анализа понашања, која обухвата описивање понашања, његово хронолошко одигравање, тражење његовог узрока, указивање на историју проблема, развој и сл.;
- 4) истраживање, тј. тражење чињеница и других материјалних доказа који потврђују да проблем постоји, односно не постоји (то могу бити и изјаве особе у фокусу, али и других) и
- 5) ауторски коментар у виду давања закључака, тумачења, давања објашњења, благодоклоног или неблагодоклоног става, чуђења, одобравања, неодобравања и сл.

Анализа и истраживање су међусобно тесно повезани, јер је трагање за чињеницама и доказима често и тражење самог узрока; истраживање је, према томе, у служби аналитичког сагледавања једне појаве, па их је зато понекад тешко раздвојити.

Појављивање ових дискурских елемената у чланку није строго утврђено. А, када је у питању жута штампа, поготово није утврђено појављивање ауторског коментара. Он се, како показују анализе које следе, појављује и самостално и као пропратни ефекат других дискурских елемената, а врло често је и комуникативно најефектнији.

Погледајмо сада на који начин се поменута дискурсна структура остварује у наредном тексту:

Н: ПОСАО ИЛИ ЛЈУБАВ?

НН: Згодна поп певачица и још згоднији капитен ватерполо репрезентације Србије прошле среде били су на истом месту, у исто време, за истим столом. На вечери. Били су опуштени, расположени, насмејани ...

ТЕКСТ:

ПОНАШАЊЕ [1] Прошле недеље у београдском ресторану „Драгуљ“ заједно су вечерали капитен наше ватерполо репрезентације Вања Удовичић и поп певачица Ана Николић.

АНАЛИЗА [2] Нису били сами, са њима је прво седела Анина другарица, а касније им се придружило још двоје пријатеља.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [3] Ипак, и поред гужве за столом, њихова заједничка вечера свима је упала у очи.

ИСТРАЖИВАЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [4] Анин портпарол Марко љубазно нам је одговорио да је реч о пословном састанку.

„Требало би да Вања буде ангажован за Анин нови спот и, то је све. Нашли су се на вечери како би попричали о томе. Замислили смо да гост у песми са Беовизије буде неки познат, атрактиван спортиста и сетили смо се Вање Удовичића, јер он све то јесте, а и њих двоје се знају од раније. А јел баш морате да пишете о томе?“ , питао нас је Марко.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [5] Како да не пишемо кад смо ово двоје познатих и атрактивних људи видели у исто време, на истом месту, за истим столом? Знамо да се послови у Србији завршавају у кафани, али ипак је било сувише касно и за вечеру и за посао.

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [6] Наиме, Ана Николић и Вања Удовичић дошли су у ресторан тек око једанаест сати увече. Обоје су били веома добро расположени, чему је допринело и црно вино. Прво једна, па друга флаша. Вечера је била лагана, паста и салате, али разговори дуги и опуштени. Ана и Вања ресторан су напустили тек око пола два после поноћи, расположени и насмејани.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [7] Да ли су у „Драгуљу“ усмено договорили пословну радњу или је ово био тек почетак једног дивног пријатељства, видећемо. Тек, сигурно је да су њих двоје те вечери били највеселији и најлепши гости! (*Пулс 2009, 173/20–21*).

У овом тексту се проблематичним понашањем сматра то што су двоје познатих заједно вечерали. Исказ [1], у неком другом контексту, могао би се сматрати обичном констатацијом. У овом пак контексту, имајући у виду нарочито наслов и поднаслов, који представљају мамац за читаоца, овај исказ, илокутивно ојачан прилогом *заједно*, има и конативну функцију, јер се њиме делује на адресата – наводи се да сумња. Али, већ у исказу [2] аутор читаоцу додатно описује ситуацију. Да се исказ [1] којим случајем јавио у усменој комуникацији, у разговору, врло је вероватно да би саговорник говорника прекинуо, тражећи одговор на питање „Јесу ли били сами?“. На такво размишљање нас наводи пре свега синтаксичка организација исказа [2], јер се идеално уклапа у реплику за то питање, уп.:

(разговор међу блиским пријатељима)

А: Ана и Вања су синоћ заједно вечерали у „Драгуљу“ (или Ана и Вања су синоћ били на вечери у „Драгуљу“).

Б: Сами?

В: Не, нису били сами ...

Ауторски коментар у исказу [3] није ништа друго до експлицитно исказан ауторов став који се у назнакама јавио у исказу [1], а то је сумња у то да је то обична вечера.

Но, аутор текста се не зауставља само на томе. Он сада даље истражује овај 'проблем', тражи доказе, потврде, чињенице. Један од начина је да од некога ко је упућен у ситуацију затражи објашњење, а то су људи блиски особи у фокусу, њени пријатељи, сарадници и сл., уп. сегмент [4]. По правилу, изјаве особа блиских онима у фокусу ретко када могу одагнати ауторову сумњу или побити његов став. Али, аутор их наводи у тексту иако су у супротности са оним што он мисли. Држи се новинарског начела да се, без обзира на разлике у мишљењу, проблем осветли са различитих страна. То је само привидно поштовање новинарске етике и професионализма. Ауторски коментар у сегменту [5] више него јасно показује да је аутор остао при своме ставу, али сада, више него раније, самоувереније и изричитоје изражава сумњу. На такво ауторово реаговање указује, најпре, реторско питање, а затим и понављање речи *исто* у асиндетски организованом набрајању (*у исто време, на истом месту, за истим столом*), као и емфатичко набрајање полисиндетског типа (*и за вечеру и за посао*). Ту је и субјективно оцењивање мере времена прилогом *сувише* у изразу *сувише касно*.

Оправданост своје сумње аутор образлаже у сегменту [6]. У том делу он анализира ситуацију посматрајући је хронолошки, али и сагледавањем детаља. Детаљи, изгледа, највише говоре, а утисак који оставају у доношењу закључака је, очигледно, најмеродавнији.

Иако је аутор све изричитоје у томе да заједничка вечера певачице и спортисте није само пословни састанак, он своју сумњу у сегменту [7] само наизглед преиначује у недоумицу, у неизвесност која ће се временом разрешити и постати јасна. То чини из два разлога: да не би читаоцу деловао исувише груб, оштар, једностран и искључив у закључивању, али и да би њега подстакао на размишљање о томе. Међутим, како показује последњи исказ у овом сегменту, аутор, и поред тога, и даље своје ставове намеће читаоцу.

Овом тексту форму чланка даје дискурсни поступак којег се аутор држи, а то је уочити проблем, анализирати га, истражити и протумачити. На језичком плану, такав статус обезбеђују му форме типске за овај аналитичко-истраживачки жанр: адверзативни конектор *ипак*, којим се упућује на то да се у обзир узимају чињенице различитих и супротних значења и вредности, експликативни конектор *наиме*, којим се изнети ставови објашњавају, поткрепљују другим чињеницама, затим, партикула *сигурно*, којом се исказује високи степен уверености у нешто, као

и искази типа *да ли је X Y, видећемо*, који се јављају на крају текста, а којима се привидно ублажава ауторов став, а читалац укључује у размишљање.

За разлику од чланака у озбиљној штампи, у таблоидној штампи аутор доста пажње посвећује описима емотивног и психо-физичког стања особе у фокусу (нпр. *Били су опуштени, расположени, насмејани ...*), као и описима свога утиска о томе (нпр. *њихова заједничка вечера свима је упала у очи*) итд. Због тога је и у овој новинској форми ауторски коментар најизразитији. А да би био најизразитији, он мора да потисне остале елементе. Тако се, на један парадоксалан начин, ослабљује оно што чини срж чланка као новинске форме – његов аналитичко-истраживачки карактер, а у први план истиче оно што га потиरे и суштински уништава – ауторска субјективност.

С друге стране, и сам простор у чланку намењен анализи и истраживању смањује се, некада и сасвим нестаје, због чега чланак постаје краћи и остварује се у свега неколико исказа. Погледајмо један такав краћи текст који покушава да одражава дискурсну структуру чланка, а у суштини представља само ауторски коментар:

Н: ВИКТОРИЈА ЖГОЉАВИЈА НЕГО ИКАД

ТЕКСТ:

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [1] Викторија Бекам урадила је скоро немогуће:

ПОНАШАЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [2] прошетала је аеродромом у Лос Анђелесу мршавија него икад.

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [3] Наиме, она буквално изгледа као чачкалица, па се чини да она и Анђелина Жоли воде тајни рат која ће изгледати мршавије и испијеније.

ИСТРАЖИВАЊЕ [4] За Анђелину се недавно прочуло да је тешка зависница о таблетама за мршављење, а још није познато шта тачно мучи Викторију која је недавно извадила и силиконе из груди,

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [5] ваљда из жеље да изгледа што тања (*Курир 2010, 2269/17*).

Овај чланак садржи пет-шест исказа. Ауторски коментар надјачава све остале дискурсне елементе јављајући се самостално, а и преплићући

се са њима. Тако се и аналитички и истраживачки део заснивају на утиску, а не на стварним чињеницама и доказима. У свом говору аутор користи пре свега она језичка средства која показују да је у питању његов став, његова квалификација ситуације, а то су глагол *чини се*, партикула *ваљда*, метафора *тајни рат*, експресивно поређење *мршавија него икад, изгледа као чачкалица*, уп. [2] и [3]. Оно што се у истраживању проблема представља као чињеница заправо је гласина, а не тачан, веродостојан податак, што показује употребљени глагол *прочуло се*, уп. [4]. Аналитичко-истраживачки карактер овом тексту даје само дискурсна организација текста и експликативни конектор *наиме*, уп. [3]. Они овом тексту дају само форму аналитичко-истраживачког чланка, али се та форма испуњава садржајем који нема праву аргументацијску вредност.

Овде аутор не нуди ваљане аргументе, али врло лако даје објашњења и тумачења, доноси закључке и поједностављује стварност. А, то је, иначе, одлика таблоидне штампе, јер „таблоиди увек подстичу емоционални, сензационални однос према стварности, атакују на осећања, а занемарују рационални увид у догађаје [...] Они подстичу идентификацију и мобилишу на деловање људе чак и пре него што о догађајима имају довољно информација. У потрази за лаким и брзим објашњењем често се ослањају на стереотипе и пречице у закључивању. Упрошћеним приказивањем обично нуде једно прихватљиво тумачење“ (Миливојевић 2007: 9).

У форму чланка могу се „упаковати“ различити садржаји, али њихове комуникативне функције су различите. Основна функција била би им скретање пажње јавности на одређено проблемско понашање, на одређени проблем на сцени јавних и познатих. Такву функцију, на пример, имају досад анализирани текстови (са насловима ПО-САО ИЛИ ЉУБАВ? и ВИКТОРИЈА ЖГОЉАВИЈА НЕГО ИКАДА). У првом тексту читаоцима се скреће пажња на то да су двоје познатих можда у љубавној вези, а у другом – да особа у фокусу можда има неки здравствени или психички проблем чим је толико мршава.

Чланак у жутој штампи јавља се и са функцијом објављивања, разглашавања одређених појединости из живота познатих. Такав је, рецимо, наредни текст:

Н: ЛАСЕРСКОМ ЛИПОСУКЦИЈОМ ТОПИ МАСНЕ НАСЛАГЕ
ТЕКСТ:

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [1] Трудио се Драко Лазић на све могуће начине да се ратосиља сувишних килограма, али шипак!

ПОНАШАЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [2] Како којекакве дијете и исцрпно вежбање нису уродили плодом, популарни фолкер одлучио се за лакшу и све популарнију методу мршављења – кавитацију.

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [3] Тако ће се и Даре, попут Леонтине, Стоје и Марије Шерифовић, шлауфа на стомаку решити ултразвучном липосукцијом, и то за око 100 еврића по третману.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [4] Јесте да ће, сходно његовој корпуленцији, неколико пута одлазити у клинику, али резултати овог пута сигурно неће изостати (*Свет 2010, 657/23*).

Кључни исказ за разумевање овог текста као обавештење јесте исказ типа „После Z, X је одлучио да уради Y“, уп. [2]. Због комуникативне функције – обавештавање, информисање – овакав новински чланак сличан је вестима. Међутим, пошто обилује ауторским коментаром, чак и онда када анализира ситуацију, овакав текст не може се сврстати у вести. С друге стране, није ни типичан аналитичко-истраживачки чланак јер му недостају чињенице и докази који потврђују оно што аутор износи као информацију. Он само одаје утисак да, попут вести, информише, и да, попут чланка, саопштава о провереним, тачно анализираним и протумаченим чињеницама.

Исту ситуацију налазимо и у следећем тексту:

Н: ПОКЛОНИО ВЕСНИ D&G САТ

ТЕКСТ:

АНАЛИЗА +

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [1] Топалко је после свих испада које је имао на Фарми, али и после ње, решио да се мало опере код супруге Весне,

ПОНАШАЊЕ [2] па јој је поклонио D&G сат за који је искеширао 450 евра.

АНАЛИЗА +

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [3] Сат је розе боје са цирконима, а Весна га је дуго меркала, па се веома изненадила што се Топалко сетио да јој се свиђа. Поклон је иначе за Дан заљубљених, али Милан није могао да чека, па јој га је дао раније (*Скандал 2010, 299/ 17*).

Овде ауторски коментар преовлађује – од тумачења разлога, повода за поклањање сата жени, преко описивања самог сата, тумачења разлога зашто баш такав сат, до података за коју пригоду је сат поклоњен итд. Ауторски коментар је овде коментар свезнајућег аутора, јер аутор не коментарише догађај само „споља“ (шта се десило, када, како, због чега, где), већ и „изнутра“, он зна и како су се особе у фокусу у датом тренутку осећале, о чему су размишљале и сл.

Аутор је, изгледа, свестан тога да му у његовим саопштавањима о новинама и дешавањима у животу познатих често недостају чињенице и потврде, јер, када има прави доказ за оно што тврди, он то и истиче у свом тексту. То се нарочито примећује онда када као потврду има изјаву саме особе у фокусу:

Н: ГОГА СЕКУЛИЋ ЗАПРОШЕНА

ТЕКСТ:

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Гоги Секулић је у новој години баш кренуло.

ПОНАШАЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Пазарила је луксузни аутомобил, уселила се у нов стан и опремила га, снимила сингл, а као шлаг на торту дошла је и брачна понуда од вољеног.

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Наиме, још од летос Секулићева је у вези са једним мушкарцем из Лос Анђелеса, чији идентитет држи у строгој тајности.

Међутим, није издржала да се најбољим пријатељицама не похвали како ју је он запросио, но када је информација стигла до медија, није јој било друге већ да призна.

ИЗЈАВА

(ИСТРАЖИВАЊЕ) „Тачно је да сам запрошена, али још не желим да причам на ту тему. Срећна сам и заљубљена толико да бих најрадије са целим светом поделила то. Међутим, отом-потом, свакако ћете први сазнати све детаље“;

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР кроз смех је рекла фолкерка (*Свет 2010, 656/13*).

У оваквим текстовима изјава има само документарну вредност и припада оном дискурсном делу који се односи на истраживање.

Изјаве особа у фокусу не морају се наводити само ради потврђивања онога о чему аутор говори, већ и ради порицања и негирања да је тачно и истинито оно што јој се као проблемско понашање приписује, уп.:

Н: МАЦА НАПУСТИО ВЕЛИКОГ БРАТА

ТЕКСТ:

ПОНАШАЊЕ

+АУТОРСКИ

КОМЕНТАР После само две емисије избацивања из Куће напустио је посао водитеља овог ријалити програма!

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Додуше, не заувек, већ само у наредних месец дана, пошто има улогу у новом филму Дејана Зечевића – Непријатељ.

Иако се причало да је скинут са програма јер је приликом уласка у Кућу Милана Боричића најавио као кршног Црногорца, Маца то демантује:

ИЗЈАВА

(ИСТРАЖИВАЊЕ) „Једини разлог мог одсуства су глумачке обавезе“,

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР тврди Маца (*Скандал 2009, 282/5*).

Овакви текстови могу имати и функцију демантија. Некада и сам наслов говори да је у питању деманти:

Н: ЛЕА ПОРИЧЕ СУКОБ СА ВИКИ

ТЕКСТ:

ИЗЈАВА

(ИСТРАЖИВАЊЕ) „Са певачицом Вики Миљковић никада нисам комуницирала СМС порукама, јер је гостовање у мојој емисији уговорено посредством менаџера. Исти случај је и са колегиницом Јеленом Бачић, којој никада нисам послала СМС поруку. Такође није тачно да на телевизији Пинк постоје црне листе“,

ПОНАШАЊЕ

+ АНАЛИЗА између осталог стоји у допису који је нашој редакцији послала Леа Киш реагујући на текст са насловом „Леа Киш допунила црну листу“.

У тексту се наводи да је између водитељке и певачице дошло до неслагања, што Кишова наводи као нетачан податак,

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР упркос чињеници да је Миљковићка за наш лист дала изјаву којом потврђује да је имала непријатности са познатом водитељком (*Свет 2010, 656/12*).

Документарну вредност у чланку, поред изјава, могу имати и фотографије, нарочито фотографије тзв. папарацо фоторепортера. То су

фотографије на којима су познате личности снимљене у незгодним, компромитујућим ситуацијама. И у једном и у другом случају, фотографијама је текст подређен, јер, да нема фотографија, не би било ни текста. Фотографије говоре саме за себе, а текст који их прати има за циљ да особу на фотографији исмеје, да је извргне руглу, да је унизи, па и да је осуди и сл. Размотримо наредни текст:

Н: ЋЕЛАВА ПЕВАЧИЦА!

ТЕКСТ:

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [1] Да Слађана Делибашић располаже једним од најбољих и најзатегнутијих тела на домаћој сцени, није непознаница. [2] Можда управо због тога позната денсерка нема проблем да се разголити у свакој прилици.

ПОНАШАЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [3] Јер, да је другачије, своју цицамацу сигурно нам не би презентовала на извол'те.

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [4] Наиме, док се припремала за наступ у једном клубу, згодна црнка поштено се раскомотила, а том приликом на себи је имала само гаћице од тила, што је било и више него довољно да њена мачкица бљесне у свом сјају.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [5] Нема сумње да ће јачи пол бити посебно одушевљен Слађаниним глатким сазвежђем, те да ће им свакаке мисли падати на памет, а сигурно ће бити и оних у чијим ће се главицама на рипиту вртети она Балашевићева „У раздвајање те љубим“ (*Свет 2010, 657/16*).

Сам наслов текста јасно показује да се у тексту о особи у фокусу говори лоше, и то на експресиван начин. Сам по себи, наслов је занимљив, јер представља спој два у суштини неспојива појма (нема певачице која је ћелава, напротив). С друге стране, овај наслов је и наслов познатог књижевног дела, што такође доприноси његовој експресивности. А какав се прави смисао крије иза оваквог наслова читалац сазнаје тек пошто наслов повеже са фотографијом и читањем целог текста.

И наслов и фотографија и текст су у том смислу илокутивно усаглашени: подругљиво, подсмешљиво и неблагонаклоно говоре о певачици. Аутор текст започиње тако да делује добронамерно и пох-

вално, уп. исказ [1], али, већ у наредним исказима види се да је посредни иронија. Нарочито иронично и неблагонаклоно у разговорном језику звуче искази са конструкцијама типа „Х нема проблем да уради Y“ када се жели рећи за некога да је плах, брзоплет, да је брз на одлукама, непромишљен, да је без срама и стида и сл., уп. исказ [2], као и изрази типа „на извол’те (показати, представити и сл.)“ са значењем ’без скривања, прикривања, јавно, отворено (у)радити нешто срамно, вулгарно’. И прилог *поштено* у исказу [3] има слично значење – ’не устручавајући се, не снбивајући се, слободно урадити оно што није прикладно’. Таквим конструкцијама и изразима се постиже ефектнија карактеризација личности. Жаргонски употребљени еуфемизми *цицамаца* и *мачкица* само стилски допуњују ауторов говор, који је већ ионако довољно експресиван. Поред тога што је ироничан, последњи исказ је и хумористичан.

Читањем оваквих текстова читалац се углавном забавља и наслађује уживајући у туђим глупостима, а често и у невољама и „мукама“, нпр. када познати задовољавају своје физиолошке потребе (глад, жеђ, одлазак у тоалет итд.).

Посматрани у целини, описани текстови имају фатичку и експресивну језичку функцију, али и конативну – аутор жели да делује на читаоца, да га убеди у то да је описано понашање за осуду и сл. Међутим, врло често експресивна језичка функција надвладава остале, као нпр. када се исмева нечији изглед, а крајњи циљ је ништа друго до произвести комичан ефекат.

Аутори се труде на различите начине да постигну комичан ефекат. Један од тих начина је онеобичавање дискурсне структуре, а други онеобичавање форме чланка. И у једном и у другом случају у питању је експресивизирање говора.

Онеобичавање дискурсне структуре јавља се у следећем случају. Понашање особе у фокусу, уместо да се посматра као проблем који се анализира, истражује и решава, даје се као решење неког фиктивног проблема, који, у ствари, уопште није проблем. Тако аутор оно што је непроблематично представља проблематичним, а оно што је заиста проблемске природе представља као решење. У наредном тексту то изгледа овако. Аутор текста као проблем представља начин на који ће победник ријалити програма потрошити новац од награде. Начина је много, али, по њему, решење је да победник поправи зубе:

Н: МИКИ ЂУРИЧИЋ

[на фотографији је особа у фокусу како се смеје, а у горњој вилици види се да му недостаје један зуб]

ТЕКСТ:

СИТУАЦИЈА

(ПРОБЛЕМ) Док се разни медији, па и сам победник VIP ALL Stars VB-а Мики Ђуричић и даље питају шта ће бити с наградом од педесет сома евра,

РЕШЕЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР ево коначно и једног конструктивног предлога – део пара Мики би могао да уложи да закрпи рупе. И то не било које, и то не било какве, већ оне најконкретније – у својој вилици.

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Иако многи сматрају пчелара, дрвосечу & куvara из Купинова за момка који има много тога у глави, има ту још простора за допуњавање. Рецимо, пломбама и зубима вештацима.

ЗАКЉУЧАК

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР Па да нам онда Мики буде леп ки уписан! И да се онда коначно скраси. Ма шта год то значило! (*Скандал 2009, 257/33*).

Несумњиво је да текст звучи врло иронично и недобронамерно, иако делује да је „конструктивни предлог“.

Овај текст је допуњен и измишљеним, стихованим дијалогом између особе у фокусу и особе која се нашла са њим на слици, што додатно експресивизира чланак:

А: Ти си Мики чо'ек до јаја, кроз зубало ти пичи промаја!

Б: А шта да ти кажем?! Боље и кроз зубало, него кроз главу!

Онеобичавање форме чланка, целе или само једног дела, много је чешће него онеобичавање његове устаљене дискурсне структуре. Тако новински чланак у таблоидној штампи може попримити форму типичну за друге функционалне стилове, нпр. форму песме, форму стрипа итд. Разлог томе је и практичне и прагматичке природе – читаоцу се већ првим прелиставањем новина скреће пажња на такав текст, а деловање на њега путем тих форми је извесније.

Пођимо редом и погледајмо каквих све експресивизираних форми чланака налазимо у жутој штампи. Налазимо чланке у форми:

- 1) теста са питањима и понуђеним одговорима;
- 2) игре „пронађи(те) разлике“;
- 3) стихованог текста;
- 4) песме;
- 5) модне критике и
- 6) стрипованог текста.

2.3.1. *Тест са питањима и понуђеним одговорима* је текст типичан за уџбенике и школске приручнике (нпр. збирке тестова и сл.). У њему је обично само један одговор тачан, а читалац треба да открије који. Таква питања спадају у лакши тип питања, јер избор, иако је вишеструк, ограничен је, па онај ко решава питање, има веће шансе да да тачан одговор него када би без понуђених одговора сам давао одговор. С друге стране, таква питања могу се сматрати и тежим од класичних питања, јер траже прецизност и велику обазривост при елеминисању погрешних одговора. Често се као одговори дају појмови који су блиски појму који се тражи као тачан одговор, што може врло лако да наведе читаоца на погрешан пут. Али, оваква питања могу бити и забавнија од класичних питања, нарочито ако међу понуђеним одговорима има нелогичних и смешних. А управо се такви одговори јављају у тестовима жуте штампе:

рубрика ХИТ НЕДЕЉЕ

БЕОГРАД

ЧЕТВРТАК, 9. АПРИЛ

Н: ЈЕЛЕНА ЗАБОРАВИЛА ФРИЗУРУ

ТЕКСТ:

ПОНАШАЊЕ

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [1] Не треба замерити младој звезди „Гранда“, Јелени Костов то што шета околу са шналама у коси.

АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [2] Млада је, научиће да то није ин.

АНАЛИЗА

+ АУТОРСКИ

КОМЕНТАР [3] А можда је то она намерно урадила? Вероватно. Ето, можемо и да нагађамо зашто:

а) зато што је боље имати шналу у коси него папилотну на грани

б) зато што снима спот за песму „У селу ме сви хвале како имам лепе шнале“

- в) зато што воли да зајебава громове
- г) зато што уопште нису шнале него мали метални ждерачи косе који су се устремили на Јелену (тј. њену косу)
- д) зато што јој је то стајлинг за турнеју „Уплела сам своје косе, чекам да ме момци просе“
- ђ) зато јер жели да привуче пажњу (кад је ставе на магнет)
- е) зато што је успела да их стави к’о од шнале
- ж) зато што је то модни хит у свету (само не можемо да се сетимо где тачно, ал’ нема везе) (*Скандал 2009, 257/ 21*).

Ниједан од понуђених одговора, наравно, није прави. Нити чита-лац међу њима тражи прави одговор, нити аутор текста то очекује од читаоца. Нема правог решења, јер нема ни истинског проблема. Ситуација која се разматра у тексту, мора се признати, јесте мало зачуђујућа – шетати улицама града са недовршеном фризуром – али само је зачуђујућа, не и забрињавајућа, проблемска да ју је потребно анализирати и истраживати, као што је то у тексту учињено.

У тексту је у форми питања са понуђеним одговорима дат само један његов део, и то аналитички део – тражење узрока. У овом случају, то је тражење узрока ношења шнала у коси. Дати узроци нису објективни, реални разлози, чињенице проблематичног понашања, већ ауторски коментари, врло хумористични и иронични.

Ауторски коментари јављају се и у виду измишљених унутрашњих монолога карактеристичних за форму стрипа. У разматраном тексту, као потписи фотографије, јавили су се следећи „монолози“:

- (1) „Е, људи без све шале, највише волим у коси кад су шнале!“
- (2) „Нити један неће да ми мрси русе косе! Кажу да се уштину на шналице!“

Код оваквих чланака на проблематично понашање се указује пре свега фотографијом и насловом рубрике, тако да сам текст чланка не мора увек да садржи ауторову вербализацију понашања, какве има у представљеном тексту, уп. исказ [1]. Текст који следи, осим „аналитичког дела“ у форми питања са датим одговорима, не садржи ништа друго:

наслов рубрике: МОДНИ ФРИКОВИ

[на фотографији је особа у фокусу]

ДАЈАНА

Дајана се обукла овако зато:

- а) да би насмејала до суза своје пријатеље (а и шире)
- б) да би рекламирала књигу „Како се сјобати одевањем“

- в) да би учествовала у ријалити шоу програму „Изазови сажаљење“
 д) да би оплеменила рубрику „Модни фрикови“ (*Скандал 2009, 257/ 32*).

2.3.2. *Игра „пронађи(те) разлике“* један је од типова забавних задатака који се срећу у уџбеничкој литератури за децу млађег узраста, али и за одрасле у новинама забавног карактера, које садрже укрштенице, скандинавке, осмосмерке итд. Овакве форме нису толико честе у жутој штампи, али су погодне за упоређивање двеју личности онда када су слично или исто обучене. Угледање на другог у облачењу, имитирање и копирање сматра се у свету познатих великим прекршајем. Ево текста који на тај начин говори о томе:

НН: СЕКА И ЈК

Н: ПРОНАЂИТЕ РАЗЛИКЕ!

[на фотографији су две певачице]

ТЕКСТ:

Ајд' да се играмо чувене игре – пронађите разлике!

Учесници: Јелена Карлеуша-Тошић, певачица & Сека Алексић, певачица.

ЈК носи розе-белу одевну комбинацију (горе розе, доле бело), Сека носи розе-белу одевну комбинацију (дакле, горе розе, доле бело). ЈК има *louis vitton* торбу, Сека има *louis vitton* торбу. Толико за почетак! (*Скандал 2009, 257/ 8*).

2.3.3. *Стиховани текст*. Новинари жуте штампе често се служе и стиховима, нарочито онда када коментаришу спољашњи изглед особе у фокусу. На пример, текст који следи јавио се уз фотографију на којој једна водитељка носи црно-жуте чарапе, које подсећају на тело пчеле.

рубрика МОДНИ ФРИКОВИ

РАДА

[на фотографији је особа у фокусу]

ТЕКСТ:

У неком граду, ко зна где, у неко време ко зна кад, шљакала је пчела малена, о њеној се емисији прича још и сад ... Ја мислим да се мала пчела звала Рада, мала, бистра, дрска пчелица из града, мала пчела што кроз ТВ улази у ваше домове ... (*Скандал 2009, 257/ 32*).

Стиховати се може и само један део текста:

[на фотографији је особа у фокусу са блатњавим чизмама]

Сад кад видимо ове фотке нисмо сигурни да ли је Јована Павловић учествовала у *Великом брату*, *Фарми* или *Срвајверу*?! Делује као да се такмичила у новом ријалитију *Ципела ме жуља од толиког муља, и онда морам зато, са штиклом ја у блато*. Е, ту би могла и да победи. Ма, јок, ништа од тога. Јована је, бре, купила најновији модел ципела чуве-

ног светског креатора Манола Блатника. Има се, може се (*Скандал 2010*, 295/29).

2.3.4. *Песма*. У форми песме дају се врло често и коментари који прате компромитујуће фотографије и оне фотографије на којима је особа у фокусу снимљена у тренутку када није свесна да је други посматрају или фотографишу:

НН: Док си рек'о – екс!

Н: И ОНИ ЦУЦЛАЈУ

ПН: Некада се нема времена за манире. Нарочито кад си жедан!

[Фотографије неколико личности, снимљених засебно али датих на једном месту. Свака слика показује особу како натече флашу.]

ТЕКСТ:

МАЦА

Кад већ није мог'о
каратисткињу-снашу,
натег'о је Маца флашу!

ГОЦА ТРЖАН

Та мала флаша
нежно плаве боје,
у њој вода,
руке ми се зноје,
иста ми је флаша
малчице досадила,
ваљда зато
јер сам је
до грла целу набила!

МАРКО КОН

Хвата ме паника,
та стара навика,
рука ми кренула за њом,
а ја будала матора,
као испред драгстора
флашу сам натегнуо!

МИЛИЋ ВУКАШИНОВИЋ

Када пије, нема
фола,
он је доктор
рокенрола.
Флаша пуна, а у
флаши кола,
то је прави доктор
– доктор
рокенрола!

МИЛАН МУМИН

Зора руди, а дан свиће,
свак се хвата
за омиљено му пиће.
Он је фаца,
зајебано биће,
па од раног јутра
ексира сокиће! (*Скандал 2009, 257/ 35*).

Овде имамо више особа у фокусу којима се приписује једно исто девијантно понашање, а то је испијање (воде, сока итд.) из флаше. Стога су оне обједињене у једну тематску целину, која је назначена насловним блоком. Обједињавање оваквих песама није ретко у жутој штампи. Тако су се, на пример, на истој страни новина нашли стихови упућени неколиким познатим мушкарцима, који су имали зараслу браду, а наслов је био „Стари чекињари“ и сл. Додајмо и то да су и песме и стиховани текстови сатиричког карактера.

2.3.5. *Модна критика.* У таблоидној штампи постоје и рубрике у којима модни критичари, стилисти, дизајнери и друга стручна лица коментаришу и оцењују како су се познати обукли на одређеним манифестацијама. Оцењивање је и описно и кроз оцену, од један до пет или од један до десет, што зависи од новина. Таква оцењивања имају само форму стручног мишљења, а у суштини су врло субјективни ставови, засновани на утиску, на познавању породичних и других околности из живота познатих итд. На основу њих читалац може препознати и према којој познатој особи који модни критичар гаји симпатије, а према коме антипатије и сл. Ево таквих текстова:

рубрика ШИК ИЛИ ФРИК? Експерти стила оцењују познате личности

ТЕКСТ:

АНАБЕЛА

[на фотографији је особа у фокусу]

Николић: ОК, 9/10

Каприш: Јој, шта учини развод од жене?! 2/10

Векић: Недостатак идеје и маште. Свакако да је Анабела лепа, али одећа сада јако каска за њеним изгледом за разлику од претходних пута. Али можда јој само није идеалан дан 8/10

ДАНИЈЕЛА ВРАНИЋ

[на фотографији је особа у фокусу]

Николић: Уме и боље 8/10

Каприш: Младалачки покупљена коса, слатко јој стоји 10/10

Векић: Данијела спада у клуб претплаћених на *Луј Витон* комаде. Занимљиво изгледа, и што се тиче одевања, нема ту шта крупније да се дода. Оно што је сигурно, јесте да овакав колорит није идеално решење 8/10.

ОЉА ЦРНОГОРАЦ

[на фотографији је особа у фокусу]

Николић: Делује уморно 7/10

Каприш: Одлична боја и фризура 9/10

Векић: Занимљиви комади укомбиновани на начин својствен Ољи. Оно што штрчи је торба. Ван целе приче је – рецимо да је у боји јакне, била би одличан аксесоар ... Али без обзира, све у свему није лоше 9/10

СНЕЖАНА ДАКИЋ

[на фотографији је особа у фокусу]

Николић: Прејак коректор 8/10

Каприш: Џабе све на њој кад јој лоше стоји 1/10

Векић: ОК изгледа, али ништа спектакуларно 6/10

ОЉА КАРЛЕУША

[на фотографији је особа у фокусу]

Николић: Вештачки 7/10

Каприш: Одлична боја и леп облик фризура 10/10

Векић: Нешто нисам у стању да докучим шта Оља (која је поново презгодна) има на себи? Као да је у питању сукња на шнирање, па нека обична памучна кошуља, па болеро, па пуф рукави и нека трака или мараме којом се привезала у машину ... Откуд само сва та машта? 5/10 (*Скандал 2009*, 257/ 46–47).

Критике типа *Јој, шта уради развод од жене?!*, *Али само јој можда није идеалан дан*, *Уме и боље*, *Џабе све на њој кад јој лоше стоји*, *Откуд само сва та машта?* и сл. свакако нису стручна мишљења, већ изрази

чуђења, ироније, исмевања итд. Такве оцене о нечијем изгледу чују се у разговору лаика и оних који иначе немају лепо мишљење о особи у фокусу, а њихов изглед им је повод да лоше говоре о њима. Тако су модне критике у жутој штампи само квазистручна мишљења. О томе говори и чињеница да се велике звезде јавне сцене, какве су, на пример, певачице Светлана Цеца Ражнатовић и Јелена Карлеуша, увек похваљују и оцењују најбољом оценом. Нема новина у којима се њихов изглед критикује.

ЈЕЛЕНА

[на фотографији је особа у фокусу]

Николић: Доследна свом стилу 10/10

Каприш: Као и увек, без грешке! 10/10

Векић: Јелена има изузетан стил и веома је оригинална. Одећа на њој је само декорација која је увек савршена. Она увек успева да одржи ексклузивност 10/10 (*Скандал 2010, 295/47*).

ЈЕЛЕНА КАРЛЕУША

[на фотографији је особа у фокусу]

Биљана Перуничих: Иако оспоравана, Јелена уме да се обуче и у томе је неприкосновена. Одлично уклопљени хаљина и луј витон сандале говоре сами за себе, па је сваки додатни коментар излишан.

Оцена: 5

Срђан Векић: Нема много полемике када је реч о Карлеушиним аутфитима, јер је међу најатрактивнијим дамама на Балкану. Увек сам њене модне подвиге коментарисао у суперлативу, а тако је и овог пута.

Оцена: 5 (*Свет 2009, 620/32*).

ЦЕЦА

[на фотографији је особа у фокусу]

Увек у тренду (*Свет 2009, 620/39*).

Форму стручног мишљења или модног савета, односно критике, могу попримити и текстови самих новинара. То су текстови који за циљ имају да исмеју особу на слици, па су стога врло хумористични и саркастични:

рубрика МОДНИ ФРИКОВИ

ТИЈАНА

Сјајно је упарила Тијана Дапчевић боју лака на ноктима са ципелама. Ипак, то никако не иде уз стајлинг „кад си у бедаку, маскирај се ти у баку“. Бољи избор би представљали сиви вунени обојци у комбинацији са опанцима. Или црне штрикане сокне (*Скандал 2009, 257/32*).

2.3.6. *Стриповани текст*. Фотографије познатих, и то нарочито оне фотографије на основу којих настају текстови, врло често су допуњене стрипованим текстом, који представља или унутрашњи моно-

лог особе са слике или њен дијалог са неким. Сам текст исписан у „облачићу“ карактеристичном за стрип, редувантан је, сажет, лаконичан, хумористичан, а и тежи да карикира говор особе са слике. Фотографија говори сама за себе, а стриповани текст је допуњује. Допуњује је тако што фотографији даје једну димензију тумачења или је само посебно наглашава када је она очигледна. У том случају вербална порука доминира над поруком коју пружа фотографија.

У таблоидизираној штампи може се јавити и прави стрип, али у коме су јунаци политичари. Међутим, такав стрип представља само пародију на актуалне догађаје из политике.

2.4. ИНТЕРВЈУ

Интервју је један од најзаступљенијих и најпопуларнијих облика новинарског изражавања. Да је популаран, говори и чињеница да је од тренутка појављивања (средином 19. века) до данас све више заступљен и у другим облицима новинарског изражавања, пре свега на телевизији.

У новинарској теорији разликује се интервју као метод за прикупљање података и за сазнавање гледишта и интервју као новинарски жанр, облик изражавања (Кљајић 2009: 9, 15). Интервју као метод прикупљања грађе (чињеница, мишљења, ставова и сл.) користи се за стварање других новинарских облика (вести, извештаја, репортажа, чланака итд.).⁶⁹ Ту се интервју појављује у виду изјава, цитата релевантних и компетентних саговорника.

Управо због тога што многи новинари и теоретичари новинарства не праве разлику између метода и жанра, у приручницима за новинаре интервју се дефинише на различите начине. Из истог разлога, многобројне су и поделе интервјуа. Аутор В. Кљајић сматра да је најобухватнија подела на класични (тематски) интервју или интервју питање–одговор и интервју–портрет, тј. интервју–профил (Исто: 73). За класични интервју овај аутор каже следеће: „Класични или интервју питање–одговор јесте фактографски облик новинарског изражавања, где се у форми дијалога кроз питања и одговоре, а у разговору са одређеном личношћу, јавности пружају информације о појави, догађају, проблему или чак самој личности од друштвеног интереса. Наравно, без личности интервјуисаног – нема ни интервјуа. Подразумева се да се најчешће ради о личностима у жижи интересовања јавности, или онима који (како би то новинари рекли) ’имају шта да кажу’“ (Исто: 66). А за интервју–профил каже да „представља посебну врсту интервјуа као

⁶⁹ Интервју као истраживачки метод користи се и у истраживањима друштвених и хуманистичких наука (нпр. у дијалектологији, анализи конверзације, етнографији, етнолингвистици, психологији, психоллингвистици итд.).

хибридног облика новинарског изражавања где се кроз форму дијалога, а у разговору са јавном личношћу она портретише из више ракурса. Он је дакле комбинација биографске скице личности, карактеризације њене спољашњости, селективног скицирања њених изјава и гледишта, уз неопходну библиографију, анегдотске елементе, али и по могућству и примарно окружење саговорника, и све остале репортерске детаље који могу допринети употпуњењу портрета“ (Исто: 156).

Ма колико деловало да је интервјуисање саговорника лако – поставе му се питања, а он одговара, за новинаре је то најизазовнији задатак, јер захтева дуготрајну припрему, добро познавање психологије личности коју интервјуишу и познавање њеног рада; потребно је, такође, да новинар буде добар слушалац, да прати излагање свога саговорника, да повезује оно што саговорник прича са оним што је он припремио у питањима, да га својим питањима подстиче да говори, да сазна што више детаља који особу разоткривају и да добије „причу“ која дотад није испричана о тој личности. Међутим, како показују истраживања В. Кљајића, и професионални новинари у престижним новинама у жељи да буду „на висини задатка“ праве почетничке грешке (постављају опширна питања, по неколико питања одједном, прелазе са теме на тему и сл.) и упадају у сопствене замке трудећи се да својим питањима покажу да разумеју материју и да су супериорнији од свог саговорника.

Када се препоруке новинара и теоретичара новинарства за организовање и вођење разговора упореде са оствареним интервјуима у жутој штампи, види се да се новинари тог типа новина углавном не придржавају препоручених начела, а нека од њих злоупотребљавају. Злоупотребљавају, рецимо, препоруку да се од саговорника сазна што више детаља, који ће је јавности представити на начин другачији од дотадашњих. Новинари жуте штампе представљање 'на начин другачији од дотадашњих' схватају, пре свега, као начин да се саговорник компромитује, обрука, осрамоти, оцрни, понизи и сл. Компромитовање свога саговорника новинари таблоида чине тако што им насртљиво постављају питања осетљиве природе, нарочито она која су везана за њихову интиму. Они су у томе често бескрупулозни и чине све да свог саговорника натерају да на такво њихово питање дâ жељени одговор. У таквој ситуацији интервјуисани се понашају на различите начин (говоре да им таква питања сметају, негодују због тога, одбијају такав ток разговора, неки га радо и прихватају), али сама чињеница да су пристали да дају интервју за такав тип новина имплицитно говори о томе да су спремни за такву врсту јавног срамоћења.

Иначе, од свих новинарских облика изражавања у таблоидној штампи, интервју је једини облик у коме особа у фокусу није одсутна

док се јавности приказује у ружном светлу. За оговарање, како знамо, није уобичајено да особа у фокусу буде присутна. Напротив, нужни услов за остваривање оговарања је да особа која се оговара није активни учесник комуникације. Тако, интервју није типична форма оговарања, али се може посматрати у том контексту. Јер, оговарачки дискурс у интервјуу, као и у свим другим облицима новинарског изражавања, уочава се на релацији новинар и читалац, а не на релацији новинар и интервјуисана особа. Разлика је само у томе што у вестима, извештајима и чланцима познати не постају објекти оцењивања својом вољом, док у интервјуима они сами пристају на то будући да су свесни и намере новинара и особености новина за које они пишу.

Погледајмо сада на који начин новинари жуте штампе интервјуишу своје саговорнике.

Једно од пет основних правила за остваривање интервјуа јесте изабрати актуалну тему разговора. Од тога зависи да ли ће читаоци читати текст или не, а самим тим и судбина самих новина. Дакле, повод за разговор мора да постоји. У жутој штампи повод може постојати, али није нужан, јер су у њој интервјуи углавном такви – интервјуи без повода, налик ћаскању.⁷⁰ То показују и неки називи рубрика које садрже интервјуе, као што су „На кафи код“ и сл. Ако је разговор са поводом, ти поводи су догађаји из приватног живота личности, најчешће тривијалне природе. На пример, повод за разговор са једним певачем био је тај што га је девојка слагала да је трудна. Такав интервју насловљен је овако:

НН: ДИНЧА несрећно заљубљен

Н: ДЕВОЈКА МЕ ЛАГАЛА ДА ЈЕ ТРУДНА

ПН: Баш сам је заволео, као никога до сада, али хтела је брак преко дегата (*Скандал 2010, 295/ 22–23*).

У другом случају, повод је био тај што се један певач, враћајући се ноћу из кафића, витешки понео према непознатој девојци када ју је одбранио од уличног насилника. Наслов тога текста је:

Н: СЛОБИ ПРЕТЕ ЗБОГ ДЕВОЈКЕ (*Скандал 2010, 295/ 14–15*).

Повод за разговор са естрадним личностима може бити и дуго одсуствовање са јавних наступа. Новине у послу, планирани концерти, гостовања, промоције и сл. могу бити повод за интервју, али не и једина тема разговора, тако да „планирани“ разговор с поводом обично прерасте у ћаскање. О новинама у послу естрадних и других јавних

⁷⁰ Свега 25 % свих запослених новинара у Србији је факултетски образовано. То, свакако, има за последицу низак професионални ниво струке и све већи број интервјуа без повода (Кљајић 2009: 82).

личности обично се говори у новинским текстовима другог жанра (у вестима, чланцима).

Специфична врста интервјуа без повода јесте и интервју у којем особу са естраде, из спорта или културе интервјуишу, уместо новинара, читаоци слањем питања редакцији, а која она потом објављује. Таквих интервјуа има само у недељним магазинима, какав је нпр. магазин „Пулс“, а објављују се под рубриком „Питајте познате“.

Код интервју–профила тема је сама личност, тако да новинар треба да изабере за свог саговорника актуалну личност, личност у жижи интересовања или личност од великог угледа (велике глумце, квалитетне певаче, познате књижевнике, научнике итд.). И од овог правила се у жутој штампи одступа. У већини интервјуа у таблоидној штампи интервјуисани су биле младе, још увек неафирмисане личности, певачи и глумци, или они који се као учесници разних ријалити програма тек пробијају у свет познатих. Медијску пажњу они не задобијају зато што су „велики, угледни“, већ зато што теже да буду такви, или, како се то другачије каже, зато што су „звезде у успону“. Њихово појављивање у новинама мотивисано је управо тиме – да стекну популарност. Жељни сензације, они своју интиму стављају у функцију популарности; они су, једноставно речено, спремни све да ураде како би се о њима причало и писало.

Према начину вођења разговора, интервјуи у жутој штампи показују да се новинари не припремају за разговор, што је за један озбиљан интервју и те како неопходно. Они своје саговорнике интервјуишу тако као да ћаскају са њима, прелазе са теме на тему, разговарају о неважним стварима, примећују неважне појединости, наводе своје саговорнике да лоше, ружно говоре о другима, а често их и заједно оговарају, понекад се и препиру око нечега, ниподаштавају међусобно, вређају и сл.

Што се тиче питања која се појављују у интервјуима жуте штампе, можемо рећи следеће. Питања су превасходно директна и личне природе. Тичу се љубавног и сексуалног живота, породичног живота, драматичних животних ситуација, односа са колегама. Питања о пословним плановима има такође, али акценат је ипак на овим другим темама.

Ево таквих питања прикупљених из различитих интервјуа:

а) о љубавном и сексуалном животу:

- (1) П(итање): У серији глумиш љубавницу. Имаш ли сличних искустава и у приватном животу? (интервју са Сузаном Манчић, *Свет* 2009, 620/18–21).

- (2) П: Сигурно ти се неко од глумаца удварао на снимању (интервју са глумицом Сузаном Манчић, *Свет 2009, 620/18–21*).
 - (3) П: Је л' бар пао онај секс зорњак и то новогодишњи? (интервју са певачицом Миленом Ћеранић, *Скандал 2010, 295/ 32–35*).
 - (4) П: Какав је у сексу? (интервју са певачицом Миленом Ћеранић, *Скандал 2010, 295/ 32–35*).
 - (5) П: Какав веш волиш да носиш? (интервју са певачицом Миленом Ћеранић, *Скандал 2010, 295/ 32–35*).
 - (6) П: Јесте ли вас двоје уопште заједно, неки кажу да је тада пукло између вас? (интервју са Сузаном Манчић, *Свет 2009, 620/18–21*).
 - (7) П: Ако је летос заиста све било океј, зашто си онда на море отишла без јаче половине? (интервју са певачицом Стојом, *Свет 2009, 653/8–11*).
 - (8) П: Него, шта је са причом да сте се ти и Игор тајно венчали? (интервју са певачицом Стојом, *Свет 2009, 653/8–11*).
 - (9) П: Разрешимо напослетку мистерију – шта се дешавало у штали када је Ђуровски комбинезоном прекрио камеру? (интервју са манекенком Сандром Обрадовић, учесницом „Фарме“, *Свет 2010, 656/34–35*).
 - (10) П: Је л' ти недостајао секс? (интервју са манекенком Сандром Обрадовић, учесницом „Фарме“, *Свет 2010, 656/34–35*).
 - (11) П: Где ти је бурма? (интервју са певачицом Емином Јаховић, *Скандал 2009, 282/ 32–35*).
 - (12) П: Са којом певачицом би се љубила? Рецимо, са Миленом Ћеранић? (интервју са Секси Сандром, учесницом „Великог брата“, *Скандал 2009, 282/ 8–9*).
- б) о приватном животу (кући, породици, финансијама):
- (1) П: Него, шта је са пресељењем у Пентхаус на Дедињу, зар породица Тошић Нову годину није требало да дочека у новом дому? (интервју са певачицом Јеленом Карлеушом, *Свет 2010, 656/4–7*).
 - (2) П: Свјевремено си изјавила да ћеш треће дете усвојити. И даље си при тој одлуци? (интервју са певачицом Јеленом Карлеушом, *Свет 2010, 656/4–7*).
 - (3) П: Је л' сте завршили кућу у Турској? (интервју са певачицом Емином Јаховић, *Скандал 2009, 282/ 32–35*).
 - (4) П: Хоћете ли имати и кревете у биоскопу за потпуно уживање? (интервју са певачицом Емином Јаховић, *Скандал 2009, 282/ 32–35*).

в) о драматичним животним ситуацијама (болест, смрт ближњих, пословни неуспеси, компромитовање и сл.):

- (1) П: Претпостављам да су ти мање лепи тренуци твоји приватни порно снимци, који су се чак два пута нашли пред очима јавности? (интервју са Сузаном Манчић, *Свет 2009*, 620/18–21).
- (2) П: Када сте последњи пут разговарали са сином [који је умро]? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).
- (3) П: Шта се даље дешавало, након што сте пронашли сина мртвог? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).
- (4) П: Јесте ли помоћ тражили у лековима за смирење [због смрти сина]? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).
- (5) П: У новинама се тих дана [када јој је син умро] могло свашта прочитати, а доминирале су приче да је Милош био склон наркотицима (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).

г) о односима са колегама:

- (1) П: Кад смо код Гранда, да ли би поново сарађивала са Сашом Поповићем? (интервју са Сузаном Манчић, *Свет 2009*, 620/18–21).
- (2) П: Да ли вам је Цеца заиста замерила што Бренине нове песме исувише подсећају на њене, као што се писало? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).
- (3) П: На популарном сајту Јутјуб један од гледанијих видео клипова је онај у којем у Цециној кући причате о Јелени Карлеуши (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).
- (4) П: Занимљиво је да вас ни Индира Радић, са којом сте годинама сарађивали, није ангажовала на новим песмама (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009*, 620/8–11).
- (5) П: У каквим си односима сада са Биљаном Сечивановић? (интервју са певачицом Миленом Ђеранић, *Скандал 2010*, 295/32–35).
- (6) П: Са ким си се последње царкала? (интервју са певачицом Миленом Ђеранић, *Скандал 2010*, 295/32–35).
- (7) П: Кад смо већ код песме „Да ли си за секс“, Сека Алексић је недавно јавно подржала чистку у „Гранду“ реченицом: „Недопустиво је да средовечна жена пева о сексу“, у којој су многи управо препознали тебе (интервју са певачицом Стојом, *Свет 2009*, 653/8–11).

д) о физичком изгледу:

- (1) П: Много новца остављаш и код естетског хирурга, те стављаш силиконе, те их вадиш ... (интервју са певачицом Стојом, *Свет 2009, 653/8–11*).
- (2) П: Шта је са килажом, хиљаду пута си поновила да твоја публика више воли када си пунија (интервју са певачицом Стојом, *Свет 2009, 653/8–11*).

Ова су питања, како видимо, врло прецизна, јасна и конкретна, што је и један од новинарских императива. Формулишу се у форми питања, али и у форми констатација, које су експлицитни ауторски ставови. Према новинарским препорукама, констатације су дозвољене, али у минималној мери, јер могу звучати и сувише претенциозно и наметљиво. Такође се као препорука наводи и то да новинар треба да подилази свом саговорнику, да му ласка уколико је несараднички расположен, да му покаже да саосећа са њим, ако је саговорник доживео неко драматично искуство, да се у комуникацији осети доза људскости, нарочито ако треба поставити питање личне природе. „Уместо да питате: Како је умро ваш син?, лакше је рећи: Причајте ми о свом сину. Или: Знам да вам није лако да о томе говорите али ...“ и сл. (Итјул и Андерсон 2001: 122). Али, погледајмо на који се начин у жутој штампи постављају таква питања:

- (1) П: Када сте последњи пут разговарали са сином [који је умро]? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009, 620/8–11*).
- (2) П: Шта се даље дешавало, након што сте пронашли сина мртвог? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009, 620/8–11*).
- (3) П: Јесте ли помоћ тражили у лековима за смирење [због смрти сина]? (интервју са текстописцем Марином Туцаковић, *Свет 2009, 620/8–11*).

По формулацији, ова питања звуче као да их иследник поставља осумњиченом ради утврђивања тачних појединости у вези са неким догађајем. Врло су хладна, што је и типично за комуникацију у којој је утврђивање истине на првом месту, али не и за комуникацију у којој се са саговорником саосећа. На пример, за истрагу је од велике важности да ли је неко прво телефонирао некоме, па тек онда пронашао жртву или обратно. За интервју у коме се саговорник исповеда такви детаљи не би требало да буду значајни. Они саговорника оптерећују, евоцирају у њему трауматичну слику, додатно га потресају, узнемирују и не дозвољавају му да искаже свој бол и осећања, да отвори душу, да причањем о томе осети олакшање. Инсистирање на оваквим детаљима представља врло насртљиво, продорно и агресивно понашање новинара према саговорнику. Таквим наступом новинар жели да од саговорника

извуче што више чињеница, које ће читалац доживети као „причу у три димензије“.

Новинарева насртљивост у инсистирању да добије жељени одговор може ићи толико далеко да нагађа и набраја могуће одговоре не би ли се у једном тренутку саговорник нечим одао и тако одговорио на постављено питање. Погледајмо наредну ситуацију:

(Интервју са певачицом Миленом Теранић, *Скандал 2010*, 295/ 32–35)

П: *Где сте последњи пут водили љубав?*

О (дговор): У кревету ...

П: *Само у кревету?*

О: Није само у кревету. Кажем ти где је било последњи пут ...

П: *А неко најнеобичније место?*

О: Не могу да ти кажем ...

П: *У лифту?*

О: Не могу да ти кажем ...

П: *У кади?*

О: Јок, нећу ти рећи, можеш до сутра да набрајаш ...

Међутим, савремено новинарство оправдава агресиван приступ новинара, сматрајући да се тиме новинар из позиције подређеног ставља у позицију једнаких: „Интервјуер је [у новом интервјуу] у приступу саговорнику агресивнији, смелији, мање конвенционалан. Не држи се правила строгог протокола који је раније владао између политичара (недодирљивих) и новинара климоглава“ (Тодоровић 2002: 84–85).

Према ставовима самих новинара, улога коју имају у друштву дозвољава им смелији начин комуникације. У обичној комуникацији такво понашање се, ипак, сматра нарушавањем основних конверзационих начела, пре свега нарушавањем принципа учтивости. Ради илустрације наводимо разговор из нашег усменог корпуса који показује да обични људи задирање у интиму доживљавају негативно и довољним разлогом да се такав разговор прекине:

А: Али имаш ти људе који задиру у твоју интиму. Значи пита ме колегиница: Јао како ти увек имаш фризуру, је л тебе муж дира уопште?

Б: То је мало заједљиво.

А: Онда ти размишљаш што би ја теби

Б: Шта те брига!

А: Једноставно немаш с њом комуникацију. Кад се ти оптерећујеш да л' сам ја обукла џемпер, да л' сам окренула добро страну или нисам (и још нешто). Нисам хтела такве разговоре да водим.

Естрадне личности у оваквим ситуацијама реагују различито.

Ретко се дешава да саговорник због питања која нарушавају његову интиму негодује или да се љути, као што је то био случај у следећем интервјуу:

(Интервју са певачицом Мијом, *Скандал 2009*, 257/ 12–13)

П: Да почнемо од секса. Када си последњи пут водила љубав?

О: То ме је питао и психолог пре уласка у Кућу Великог брата. Ја сам тражила да видим да ли се то снима, пошто се није снимало одговорила сам на то питање, а пошто ти снимаш, теби нећу да кажем.

П: Зашто?

О: Нећу.

П: Добро. Ако рачунам месец дан у Кући, а сад си сама ... Значи, два месеца без секса?

О: Шта ти има мени да рачунаш кад сам ја имала секс? Откуд ти знаш како ја живим. Ако немам дечка, не мора да значи да немам секс.

Ја не знам шта ти мени рачунаш, да ли си ти астролог или новинар. Какве звезде, месеци?

П: Који је твој проблем?

О: Нисам ја код лекара, а ни ти ниси гинеколог, па да ме испитујеш за секс. Ако си гинеколог, одговорићу ти на та питања.

Али, ова певачица је само наизглед љута. Њено љутито понашање је само механизам одбране да избегне конкретан одговор на постављено питање. На такав закључак нас наводи неколико ствари. Прво, на такво питање она ипак даје некакав одговор, додуше, само хипотетичког карактера (*Ако немам дечка, не мора да значи да немам секс*). Таквим одговором она показује да њој уопште не смета да говори о томе, јер сама намеће нову тему разговора – 'слободна веза'. Но, изгледа да новинар није би довољно пажљив док је слушао њен одговор, јер ни на који начин није одреаговао на то. Могао је, на пример, да пита или констатује „Имаш слободна схватања?!“, „Како то изгледа имати необавезну везу?“ и сл. Затим, и поред тога што се „наљутила“, ова певачица наставља с интервјуом – одговара на друга слична питања:

П: Ето, како си нервозна због секса. Него, ко ти се свиђа на естради, сигурно Аца Лукас?

О: Свиђа ми се. Ја волим ружне мушкарце. Не волим лепе мушкарце, не волим ту женску лепоту.

П: Јеси ли се мувала са њим? Он воли лепе жене.

О: Упознали смо се, али се нисмо мували.

У начелу, ипак, можемо говорити о трима начинима одговарања на питања о интимном и приватном животу.

Један од начина одговарања је да јасно одбију да дају одговоре:

(Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Јесте ли на турнеји делили кревет [он и певачица за коју се мисли да су у вези]

О: Нећемо о томе.

Често то чине кроз смех и шалу, чиме показују да нису љути због тога:

(1) (Интервју са певачицом Миленом Теранић, *Скандал 2010*, 295/ 32–35)

П: А каква си ти у сексу?

О: Немој мене да питаш, нисам меродавна да причам о томе, питај Немању ...

(2) (Интервју са Јеленом Карлеушом, *Свет 2010*, 656/4–7)

П: Јеси ли икада абортирала?

О: Каква су ти то питања?! Зини да ти кажем!

(3) (Интервју са глумицом Миленом Васић, *Пулс 2010*, 111/24–26)

П: У вези сте са једним нашим познатим редитељем за кога кажу да је невероватан заводник. Кажу да сте растужили бројна срца ваших колегиница?

О: Већ сам рекла да сам заљубљена. Што се тиче другог дела питања, ако ви кажете, онда је тако.

(4) (Интервју са Сузаном Манчић, *Свет 2009*, 620/18–21)

П: Помаже ли те вереник новчано?

О: Шта сте ви, порески инспектори, хоћете да ми наплатите порез на увоз? (смех) Наравно да ме Симеон финансијски подржава, па то је данас сасвим нормална ствар.

Има случајева и да образлажу зашто неће да одговарају на та питања. Обично зато што немају поверења у новине, па се боје да ће доћи до неких забуна, нетачности, намерно искривљених изјава и сл.:

(1) (Интервју са певачицом Леонтином, *Пулс 2009*, 173/12–13)

П: Раскинула си са Микијем?

О: Јасно је да никад нисам говорила о приватном животу на тај начин. Поштујем ја жељу јавности и медија да сазнају све о томе, али довољно је оно што су новине написале. Никада нисам волела интервју у коме ја причам о својим приватним стварима. Јер, ти ниси у јавном животу личност из зграде б/8, него си неко ко се бави јавним послом, због чега си скренуо пажњу јавности. Сви знамо како чудне животе ми јавне личности водимо. Данас нас има, сутра нема ... Да не бих долазила у ситуацију да нешто образлажем, једноставно не причам о томе.

П: То значи да нећеш да нам причаш о својој новој вези?

О: Кад бих објашњавала сваку своју нову везу за коју сам чула (смех).

(2) (Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Рада и ти ћете у априлу обележити две године забављања, а људи вам још не верују да сте заједно.

О: Нажалост или на срећу, веома рано сам схватио да велико интересовање јавности и уплитање медија у приватни живот делују деструктивно. Због тога сам одлучио да убудуће све детаље на ту тему износим само онда када за тим осетим потребу, а тренутно нисам у таквом расположењу. Надам се да ће публика имати разумевања за то.

Да не би биле потпуно незанимљиве, да не звуче исувише једноставно, интервјуисане особе, када одбију да дају конкретан одговор, често свој одговор допуњују изјавом којом показују какав став или мишљење имају о томе, каквог су уверења и сл. Тиме желе да покажу да су јаке личности и особе са ставом:

(1) (Интервју са певачицом Миленом Теранић, *Скандал 2010*, 295/ 32–35)

П: Рецимо, да ли волиш експерименте?

О: Ммммм ... Не, мислим, не могу да ти одговорим на то питање ... У тренутку страсти уопште не размишљам о томе. Само да је суптилно и да долази само по себи ...

(2) (Интервју са глумцем Андријом Милошевићем, *Пулс 2010*, 111/28–31)

П: У медијима се прича да сте се крстили због вашег будућег венчања.

О: Не женим се и не сматрам да се треба крстити из интереса, већ искључиво из личног осећања.

Други начин је вешто избегавање директног одговора (типа „јесте“, „није“, „тачно је“, „није истина“, „лаж“ и сл.) и давање неког хипотетичког одговора, или говорење уопштено о другим стварима и то тако да изгледа као да се даје одговор на постављено питање. Овакви одговори су ипак ређи, јер захтевају навикнутост на језичко манипулацијање, већу вештину говорења, која се учи у школама за стицање говорних вештина, а и стиче се искуством:

(Интервју са Сузаном Манчић, *Свет 2009*, 620/18–21)

П: Сигурно ти се неко од глумаца удварао на снимањима.

О: И да је хтео, није имао кад! Имала сам мало снимајућих дана. Долазила сам вече пред снимање, ујутру сам устајала у шест, до седам сам се сређивала и цео дан проводила радећи. Увече бих се враћала у Београд. За пуне три године само сам једном спојила два дана снимања. Међу-

тим, тада сам скокнула до Врњачке Бање и слободно време провела у велнес центру.

Овде је саговорница директан одговор на питање да ли је имала удвараче за време снимања избегла говорењем о томе како су јој текли дани док се снимала серија.

Трећи начин одговарања је одговарање без устручавања, давање конкретних, јасних одговора:

- (1) (Интервју са певачицом Секси Сандром, учесницом *Великог брата, Скандал 2009*, 282/ 8–9)

П: Да је Јована покушала да те пољуби, да ли би се љубила са њом?

О: Ниједна укућанка није мој тип. Не бих ни са једном од њих могла да будем, свакој нешто фали. Могла бих да се љубим са неком ради форе, зезања, маркетинга

...

П: Док сте се Јована, Вики и ти играле са Мануелом, да ли му се ...?

О: Вероватно, као што би сваком мушкарцу.

...

П: Је л имаш фрајера?

О: Немам. Већ три месеца.

П: Три месеца си без секса?

О: Да.

П: Како успеваш?

О: Па није ми фалило, припремала сам се за Кућу „Великог брата“ тако да нисам ни размишљала, али богами сад ћу

П: Да се пустиш у промет?

О: Да.

- (2) (Интервју са певачем Миланом Динчићем Динчом, *Скандал 2010*, 295/ 22–23)

П: Добро, и шта се десило са Мађарицом?

О: Ништа, чули смо се и одмах те вечери је дошла код мене у хотел у Будимпешти, где сам био са друговима. Те ноћи смо изашли и после се вратили код мене у собу.

П: Опа, пао је секс. Какве су Мађарице у кревету?

О: Одличне (смех), тако ми није било ни са једном девојком из Србије. Још је моје годиште, што ја волим, плава је, има плаве очи ...

И питања о томе у каквим су односима са појединим колегама јесу личне природе, само што не задиру толико у интиму као питања о љубавном и сексуалном животу, али могу интервјуисану особу да ста-

ве у врло незгодан положај. Оваква питања су оговарачког карактера и стога су посебно занимљива за нашу анализу. Међу овим питањима има оних којима се они питају шта мисле о некоме, чиме их новинар директно подстиче на оговарање, а има и питања којима се питају како коментаришу или како реагују на то што њих други оговарају.

На питања типа „Шта мислите о Х“, „У каквим сте односима са Х“ и сл. познати често поричу да међу њима има нетрпељивости или сукоба и да они не оговарају своје колеге:

- (1) (Интервју са певачицом Драганом Мирковић, *Скандал 2010*, 299/32–35))

П: У каквим си односима са Миром Шкорић?

О: Ако се тако може рећи, са свима сам потпуно ОК. Не постоји особа на естради са којом се Драгана Мирковић посвађала.

- (2) (Интервју са певачицом Јеленом Карлеушом, *Свет 2010*, 656/4–7)

П: Шта си урадила са новцем који су на суду добила од Даре Бубамаре?

О: Још није исплатила новац који би по судској одлуци требало, али тиме се бави мој адвокат. На крају крајева, мени те паре нису потребне, даћу их незбринутим деци. *Могу поносно да кажем да ни за једну певачицу нисам рекла ниједну ружну реч! Ко ми да доказ за супротно, ја му дам 100 евра.*

Често наводе и ситуацију којом показују да су са том особом пријатељи, да су блиски и сл.:

- (Интервју са певачицом Мијом, *Свет 2009*, 653/18–20)

П: А шта је са причом да си оговарала Славицу Ђуктераш, због чега ти је она поручила да ће ти избушити силиконе?

О: Ма, то нема везе с мозгом! Нити сам ја Славицу оговарала, нити је она тако нешто мени поручила. Када је тај текст изашао, нас две смо се чуле и сите исмејале. Глупо је што покушавају на тај начин да нас посвађају.

Неки од њих ће радије оговарати своје колеге, тако што ће уопште лоше говорити о колегама или говорити у алузијама, сматрајући да је то исправније него отворено рећи на кога мисле када тако говоре:

- (Интервју са певачицом Ољом Карлеушом, *Свет 2010*, 661/8–20)

О: Много је певача који не заслужују да се нађу на месту где се налазе, али то је нешто на шта ја не могу да утичем.

П: *На кога мислиш?*

О: Пази, тешко да ћеш од мене извући пљувачину по било коме. Ако о некој колегиници мислим нешто лоше, радије ћу јој то рећи у лице него

да чита у новинама како је прозивам. Нисам спремна да због маркетинга идем баш тако далеко. Уосталом, сви добро знају на кога мислим. Постоје много бољи певачи од мене а налазе се на лошијим позицијама, а исто тако постоје и много лошији певачи од мене који имају статус некаквих звезда. То ми смета.

Ако је било неког несугласја, обично кажу да је била грешка, неспоразум и да је сада све у реду. Неки од њих ће, уколико процене да неће угрозити себи репутацију, до детаља описати због чега је настао неспоразум, како су се односи изгладили итд., као што то чини следећа особа у једном од својих интервјуа:

(Интервју са певачицом Драганом Мирковић, *Скандал 2010*, 299/32–35)

П: После приче да не разговарате, Брена и ти сте се среле у Београду, ко је иницирао сусрет?

О: Потпуно отворено причам, а ово и Брена може да потврди ... У последње три године обе смо промениле бројеве телефона и некако превиделе да једна другој пошаљемо нови број. Наравно, то није оправдање што се нисмо чуле тако дуго. У међувремену су се дешавале разне приче и глупости и у тој атмосфери у мени је почела да се јавља сумња да је она можда љута на мене и да се зато не чујемо ... Чак сам почела да размишљам да она мени неће да се јави, јер сам покушала да је добијем на тај број не знајући да није више њен [...] Случајно, не знам ни сама како сам се дотакла те теме са Сањом Ђорђевић. „Сања, молим те, откриј ми тајну и мистерију шта сам ја то урадила да Брена неће да ми се јави“, питала сам је. Тада ми је Сања рекла „Па побогу Драгана, ако о некоме Брена лепо причо, то си ти“. Замисли онда мене, ништа ми тек тада није било јасно [...] Онда ми је Сања дала прави Бренин број. Пошто ми је рекла да је у Америци, послала сам јој поруку. Није прошло ни два минута, добила сам одговор [...] И она је мислила да ја њој нећу да се јавим и када је дошла, виделе смо се и испричале.

Ова певачица у истом интервјуу говори и о скорашњем сукобу са једним другим својим колегом, за који пориче да је крива. Реч је о лошем одзиву публике на концерту Милета Китића, на коме је требало да гостује и Драгана Мирковић, која је отказала наступ. Миле Китић за свој неуспех оптужује Драгану и њено отказивање наступа. Тај сукоб ни до тренутка њеног давања интервјуа није решен. Отвореним говорењем о томе, пуним емоција и изразима жаљења, претпостављамо да се ова певачица желела обратити јавности, како би себе оправдала, али се уједно, путем новина, обраћала и свом колеги, јер се очигледно после тог неспоразума са њим није видела:

П: Да ли ти се Миле извинио?

О: Мени није. Ниједну ружну реч за њега нисам рекла, нити сам му нешто лоше урадила. Послала сам званични допис да не испадне да сам

обећала, па се нисам појавила на концерту. Чак сам се и оградилa и рекла да је можда дошло до неспоразума. Човека нисам узела у уста у негативном контексту, али он је почео да ме напада и оговара. [...] Можда је њему лакше да други буде кривац, али је просто тако како јесте. Мени је јако жао што му се десио такав пех јер нико не заслужује да има празну халу. То је тужно за сваког певача, најискреније то мислим. Чак и када се дешава то твом непријатељу, не може да ти буде свеједно. Ја се као певач најезим и при помисли на тако нешто. А камоли да се радујем. То само певач може да разуме, немој ништа да ми даш, само ми дај пуну салу. Његово понашање је јако чудно, можда има неких проблема у животу, али чињеница је да то није Миле кога ја познајем, нарочито то није његов речник који чујем. Нисам једина која тако мисли. Пола естраде каже да га не препознаје, да то није више онај човек. Можда има проблема, али не желим да се мешам у то.

Овај део интервјуа звучи као довршавање започете свађе, завршно обрачунавање Драгане Мирковић са Милетом Китићем. Иначе, теоретичари новинарства сматрају да је таблоидна штампа и један од начина комуницирања међу завађеном елитом (Валић-Недељковић 2009: 17).

На сличан начин говори и један други певач:

(Интервју са певачем Ђолетом Ђоганијем, *Свет* 2010, 657/8–11)

П: Недавно је један дневни лист објавио да си у свађи са Сашом Поповићем. Шта се догодило?

О: Та прича је напумпана. Написали су да сам изјавио да је он био обичан хармоникаш у време када сам ја био звезда, што никад нисам рекао.

П: Нешто си сигурно рекао.

О: Слађа је однела свој ЦД код Поповића у намери да га он чује. Допао му се наш дует, будући да има нос за атрактивне и добре ствари, и хтео је да га изведемо у „Гранд шоу“. Међутим, она му није рекла да је снимак демо и да песма није завршена до краја. Испало је да смо непрофесионални, да не поштујемо договор и он се због тога наљутио и рекао да нас неће више звати [...]

П: И шта сад, не разговарате?

О: Послао сам му СМС поруку у којој сам му све објаснио. Саша и ја се познајемо дуже од 20 година и овај неспоразум сигурно неће бити камен спотицања у нашем односу [...].

Интервјуисани су свесни да након неких изјава може доћи до сукоба између њих и оних о којима говоре. Али, они сматрају да имају право на своје мишљење, макар оно било неповољно за њиховог колегу:

(1) (Интервју са певачем Груом, *Скандал* 2009, 257/ 28–31)

П: Баш си се замерио Жељку Јоксимовићу!

О: ... И не само та песма, већи део опуса Жељка Јоксимовића су глупости по мом мишљењу.

П: И где је запело?

О: Питала ме је [Мира Шкорић] како могу то да кажем кад је он [Жељко Јоксимовић] добар човек?! Ма, може да буде најбољи на свету, али то што сам чуо ми се не свиђа! Признат у свету? У пичку материну! Вероватно је направио неки успех и свака му част! Није лако наравити успех, али да ли је то разлог да мора да ми се свиђа?

П: А шта се теби код Јоксимовића не свиђа?

О: Не могу да објасним зашто ми се нека песма свиђа или не. Конкретно та песма „Девојка са поља зелених, на, на, на, на“ ... Урбани народњак ... „Девојка са зелених поља“ ... Ма, иди бре у пичку материну! Када чујем „Мало село зелен луг“ и видим типа обученог у кошуљу од 300 евра и све друго на њему маркирано, а погађа га та песма, мука ми је. Како може да га погоди када село није видео у животу?!

- (2) (Интервју са Јованом, учесником „Великог брата“, *Свет 2010, 656/18–21*)

[говори о Драгици, другој укућанки] Мани ме будале! Тој девојци дефинитивно нешто фали. Мислим да је психички лабилна и нервно растројена особа. Њу што пре неко мора да опали да би се смирила! Ја сам и по њеном уласку у Кућу рекла да је ђоку видела само на разгледници (смех) ... Ужасно је дволична и у једном моменту једва сам се суздржала да је не убијем на лицу места. По цео дан је само водила аброве и покушавала да нас посвађа.

[говори о Секси Сандри, другој укућанки] Шта рећи о девојци која је уз Оргазам коктел за Божић певала у Бујановцу! То вам ваљда све говори! Кад сам на путу за Македонију то видела, морала сам да скинем плакат и донесем га у Скопље. Секси Сандра је једна примитивна и проста девојка, која је ограничена као литар млека!

Лоше говорити о другоме не подразумева само погрдно и вулгарно говорење, као што је то случај у претходним интервјуима, већ и сваки други говор који одсутној особи не иде у прилог. Ево и примера:

- (Интервју са певачем Ђолетом Ђоганијем, *Свет 2010, 657/8–11*)

П: Како ти се допада Карлеушина „Инсомнија“, која обара све рекорде слушаности?

О: Допада ми се песма, али у целој тој причи Марина Туцаковић је бог, легенда и звезда. Текст је феноменалан и најбитнији, мада је и музика одлична. Морам још нешто да кажем, али ће испасти да себи дижем цену

П: Реци, реци, немој да се фемкаш!

О: Читао сам неке коментаре на Карлеушином сајту баш о песми „Инсомнија“. Између осталог, један је гласио овако: „Аранжман и звук подсећају на Ђоганијеву песму 'Стоп' од пре 12 година“. И заиста је

тако, звук, аранжман и тема невероватно личе на ту песму. Додуше, мелодија је потпуно другачија.

О другој певачици овај певач каже следеће:

Сека се труди да фура имиџ светских звезда. Подржавам то што је почела да скида килограме, али мислим да још увек није довољно смршала. Требало је да се доведе у топ-форму и онда се појави са новим песмама и имиџом. То би био пун погодак. Иначе, приватно је веома волим.

За исту певачицу један други певач каже:

(Интервју са Гагијем Ђоганијем, *Скандал 2010*, 299/10–11)

Па ја Секу знам још док је певала у Швајцарској. Она и Анабела су имале супер односе. Шта знам, супер је певачица, постигла је добар успех, али мислим да се променила, мало се уздигла. Ето, Анабели се није ни јавила када је прошла поред ње ... А ми смо са њом сарађивали док је била нико и ништа. Била је и прича да јој ја направим неку песму док је још почињала.

На питања како коментарише медијски рат између двеју колегикиња једна певачица одговара:

(Интервју са Надом Топчагић, *Свет 2010*, 660/18–21)

Љубомора ... Сека је такође много постигла, прати трендове, али морам признати да јој ова нова фризура не стоји добро. Са дугом косом изгледала је много боље и била је женственија. Онако како је освојила публику, тај фазон је требала да настави да фура. Можда се она сад и наљути на мене, али то је моје мишљење.

Има и оних који с иронијом говоре о својим колегама:

(Интервју са Јеленом Карлеушом, *Свет 2010*, 656/4–7)

П: Мада то нећеш потврдити, и више је него очигледно да си Ријаном вешто исмејала Секу Алексић.

О: Како вас није срамота да таквим инсинуацијама вређате једну жену и јавну личност?! Срам вас било (смех) ... Да сам на њеном месту, тужила бих вас! Све што ћу вам тим поводом рећи јесте то да је свака сличност са стварним лицима случајна! Никада нисам и никада нећу једну свињу доводити у везу са човеком, поготово не са својом колегикином! Ево, сад сте ме узнемирили!

На питање новинара како реагују на то што их поједине колеге оговарају, да имају лоше мишљење о њима (наводећи тачно које особе и шта су конкретно рекле или урадиле), познати могу да узврате истом мером; дакле, да их оговарају, као и они њих:

(Интервју са Беби Дол, *Свет 2010*, 657/18)

П: Маја Николић те је отворено назвала алкохоличарком.

О: Шта ће, мученица ... По убенику психологије назвала бих је прототипом младе жене која је на великом искушењу. И њој самој сам неколико пута рекла: „Мајче, ти имаш мозак – не ради, имаш срце – онако, имаш душу – никако!“ Чињеница је да дотична има орган који може да пева сатима и сатима, као Здравко Чолић, али не зна шта ће са њим. А има и та уста! Када на сваких 48 сати опереш по 500 тањира исто толико кашика и чаша, не можеш а да не запамтиш Мајину шољу са које трагове оног њеног липгласа ни три детерцента и три сунђера није могло да опере. Жена нема уста, већ мишоловку! Није ни чудо што је се мушкарци плаше ...

П: Шта је писац хтео да каже?

О: Писац хоће да каже да Мајини принципи немају ни почетак ни крај. Речи које излазе из њених уста, односно мишоловке, потпуно су страшне! Иста особа инсистира на томе да је редовно обилазе свештеници, а мачету говори како би га најрадије спржила! То тако не иде! Количина њеног егзибиционизма и глупости је забрињавајућа. Рекла сам јој: „Бог шаље чамац једном или два пута у животу. У неким случајевима и трипут. Мајо, уђи у чамац!“

Чешће покушају да неким општим одговором, не прозивајући директно поменуто особу, осуде такво њихово понашање, истичу да су они и морално и на сваки други начин супериорнији од њих и напомињу да то највише штети њима самима. Кажу и да их то не погађа, да не обраћају пажњу на такве приче, да се не баве тим стварима, да су они професионалци и да нису конфликтне особе и сл.:

(1) (Интервју са Јеленом Карлеушом, *Свет 2010*, 660/6–7)

П: Сека Алексић је на „Фејсбуку“ прокоментарисала: „Госпођа мама прасица ждере као усисивач све што стигне“ [мисли се на мајку Јелене Карлеуше]

О: Поновићу оно што сам већ рекла, а то је да не могу и нећу да се бавим туђом некултуром. Свако се понаша сходно свом васпитању, пореклу и образовању. Нека јој на част служи ако за једну жену од педесет две године може да изговори нешто тако ружно. У ту проблематику не могу дубље да улазим јер нисам ни васпитач ни психијатар. У крајњем случају, свако ко се пљувачином, мржњом, показивањем некултуре, невоспитања, зависти и малициозности промовише у јавности, осуђен је на то да га публика прозре и да јој се згади. А мислим да се управо то дешава особи коју помињеш.

(2) (Интервју са певачицом Мијом, *Свет 2009*, 653/18–20)

П: Како си реаговала на Александру Радовић, која је у емисији „Магазин ин“ превртала очима док сте ти и Анабела причале о својој прошлости?

О: Да, током снимања емисије осећала се нека необична тензија јер њој из неког разлога није одговарала тема о којој смо нас две причале.

П: Можда крије нешто из своје прошлости, да је била удата?

О: Заиста не знам, али не бих придавала велики значај свему томе. У сваком случају, Анабела и ја смо одговарале на постављена питања, свидело се то некоме или не.

[3] П: Што је ниси питала зашто преврће очима док причаш, кад већ кажеш да умеш да се браниш?

П: Свако од нас понаша се онако како мисли да би требало. По мени, ја сам била крајње пристојна и уљудна. Уосталом, као и увек.

(3) (Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Лепа Лукић често критикује Раду што се забавља с „цврцуљком“.

О: Нека ме зову како хоће, томе не придајем никакав значај. Цврцуљак или горила свеједно је. Битни су резултати.

Овај тип одговора јавља се и код питања којима се уопштено питају како реагују на оговарања, на коментаре својих противника и сл.:

(Интервју са Секом Алексић, *Хело 2010*, 111/21)

О: Људи на концертима очекују и траже квалитет и знање, а не прозивање и омаловажавање оних који су успешнији од тебе.

П: Хоћете да кажете да има оних којима ваш успех смета? Како се борите против таквих?

О: Ја такве и не примећујем. Не бавим се туђим животима, већ искључиво својим. Веома сам срећна, имам све што једна нормална жена може да пожели. Немам иза себе богате мужеве, све што имам сама сам стекла. Поред себе имам човека који ме воли и чини све да будем срећна. Мајка ме није васпитавала тако да треба да се удам за богаташа, већ ми је увек наглашавала да се људи деле само на добре и лоше и како увек треба да бирам оне добре и поистовећујем се са њима. Мајци сам захвална на њеном васпитању и поносна сам на њу.

Али, и у овим ситуацијама умеју да буду врло иронични:

(Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Неда рече да је у свему на већем нивоу од тебе.

О: Ни то ме не интересује, нити ми смета. Што се нивоа тиче, и ја ћу, када будем дедица од шездесет година, вероватно имати кућу од три нивоа, па ће и мени бити лепо да гледам са висине на околину. Са трећег нивоа.

Питањима о међуколегијалним односима новинари жуте штампе намерно стварају сукобе и нетрпеливост међу познатим личностима,

не би ли на тај начин дошли до скандалозних, сензационалистичких ситуација и самим тим себи развијали посао, обезбеђивали велику читаност својих новина, велике тираже и велику зараду. Како показују реакције познатих, они су тих новинарских манипулација и провокација понекад свесни:

- (1) (Интервју са Јеленом Карлеушом, *Свет 2010*, 656/4–7)

О: И не стварајте више злу крв! Зашто ме стално питате за Радојку? Кад ће вам досадити? Оставите и мене и њу више на миру са тим питањем. Обе смо сада мајке, други су нам приоритети ... Верујем да се она покајала за сваку реч коју је изговорила, јер јој ја никада нисам узвратила палбом. Ви новинари сте све то закували.

- (2) (Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Протеклих месеци стекао се утисак да између Секе Алексић и тебе влада велики анимозитет, што си ти и потврдио неким изјавама.

О: Ради се о још једном покушају да измишљеним изјавама од мене направе нешто што нисам. Међутим, овога пута прича је имала другачији епилог, јер је новинарка која је потписала спорни интервју добила отказ, а ја велико извињење од редакције у којој је радила.

У стварању сукоба и нетрпељивости између познатих новинари иду толико далеко да подстичу своје саговорнике и на говор мржње мотивисан верским, националним и другим различитостима. Погледајмо како то новинари чине у следећим двама интервјуима:

- (1) (Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Плашиш ли се да поред Емине Јаховић нећеш имати шансе, будући да је она ексклузивац музичке продукције Јавног сервиса?

О: (смех) ... Какве закључке ви новинари доносите, то је чудо једно! Мени то, искрено, није ни пало на памет. Мислим да би на „Евросонгу“ требало да учествује представник Србије, без обзира на то да ли издаје „ПГП РТС“, „Гранд“, „Сити рекордс“ или неког другог. Бира се извођач, а не издавачка кућа. Искрено се надам да ће људи који о томе одлучују бирати ни по бабу ни по стричевима.

П: *Када кажеш представник Србије, алудираш ли то на Еминину националну припадност?*

О: Таман посла. Поражавајуће је сврставати људе у било какве групе. Свако од нас има и своје квалитете. Ако је неко, примера ради, одличан лекар, глумац, али пре свега, добра особа, није важно које је националности. Због природе посла којим се бавим, често путујем и срећем људе различитих верских и националних припадности и обичаја.

- (2) (Интервју са Беби Дол, *Свет 2010*, 657/18)

П: Током једног вербалног окршаја рекла си јој [Марини Перазић] да је каријеру направила тако што је мешала гузицом.

О: Јао, боже мили, не сећам се, али могу мислити шта сам јој у тренуцима беса говорила [...]

П: *Сложићеш се, то није разлог да је прозиваш на националној основи.*

О: Ма, то нема везе с мозгом! Жена је све време причала како је српска „Фарма“ феноменална, односно како је хрватска много сиромашнија. Међутим, када смо је номинирали за избацивање, окренула је причу на то како су наши људи овакви и онакви и како тако нешто не би могло да је снађе на „њиховом“ имању. Да се разумемо, *Марина је један велики манипулатор и ту нема шта да се прича. На крају крајева, католици се васпитавају тако да у сваком тренутку имају свест о рачуну.*

Ни у једном ни у другом интервјуу интервјуисана особа није рекла нешто што би могло да звучи као верска или национална нетрпељивост. Новинари су намерно њихове изјаве тако истумачили, а интервјуисани су се побунили против тога. У првом интервјуу саговорник не само што пориче да је имао намеру да некога вређа на тај начин него и осуђује такав начин размишљања. У другом интервјуу саговорник одриче намеру, али ипак одговара на новинареву провокацију и његова изјава, упркос настојању да покаже да је неко сам по себи лош човек, ипак звучи као говор мржње.

Као разговор са особом у фокусу, интервју, видели смо, не може бити типична форма оговарања, али, када је тема тог разговора 'односи са колегама', може подражавати форму оговарања. Тада имамо ситуацију типичну за усмену комуникацију: новинар је говорник који свог саговорника подстиче на оговарање, које овај може прихватити, али не мора.

Према нашем корпусу, за оговарање својих колега и пријатеља најспремнији су они који су учествовали у неком од ријалити програма (нпр. „Велики брат“ и „Фарма“). То није случајно тако. Такви програми и јесу замишљени као савремене гладијаторске борбе у којима су оговарање, клевета, лукавство, препреденост, превара, завера, ексцентричност, интригантност, нехуманост, бескрупулозност и сл. основна средства за постизање циља. А циљ је што дуже остати у таквом окружењу, из њега изаћи последњи, и тако, као победник, затворити за собом врата света анонимних, а отворити врата света познатих. Учесници таквих програма су још увек неафирмисане личности, које отвореним говорењем о себи и свом интимном животу скрећу пажњу јавности на себе. А да би они као личности избили у први план, неопходно је да друге гурну у страну, тако што ће их оговарати и опањкавати. Учесници тих програма су и личности које су раније биле познате и славне, али

су се временом повукле са јавне сцене, па у емисијама овога типа виде начин да поврате некадашњу славу.

С друге стране, нека понашања познатих, приликом интервјуи-сања потврђују и наша запажања у вези са појединим ситуационим и прагматичким условима везаним за реализовање самог чина оговарања. Тако запажамо да познати не оговарају особе које су им претпостављене, шефове, односно од којих професионално зависе. Свако мерење са њима би им штетило. На пример, директора једне музичке куће, најутицајније установе те врсте на Балкану, оговара само певачица која не сарађује са њим и не издаје албуме за ту кућу:

(Интервју са Јеленом Карлеушом, *Свет 2010*, 656/4–7)

П: Откуд уопште нетрпељивост између тебе и директора „Гранд продукције“?

О: Немам појма какав проблем има човек са мном, нити ме, аман, интересује. Не могу да се бавим психоанализом свакога ко има нешто против мене. Битно је да сам ја према свима, па и према Поповићу, увек била коректна и професионална. Уосталом, питајте њега. Он је тај с проблемом, не ја. Нити издајем за „Гранд“, нити имам било какве додирне тачке са том причом. То би било исто као да ме питате шта Пера Перић из „Пекабете“ има против мене. Откуд знам, можда му се не свиђају моје трепавице! Могу само да запевам „Ја само певам, ја само свирам, ја немам разлог да се живцирам“. Хајде да пређемо на неке ведрије теме, мени је живот постао бајка, зашто ме стално враћате у те мрачне хороре.

О њему нешто умеренији став имају они који не раде за њега, али би желели да сарађују са њим и сматрају да им та сарадња може бити само корисна:

(Интервју са певачем Ђолетом Ђоганијем, *Свет 2010*, 657/8–11)

П: Недавно је један дневни лист објавио да си у свађи са Сашом Поповићем. Шта се догодило?

[...]

О: Послао сам му СМС поруку у којој сам му све објаснио. Саша и ја се познајемо дуже од 20 година и овај неспоразум сигурно неће бити камен спотицања у нашем односу. Ако ћемо поштено, обојица смо у праву. Он јер није знао о чему се ради, због чега се с правом наљутио, а ја зато што сам хтео да све буде савршено пре него што се појавимо на тој сцени. *У сваком случају, он је газда „Гранд продукције“ и може да поступи како жели, а ја сигурно због свега нећу да плачем и кукам, јер тамо и нисам направио каријеру.*

Они који су његовом заслугом постали познати и славни, као и они који блиско сарађују са њим и чији професионални живот зависи од њега, настоје да га бране од новинаревих лоших коментара:

(1) (Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Шта ако ти Саша Поповић нареди [да учествујеш у „Фарми“]?

О: Око таквих ствари се договара. У „Гранду“ постоје правила, али нема наређивања. Не знам зашто људи имају искривљену слику о Сашу Поповићу. Он је ауторитет због знања и искуства која поседује, никако диктатор који наређује.

(2) (Интервју са певачицом Надом Топчагић, *Свет 2010*, 660/18–21)

П: Да ли те је изненадио Поповићев позив да му се вратиш?

О: Много! Баш сам била затечена. Непосредно пре тога изјавила сам да је Саша Поповић веома моћан човек и да га вероватно није брига за једну Наду Топчагић. То је изгледа пробудило нешто у њему. Не желим да неко помисли да му се шлихтам, али да сам на његовом месту, сигурно бих рекла: „Ма, каква Нада, пусти ме, бре, не знам где се налазим“. Он је човек затрпан обавезама и стварно има компјутерски мозак кад може све конце да држи у рукама [...] Није ми ни реч рекао, чиме је само потврдио да је велики човек и професионалац.

П: Како ти се чине данашње прилике на естрада?

О: Свега је и свачега. Много је певача и ни сама не могу да упамтим ко је ко и шта пева. *Ту не мислим на телевизију Пинк, већ на локалне станице.* Таленат се не рађа тек тако, баш као ни хитови. Видиш ли ти колико дуго нико није имао хит који траје. Све је то за једнократну употребу.

Неки га се чак и плаше:

(Интервју са Ољом Карлеушом, *Свет 2010*, 661/18–20)

П: Шта мислиш, чиме се Поповић води када прави селекцију?

О: Можемо ли да променимо тему. Нико од нас није довољно компетентан да прича о томе, и за такве ствари треба питати искључиво и само Сашу. То је једини човек од кога имам страх. Само кад њега зовем плашим се шта ће ме затећи са друге стране жице.

Познати се на исти начин опходе и према другим ауторитативним личностима. Један певач не само што се не слаже да је познати композитор и музичар изрекао нешто против њега него чак и стаје на његову страну тражећи кривца у новинарима и њиховој склоности да изокрећу туђе речи. Овај певач то чини јер му није у интересу да се сукобљава са великим музичким ауторитетом, управо због тога што од њега зависи да ли ће можда он представљати Србију на Евровизији 2010. године, пошто је ушао у ужи избор:

(Интервју са певачем Миланом Станковићем, *Свет 2010*, 660/8–11)

П: Вређа ли те Брегина изјава да и ми геја за трку имамо, којом је, према многима, алудирао на тебе?

О: Полако, полако ... Бреговић је негирао да је мислио на мене. Једини који је, како кажеш, алудирао на то јесте тај неки квазиновинар коме је таква идеја очигледно и више него атрактивна. Мада, мислим да и сам знаш шта је заправо речено, мало се правиш луд зарад што бомбастичније приче.

Ово је нарочито очигледно ако имамо у виду на који начин се овај исти певач односи према другим старијим колегама, који су много значајнији у музици од њега, али од којих његов професионални живот не зависи. Према много старијим и искуснијим певачима је врло ироничан и отворено исказује непоштовање (в. овде представљене делове интервјуа са Миланом Станковићем када говори о Неди Украден и Лепи Лукић).

Све ово потврђује наше раније изнето запажање да спремност саговорника на оговарање директно зависи од тога какву корист или штету он има од тога. Ако му такво говорење штети, сасвим је сигурно да неће пристати да оговара.

Закључна разматрања. Издвајањем и анализирањем жанровских форми у жутој штампи примећујемо да ова врста штампе настоји да поштује начела новинарског изражавања само на формалном плану. Своје новинарске текстове организује у складу са типичним новинарским формама – вешћу, извештајем, чланком и интервјуом. Али, све ове новинарске форме, поред садржаја који би могао да се искаже датом формом, углавном су испуњене садржајима који нису толико уобичајени за дати облик изражавања, а то је изражена субјективност аутора текста. Некада само форма препознатљивог новинарског жанра омогућује испразној субјективности аутора да опстане као новински текст. Међутим, врло често субјективност новинара надилази све значењске компоненте текста, тако да им ни форма новинарског жанра није одговарајућа за остваривање, па се, уз устаљене новинарске жанрове у жутој штампи, јављају и они који немају блиске везе са новинарством. А то су, како смо видели, форма песме, форма стрипа, форма теста са питањима и понуђеним одговорима итд. У свему овоме препознаје се тежња ка естетизацији тривијалног, а то је да се „у складу са естетским законима форме, различитим симболичким арсеналима комуникативно захвати и естетски прожме целокупна сфера тривијалног искуства“ (Ђорђевић 2006: 12).

IX. ЗАКЉУЧАК

1. Предмет нашег рада било је оговарање, изразито препознатљиво и врло често говорно понашање у свакодневној комуникацији, усменој и писаној. Задаци истраживања, које смо формулисали на почетку рада, имали су један општи циљ, а то је да се дискурс оговарања опише на семантичком и формалном плану, као и то да се донекле представи и теоријски модел описа одређеног типа дискурса као што је то оговарање. Истраживање засновано на емпиријском материјалу узетом из усмене комуникације и писане комуникације (жута штампа) подразумевало је паралелно описивање дискурсне структуре оговарања у овим двама корпусима, затим представљање форми у којима се оно и у једном и у другом корпусу исказује, као и анализу корелације међу њима, у оној мери у којој је то природа истраживања омогућавала.

Да бисмо дали одговоре на постављене задатке, користили смо досадашња сазнања о оговарању као друштвеном понашању и сазнања о свакодневној комуникацији. Сазнања о оговарању налазили смо у социјалнопсихолошки заснованим истраживањима у оквиру друштвених и хуманистичких наука. За разумевање свакодневне комуникације помогла су нам, у првом реду, схватања да је свакодневна комуникација прагматички мотивисана семантичка активност, за чије истраживање су утемељени теоријски модели дискурсне, жанровске и језичке анализе. Управо се тим смером и кретало наше истраживање — дакле, од значења ка форми, истичући тако типске исказе и језичка средства којима се оговарање као форма одређеног значења обликовала и препознавала.

2. Дефинисање оговарања као друштвеног понашања, како су показала социјалнопсихолошка истраживања, нимало није једноставно, упркос томе што је оговарање искуствено свима блиско и у говору се лако и јасно препознаје. У литератури се срећу различите дефиниције оговарања и свака од њих о оговарању говори са једног одређеног становишта. Ни за једну од њих не може се рећи да није тачна, али ниједна није потпуна. Посматране само у збиру, оне попут мозаика покривају све његове значењске елементе. Оно што се ипак у свим тим дефиницијама препознаје као суштинско за оговарање јесте то да је оговарање лоше говорење о одсутној особи, које има и своје друштвене функције

(пружање информација; забава, разонода; успостављање пријатељства и осећаја интимности међу саговорницима и друштвени утицај у виду социјализације личности и колектива). И у већини култура под оговарањем се подразумева управо то — лоше говорење о другоме, тј. лоше говорење о некоме њему иза леђа.

Да се и у нашој говорној заједници оговарање схвата на тај начин, показала нам је анализа лексичког значења лексеме *оговарати* у нашим дескриптивним речницима и анализа односа ове лексеме са другим лексемама сличног значењског садржаја (*опањкавати, пањкати, клеветати, кудити, отрцавати, црнити* итд.). Та анализа је показала и да су у нашој култури оговарању појмовно најближи клеветање и куђење, али да су му врло блиска и друга понашања. У зависности од ситуације, оговарање, клеветање и куђење могу се поистовећивати, али обично тако што се оговарање схвата као натпојам, јер појмовно обухвата ова три говорна понашања, али и сва друга слична понашања.

У говору се оговарање врло често изједначава са трачем и гласином. Док оговарање, као девербативна именица, именује говорни процес, интеракцију, трач и гласина именују садржај говорења, тј. информацију која се у том говорном процесу размењује. Тако се блискост међу њима заснива на логичкој повезаности (говорног) процеса и онога што њиме настаје, а која се у лексичкој семантици означава као метонимија.

С друге стране, *трач* и *гласина* у значењу 'непроверена, шкакљива, неугодна, деликатна информација, лаж' јесу синоними. Али, трачем се у српском језику много више називају тврдње које се тичу интимног и породичног живота појединца, које су срамотне, изазивају јавно, опште узбуђење, згражање, ужас и сл. Под гласинама се подразумевају тврдње које се тичу других сфера човековог живота, а могу да изазову страх, неверицу, мржњу итд. Оне се могу односити како на појединца тако и на групу.

Због појмовне блискости оговарања и других сличних говорних понашања и схватања оговарања као најширег појма у том појмовном низу, наш је закључак да се о оговарању може говорити у ширем и ужем смислу. Оговарање у ширем смислу обухвата сва говорна понашања која се препознају као лоше говорење о другоме, док оговарање у ужем смислу обухвата оно говорно понашање које такође реализује ту значењску компоненту, али се од осталих сличних понашања разликује по одређеним комуникацијским, прагматичким и језичким одликама.

3. Из тог разлога наше даље истраживање о оговарању тицало се управо тих његових карактеристика.

3.1. За указивање на комуникацијске одлике оговарања користили смо комуникацијску схему Р. Јакобсона. Уз помоћ те схеме показали смо како се схвата порука у оговарању као комуникативном чину, затим, ко је пошилацац те поруке, а ко прималац, ко може бити особа референт, као и то како се порука преноси с обзиром на канал преношења и на кôд. Сходно наведеним факторима комуникације, показали смо да оговарање као комуникативни чин може имати четири комуникативне функције:

- 1) емотивну — показује негативан став пошилаоца поруке према садржају поруке и њеном референту, тј. према одсутној особи;
- 2) конативну — порука исказана оговарањем има за циљ да утиче на њеног примаоца, да га подстакне да размишља о референту поруке на исти начин као и пошилацац поруке, тј. да саговорник заузме према особи која се оговара негативан став, да, попут говорника, и лоше говори и лоше мисли о њој;
- 3) референцијалну — пошилацац поруке износи чињенице у вези са понашањем, изгледом и уопште животом одсутне особе, саопштава појединости о њој за које прималац поруке или није знао, а ако их је и знао, сада за њих сазнаје на други начин, из друге перспективе и сл.;
- 4) фатичку — оговарањем се саговорници зближују, повезују, спријатељују и сл.

Зависно од ситуације, једна од њих обично преовлађује.

3.2. Према прагматичким параметрима, оговарање смо одредили као говорни чин, и то, према Серловој класификацији говорних чинова, као асертив, а према Остиновој класификацији говорних чинова, као чин оцене из групе вердиктива. Ослањајући се на Серлово схватање да се сваки говорни чин реализује у складу са одређеним конститутивним и регулативним правилима, описали смо низ семантичко-прагматичких компонената из његове структуре, с циљем да их представимо као правила неопходна за остваривање оговарања у оном ужем смислу. Тиме смо га не само одвојили од других сличних говорних понашања него и дефинисали, с обзиром на то да се оговарање од других сличних говорних понашања разликује углавном на овом прагматичком плану.

3.3. Оговарање се препознаје и по употреби лексичко-граматичких средстава која су у служби исказивања евалуације, оцене, квалификације и квантификације, али и у служби исказивања експресивности. Но, одређена језичка средства имају и устаљену форму, тако да се оговарање препознаје и по типским исказима, којима се оно у комуникацији

започиње и остварује. Препознавање, издвајање и описивање тих типских форми омогућило нам је да о оговарању говоримо као о говорном жанру, и то у Бахтиновом значењу тог термина. Хипотезу о постојању оговарања као говорног жанра додатно смо доказали параметрима текстуалности, али и издвајањем обавезних елемената из његове дискурсне структуре (фокусирање на особу, девијантно понашање и пејоративна евалуација), на начин како су то урадиле Егинс и Слејд.

4. Међутим, због динамичке природе комуникације, не можемо говорити о једној жанровској форми оговарања, већ о више њих. Ми смо у морфолошкој несталности и нестабилности овог жанра препознали елементе Ферклафовог схватања жанра, а то је да се жанрови могу дефинисати по различитим нивоима апстрактности. Тако гледано, оговарање би као жанр представљало апстрактну жанровску форму, а конкретизације оговарања, тј. оговарања остварена у одређеној ситуацији (у форми приче, анегдоте, егземплума, извештаја, вести итд.), представљала би његове ситуационе жанровске облике.

У усменој комуникацији ми смо издвојили десетак ситуационих жанровских форми у којима се оговарање јавило. То су: наративна форма, дескриптивна форма, анегдота, егземплум, вест, извештај, упозорење, прекор, алузија и коментар. У жутој штампи оговарање се јавило у формама типичним за облике новинарског изражавања, као што су вест, извештај, чланак и интервју, али и у формама нетипичним за медије: тест са питањима и понуђеним одговорима, игра „пронађи(те) разлике“, стиховани текст, песма, модна критика и стриповани текст.

Међу жанровским формама усменог и писаног оговарања у извесном смислу има поклапања. Вест и извештај, иако су новинарски жанрови, јављају се и у усменој комуникацији. Наративне и дескриптивне форме из усмене комуникације препознају се у тзв. аналитичким новинским чланцима. А анегдота, алузија и разни шaljиви и иронични коментари из усмене комуникације налазе се у оним новинским чланцима који су на различите начине експресивизирани (тест са питањима и понуђеним одговорима, игра „пронађи разлике“, стиховани текст, песма, модна критика и стрип).

Међутим, усмена оговарања у форми упозорења и у форми прекора немају свог пандана у формама новинског оговарања. За разлику од других форми оговарања, та оговарања, без обзира на то што се тичу одсутне особе, у први план стављају саговорника, његове интересе и његово добро. Тако, говорник, оговарајући другог, покушава да заштити свог саговорника, скрећући му пажњу на одсутну особу као на особу

која му може нашкодити, донети зло и сл. Такво оговарање је могуће само у усменој комуникацији, јер особа која се оговара и саговорник стоје у активном односу — међусобно се познају, сарађују, имају контакт, у вези су (пријатељској, родбинској, пословној итд.).

5. Што се тиче дискурсне структуре оговарања, запазили смо да се она на врло сличан начин остварује и у усменом оговарању и у жутој штампи.

ФОКУСИРАЊЕ НА ОДСУТНУ ОСОБУ. И у усменом и у писаном оговарању препознају се три начина фокусирања на особу: директно, индиректно (околишно, заобилазно) и узгредно (случајно).

Говорник се директно фокусира на трећу особу када не скрива своју намеру да оговара. У усменој комуникацији то чини тако што не околиша да лоше говори о одсутној особи — не скрива њен идентитет, спомиње јој име, мада је некада довољно рећи *он*, односно *она*, па да се зна о којој особи је реч; наводи шта је лоше урадила, негативно је оцењује и вреднује. Говорникову намеру саговорник препознаје и на основу контекста, на основу заједничког знања о одсутној особи, на основу говорникове интонације, мимике или неког другог геста, тако да се комуникација у том смислу успешно одвија. Искази који илуструју директно фокусирање на одсутну особу јесу искази типа *Е, да ти испричам један трач, Знаш шта има ново, Јеси ли чуо / чула да Х ...* и сл., којима говорник започиње оговарање.

У жутој штампи директно фокусирање на одсутну особу налазимо на њеном макроплану. Да нема прикривања намере да ће се познати оговарати, говори чињеница да су и сви елементи текста (наслов / насловни блок, текст и фотографија) у томе често усклађени. Наслов у већини случајева наводи име особе која је у фокусу, садржи пејоративну евалуацију, а и најављује проблемску ситуацију. У тексту се ситуација наводи, описује, објашњава, аргументује, коментарише, а фотографија са ликом особе о којој се говори потврђује њен идентитет, при чему се врло често њоме и документује оно што је у тексту речено. Намера таблоидне штампе (новинара), према томе, потпуно је јасна. Чак и тамо где нема основа за то, аутор жуте штампе текст организује тако да звучи као трач, оговарање.

Када говорник прикрива своју намеру да оговара, он онда и околиша да уведе у разговор тзв. трећу особу. Обично о њој говори неодређено, уопштено, наводно благонаклоно, добронамерно и сл. У писаним оговарањима околишно оговарање среће се најчешће у текстовима који личе да су само информативног карактера, нпр. вести. Иначе, анализа је

показала да су вести у жутој штампи углавном субјективизирани, тако да скоро и нема текстова у жутој штампи који нису усмерени против особе о којој говоре.

Када неко случајно, говорећи о нечему другом, спомене одсутну особу, она потом може постати предмет оговарања. Таква оговарања назвали смо узгредним, случајним оговарањима. У усменој комуникацији она се препознају по формама типа *Кад спомену X*, *Кад смо већ код X*, *Кад рече X*, *Е сад ме подсети да ти нешто испричам* и сл. У таблоидним текстовима познати случајно постају предмет оговарања онда када се доведу у везу са другим личностима по извесним сличностима или по неком другом основу. У таквим текстовима основна намера аутора је да говори о некоме другоме, што јасно казује нпр. насловом (наводи њено име), фотографијом, али не може да заобиђе да говори и о другим јавним личностима. Тако, те друге јавне личности, иако нису главна тема текста, постају предмет оговарања. Узгредно фокусирање налазимо у оним текстовима у којима се нпр. набраја ко је све од познатих личности, поред особе из наслова, такође нешто урадио (подвргао се пластичној операцији итд.).

ДЕВИЈАНТНО ПОНАШАЊЕ. С. Егинс и Д. Слејд су сва девијантна понашања која су предмет оговарања поделиле у три типа:

- 1) понашање које је у неком погледу неубичајено, нетипично или неочекивано за говорника;
- 2) понашање које говорник сматра да се испољава као претеривање и
- 3) понашање које је неприкладно, неприхватљиво за једну друштвену заједницу, а испред које стоји појединац, тј. говорник.

Неубичајеним, нетипичним и неочекиваним понашањем у усменим оговарањима сматрају се различите вербалне увреде, туђи успеси, туђе незнање, непрофесионалност, глупост, физички изглед, неиспољаване сексуалне жеље, интровертност и др. У жутој штампи то су промене у брачном стању, раскиди, нове започете љубавне везе, неуређени односи са колегама, лоше, неукусно облачење, неубичајена понашања на сцени или ван ње, промене у изгледу, нове активности, новине у послу, животу и сл.

У усменим оговарањима претеривањем се сматра испољаване превелике бриге, нежности и фамилијарности које прераста у наметање, притворну, лажну љубазност или испољаване превелике небриге и безобзирности која прераста у безобразлук, затим претерана брига о

самом себи која прераста у изразиту себичност, самољубље или хипохондрију, склоност ка дугим посетама, дугом причању која прераста у склоност ка досађивању другоме и др. У таблоидној штампи у контексту претеривања најчешће се говори о зарадама познатих, великим хонорарима, трошењу новца на гардеробу, накит, аутомобиле, путовања итд.

И у усменом и у писаном оговарању неприкладним и друштвено неприхватљивим понашањем сматрају се понашања која појединца дискредитују као хумано и морално биће, или као верника, а то може бити нпр. склоност ка преварама, пороцима, сплеткама, нелегално половање, кршење закона, браколомство, прељуба, недозвољене сексуалне везе и сл.

Која ће се језичка средства употребити да се представе наведена понашања, зависи од тога који тип понашања је у питању. Анализа је показала да су та језичка средства по облику разноврсна и да се не ограничавају само на један језички ниво, па смо их стога посматрали кроз говорне поступке и стратегије (онеобичавање, супротстављање, градирање), којима су се говорници служили не би ли језички изразили своју комуникативну намеру. У свим случајевима комуникативна намера говорника сводила се на то да се оговарана особа супротстави говорнику, односно да се садржај говора поларизује на 'лоше' и 'добро'. 'Лоше' је све оно што се везује за оговарану особу, а 'добро' све оно што се везује за говорно лице.

У описивању неочекиваних, необичних понашања углавном се користе језичка средства којима се указује на однос супротности између онога што је требало да се догоди и онога што се збило, или између онога што је уобичајено и онога што је неуобичајено, или између онога што представља говорников поглед на свет и онога што представља поглед на свет особе у фокусу итд. За описивање понашања која се представљају као претеривање користе се језичка средства са значењем квантификације (количине, мере, степена, интензитета, скаларности и сл.). На неприкладна и друштвено неприхватљива понашања указује се као на преступ који треба осудити, сузбити и жигосати, а особе у фокусу казнити. Због тога у оваквим оговарањима акценат није на пејоративној евалуацији, која је субјективног карактера и која се заснива на параметрима 'волим / не волим, допада ми се / не допада ми се', већ на аксиолошкој евалуацији која се заснива на оцени 'добро / лоше, исправно / није исправно, прикладно / није прикладно' и сл.

ПЕЈОРАТИВНА ЕВАЛУАЦИЈА. Пејоративна евалуација представља суштински елемент оговарања и прожима све његове дикурсне еле-

менте, тако да говорење о другим дискурским елементима оговарања подразумева и говорење о пејоративној евалуацији. Иначе, преузимајући Мартинов модел истраживања евалуације у језику, пејоративну евалуацију смо посматрали кроз неколико значењских категорија. Посматрали смо је кроз говорникове судове о понашању особе у фокусу, кроз процене (оцене) њеног изгледа и карактера, кроз описе афективног стања самог говорника и особе о којој се говори и кроз начине говорниковог навођења туђих речи.

Егинс и Слејд о говорниковим оценама, проценама особе у фокусу и судовима о њеном понашању говоре као о говорним стратегијама офанзивног, нападачког карактера, јер су усмерене према особи која се оговара (the offence-oriented strategies), а о исказима којима говорник указује на своја осећања као о стратегијама усмереним према самом говорнику (the gossip-oriented strategies) (Егинс и Слејд 2006: 301–302).

У вези са наведеним категоријама пејоративне евалуације, запажања која су произишла из анализе нашег корпуса јесу следећа.

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ОСОБЕ У ФОКУСУ (ПРОЦЕНЕ и ОЦЕНЕ). Искази са значењем процене, оцене особе у фокусу (њене личности, карактера, изгледа), какви су рецимо *Он је јако чудан*, *Он је муфљуз* и сл. имају простију предикатско-аргументску структуру, која се може представити овако:

Особа X је + именичка / придевска јединица са значењем негативних људских особина,

односно,

Особа X није + именичка / придевска јединица са значењем позитивних људских особина.

Ова предикатско-аргументска структура не мора бити увек овако експлицитно дата. Она може бити уграђена и у семантичку структуру исказа; дакле, као таква да се препознаје у његовој дубинској структури (*Какав лудак!* → *Он је лудак*). Према нашем корпусу, искази ове структуре су уобичајени и чести у усменој комуникацији. Њима се врло тачно, прецизно и јасно квалификује особа која се оговара. Међутим, у таблоидној штампи новинари не теже томе да ствари буду јасне, лако сазнатљиве, већ да су недоречене, да буду дате само у обрисима, да својом тајновитошћу побуђују читаочеву радозналост и машту како би се са њим поигравали. Зато новинари таблоида радије користе нека ефектнија и експресивнија језичка средства од ових сасвим „обичних

исказа“⁴. За њих је ефектније упућивати на особу у фокусу одређеном етикетом, односно посебним именом него јој експлицитно приписати одређене квалификације; на пример, честа су упућивања на особу којима се истиче њен изглед (*атрактивна бринета*), порекло (*позната Београђанка*), занимање (*позната фолкерка*) итд.

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПОНАШАЊА (СУДОВИ). Исту ситуацију налазимо и код квалификовања понашања. У писаним оговарањима, дакле, понашања се много ређе него у усменим оговарањима квалификују исказима експлицитног значења (*Ужас!*, *Страшно!*, *Невероватно!*, *Нечувено!* итд.), чија предикатско-аргументска структура изгледа овако:

То је + именичка / придевска јединица са значењем негативне квалификације

односно,

То није + именичка / придевска јединица са значењем позитивне квалификације.

Од оваквих исказа много су делотворнији фактографски и хронолошки описи понашања, нарочито због моћи коју имају детаљи у причању.

Но, запазили смо и то да су и у једном и другом виду оговарања врло чести додатни коментари. Наравно, и ти коментари имају евалуативни карактер, али су дужи, аналитичнији и информативно садржајнији. На основу њих и назначеног контекста закључује се какав став има говорник према понашању које наводи. Обично су засновани на узрочно-последичној вези створеној на основу понављања ситуације, на основу ранијег искуства, на основу типичног понашања особе, на основу неког ранијег девијантног понашања, на основу неког свог убеђења и сл. Такви коментари се јављају у дискурсу оговарања са различитим комуникативним функцијама; на пример, да се појасни претходно изнета констатација у вези са ситуацијом, да се искаже негодовање, чуђење, неслагање, да се укаже на околности под којима се одиграва девијантно понашање, да се укаже на узроке таквог понашања, на могуће последице и сл.

АФЕКТ. О свом психо-физичком и емоционалном стању говорник обично говори као о извесном напору, тегоби, болу, као о осећању гађења, муке, осећању безизлазности, страха, емоционалном незадовољству, неразумевању и сл. (*Мука ми је од њега, Јако ме нервира* итд.). Често говори и шта би он урадио или шта је радио у сличној или истој ситуацији.

У таблоидима новинари настоје да опишу и расположења особе коју оговарају у тренутку када је нешто урадила или рекла (*кроз смех каже X, са жаљењем каже X*). У ту сврху преиначују и илокуцију њених речи; дакле, да би звучале забринуто, уплашено и сл. Њихове речи преиначују и из других разлога, нпр. да би им приписали одређено девијантно понашање, да би их исмејали или понизили, омаловажили и сл.

НАВОЂЕЊЕ ТУЂИХ РЕЧИ. А начин на који говорник наводи оно што је особа у фокусу рекла показује и какав став има говорник према њој. Обично те речи које наводи представљају девијантно понашање због којег се особа и оговара. Мартин каже да говорник може заузети три става према туђим речима (Мартин 2004ђ). Може имати неутралан став, став подржавања (саглашавања) и став неподржавања (несаглашавања). У оговарању говорник увек показује свој негативан однос према садржају тих речи. Тај садржај представља као увредљив, срамотан, неистинит, безвредан, празан, незанимљив и сл. Самим тим испољава и негативан став према тој особи. Показује да је не цени, да је не поштује, да је љут на њу и сл.

Наш закључак у вези са остваривањем дискурсне структуре у оговарању јесте следећи. Говорне стратегије за језичко испољавање дискурсни елементи оговарања углавном су исте и у усменом и у писаном оговарању, а разлике које се изналазе у употребљеним језичким средствима проистичу већином из природе медијума у коме се оговарање остварује, као и из природе односа говорника и саговорника. Наиме, у усменој комуникацији говорник и саговорник су сарадници, заједно граде дискурс оговарања. Оно што се и пре истраживања могло очекивати као важна разлика између усменог и писаног оговарања јесте утицај саговорника на развој дискурсне структуре. Нашом анализом показали смо да је његова улога веома значајна и да од степена његове активности у разговору зависи степен успешности, остварености оговарања. У новинским оговарањима говорник читаоца не доживљава као сарадника, већ као конзумента, тј. онога који читајући текст само прима дате информације, употребљавајући их на одређени начин. За разлику од усмене комуникације, у којој особа у фокусу потпуно одсуствује, у комуникацији на релацији новинар–читалац укључена је и особа у фокусу, као један од могућих читалаца. Из свих тих разлога у новинским оговарањима се много више води рачуна о комуникативном ефекту него што је то случај у усменим оговарањима. На формалном плану жуте штампе то потврђује општа тежња ка експресивизирању новинских чланака (и визуелним и вербалним кодом), а на семантичком плану тежња ка истицању афективности.

Тако гледано, у новинским оговарањима надвладава експресивна језичка функција, док у усменим конативна. Конативну функцију усмених оговарања нарочито потврђује чињеница да оговарањем говорник свог саговорника може упозоравати на другога као на опасност, али и да га прекорева што не уочава његово лоше поступање.

6. Сагледавањем оговарања са различитих аспеката покушали смо да феномен оговарања представимо у контексту различитих нелингвистичких и лингвистичких истраживања, не бисмо ли досадашња сазнања о оговарању преточили на метајезик лингвистике. Тако нам је основни циљ био да оговарање опишемо на начин својствен описивању говорних жанрова, чиме смо желели да проширимо сазнања о говорним жанровима, али и о свакодневној комуникацији уопште.

X. SUMMARY

1. The subject of our research was gossiping (Serb. *ogovaranje*), a behaviour that is very frequent and easily recognizable, both in oral and written everyday communication. The goals of this research, which we outlined at the beginning, had a single general objective. Namely to describe the discourse of gossiping semantically and formally, and tentatively provide a theoretical model for describing a type of discourse such as gossip. The research was based on empirical material comprising both oral and written communication (tabloid newspapers), and involved a parallel description of the discourse structure of gossiping in the two corpora, the forms in which it appears, as well as a description of their correlation, inasmuch as was possible.

In order to provide answers to these questions we used the existing knowledge of everyday communication, and of gossiping as a form of social behaviour. The latter we found in various studies in the field of social psychology. The understanding of everyday communication was formed primarily by the view that everyday communication is a pragmatically motivated semantic activity, for the study of which there exist theoretical models of discourse, genre and linguistic analysis. Thus in our research the focus starts on meaning and ends on form, presenting typical examples and means with which gossiping as a form of a specific meaning is shaped and recognized.

2. Defining gossiping as a form of social behaviour, as studies in social psychology have shown, is not at all easy, despite its being familiar to everyone, and easily recognized in speech. Different definitions of gossiping are encountered in the literature, each taking a different vantage point. None of them could be said to be incorrect, nor entirely comprehensive. Taken together, mosaic-like, they cover all the components of its meaning.

A key common thread in all the definitions is that gossiping means uttering bad things about a person who is absent, which has a social function (conveying information; fun, pastime; establishing friendship, creating a sense of intimacy between interlocutors, and exercising social impact via socializing individuals and groups). In most cultures gossiping means

exactly that – saying bad things about another person, or rather saying bad things behind one’s back.

That gossip means the same thing in the Serbian speech community was demonstrated by the analysis of the lexical meaning of the lexeme *ogovarati* present in our descriptive dictionaries, as well as the analysis of the relationship between this lexeme and other lexemes with a similar semantic content (*opanjkavati*, *panjkati*, *klevetati*, *kuditi*, *otrcavati*, *crniti*, etc.). This analysis also showed that terms closest to *ogovaranje* in the Serbian speech community are *klevetanje* and *kuđenje*, with some other modes of behaviour being similar as well. Depending on the situation *ogovaranje*, *klevetanje* and *kuđenje* can be equated, but usually so that *ogovaranje* is an umbrella term which encompasses these three modes of behaviour, as well as all other similar behaviours.

When it comes to speech, gossiping is frequently equated with gossip (Serb. *trač*) and rumour (Serb. *glasina*). While gossiping, as a deverbal noun, denotes a speech process, an interaction, gossip and rumour denote the content of the utterance, i.e. the information which is being exchanged in the speech process. The proximity of these terms is thus based on the logical relationship between a speech process and the thing thereby created, which in lexical semantics is called metonymy.

On the other hand, *gossip* and *rumour* meaning “an unsubstantiated, uncomfortable, delicate piece of information, a lie” are synonymous. However *gossip* is much more frequently used in Serbian to refer to claims related to a person’s private and family life, which are shameful, and which cause general public excitement, disgust, consternation, etc. *Rumours* refer to claims which relate to other domains of one’s life, and which can cause fear, disbelief, hate, etc. They can refer to an individual as well as to a group.

The proximity between gossiping and other similar types of speech behaviour, and the possibility of its functioning as an umbrella term, leads us to conclude that we can speak about gossiping both in a narrow and a broad sense. The latter encompasses all the types of speech behaviour that involve speaking ill about someone, whereas the former refers to the speech behaviour that realizes that semantic component, but differs from other types when it comes to certain communicative, pragmatic and linguistic features.

3. Thus our research on gossiping focused precisely on these features.

3.1. For delineating the communicative features of gossiping we used Jakobson’s communication model. Using it we showed how the message gets interpreted in gossiping as a communicative act, who the addresser and the

addressee of the message are, who can play the role of the referent, and how the message can be conveyed in terms of channel and code. We also showed that, depending on the factors cited above, gossiping as a communicative act can have four different functions:

- 1) emotive – displaying a negative attitude of the addresser towards the message content and its referent, i.e. the person who is absent.
- 2) conative – the message conveyed aims to influence its addressee, making him/her think about the referent the same way the addresser does. In other words making the interlocutor adopt a negative attitude about the person being gossiped about, and further, making the interlocutor, like the speaker, speak and think bad things about the referent.
- 3) referential – the addresser states facts about the absent person's appearance, behaviour and life in general, and conveys details about the person the addressee either didn't previously know, or if he/she did, they are now put into different light and viewed from a new perspective.
- 4) phatic – through gossiping the interlocutors become closer, form bonds, become friends etc.

Depending on the situation one of these usually prevails.

3.2. Using pragmatic parameters we designated gossiping as a speech act – an assertive according to Searle's classification, and a verdictive according to Austin's. Relying on Searle's view that every speech act follows certain constitutive and regulative rules, we described a series of semantic-pragmatic components of gossiping. The aim was to determine the rules necessary for the realization of gossiping in the narrow sense, thereby drawing a line between gossiping and other similar speech behaviours, and properly defining gossiping, seeing as it differs from similar speech behaviour precisely in its pragmatic properties.

3.3. Gossiping is also recognized by the use of lexical-grammatical means used for evaluation, qualification and quantification, but also for expressiveness. Certain linguistic means appear in regular forms which makes it possible to identify gossiping by the use of set expressions to initiate and terminate it. Identifying, extracting and describing these set forms made it possible to see gossiping as a speech genre, in the Bakhtinian sense of the word. We substantiated this hypothesis by textual parameters as well as highlighting the required elements of its discourse structure (focusing on a person, deviant behaviour and pejorative evaluation), the same way it was done by Eggins and Slade.

4. Taking into account the dynamic nature of communication, however, we cannot speak of a single genre form of gossiping, but about multiple forms. We found the morphological instability and inconsistency of this genre redolent of Fairclough's view of genre, according to which one can define genres based on different level of abstractness. Seen in this way, gossiping would constitute an abstract genre form, and its concretization, i.e. gossiping manifested in a specific situation (in the shape of a story, anecdote, exemplum, report, news etc.) would be its situational genre form.

We outlined ten different situational genre forms in which gossiping manifests in spoken communication. Those are narrative form, descriptive form, anecdote, exemplum, news, report, warning, criticism, allusion and commentary. In tabloid press, gossiping was manifested in genres typical of the journalistic mode of expression such as a news report, an article, or an interview, but also in the form not typical of the media: a multiple choice test, spot the difference game, a piece written in verse, a poem, a fashion review, or a comic strip.

There exists, however, a certain overlap between oral and written gossip when it comes to genre forms. News and report, albeit journalistic genres, can be found in oral communication as well. On the other hand, narrative and descriptive forms characteristic of oral communication are found in the so-called analytical newspaper article. Similarly, anecdote, allusion and various humorous and ironic commentaries from oral communication are found in those newspaper articles which use different means to achieve expressiveness (multiple choice test, spot the difference game, piece written in verse, poem, fashion review, comic strip).

Oral gossip that comes in the form of a warning, however, has no equivalent in newspaper gossiping. It, unlike other forms of gossiping, places the interlocutor, his/her interest and well-being in the focus. Thus the speaker, gossiping about another person, tries to protect the interlocutor, pointing his/her attention to the absent person as a potential source of harm etc. This kind of gossip is only possible in oral communication, because the person being gossiped about and the interlocutor are in an active relationship – they know each other, maintain contact, are in a relationship of some kind (friends, relatives, coworkers, etc.).

5. Regarding the discourse structure of gossiping, we noticed great similarities between oral gossip and tabloid gossip.

FOCUS ON THE ABSENT PERSON. Both in oral and written gossiping, there are three ways of focusing on someone: direct, indirect (evasive, roundabout) and incidental (accidental).

The speaker focuses directly on the third person when he/she does not hide the intention to gossip. In the oral communication, he/she does it by not avoiding evasiveness when speaking ill of the absent person — does not hide his/her identity, mentions his/her name, although it is sometimes sufficient to say *he* or *she* in order to know who is being discussed; mentions all the bad actions and deeds of that person, and judges him/her in a negative way. The interlocutor recognizes the speaker's intention based on the context, their common knowledge about the absent person, speaker's intonation, facial expressions, or any other gesture, thus the communication can flow smoothly. The sentences illustrating the direct focus on the absent person are such as the following: *Hey, let me tell you a gossip; Have you heard the news?; Have you heard that X ...* etc. These are used by the speaker to start gossiping.

In the tabloids, direct focus on the absent person can be found on the macroplan. There is no hidden intention that they will gossip about celebrities and this can be seen from the fact that all text elements (headlines / titles, text and photographs) often coordinate. Headlines mostly say the name of the person in focus and include a pejorative evaluation, announcing a troubling situation. In the text, this situation is described, explained, argued, commented on, while the photograph of the person being discussed only confirms his/her identity, or very often supports the main highlights of the text. The intention of the tabloid press (journalists) therefore is very clear. Even when there is no real foundation for that, the author of the tabloid text organizes the text in such a way that it sounds like spreading gossip or rumour.

When the speaker hides his/her intention to gossip, he/she evades mentioning the so-called third person in the conversation. The third person is usually talked about vaguely, generally, apparently kindly, in a well-meaning way. In written rumour, the evasive gossiping can most frequently be found in the texts which resemble the newscast format, e.g. the news. Additionally, the analysis has shown that the news in tabloids is generally subjectivized, thus it can be said that there are almost no texts in the yellow press which are not targeting the person they are about.

When someone incidentally, while talking about something else, mentions the absent person, he/she can become the focus of gossiping. We have called this gossip incidental, or accidental gossip. In the oral communication, it can be recognized by the following expressions: *Since I've mentioned X; When talking of X; Since you've mentioned X; Hey, now you've reminded me to tell you something* etc. In tabloid texts, celebrities can become the topic of incidental gossiping when a relation between them and

other celebrities can be found based on certain similarities, or on any other grounds. In such texts, the author's main intention is to talk about someone else, which is clearly indicated in the title (where the name is mentioned), or by a photograph, but the author cannot avoid mentioning other public person(s). Thus, other public persons come into focus of the gossip despite not being the main topic of the text. For instance, incidental focusing can be found in the texts enumerating the celebrities who, besides the person mentioned in the title, have done something (e.g. have undergone plastic surgery).

DEVIATING BEHAVIOUR. Eggins and Slade have classified all deviating behaviour into three categories:

- 1) behaviour which is in some way unusual, untypical or unexpected for the speaker;
- 2) behaviour whose manifestation the speaker defines as overdoing, and
- 3) behaviour which is inappropriate, unacceptable for a social community addressed by an individual, i.e. the speaker.

The unusual, untypical or unexpected behavior in the oral gossiping involves different verbal insults, somebody else's success, somebody else's ignorance, unprofessionalism, stupidity, physical appearance, a lack of manifestation of sexual desire, being introvert, etc. In tabloids, it involves changes of marital status, break-ups, new relationships, troublesome relations with colleagues, poor taste for clothes, unusual behaviour on the stage or outside, changes in looks, new activities, novelties regarding work, life, etc.

In oral gossiping, overdoing is seen as showing enormous concern, gentleness or familiarity which can grow into intrusion, false, insincere kindness, or showing huge carelessness or ruthlessness which grows into impudence, or caring too much about oneself which grows into explicit selfishness, egotism, or hypochondria, inclination to long visits, long talking which can grow into inclination to bore other people, etc. In the context of overdoing, tabloids most often discuss the amounts of money the celebrities earn, huge earnings, spending money on clothes, jewelry, cars, journeys, etc.

Both in oral and written gossiping, the inappropriate and socially unacceptable behavior is viewed like the behavior discrediting someone as a humane, moral, or religious person. For instance, it can be someone's inclination to deceitfulness, vices, intrigues, illegal business, breaking the law, adultery, infidelity, prohibited sexual relationships, etc.

Which linguistic resources will be employed to illustrate the mentioned behaviour depends on the type of the behaviour. The analysis has shown that linguistic resources are various and that they are not limited to one linguistic level, thus we have analyzed them through verbal techniques and strategies (estrangement, confronting, grading) which the speakers have used to verbally express their communicative intention. In all cases, the speaker's communicative intention came down to the confrontation between the person being gossiped about and the speaker, i.e. to polarize the conversation content into 'bad' and 'good'. 'Bad' is everything related to the person being gossiped about, whereas 'good' is everything related to the speaker.

When describing unusual, untypical behaviour, linguistic resources for pointing out the opposition between what should have happened and what happened are mostly used, or between what is usual and what is unusual, or between the speaker's perspective and the perspective of the person in focus, etc. To illustrate the behaviour described as overdoing, linguistic resources of quantification are used (quantities, measures, degrees, intensity, grading, etc). The inappropriate and socially unacceptable behaviour is indicated as an offence that should be chastised, combated, or stigmatized, and the persons in focus ought to be punished. Therefore, in this type of gossiping, the stress is not on pejorative evaluation which is subjective and based on the criteria such as 'I like / I don't like, I love / I don't love', but on the axiological evaluation based on the evaluation such as 'good / bad, right / wrong, appropriate / inappropriate' etc.

PEJORATIVE EVALUATION. Pejorative evaluation is an essential element of gossiping, intertwining all its discourse elements, so that speaking about other discourse elements of gossiping includes talking about pejorative evaluation. In addition, since we have taken over Martin's model of evaluation language research, we have regarded the pejorative evaluation through several semantic categories. We have viewed it through the speaker's judgments of the behavior of the person in focus, evaluation (assessment) of his/her appearance and personality, descriptions of the speaker's affective state itself and the person being discussed, and the ways the speaker quotes somebody else's words.

Eggs and Slade define speaker's judgments, assessments of the person in focus and judgments of his/her behavior as verbal strategies of offensive, aggressive nature, because they are targeted against the person being gossiped about (the offence-oriented strategies), while the sentences in which the speaker talks about his/her emotions are defined as strategies directed towards the interlocutor himself/herself (the gossip-oriented strategies) (Eggs & Slade 2006: 301–302).

Regarding the abovementioned categories of pejorative evaluation, the observations deriving from our analysis are the following.

INTRODUCING THE PERSON IN FOCUS (ASSESSMENTS and JUDGMENTS). Speech acts hinting at the assessments and judgments of the person in focus (his/her personality, character, physical appearance), like *He is very strange*, *He is a trickster* etc. are characterized by a simpler predicational-argumentative structure, which can be represented in the following way:

X is + nominal / adjectival unit referring to negative habits of the person,

i.e.,

X is not + nominal / adjectival unit referring to positive habits of the person.

This predicational-argumentative structure does not have to be explicitly given. It can be built into the semantic structure of a speech act; in other words, it can be recognized in its deep structure. (*Какав лудак!* (*What a fool!*) → *Он је лудак* (*He is a fool*). According to our corpus, such speech acts occur very frequently in oral communication. They clearly qualify the person who is gossiped about. However, in the yellow press, journalists do not want to be clear, but rather open-ended and only hint at things, so that the reader's curiosity and imagination are only excited by a veil of secrecy. This is why tabloid journalists make use of some more effective and more expressive linguistic means compared to the "usual speech acts". Hence, it seems more effective for them to refer to the person in focus using a label or a specially designed name than ascribe explicit qualifications to them. For instance, a reference to a person's physical appearance (*attractive brunette*), their origin (*a famous Belgrade lady*), their profession (*a famous folk singer*), etc.

INTRODUCING BEHAVIOUR (JUDGMENTS). The same applies to the qualifications of behaviour. In written gossip, a person's behaviour is very rarely explicitly stated, compared to the oral form of gossip (*It's horrific!*, *It's terrible!*, *It's unbelievable!*, *It's unheard of!*, etc.). The predicational-argumentative structure of these acts can be represented in the following way:

It's + nominal / adjectival unit referring to a negative qualification

i.e.,

It's not + nominal / adjectival unit referring to a positive qualification.

Factographic and chronological descriptions of the behaviour are much more effective, mostly due to the details in them that can add power to the story.

On the other hand, we also noticed that both forms of gossiping very often carry additional comments. Expectedly, such comments hint at evaluation, but they are longer, more analytical and more informative. Based on these comments and the given context, we can derive the attitude of the speaker towards the behaviour in question. These additional comments are usually based on the cause and effect relationship created by the repetitiveness of the situation, an earlier experience, a typical behaviour of a person, an earlier episode of a deviating behaviour, an opinion, and the like. These comments occur in the gossip discourse carrying various communicative functions, e.g. to clarify an earlier statement about a situation, to show resentment, wonderment, disapproval, to point out the specific characteristics of the deviating behaviour or causes of such behaviour and their consequences, etc.

AFFECTIVE BEHAVIOUR. A speaker usually speaks about such psycho-physical and emotional behaviour as though it was somewhat strenuous, hard, painful, or sickly, nauseous, hopeless, fearsome, emotionally unsatisfactory or lacking understanding, etc. (*I am sick of him, He's really getting on my nerves*, etc). The speaker often talks about what he/she would do in such a situation or what he/she has done under such circumstances.

Tabloid journalists tend to describe the mood of the person gossiped about at the moment when that person has done or said something (*X says laughing, X says regrettingly*). The illocution of these words is often twisted for that purpose so as they sound worried, scared, etc. Their words can also be twisted for other reasons, e.g. to ascribe a deviating behaviour, to ridicule or humiliate the person in question, etc.

QUOTING SOMEBODY ELSE'S WORDS. The ways a speaker quotes words of the person in focus show the attitude of the speaker towards that person. The quoted words usually represent the deviating behaviour that is gossiped about. Martin claims that the speaker can have three different types of attitude towards the quoted words (Martin 2004h): a neutral attitude, a supportive attitude, and an unsupportive attitude. In gossiping, the speaker invariably shows his/her negative attitude towards the content of the quoted words, and refers to them as insulting, shameful, untrue, worthless, empty, uninteresting, etc. These show disrespect towards the person in question, or speaker's aggravation towards that same person, etc.

In conclusion, the strategies of speech for expressing discourse elements of gossiping remain unchanged both in the form of oral and written gossip, and the differences that arise in the use of linguistic means originate from the nature of the medium in which gossiping is realized, or from the nature of the relationship between the interlocutors. Namely, in oral gossip,

the interlocutors are partners, creating the discourse structure together. The influence of the interlocutor on the development of the discourse structure was prehypoththesized in our research as an important difference between oral and written gossiping. Our analysis shows that the interlocutor's role is very important, and the level of his activity in communication influences the success of gossiping. Gossiping in newspapers is different to the effect that the speaker does not think of the reader as a partner, but rather as a consumer, i.e. as a recipient of the text, later using the information provided in a specific way. In oral communication, the person in focus is absent. However, in the communication realized between the journalist and the reader, the person in focus is present as one of the potential readers. For all these reasons, gossiping in newspapers takes the communicative effect into account more than it is the case in oral gossiping. On the formal level of tabloids this is further strengthened by a tendency to be more dramatic (with the help of visual and verbal code), and more semantically affective.

Therefore, gossiping in newspapers has a predominant expressive linguistic function, whereas oral gossiping is characterized by a conative one. The conative function of oral gossiping is specifically reinforced by the fact that the speaker can warn his/her interlocutor of a danger brought about by a third person, but also chide him/her for the inability to notice their bad behaviour.

6. By looking at gossiping from different perspectives, we have tried to describe this phenomenon as presented in various non-linguistic and linguistic research, so as to transform it to the metalanguage of linguistics. The main objective of this research was to describe gossiping in the context of speech genres, which would throw some new light not only on speech genres, but also on everyday communication.

Translated by

Mirjana Daničić, Andrej Bjelaković and Biljana Čubrović

XI. ЛИТЕРАТУРА

- Ајдема и др. 1994: Iedema R., S. Feez, P. White. Appraisal and Journalistic Discourse. *Media Literacy*. Sydney.
- Ашић и Станојевић 2007: Т. Ашић, V. Stanojević. Kritička analiza diskursa učesnika serijala *Veliki brat*. [u:] *Jezik, književnost, politika*. Niš: Univerzitet u Nišu, 99–115.
- Баблиц 1989: W. Bublitz. Topical Coherence in Spoken Discourse. *Studia Anglica Posnaniensia XXII*, 31–51.
- Бахтин 1980: М. Бахтин. Problem govornih žanrova. *Treći program Radio Beograda IV*, 230–270.
- Бахтин 1980а: М. Бахтин. *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit.
- Бацевич 2005: Ф. Бацевич. *Лингвистична генологија: проблеми і перспективи*. Львів: Паис.
- Бергелсон 2007: М. Б. Бергельсон. Социокультурная мотивированность нарративов. [у:] *Труды международной конференции „Диалог 2007“*, Бекасово, 30 мая–3 июня 2007. г. 38–43. Доступно на: www.dialog-21.ru/dialog2007/materials/html/06.htm
- Бергман 1993: J. R. Bergmann. *Discreet Indiscretions: The Social Organization of Gossip*. New York: Aldine de Gruyter.
- Бес 2007: В. Bös. Dispensation in Contemporary British Newspapers: informal reference to persons. [in:] *Critical Discourse Analysis of Media Texts* [eds. Paniuagua, J. M. B. et al.], Universitat de València, 127–141.
- Богдановић 1998: Н. Богдановић. Псовка наша насушна. [у:] *Опцена лексика*. Ниш: Просвета, 11–17.
- Боксер и Кортез-Конде 1997: D. Boxer and F. Cortés-Conde. From bonding to biting: Conversational joking and identity display. *Journal of Pragmatics* 27, 275–294.
- Браун и Левинсон 1987: P. Brown and S. Levinson. *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
- Валић-Недельковић 2009: D. Valić-Nedeljković. Tabloidizacija medija u Srbiji. *Medijski dijalozi*, vol. 2, br. 3, 15–25.
- Ван Дејк 1988: Т. А. van Dijk. *News Analysis*. Hillsdale, New York: Lawrence Erlbaum.
- Ван Купевелт 1995: J. van Kuppevelt. Discourse structure, topicality and questioning. *Journal of Linguistics* 31, 109–147.
- Васић 1983: V. Vasić. *Govor sa sestrom i bratom*. Novi Sad: Filozofski fakultet i Institut za južnoslovenske jezike.

- Васић 1995: V. Vasić. *Novinski reklamni oglas. Studija iz kontekstualne lingvistike*. Veternik: LDI.
- Велчић 1987: М. Velčić. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Вукићевић 2005: Д. Вукићевић. Цитатност наспрот миметизму у делу Стевана Сремца. *Градина* 8. Ниш, 26–42.
- Габидулина 2007: А. Р. Габидулина. Жанри речи и жанри дискурса: к проблеме терминологије, 370–371. Доступно на: www.philol.msu.ru/~rlc2007/pdf/13.pdf
- Гофман 1981: Е. Goffman. *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Гофман 2000: Е. Goffman. *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Београд: Георетика.
- Грицкат 1966: И. Грицкат. Наслови — посебна категорија речи. *Наш језик XV/1–2*, 77–95.
- Де Богранд и Дреслер 1981: R. de Beaugrande, W. U. Dressler. *Introduction to text linguistics*. London: Longman.
- Дементјев 2002: В. В. Дементьев. Коммуникативна генристика: речеве жанри как средство формализации социального взаимодействия. *Жанри речи*, вып. 3, 18–40.
- Дементјев 2007: Изучение речевых жанров в России: Аспект формализации социального взаимодействия. *Антология речевых жанров: повседневная коммуникация*. Москва: Лабиринт, 39–61
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Дубин 1992: Б. В. Дубин. „Слухи как социально-психологический феномен“. *Вопр. психологии*. Доступно на: http://www.portalus.ru/modules/psychology/show_archi_ves.php?subaction=showfull&id=1107177164&archive=1120045935&startfrom=&ucat=27&
- Ђорђевић 2006: Т. Đorđević. Masovni medijumi i njihova uloga u estetizaciji trivijalnog. *СМ: часопис за управљање комуникацијом = communication management quarterly, br. 1, godina 1*, 19–31.
- Ђурић 2003: Д. Ђурић. *Новинарски лексикон*. Београд: Новости.
- Егинс и Слејд 2006: S. Eggins, D. Slade. *Analysing Casual Conversation*. London: Equinox.
- Ејнсворт-Вон 2008: N. Ainsworth-Vaughn. The Discourse of Medical Encounters. [in:] *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton). Oxford: Blackwell Publishing, 453–469.
- ЕКСЈ: Електронски корпус савременог српског језика, доступан на: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/>
- Елerton 1996: D. J Allerton. Proper names and definite description with the same reference: A pragmatic choice for language users, *Journal of Pragmatics* 25 (5), 621–633.
- Енци. Лекс. 1–3: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda I–VI*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1966–1969.
- Енци. Правосл. 1–3: *Енциклопедија православља I–III*. Београд: Савремена администрација, 2002.

- Звонаревић 1989: М. Zvonarević. *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Златковић 2007: Б. Златковић. Усмена народна анегдота. *Књижевност и језик* 54/3–4, 281–289.
- Ивић 2001а: М. Ivić. *Pravci u lingvistici (1)*, deveto izdanje. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa.
- Ивић 2001б: М. Ivić. *Pravci u lingvistici (2)*, deveto izdanje. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa.
- Итјул и Андерсон 2001: В. D. Itjul, D. A. Anderson. *Pisanje vesti i izveštavanje za današnje medije*. Beograd: Medija centar.
- Јаворски и Купланд 2005: А. Jaworski, J. Coupland. Othering in gossip: you go out you have a laugh and you can pull yeah okay but like ... *Language in Society* 34, 667–694.
- Јакобсон 1966: R. Jakobson. *Lingvistika i poetika*. Beograd: Nolit.
- Јерковић 1977: S. Yerkovich. Gossiping as a Way of Speaking. *Journal of Communication* 27 (1), 192–196.
- Јовичић 2008: З. Јовичић. Символи моћи у фатичкој размени у институционалном дискурсу. *Српски језик* 13/1–2, 575–581.
- Јунг 2003: К. G. Jung. *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*. Beograd: Atos.
- Карауза 2007: Е. Karaouza. Al-Hussayyen: Innocent or Guilty? A study on some of the linguistic devices that journalists use for shaping public opinion. [in:] *Critical Discourse Analysis of Media Texts* [eds. Paniuagua, J. M. B. et al.], Universitat de València, 187–194.
- Катнић-Бакаршић 2001: М. Katnić-Bakaršić. *Stilistika*. Sarajevo: Ljiljan.
- Кибрик 2003: А. А. Кибрик. *Анализ дискурса в когнитивной перспективе*. Москва: РАН.
- Кибрик 2009: А. А. Кибрик. Модус, жанр и друге параметри класификации дискурсов. *Вопросы языкознания* 2, 3–21.
- Кин 1995: Ц. Кин, *Медији и демократија*. Београд: Филип Вишњић.
- Кларк 2007: С. М. de B. Clark. Dodging the bullets and the brickbats: The embedded voice in Iraq war. [in:] *Critical Discourse Analysis of Media Texts* [eds. Paniuagua, J. M. B. et al.], Universitat de València, 39–52.
- Кликовац 2005: Д. Кликовац. О стилу Радосава Бошковића: комуникација са читаоцем. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 34/1, 141–153.
- Кликовац 2008: D. Klikovac. О језичким варијететима насталим према медијуму остварења (говор – писанје) и о терминима који их означавају. *Jezik i moć*. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa, 147–185.
- Кликовац 2009: Д. Кликовац. Прилог критичкој анализи конверзације: дискурс моћи у лекарској ординацији. *Научни састанак слависта у Вукове дане* 38/3, 33–80.
- Кљајић 2009: V. Kljajić. *Intervju: u štampi, u on-line magazinima, na internetu*. Beograd: Fakultet političkih nauka / Čigoja štampa.
- Ковачевић 1998: М. Ковачевић. *Синтакса сложене реченице у српском језику*. Београд: Друштво „Рашка школа“.

- Ковачевић 2009: М. Ковачевић. *Огледи из српске синтаксе*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Кожина 1999: М. Н. Кожина. Речевой жанр и речевой акт (некоторые аспекты проблемы). *Жанры речи*, вып. 2, 52–61.
- Константиновић 2004: R. Konstantinović. *Filosofija palanke*. Beograd: Otkrovenje.
- Коутс 1996: J. Coates. *Women's Talk*. London: Blackwell.
- Коутс и Камерон 1998: J. Coates, D. Cameron. Gossip revisited: language in all-female groups. [in:] *Women in their Speech Communities*. London: Longman, 94–122.
- Крамарић 1989: Z. Kramarić. Između pragmatičkog i apragmatičkog. [u:] *Uvod u naratologiju*. Osijek: Revija, 9–41.
- Крејдлин и Самохин 2003: Г. Е. Крејдлин, М. В. Самохин. Слухи, сплетна, молва — гармония и беспорядок. *Логический анализ языка. Космос и хаос: концептуальные поля порядка и беспорядка*, Москва: Российская академия наук, Институт языкознания, 117–157.
- Кремадес 2007: P. S. Cremades. An overview of the Critical Discourse Analysis Approach to Mass Communication. [in:] *Critical Discourse Analysis of Media Texts* [eds. Panaiuga B. J. M. et al.], Universitat de Valencia, 17–38.
- Кук-Гамперц 1979: J. Cook-Gumperz. Communication with Young Children in the Home. *Theory into Practice XVIII / 4*, 207–214.
- Лабов 1972: W. Labov. *Language in The Inner City*. Philadelphia: University of Pensilvania Press.
- Лабов и Валецки 1997: W. Labov, J. Waletzky. Narrative analysis: Oral versions of personal experience. *Journal of Narrative and Life History* 7, 3–38.
- Лакић 2005: И. Лакић. *Дискурс писаних медија о рату* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.
- Лакић 1999: I. Lakić. *Analiza žanra: diskurs jezika struke*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore i Institut za strane jezike.
- Левин и Кимел 1977: J. Levin, A. J. Kimmel. Gossip columns: Media small talk. *Journal of Communication* 27, 169–175.
- Левинсон 1983: S. C. Levinson. *Pragmatics*. Cambridge.
- Ламсден 2008: D. Lumsden. Kinds of conversational cooperation. *Journal of Pragmatics* 40, 1896–1908.
- Лицен 1987: М. Лицен. *Govorni čin direktiva i njihova jezička realizacija u nemačkom i srpskohrvatskom jeziku*. Novi Sad: Radovi Instituta za strane jezike i književnost.
- Лукач 1998: S. Lukač. Objektivno i subjektivno. [u:] *Savremeno novinarstvo*. Beograd: Čigoja štampa, 7–13.
- Љубинковић 1994: Н. Љубинковић. Од историје до 'народне историје' — Карађорђево недовршено прелазак из живота у мит. [у:] *Карађорђе у епу и историју*, Велика Плана, 57–78.
- Малмкјер 2004: K. Malmkjær (eds). *The Linguistics Encyclopedia*, second edition. London and New York: Routledge.

- Мартин 2000: J. R. Martin. Beyond exchange: Appraisal Systems in English. *Evaluation in Text* (eds. S. Hunston and G. Thompson). Oxford: Oxford University Press, 142–175.
- Мартин 2004а: J. R. Martin. *Appraisal: An Overview: Introduction: the origins of the Appraisal framework*. Доступно на www.grammatics.com/appraisal
- Мартин 2004б: J. R. Martin. *Attitude/Affect*. Доступно на www.grammatics.com/appraisal
- Мартин 2004в: J. R. Martin. *Attitude/Judgement*. Доступно на www.grammatics.com/appraisal
- Мартин 2004г: J. R. Martin. *Attitude/Appreciation*. Доступно на www.grammatics.com/appraisal
- Мартин 2004д: J. R. Martin. *Intertextual positioning*. Доступно на www.grammatics.com/appraisal
- Мартин 2004ђ: J. R. Martin. *Engagement and Dialogistic Positioning*. Доступно на www.grammatics.com/appraisal
- Мартин 2008: J. R. Martin. Cohesion and Texture. [in:] *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton). Oxford: Blackwell Publishing, 35–53.
- Матијашевић Ј. 1997: Ј. Матијашевић. Из семантике глагола руског и српског језика (оцена у говорном чину). *Славистика I*, 31–36.
- Матијашевић Р. 1980: Р. Матијашевић. Bahtinova teorija govora. [predgovor] *Marksizam i filozofija jezika*. Beograd: Nolit, IX–XL.
- Миливојевић З. 2004: З. Миливојевић. *Emocije: psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Prometej.
- Миливојевић С. 2007: С. Миливојевић. *Tabloidizacija dnevne štampe u Srbiji*. Dostupno na: <http://www.media.ba/msconline/bs/node/1603/pdf>
- Милс 1997: S. Mills. *Discourse*. Routledge.
- Младенов 1980: М. Младенов. *Новинарска стилистика*. Београд: Научна књига.
- Осетрова 2003: Е. В. Осетрова. „Слухи в речевој и језиковој действителности“. *Известия АН. Сер. литературы и языка* 62, № 1, 49–54.
- Остин 1994: Ђ. Л. Остин. *Kako delovati rečima*. Novi Sad: Matica srpska.
- Пањагва и др. 2007: J. M. B. Paniagua et al. *Critical Discourse Analysis of Media Texts*. Universitat de València.
- Пејн 1967: R. Paine. What is gossip about? An alternate hypothesis. *Man: The Journal of the Royal Anthropological Institute* 2, 278–285.
- Пејџ 2003: R. E. Page. An analysis of APPRAISAL in childbirth narratives with special consideration of gender and storytelling style. *Text* 23/2, 211–237.
- Пешић 1997: Ј. Пешић. Analiza diskursa i njen odnos sa psihologijom. *Psihologija* 3, 263–278.
- Пипер 1990: П. Пипер. Граматичке категорије и говорна ситуација у српскохрватском и другим словенским језицима. *Књижевност и језик I*, Београд, 20–31.
- Пипер 2005: П. Пипер. Семантичке категорије у простој реченици: синтаксичка семантика. [у:] *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска, 575–982.

- Половина 1987: V. Polovina. *Leksičko-semantička kohezija u razgovornom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Половина 1996: V. Polovina. *Prilozi za kognitivnu lingvistiku*. Beograd: Filološki fakultet.
- Половина 1999: V. Polovina. *Semantika i tekstlingvistika*. Beograd: Čigoja štampa.
- Поповић Љуб. 1990: Љуб. Поповић. Комуникативни реченични конституенти. *Књижевност и језик 1*, 33–50.
- Поповић Људ. 2005: Људ. Поповић. Комуникативне функције просте реченице. [у:] *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска, 983–1059.
- Почепцов 1990: Г. Г. Почепцов. Слухи как семиотический феномен. *Логика, психология и семиотика: аспекти взаимодействия*, 131–139.
- Прћић 1997: Т. Прћић. *Semantika i pragmatika reči*. Sremski Karlovci / Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Рајсман 1977: А. Rysman. How the 'Gossip' Became a Woman. *Journal of Communication 27*, 176–180.
- Рамшак 2006: М. Ramšak. *Žrtvovanje resnice: opoj zmuzljivih diskretnih nediskretnosti*. Maribor: Litera.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика I–VI*. Нови Сад: Матица српска.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић 2004: С. Ристић. *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић 2007: С. Ристић. Глаголи говорења у функцији локутивних карактеризатора говорног поступка. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику L*, 793–803.
- РКТ: *Rečnik književnih termina*. Beograd: Nolit, 1992.
- Рогановић 2004: М. Roganović. *Nastanak, razvoj i suzbijanje glasina*. [у:] *Etika javne reči u medijima i politici*. Beograd: Centar za liberalno-demokratske studije, 195–204.
- Савић 1992: S. Savić. Pragmatični aspekt vremena u naraciji u srpskohrvatskom standardnom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 20*, 149–155.
- Савић 1993: S. Savić. *Diskurs analiza*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Савић и Митро 1998: S. Savić, V. Mitro. *Psovke u srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Савић и Половина 1989: S. Savić, V. Polovina. *Razgovorni srpskohrvatski jezik*. Novi Sad: Institut za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta.
- Сайфулина 2008: Э. Р. Сайфулина. Сплетня, Ссора, Лесть и др. как негативно оцениваемые речевые жанры (на примере пословиц о речевом поведении). *Вестник Башкирского университета 13/4*, 986–989.
- Салс 1977: J. M. Suls. Gossip as Social Comparison. *Journal of Communication 27*, 164–168.
- Сальникова 2009: Ю. А. Сальникова. Проблема оценочных речевых актов в лингвопрагматической концепции. *Вестник ДВГСА*, серия 1, Гуманитарные науки, № 1 (2), 110–116.

- Свејлз 1990: J. Swales. *Genre Analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Седов 2004: К. Ф. Седов. *Дискурс и личност. Еволуција комуникативной личности*. Москва.
- Серенчеш 2004: Ž. Serenčeš. Po čemu su domaći tabloidi specifični. *Dosije 14*, NUNS. Dostupno na www.nuns.rs/dosije/14/06.jsp
- Серл 1986: Ц. Р. Серл. Класификација иллокутивних актова. *Новое в зарубежной лингвистике 17*, 170–194.
- Серл 1991: Dž. Serl. *Govorni činovi*. Beograd: Nolit.
- Синтакса 2005: *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (у редакцији М. Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ / Београдска књига / Матица српска.
- Славковић 1979: Д. Славковић. Облици новинарског изражавања. [у:] *Лексикон новинарства*. Београд: Савремена администрација.
- Станић 2009: И. Станић. Трач и оговарање — од забаве до клевете. *Педагошка стварност 1–2*, 235–255.
- Станојчић и Поповић 2008: Ж. Станојчић, Љуб. Поповић. *Граматика српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевић 1997: S. Stević. *Analiza konverzације*. Beograd: Filološki fakultet.
- Танен 1997: D. Tannen. *Svetovi žene i muškarca*. Beograd: Esoteria [prevod dela: *You Just Don't Understand*, Deborah Tannen].
- Тиригина 2005: В. А. Тырыгина. К интегративной концепции жанра. *Вестник СамГУ № 4 (38)*, 116–126.
- Тодоровић 2002: N. Todorović. *Interpretativno i istraživačko novinarstvo*. Beograd: Čigoja štampa.
- Тодоровић 2006: N. Todorović. Tabloidni žurnalizam. *CM: časopis za upravljanje komuniciranjem = communication management quarterly, br. 1, godina 1*, Novi Sad – Beograd, 19–31.
- Тошовић 2002: Б. Тошовић. *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига.
- Требјешанин 2001: Ž. Trebješanin. *Rečnik psihologije*. Beograd: Stubovi kulture.
- Фајн 1985: G. A. Fine. Rumors and Gossiping. *Handbook of Discourse Analysis, Vol. 3*, London and Orlando, Fla.: Academic Press, 223–237.
- Фајн и Росноу 1978: G. A. Fine, R. L. Rosnow. Gossip, gossipers, gossiping. *Personality and Social Psychology Bulletin 4*, 161–168.
- Ферклаф 2004: N. Fairclough. *Analysing Discourse: Textual Analysis for social research*. New York: Routledge.
- Фестингер 1954: L. Festinger. A Theory of Social Comparison Processes. *Human Relations 7*, 117–140.
- Флајшман 2008: S. Fleischman. Language and Medicine. [in:] *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton). Oxford: Blackwell Publishing, 470–502.
- Фомина 2007: Ю. А. Фомина. Аспекти изучения языковой оценки. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение № 20*, 149–156.

- Формановска 1987: Н. И. Формановская. *Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты*. Москва.
- Фостер 2004: E. Foster. Research on Gossip: Taxonomy, Methods, and Future Directions. *Review of General Psychology*, 8 (2), 78–99.
- Халидеј и Хасан 1976: M. A. K. Halliday, R. Hasan. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Хасан 1984: R. Hasan. The nursery tale as a genre. *Nottingham Linguistics Circular* 13, 71–102.
- Џонстон 2008: В. Johnstone. „Discourse Analysis and Narrative“. [in:] *The Handbook of Discourse Analysis* (eds. D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton). Oxford: Blackwell Publishing, 635–649.
- Шевалије и Гербран 1994: J Chevalier, A. Gheerbrant. *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske / Mladost.
- Шифрин и др. 2001: *The Handbook of Discourse Analysis* (ed. D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton). Oxford: Blackwell Publishing.
- Шкиљан 1998: D. Škiljan. *Javni jezik*. Biblioteka XX vek. Beograd: Čigoja štampa.
- Шмелева 2006: Т. В. Шмелева. Жанроведение? Генристика? Генология?. [у:] *Речевое общение: специализированный вестник, Вып. 8–9 (16–7)*. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, (под ред. А. П. Сковородникова), 121–127. Доступно на library.krasu.ru/ft/_articles/0114396.pdf
- Шчербаков 2006: А. В. Щербаков. О системном представлении жанрового поля языка/речи (на материале газетно-публицистических жанров). Доступно на <http://lib.krasu.ru/resources.php3?menu1=socspeach &menu2=2006-16-17>

ХИ. РЕГИСТАР ПОЈМОВА

алузија 104, 109, 188
анализа конверзације 18, 20
анегдота 104, 165, 169, 191
асертивни говорни чин 70, 72, 73, 75
афект 37, 39, 41, 42, 50, 124, 131, 245
вердиктивни говорни чин (чин оцене) 70
вест 104, 176, 191, 262, 279, 294
гласине 58–60, 79
говор о другоме 15, 85
говор против другогa 15, 85
говорни жанр 18, 19, 27, 30–36, 91–93
говорни чин 56, 57, 70–74
говорникова намера 26, 102
девијантно понашање 98–100, 110–112, 117–119, 121–123, 131, 134, 203, 215, 216
дескриптивна форма 104, 127, 160, 165, 191
дијалог 25
дијалогизација говора 37, 47, 134
дискурс 30, 31, 92, 93
дискурсна заједница 31, 32
дискурсна структура оговарања 18, 89, 98, 105, 135, 190, 274, 283
друштвене функције оговарања 16
евалуативни садржај оговарања 14
евалуација у језику 23, 24, 36, 50, 75
егземплум 104, 165, 172, 191
експресивни говорни чин (експресив) 73, 135
жанровски облик (жанровска форма) 26, 75, 104, 128, 135, 143, 159, 173, 262, 315
жута (таблоидна) штампа 20, 21, 67, 68, 76, 104, 258
извештај 104, 178, 191, 262, 267
интервју 104, 262, 292
интертекстуалност 37, 44, 92
исказ 25
квалификативност (квалификација) 75, 126, 127, 166, 168
квантификација 75, 210
клеветање 22, 56
коментар 104, 190, 262
комуникативне функције оговарања 69
комуникативно понашање 20

комуникациска схема оговарања 66
кооперативност (сараднички став, аспект) 152, 156, 182
кохезија 93, 97
кохерентност 93, 97
критичка анализа дискурса 20, 224
куђење 56
метатекст 94
навођење извора 45
наглашавање (истицање) 37, 43, 126
наративна форма (наратив) 104, 159, 190
наслов новинског текста 77, 193, 195, 198, 207, 221, 259, 282
оговарање 11, 12, 17, 19, 53
оцена у језику 23
пејоративно вредновање (пејоративна евалуација) 98, 118, 120, 123, 134, 216, 257
прагматика 20
прагматичка структура оговарања 71
преджанр 32
прекоревање (прекор) 104, 185, 191
прогресивно развијање теме 137
пропаганда 77
процена (оцена) 37, 40, 50, 124
псовка (псовање) 73, 82
разговорни језик 11, 19
свакодневна комуникација 19, 51
семиотика 76
ситуациони жанр 32, 103
ситуациони фактори 15
суд 37, 42, 50, 124, 128, 234
таблоридизирана штампа 20
таблоридна штампа 20, 258
текст 30, 92, 93
текстуалност 91
теорија говорних жанрова 20, 24, 91
теорија говорних чинова 20, 70
типологија говорних жанрова 27
типски (типични) искази 94, 95, 167, 169, 173, 175, 187, 191
трач 58
треће лице 14
туђе речи (туђи говор) 36, 37, 44–47, 119, 133, 165, 249
укљученост говорника 47
упозорење 104, 182
фактор адресага (саговорника) 15, 135, 157
фокусирање на (трећу, одсутну) особу 98, 105, 134, 143, 193
фотографија 193, 195, 199, 204, 206, 248, 258–261, 271, 282
функционална граматика 20
чланак (аналитички) 104, 262, 272, 294

ХИИ. РЕГИСТАР АУТОРА

- Ајдема, Р. 37, 339
Андерсон, Д. А. 298, 341
Ашић, Т. 51, 339
Баблиц, В. 138, 339
Бахтин, М. 23-32, 35, 44, 46, 102,
134, 339
Бацевич, Ф. 339
Бергелсон, М. Б. 160, 339
Бергман, Ј. Р. 11, 13, 14, 17, 339
Бес, Б. 68, 224, 225, 339
Богдановић, Н. 82, 339
Боксер, Д. 11, 339
Браун, П. 339
Валецки, Ј. 159, 161, 342
Валић-Недељковић, Д. 12, 21, 33,
306, 339
Ван Дејк, Т. А. 193, 339
Ван Купевелт, Ј. 146, 339
Васић, В. 11, 76, 103, 339, 340
Велчић, М. 93, 94, 96, 169, 340
Вукићевић, Д. 12, 97, 102, 340
Габидулина, А. Р. 30, 340
Гербран, А. 81, 83, 346
Гофман, Е. 11, 51, 340
Грицкат, И. 77, 340
Де Богранд, Р. 340
Дементјев, В. В. 34, 340
Драгићевић, Р. 340
Дреслер, В. У. 340
Дубин, Б. В. 11, 18, 340
Ђорђевић, Т. 315, 340
Ђурић, Д. 21, 262, 273, 340
Егинс, С. 11, 12, 18, 37, 40, 43, 50–52,
98, 99, 110, 124, 126, 135, 161,
171–173, 340
Ејнсворт-Вон, Н. 11, 340
Елертон, Д. Ј. 340
Звонаревић, М. 77, 78, 80–82, 84, 341
Златковић, Б. 169–171, 341
Ивић, М. 25, 341
Итјул, Б. Д. 298, 341
Јаворски, А. 115, 341
Јакобсон, Р. 23, 66, 69, 341
Јерковић, С. 12, 13, 15, 18, 135, 341
Јовичић, З. 11, 341
Јунг, К. Г. 81, 84, 341
Камерон, Д. 11, 342
Карауза, Е. 50, 341
Катнић-Бакаршић, М. 30, 44, 224, 341
Кибрик, А. А. 103, 160, 341
Кимел, А. Ј. 18, 342
Кин, Џ. 341
Кларк, К. М. 50, 341
Кликовац, Д. 11, 74, 341
Кљајић, В. 273, 292–294, 341
Ковачевић, М. 126, 341, 342
Кожина, Н. М. 35, 342
Константиновић, Р. 59, 342
Кортез-Конде, Ф. 11, 339
Коутс, Џ. 11, 12, 137, 342
Крамарих, З. 16, 342
Крејдлин, Г. Е. 12, 18, 60, 61, 342
Кремадес, П. С. 77, 258, 342
Кук-Гамперц, Џ. 11, 342
Купланд, Џ. 115, 341
Лабов, В. 159–161, 342
Лакић, И. 31, 32, 342
Ламсден, Д. 342
Левин, Џ. 18, 342
Левинсон, С. 339
Личен, М. 182–184, 342
Лукач, С. 178, 342
Љубинковић, Н. 170, 342
Малмкјер, К. 31, 342

- Мартин, Џ. 24, 36, 37, 39, 40–42,
43–45, 47, 50, 97, 98, 124, 134, 343
Матијашевић, Ј. 55, 343
Матијашевић, Р. 25, 26, 343
Миливојевић, З. 63, 343
Миливојевић, С. 12, 21, 33, 225, 343
Милс, С. 343
Митро, В. 11, 73, 344
Младенов, М. 343
Осетрова, Е. В. 12, 18, 343
Остин, Џ. 23, 70, 343
Пањагва, Х. М. 343
Пејн, Р. 12, 13, 91, 343
Пејц, Р. Е. 50, 343
Пешић, Ј. 343
Пипер, П. 75, 117, 343
Половина, В. 11, 20, 30, 93, 95, 110,
150, 158, 173, 175, 177, 344
Поповић, Љуб. 101, 344, 345
Поповић, Људ. 72, 344
Почепцов, Г. Г. 12, 18, 83, 344
Прћић, Т. 344
Рајсман, А. 13, 18, 344
Рамшак, М. 12, 203, 344
Ристић, С. 126, 344
Рогановић, М. 12, 60, 344
Росноу, Р. Ј. 13, 14, 81, 345
Савић, С. 11, 20, 73, 150, 158, 164,
173, 344
Сајфулина, Ј. Р. 343
Салс, Џ. М. 12, 81, 344
Салњикова, Ј. А. 73, 344
Самохин, М. В. 12, 18, 60, 61, 342
Свејлз, Џ. 31, 32, 103, 345
Седов, К. Ф. 30, 345
Серенчеш, Ж. 217, 345
Серл, Џ. 23, 70, 345
Славковић, Д. 262, 345
Слејд, Д. 11, 12, 18, 37, 40, 43, 50–52,
98, 99, 110, 124, 126, 135, 161,
171–173, 340
Станић, И. 12, 85, 86, 345
Станојевић, В. 51, 339
Станојчић, Ж. 345
Стевић, С. 94, 143, 156, 345
Танен, Д. 13, 15–17, 81, 83–85, 345
Тиригина, В. А. 33, 34, 92, 345
Тодоровић, Н. 33, 262, 345
Тошовић, Б. 176, 345
Требјешанин, Ж. 81, 84, 345
Фајн, Г. А. 12, 13, 14, 18, 81, 345
Ферклаф, Н. 30, 32, 103, 345
Фестингер, Ј. 12, 345
Флајшман, С. 11, 345
Фомина, Ј. А. 37, 346
Формановска, Н. И. 124, 346
Фостер, Е. 12–17, 20, 81, 346
Халидеј, М. А. К. 93, 97, 346
Хасан, Р. 93, 97, 346
Џонстон, Б. 159, 346
Шевалије, Ж. 81, 83, 346
Шифрин, Д. 346
Шкиљан, Д. 346
Шмељева, Т. В. 346
Шчербаков, А. В. 346

О АУТОРУ

Др Бојана Милосављевић, доцент на Учитељском факултету у Београду, рођена је 1978. године у Крушевцу. Основну школу и гимназију завршила је у родном граду. Дипломирала је 2002. на Филолошком факултету у Београду на Групи за српски језик и књижевност са јужнословенским језицима. На истом факултету је 2006. године одбранила магистарски рад *Форме учтивости у српском језику (лексичко-граматички и синтаксичко-прагматички аспект)* и 2011. године одбранила докторску дисертацију *Оговарање као говорни жанр свакодневне комуникације*.

У Институту за српски језик САНУ сарадник је на пројекту *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика*.

Области њеног научног истраживања јесу семантика и прагматика, дискурс анализа, лексикологија и лексикографија.

